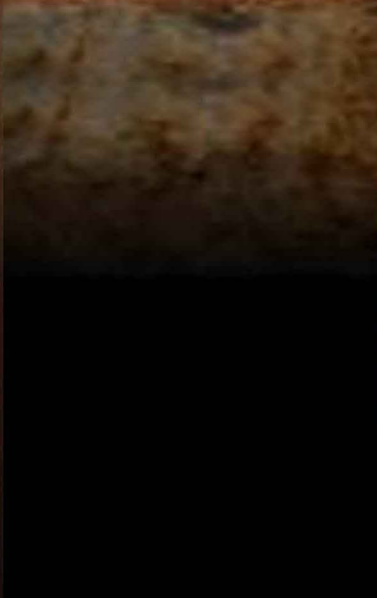

მამუკა დოლიძე

ედუარდ კუსკარი

ანა-თარეზა ტიშენიკვა

ესეები პრაქტიკულ
ფენომენოლოგიაში

მამუკა დოლიძე

ესეები პრაქტიკულ
ფენომენტოლოგიაში

წიგნის რედაქტორები:

დანიელა ვერდუჩი - ფილოსოფიურ მეცნიერებათა დოქტორი,
მაჩერატას უნივერსიტეტის პროფესორი (იტალია),
მსოფლიო ფენომენოლოგიის ინსტიტუტის
თანათავმჯდომარე

ანასტასია ზაქარიძე - ფილოსოფიურ მეცნიერებათა დოქტორი,
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის პროფესორი

Mamuka Dolidze

Essays in Practical Phenomenology

Editors: **Daniela Verducci**, Professor of Macerata University (Italy);
Co-President of World Phenomenological Institute

Anastasia Zakariadze, Professor of Ivane Javakhishvili Tbilisi
State University

კომპიუტერული დიზაინი – პაატა ქორქიასი
Design by Paata Korkia

ISBN 978-9941-27-933-1

© მამუკა დოლიძე, 2018

თბილისი
Tbilisi

შინაარსი

თემატიური შესავალი..... 5

თავი 1. ცნობიერების ფენომენოლოგიური გაგება 11

ფენომენოლოგიური აზროვნება მე-20 საუკუნის ქართულ
ფილოსოფიაში 11

არსებობის საზრისი ფენომენოლოგიურ კონტექსტში 16

თავი 2. ფენომენოლოგია კვანტურ ფიზიკასა და

კოსმოლოგიაში 27

მიკროსამყაროს შემეცნება და ედმუნდ ჰუსერლის
ფენომენოლოგიური მეთოდი 27

ჰუსერლის ფენომენოლოგია, კვანტური ფიზიკა და
ცნობიერების ნაკადი პოლიფონიურ პროზაში..... 45

დროის ინტენციონალობა და კოსმოსის
კვანტურ-ფენომენოლოგიური საზრისი..... 51

განუზღვრელობის პრინციპის კოსმოლოგიური აზრი..... 67

სამყაროს ფარული განზომილებები..... 76

თავი 3. ფენომენოლოგია ლიტერატურასა და ხელოვნებაში 86

სუბიექტი და ობიექტი მეცნიერულ და მხატვრულ
შემეცნებაში 86

პირობითობის სასიცოცხლო აზრი 90

ხელოვნება და თამაში..... 102

ფიქრები გარდასახვის ხელოვნების შესახებ 116

ცნობიერების ნაკადი და თეატრი..... 121

თავი 4. სიცოცხლის ფენომენოლოგია 128

სიცოცხლის ფენომენოლოგიური გაგება..... 128

თავი 5. ფენომენოლოგიური მოტივები თეოლოგიაში	135
ქრისტიანული რწმენა და ფენომენოლოგიური ლოგიკა	135
ქრისტიანობა და მხატვრული აზროვნების ფენომენოლოგია ...	143

თავი 6. ინგლისური ტექსტები და ქართული რეზიუმეები

საერთაშორისო კონგრესებზე წარღბენილი

მოხსენებების შესახებ	161
ანა-ტერეზა ტიმინიჩკას სიცოცხლის ფენომენოლოგია	161
კვანტური ფიზიკა და სიცოცხლის ფენომენოლოგია	168
ადამიანის შემოქმედების მეტაფიზიკური და ფენომენოლოგიური ასპექტები	178
დროის ინტენციონალობა და კოსმოსის კვანტურ-ფენომენოლოგიური საზრისი	186
ქრისტიანული მოტივები უილიამ ფოლკნერის შემოქმედებაში ..	210
თეატრალური გარდასახვა, ადამიანის არსებობა და სიცოცხლის ფენომენოლოგია	222
დამატებითობის პრინციპი და ანტიინსტრუმენტალიზმი კარლ პოპერის შრომებში	228
ფენომენოლოგია და მეტაფიზიკა	234
პიროვნების თავისუფლება და ღია საზოგადოება	248
ფენომენოლოგიური აზროვნება მე-20 საუკუნის ქართულ ფილოსოფიაში	263

თავი 7. ლექციები მაჩარათას უნივერსიტეტში .....

ფენომენოლოგიური კომენტარები მორალის ფილოსოფიაში	274
ჩოგბურთი როგორც ნება და წარმოსახვა	282
წარმოსახვის არსი და სამთო-სათხილამურო ტექნიკა	291

ლიტერატურა .....

294

თემატიური შესავალი

ნარმოდგენილი კრებული შეადგენს მრავალი წლის მანძილზე შემუშავებულ თვალსაზრისს პრაქტიკული ფენომენოლოგიის შესახებ. ჩვენი მცდელობაა ვაჩვენოთ, თუ როგორ მუშაობს ედმუნდ ჰუსერლის ფენომენოლოგიური მეთოდი ადამიანის მენტალური აქტივობის სხვადასხვა სფეროში – ლიტერატურასა და ხელოვნებაში, ფსიქოლოგიაში, კვანტურ ფიზიკაში, კოსმოლოგიასა და თეოლოგიაში. ჩვენ შევეხებით აგრეთვე სიცოცხლის ფენომენოლოგიას, რომელიც შეიქმნა და ძირითადად ჩამოყალიბდა ამერიკელი ფილოსოფოსის ანა-ტერეზა ტიმინიჩკას შემოქმედებითი ძალისხმევით. ფენომენოლოგიური მიდგომა შესაძლებელია ასევე პოლიტიკის, კულტურის და სპორტის სფეროშიც. ამ მხრივ მეტად საინტერესოა თანამედროვე ჩოგბურთი, რომელიც ჩვენი მოსაზრებით, გასცდა ფსიქოლოგიზმის საზღვრებს და თამაშის ფენომენის შემოქმედებით ინტერპრეტაციას ემყარება. თამაშის ხელოვნების თვალსაზრისით განსაკუთრებით საინტერესოა გარკვეული ანალოგია ჩოგბურთსა და თანამედროვე თეატრს შორის; მხედველობაში გვაქვს ბერტოლდ ბრეხტის გაუცხოების პრინციპი სამსახიობო ოსტატობაში და ეჟი გროტოვსკის ე.წ. „სისასტიკის“ თეატრი.

მეტად მნიშვნელოვნად მიგვაჩნია ფენომენოლოგიური მეთოდის ეფექტურობა კვანტურ ფიზიკაში. ეს ანალოგია ჰუსერლის მეთოდს და ნილს ბორის კვანტურ ინტერპრეტაციას შორის გარკვეულ აზრისეულ დაშვებებს ემყარება, რომელიც მოულოდნელ შედეგს იძლევა: იკვეთება მეთოდოლოგიური მიდგომის ერთგვარი ნათესაობა „ცნობიერების ნაკადის“ ლიტერატურას და კვანტურ ფიზიკას შორის.

კვანტური ფიზიკის ფენომენოლოგიური ინტერპრეტაციის საფუძველია ის ფაქტი, რომ როგორც მიკროფიზიკაში, ასევე ფენომენოლოგიურ ფილოსოფიაში ხდება მეცნიერების ე.წ. “გულუბრყვილო” პოზიციის დაძლევა, როცა სამყაროს ემპირიული მოცემულობა გაიგივებულია ობიექტურად არსებულ რეალობასთან და ამავე დროს იგულისხმება, რომ ადამიანის ცნობიერებას შესწევს უნარი სრული სიზუსტით ასახოს ეს გარესაგნობრივი ვითარება. ფენომენოლოგიამ კრიტიკულად გადააფასა ასეთი გულუბრყვილო გაგება და აჩვენა, რომ სამყაროს მოცემულობაში, როგორც წმინდა ფენომენში, არ არის არანაირი მინიშნება ამ მოცემული საგნობრივი სიტუაციის არსებობის ან არარსებობის შესახებ. ეს სულაც არ ნიშნავს, რომ სამყაროს მოცემულობა მხოლოდ ცნობიერების ფიქციაა და სხვა არაფერი. ამიტომ, საჭიროა მოიძებნოს მესამე გზა, რომელიც ცნობიერების წინაშე მყოფი შინაარსის შენარჩუნებით, მისი ინტერსუბიექტური არსის წარმოჩენით, მონახავს ორიენტაციას ყოფიერების მიმართ. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ცნობიერებამ ყოველი ემპირიული მოცემულობა ჯერ საკუთარ ფენომენად უნდა აქციოს, ანუ განასხვავოს თავისი თავი გარესაგნობრივი არსებობისგან, რათა შემდგომ, საკუთარ თავში წიაღსვლის გზით, გავიდეს თავისივე თავის ფარგლებიდან და ისევ დაუკავშირდეს გარე სამყაროს.

ვფიქრობთ, სწორედ ასეთი ფენომენოლოგიური განწყობის საფუძველზე აღმოცენდა კვანტური მექანიკის ორთოდოქსალური ინტერპრეტაცია.

მიკროფიზიკური რეალობის შესახებ შექმნილი ახალი ფენომენოლოგიური თვალსაზრისი ძველ პრობლემათა ახლებურ გააზრებას გვთავაზობს. ემპირიული მოცემულობა უკავშირდება გარესაგნობრივ სამყაროს არა პირდაპირ, არამედ ცნობიერების ფენომენად ქცევის გზით, რადგან თვითონ ცნობიერებას აქვს უნარი გადალახოს საკუთარი თავი და გავიდეს ფიზიკურ ობიექტზე. ასეთი ობიექტი არსებობს თავისთავად. ეს თავისთავადობა წარმოადგენს ფენომენს, რომელიც იქმნება ადამიანის ცნობიერებასთან მიმართებაში. იგი ობიექტურიც არის და სუბიექტურიც, ამიტომ, ბოლომდე არ ექვემდებარება გარესამყაროს დეტერმინიზმს და ავლენს თავისუფლების გარკვეულ ხარისხს, რაც ალბათური მიზეზობრიობით გამოიხატება. ყოველივე ეს ქმნის ერთგვარ

განუზღვრელობას; განუზღვრელობას, სადაც სუბიექტი და ობიექტი, ცნობიერება და ყოფიერება ერთ განუყოფელ მთლიანობაში არსებობს.

ასეთი ფენომენოლოგიური მიდგომა გვიჩვენებს, რომ სიცოცხლის გენეზისის კოსმოლოგიურ გაგებაშიც დიდ როლს თამაშობს კვანტური ფენომენოლოგიის პრინციპები.

ამ თვალსაზრისით არის წარმოჩენილი და გაკრიტიკებული „დიდი აფეთქების თეორია“ სამყაროს წარმოშობის შესახებ. ასევე, მოცემულია გალაქტიკების გაფართოების ახსნა კვანტური ფიზიკის საფუძველზე.

ეს ფიზიკური და კოსმოლოგიური თვალსაზრისები შედარებულია სამყაროს გენეზისთან ბიბლიის მიხედვით.

გადმოცემული მასალა გააზრებულია საერთო ფილოსოფიური პოზიციიდან, ფენომენოლოგიური კვლევის ერთი და იგივე მეთოდის გზით, რაც განაპირობებს გარკვეულ ანალოგიას კულტურის და მეცნიერების სხვადასხვა სფეროებს შორის.

როგორც ავლინშნეთ, კრებულში განხილულია ანალოგია კვანტური ფიზიკის ფენომენოლოგიას და ე.წ. “ცნობიერების ნაკადის” ლიტერატურას შორის; ავტორის და პერსონაჟის მიმართება კვანტური ექსპერიმენტის სუბიექტთან და ობიექტთან, განუზღვრელობის პრინციპის პარალელი “აბსურდის” თეატრის დრამატურგიასთან, კვანტური ინდეტერმინიზმი და “განდევნის” ეფექტი არაცნობიერის სფეროში, “კვანტური საზოგადოების” მოდელი და სხვა. ყოველივე ეს, საბოლოო ჯამში, თავს იყრის ერთი იდეის გარშემო: ეს არის იდეა ცნობიერების და ყოფიერების განუყოფელი მთლიანობის შესახებ, რომელიც, ამავე დროს, გულისხმობს მათ პრინციპულ განსხვავებასაც. ასეთი, ერთი შეხედვით წინააღმდეგობრივი იდეა გამართლებულია იმ მოსაზრებით, რომ სწორედ სამყაროს ფენომენთა განსხვავებულობა და პოლიფონიურობა ქმნის მათი ერთიანობის საფუძველს.

წიგნში წარმოდგენილი მასალა საშუალებას გვაძლევს გავცეთ პასუხი შეკითხვას, რომელიც არაერთი ფილოსოფოსის და მეცნიერის მიერ იყო დასმული ჰუსერლის მიმართ. რა არის ფენომენოლოგია – მეთოდი თუ ფილოსოფიური კონცეფცია, თუ ორივე ერთად?

პასუხი ამ შეკითხვაზე უპირველეს ყოვლისა გულისხმობს განსხვავების დადგენას ფენომენოლოგიურ და ფსიქოლოგიურ განცდებს შორის. ფენომენოლოგიური განცდა არ არის არც აღქმა და არც წარმო-

სახვა. ფენომენოლოგიური განცდა წარმოადგენს ე. წ. „მხედველობაში მიღების“ ცნობიერ აქტს. ჩემი სული ფსიქო-ემოციურ მიმართებაშია სამყაროსთან, მაგრამ ამ მიმართების საფუძველია საკუთარი თავის, როგორც არსებულის მხედველობაში მიღების ფაქტი. რამდენადაც მე მაქვს საკუთარი ყოფიერების ფენომენოლოგიური განცდა, ამდენად მე შემიძლია არსებობის სტატუსი მივანიჭო ჩემს ცნობიერებაში ფსიქო-ემოციურად ასახულ გარე სამყაროსაც. ფენომენოლოგიური მეთოდი გვიკრძალავს არსებობა მივანიჭოთ რეალურ სამყაროს უშუალოდ, ცნობიერების პრიზმაში გარდატეხის გარეშე, სადაც მხედველობაში მიიღება ყოველი არსებულის საზრისი, როგორც ჩემი სუბიექტური ცნობიერების ინტენციონალობა ყოფიერების მიმართ.

ამრიგად, პასუხი ზემოთ დასმულ შეკითხვაზე იქნება შემდეგი: ფენომენოლოგია არის მეთოდი, რომელიც მხედველობაში იღებს ამ მეთოდის მიმართებას ფილოსოფიურ კონცეფციასთან, ცნობიერების ფენომენის შესახებ. რადგანაც ფენომენოლოგიური განცდა მოკლებულია კონკრეტულ, ფსიქო-ემოციურ შინაარსს, ამ განცდაზე დამყარებული კონცეფციაც სრულად ვერ ჩამოყალიბდება გარკვეული, ობიექტური ცოდნის სახით. იგი წარმოადგენს ვარაუდების და დაშვებების ღია სისტემას, რომელიც შეიძლება შინაგანად წინააღმდეგობრივიც კი იყოს. ასეთი წინააღმდეგობა ჰუსერლის ფენომენოლოგიის ნაკლი კი არ არის, არამედ მისი ღიაობის, მისი ინტენციონალურ, შეუქცევად ცნობიერებასთან მიმართების ნიშანს წარმოადგენს. ცნობიერების ინტენციონალურ ნაკადში, რომელიც ჰერაკლიტეს მდინარესავით განუმეორებელია, იმიტომაც იქმნება არსებობის ზოგადი საზრისი, რომ ეს ცნობიერება მხედველობაში იღებს საკუთარ სუბიექტურ ყოფიერებას, როგორც „მე-ს“ არსებობის განცდას. ვარაუდებისა და დაშვებების ამ ფენომენოლოგიურ ინტუიციის გარკვეული ორიენტირი არის კვლევის მეთოდი, რომელიც ეფექტურად გამოიყენება როგორც თეორიაში, ასევე პრაქტიკაში - როგორც ფილოსოფიაში, ასევე კერძო მეცნიერებებში.

დღეს, თანამედროვე ფილოსოფიური აზროვნება წარმოუდგენელია ედმუნდ ჰუსერლის ფენომენოლოგიასთან მიმართების გარეშე. ფილოსოფიური კვლევის ფენომენოლოგიური მეთოდი გამოიყენება მეცნიერების და კულტურის მრავალ სფეროში. კვანტური ფიზიკის ფენომენოლოგიის გარდა, კრებული გვთავაზობს ფენომენოლოგიურ კვლევებს

არაცნობიერის სამყაროში, ხელოვნებაში (თეატრის ფენომენოლოგია), მხატვრულ რეალობაში (ე.წ. “ცნობიერების ნაკადის” ლიტერატურა) და ქრისტიანულ რელიგიაში.

პრაქტიკული ფენომენოლოგიის ეს მრავალფეროვანი თემატიკა ჩვენს მიერ წარმოდგენილია როგორც ქართულ, ასევე საერთაშორისო ფილოსოფიურ კონგრესებზე:

ივნისი, 1996 წ. ცენტრალური ევროპის უნივერსიტეტი, ბუდაპეშტი, ფილოსოფიური კონფერენცია.

სექტემბერი 10–ნოემბერი 15, 1997 წ. ვაშინგტონი, ღირებულებებისა და ფილოსოფიურ კვლევათა ცენტრი, სემინარი.

ივნისი 21–28, 2002 წ. რომი, თომას აქვინელის უნივერსიტეტი. ფენომენოლოგიური კონგრესი.

აგვისტო 8–17, 2003 წ. სტამბული. მსოფლიო კონგრესი ფილოსოფიაში.

აგვისტო 15–21, 2004 წ., ინგლისი, ოქსფორდი, “ვოდემის” კოლეჯი. ფენომენოლოგიური კონგრესი.

დეკემბერი, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008 წწ. ინგლისი, ლონდონი, ოქსფორდი. ვიზიტორ-პროფესორი ლონდონის და ოქსფორდის უნივერსიტეტებში.

ივლისი 27–აგვისტო 5, 2008 წ. სამხრეთ კორეა, სეული. მსოფლიო კონგრესი ფილოსოფიაში

ოქტომბერი 3–11, 2007 წ. ვაშინგტონი, ამერიკის კათოლიკური უნივერსიტეტი, ღირებულებებისა და ფილოსოფიურ კვლევათა საბჭო. ფილოსოფიური სემინარი.

ივლისი 7–11, 2009 წ. ბელგია. ანტვერპენის უნივერსიტეტი. ფენომენოლოგიური კონგრესი.

ივნისი 27–ივლისი 1, 2011 წ. სტამბული, კულტურის უნივერსიტეტი. ფენომენოლოგიური კონგრესი.

სექტემბერი 19–23, 2011 წ. ესპანეთი, სეგოვია. საერთაშორისო ფენომენოლოგიური კონფერენცია.

აგვისტო 5–12, 2012 წ. საფრანგეთი, პარიზი; ფენომენოლოგიური კონგრესი.

დეკემბერი 5–11, 2012 წ. ლატვია, რიგა. კონფერენცია სოციალურ ფენომენოლოგიაში.

აგვისტო 5–12, 2013 წ. საბერძნეთი ათენი, მსოფლიო ფილოსოფიური კონგრესი.

ოქტომბერი 1–3, 2014 წ. იტალია, მილანი. ფენომენოლოგიური კონგრესი.

აგვისტო 19–სექტემბერი 18, 2015 წ. ვაშინგტონი, ამერიკის კათოლიკური უნივერსიტეტი, ღირებულებებისა და ფილოსოფიურ კვლევათა ცენტრი, ფილოსოფიურ-თეოლოგიური სემინარი.

ივლისი 9–15, 2016 წ. ათენის უნივერსიტეტი, საბერძნეთი, ფილოსოფიური კონგრესი.

ნოემბერი 9–11, 2016 წ. მაჩერატას უნივერსიტეტი, იტალია. ფენომენოლოგიური კონგრესი.

ოქტომბერი 2–ნოემბერი 20, 2017 წ. იტალია, ვიზიტორ-პროფესორი მაჩერატას უნივერსიტეტში, ლექციების კურსი პრაქტიკულ ფენომენოლოგიაში (ინგლისურ და იტალიურ ენაზე)

ჩვენმა სამეცნიერო თანამშრომლობამ მსოფლიო ფენომენოლოგიის ინსტიტუტთან (აშშ – ჰანოვერი), აგრეთვე ამერიკის კათოლიკურ უნივერსიტეტთან, ლონდონის ფილოსოფიის ინსტიტუტთან და იტალიის ქ. მაჩერატას უნივერსიტეტთან, საფუძველი ჩაუყარა შრომების ციკლს კვანტური ფიზიკის ფილოსოფიაში და სიცოცხლის ფენომენოლოგიაში. შრომები დაიბეჭდა ჟურნალ “Analecta Husserliana”-ს და სხვა უცხოურ და ქართულ გამოცემებში. ეს მასალა ინგლისური ტექსტების და ქართული რეზიუმეების სახით ასახულია წარმოდგენილ კრებულში.

წიგნი შეიძლება გამოყენებულ იქნას ფილოსოფიური მიმართულების დოქტორანტებისთვის და როგორც სახელმძღვანელო საბაკალავრო და სამაგისტრო კურსის სტუდენტებისთვის.

თავი 1

ცნობიერების ფენომენოლოგიური გაგება

ფენომენოლოგიური აზროვნება მე-20 საუკუნის ქართულ ფილოსოფიაში

მნიშვნელოვანია მე-20 საუკუნის ქართველ ფილოსოფოსთა წვლილი ფენომენოლოგიური ფილოსოფიის განვითარებაში. ამ თვალსაზრისით შეიძლება გავაშუქოთ ცნობილ ქართველ ფილოსოფოსთა: კოტე ბაქრაძის, ანგია ბოჭორიშვილის, ზურაბ კაკაბაძის, გურამ თევზაძის, გივი მარგველაშვილის და მერაბ მამარდაშვილის ფილოსოფიური კონცეფციები.

გერმანიაში ყოფნისას კოტე ბაქრაძე უშუალოდ ესწრებოდა ედმუნდ ჰუსერლის ლექციებს. ეს დიდი შთაბეჭდილებები და თანდართული კომენტარები საფუძვლად დაედო მის ფუნდამენტურ ნაშრომს „ესეები ახალ და თანამედროვე ბურჟუაზიულ ფილოსოფიაში“ (1). კოტე ბაქრაძის თვალსაზრისით, ფენომენოლოგიურმა მეთოდმა ანტი-ფსიქოლოგიზმის პოზიციიდან გადაწყვიტა კანტის პრობლემა ქეშმარიტების ობიექტურობის შესახებ. იგი ხაზს უსვამს, რომ “მე-ს” განცდა, როგორც საკუთარი არსებობის განცდა, სცილდება ფსიქოლოგიური მოვლენის ფარგლებს. ეს თვითრეფლექსია კი არ ასახავს სუბიექტის არსებობას, როგორც შინაგანი გარეგანს, არამედ წვდება და ემთხვევა მას იმ ზღვრულ ნერტილში, სადაც გარეგანი და შინაგანი ერთად არსებობს და სადაც გვეცხადება სუბიექტი და ობიექტი განუყოფელი ერთიანობის სახით.

ანგია ბოჭორიშვილი ანტი-ფსიქოლოგიზმის პოზიციას იცავს ესთეტიკური ფენომენოლოგიის სფეროში. ეს კონცეფცია გადმოცემულია მის წიგნში “ფსიქოლოგიის პრინციპული საკითხები” (2). ანგია ბოჭორიშვილის აზრით, ესთეტიკური კატეგორიები ისე უნდა დავადგინოთ, რომ გვერდი ავუქციოთ ფსიქოლოგიურ ცნებებს. ფენომენოლოგიამ უნდა

დასძლიოს გნოსეოლოგიზმი, ის, რაც ესთეტიკას ავტონომიურობას უკარგავს. ესთეტიკამ თავისთავად, ფსიქოლოგიისა და შემეცნების თეორიის დახმარების გარეშე უნდა დაადგინოს საკუთარი ობიექტი, რომლის საფუძველია “მე-ს”, როგორც ეგზისტენციალური და შემოქმედებითი სანყისის განცდა.

ზურაბ კაკაბაძე ქართული ფენომენოლოგიური სკოლის ახალ თაობას განასახიერებს. მისი ცნობილი ნაშრომი – “ეგზისტენციალური კრიზისის პრობლემა და ედმუნდ ჰუსერლის ტრანსცენდენტალური ცნობიერება” (3) ექსისტენციალური ფენომენოლოგიის ვერსიას გვთავაზობს. ფილოსოფოსის აზრით, ინტერსუბიექტურობის გაგების და ფილოსოფიის, როგორც მკაცრი მეცნიერების დადგენის სირთულე არ წარმოადგენს ბრალდებას ფენომენოლოგიის მიმართ. იგი გვიჩვენებს ჰუსერლის კონცეფციის და მეთოდოლოგიის ღიაობას, მისი სუბიექტური არსის ამბობებას ცოდნის ობიექტივაციის წინააღმდეგ. ფენომენოლოგიას არ აინტერესებს არც გარე სამყარო და არც გნოსეოლოგიური სუბიექტი; მისი საგანია ტრანსცენდენტალური სუბიექტის მიერ ობიექტური სამყაროს კონსტრუირების ექსისტენციალური პროცესი.

ასევე მნიშვნელოვანია გურამ თევზაძის თვალსაზრისი ედმუნდ ჰუსერლისა და მაქს შელერის შესახებ, რომელიც განვითარებულია მის ნიგნში “XX საუკუნის ფილოსოფიის ისტორია“. ფენომენოლოგიური კონცეფცია შემეცნების ობიექტის შესახებ, გადმოცემულია მის ნაშრომში “ნიკოლაი ჰარტმანის ონტოლოგიის კრიტიკა” (4). გურამ თევზაძე შენიშნავს, რომ ჰარტმანის მიხედვით შემეცნების საგანი ცნობიერებისთვის იმანენტურიც არის (რაკი აზრი მხოლოდ აზრისეულს შეიმეცნებს) და ტრანსცენდენტურიც (რადგან შემეცნებას დაეკარგება აზრი, თუკი აზროვნება ვერ გასცდა თავის თავს). ეს, რა თქმა უნდა წინააღმდეგობაა, მაგრამ ცნობიერებაში არსებობს მოცემულ წინააღმდეგობათა დაძლევის და გაერთიანების საფუძველი.

აღნიშნული ერთიანობა მიიღწევა იმ შემთხვევაში, თუკი შემეცნების ობიექტად იქცევა თვითონ ცნობიერება, როგორც წმინდა ფენომენი; მაგრამ წმინდა ცნობიერება რეალურად მიუწვდომელია, ამიტომ მკვლევარი ფიქრობს, რომ ჰარტმანის თვალსაზრისს აქვს მხოლოდ მეთოდოლოგიური მნიშვნელობა, რომ შემეცნება არ წვდება თავის ობიექტს,

არამედ მიუწვდომლად სახავს მას და მიზნის ამ უსასრულო მისწრაფებაში ანხორციელებს საკუთარ საზრისს.

ჰარტმანის მეთოდოლოგიის კონცეფციად ჩამოყალიბების მიზნით, გურამ თევზაძე გვთავაზობს მივმართოთ რენე დეკარტეს მეთოდს; რა თქმა უნდა, წმინდა ცნობიერება მიუწვდომელია, მაგრამ მე შემიძლია ცნობიერების რეალური შინაარსი ჩავსვა ბრჭყალებში, ანუ მივანიჭო მას წმინდა ფენომენის მნიშვნელობა, რომლის სინამდვილეც, დეკარტეს მსგავსად შემიძლია შევიტანო ეჭვი, მაგრამ თვით მნიშვნელობის მიცემის აქტი აქ უეჭველია, რაც საფუძველს მაძლევს დავადგინო შემეცნების საგანი – ეს არის ფსიქიკური შინაარსისთვის წმინდა ფენომენის მნიშვნელობის მინიჭების აქტი. ამრიგად, საზრისის მიცემის ფენომენოლოგიური პროცესი ჰარტმანის მეთოდოლოგიას შემეცნების კონცეფციად აქცევს.

ქართველი მწერალი და მოაზროვნე გივი მარგველაშვილი თავის ფილოსოფიურ შემოქმედებას ჰაიდეგერის ონტოლოგიას უძღვნის. მისი ნაშრომი – “ცნობიერების ფენომენოლოგიური კოდები” (5) წარმოადგენს ჰუსერლისა და ჰაიდეგერის კონცეფციათა შედარებით ანალიზს.

შეიძლება ითქვას, რომ ჰაიდეგერიც და ჰუსერლიც ერთი და იგივე მეთოდს იყენებენ, ოღონდ, შებრუნებული ნიშნით:

ჰუსერლი აუქმებს არსებობის საზრისს, არსის იდეაციის პროცესში.

ჰაიდეგერი ახდენს არსის რედუქციას არსებობის საზრისის დადგენის მიზნით.

მაგრამ ჰაიდეგერი არ არის ჰუსერლის მემკვიდრე და ოპონენტი მხოლოდ მეთოდოლოგიის თვალსაზრისით. გივი მარგველაშვილის კვლევები ნათელს ჰფენს ღრმად შინაარსობრივ მიმართებას XX საუკუნის ამ ორ დიდ მოაზროვნეს შორის. ორივე ფილოსოფოსს აერთიანებს ამბობხება ფილოსოფიური ტრადიციის მიმართ, ოღონდ, ჰუსერლი ახდენს გადატრიალებას ტრანსცენდენტალური ცნობიერების სფეროში, ჰაიდეგერი კი ქმნის ახალ ონტოლოგიას, სადაც ყოფიერება სტრუქტურირებულია დროის ექსტაზის მიხედვით.

მერაბ მამარდაშვილი ძირითადად ახალი, არაკლასიკური რაციონალიზმის პრობლემებს იკვლევდა, მაგრამ მისი წვლილი თანამედროვე ფენომენოლოგიაში მეტად საყურადღებოა, თუნდაც მარსელ პრუსტის

რომანის ორიგინალური ინტერპრეტაციის გამო. მისი კრებული “გზის ფსიქოლოგიური ტოპოლოგია” (6) აღნიშნული რომანის – “დაკარგული დროის ძიებაში” (7) ფენომენოლოგიურ გააზრებას ეძღვნება.

დრო, როგორც ცხოვრების ერთხელ ჩავლილი მდინარე, განუმეორებელია; რაც იყო, ის აღარ არის, მაგრამ რაც არის, მას შეიძლება მივანიჭოთ გარდასულ მოვლენათა აზრი. მამარდაშვილის ინტერპრეტაციით, მარსელ პრუსტი მოგვითხრობს არა თავისი ცხოვრების შესახებ, არამედ ის გადმოგვცემს თავის ამჟამიერ შემოქმედებას; თუ როგორ იქმნება და იბადება ხელახლა ის, რაც სამუდამოდ ჩაბარდა წარსულს. საქმე გვაქვს ანმეოსთან, რომელიც მნიშვნელობს როგორც წარსული და არა გარდასულის მოგონებასთან. ახალი დროის გარდასახვა ძველ, ბავშვობისდროინდელ პერიოდში, ფენომენოლოგიური აქტია, რომელიც წარსულის იდეალიზაციას ახდენს, მის ფაქტობრიობას, არსისეულ ფენომენად გარდაქმნის. ამიტომაც არსებობს ფრანგი მწერლის გონებაში წარსული ასეთი რომანტიული და ამაღლებული სახით.

მამარდაშვილი შენიშნავს, რომ უსაზღვროა მწერლის ნოსტალგია დაკარგული დროის მიმართ, მაგრამ შეუძლებელია მეხსიერებაში ასე ნვრილად, ასე გაფაქიზებულად არსებობდეს მისი ბავშვობა. აქ მოგონება გამოგონებად იქცევა. მწერალი იგონებს არა თავის ბავშვობას, არამედ ქმნის წარსულის ექვივალენტურ ახალ რეალობას. იქნებ, არც არასოდეს ყოფილა ის, რასაც მეხსიერება ასე მონდომებით გვიხატავს? წარსულს ხომ ანმეოს გადასახედიდან ენიჭება განსაკუთრებული აზრი და ხიბლი, ის მისი ძიების, მისკენ უკუქცევის ძალით იტვირთება ახალი, არსობრივი მნიშვნელობებით და თუ ეს ძიება დაუსრულებელია, მაშინ ბავშვობის სამყაროც უსასრულოდ ფართოვდება. მწერალი გადადის რეალობის ყოველგვარ საზღვარს, რათა დაკარგული დროის ამაო ძიებაში მოგონება გამოგონებად აქციოს, ცხოვრებით დამძიმებული ხსოვნა “ახალი წარსულის” თავისუფალ შემოქმედებად გარდაქმნას.

მარსელ პრუსტის რომანის ასეთი ინტერპრეტაცია გვიჩვენებს, თუ როგორ ესმის მერაბ მამარდაშვილს ფენომენოლოგია – ეს არის აზროვნების, როგორც შემოქმედებითი პროცესის რეალიზაციის აქტი.

დასასრულს, შეიძლება გამოვიტანოთ დასკვნა, რომ XX საუკუნის ქართული ფილოსოფია ფენომენოლოგიას გაიაზრებს ცნობიერებისა და ყოფიერების ერთიანობის შუქზე, რომელიც ამავე დროს მათ შორის

არსებულ პრინციპულ განსხვავებასაც გულისხმობს. მეტიც შეიძლება ითქვას; სწორედ სუბიექტური არსისა და ობიექტური არსებობის ერთმანეთისგან განსხვავების მეთოდი წარმოადგენს მათი გაერთიანების და განუყოფელი შერწყმის ფენომენოლოგიურ გზას.

ჩატარებული მოკლე მიმოხილვა ქართველ ფილოსოფოსთა შემოქმედების შესახებ იმასაც ცხადყოფს, რომ დღეს, თანამედროვე ფილოსოფიური აზროვნება წარმოუდგენელია ედმუნდ ჰუსერლის ფენომენოლოგიასთან მიმართების გარეშე. შეიძლება ითქვას, რომ მიუხედავად სიძნელეებისა, რომელსაც ქმნიდა საბჭოთა იდეოლოგია, ფენომენოლოგია ღრმად აისახა და შემოქმედებითად განვითარდა ქართველ ფილოსოფოსთა ორიგინალურ შრომებში.

იბეჭდება „*Encyclopedia of learning – Phenomenology World-Wide*“ – *Analecta Husseriana*, vol. 80 (Kluwer Academic Publishers, 2002) ნებართვით.

არსებობის საზრისი ფენომენოლოგიურ კონტექსტში

ფენომენოლოგიაში შემეცნებითი მოძრაობის საბოლოო მიზანია არა ჭეშმარიტების (ამ შემთხვევაში არსებობის საზრისის) გარკვევა, არამედ ჭეშმარიტების გარკვევის გზით, ცნობიერების მიერ საკუთარი თავის, როგორც ცოცხალი და თავისუფალი ფენომენის სრული რეალიზაცია. ცნობიერების, როგორც ცოცხალი და მთლიანი არსის ზეამოცანაა არა მხოლოდ ცოდნის მოპოვება, არამედ ცოდნის მოპოვების გზით და საშუალებით მუდმივი ყოფნა სასიცოცხლო თვითმოძრაობაში, საკუთარი თავის, როგორც თავისუფალი ფენომენის განსაზღვრის და განუზღვრელობის ერთიან პროცესში.

არსებობის საზრისის პრობლემა ფენომენოლოგიური ფილოსოფიის ძირითადი პრობლემაა.

ფენომენოლოგიის უმთავრესი შეკითხვაა – რა არის ყოფიერება? რას ნიშნავს არსებობა? რაში მდგომარეობს ის მაჩვენებელი, რომლის ძალითაც რაიმე არსებობს ან არ არსებობს?

საგნის არსებობის უპირველესი მაჩვენებელია ცნობიერების წინაშე მოცემულად ყოფნა, ანუ ყოფიერების მოვლენადობა. შემეცნების პირველ საფეხურზე – შეგრძნებაში – საგანი მხოლოდ ნაწილობრივ უნდა გვექვოდეს, მაგრამ გრძნობადი აღქმა უკვე წვდება და მოიცავს საგნის მთლიანობას, ანუ აერთიანებს იმას, რასაც შევიგრძნობთ და რასაც წარმოვისახავთ, რაც მხედველობაში გვაქვს როგორც ხილული საგნის მეორე, უხილავი მხარე.

სწორედ ამ ორი მხარის – შეგრძნებულის და ნაგულისხმევის, აქტიურად გახსნილისა და არააქტიურად მყოფის ერთობლიობა ქმნის იმ მოცემულობას, რომელიც ცნობიერების წინაშე მთლიანი საგნის სახით წარსდგება.

ამრიგად, საგნის არსებობის პირველი მაჩვენებელია მისი მოცემულობა, მისი ცნობიერების სინათლეში ყოფნა, რაც უშუალოდ დანახულის და მხედველობის არეში წარმოსახვით მოხვედრილის ერთიანობას გულისხმობს.

აქ უკვე ვლინდება ის არსებითი ნიუანსი, რომელიც ფენომენოლოგიას ჯორჯ ბერკლის სუბიექტური იდეალიზმისგან განასხვავებს. ბერკლი გვეუბნება, რომ არსებობა უდრის აღქმას; მაგრამ თვითონ აღქმა უშუალოდ შეგრძნებულ მასალას ემყარება. თუ საგანს თვალს მოვაცილებთ და აღარ აღვიქვამთ, ის მაინც განაგრძობს არსებობას მხოლოდ იმიტომ, რომ ბერკლის შემოჰყავს ღვთაებრივი „თვალი“, რომელიც გამუდმებით აღიქვამს საგანთა სამყაროს და ამდენად არსებობას ანიჭებს მას.

ჰუსერლთანაც არსებობის მაჩვენებელია საგნის აღქმა და ცნობიერების წინაშე მოცემულად ყოფნა, მაგრამ აღქმა აღარ დაიყვანება მხოლოდ შეგრძნებით მოპოვებულ მასალაზე. აღქმის პირველ საფეხურზე უკვე ხდება უშუალოდ შეგრძნებულის ფენომენოლოგიური ინტუიცია – ხილულში უხილავი მხარეების ამოცნობა და მათი ცნობიერების სინათლეზე გამოტანა. ამიტომ, თვალს მონყვეტილი საგანი მაინც განაგრძობს არსებობას „ღვთაებრივი თვალის“ შემოყვანის გარეშეც, თვით ადამიანური აღქმის საგნობრივ-შემოქმედებითი ბუნების გამო. აღქმა არ არის მხოლოდ შეგრძნებებში ასახვა, არამედ გადადის ასახვის საზღვრის მიღმა და ობიექტის დაუნახავი, მაგრამ ნაგულისხმევი მხარეების სინთეზით ქმნის საგნის მთლიანობას.

არსებობა უდრის აღქმას სწორედ ამ გაფართოებული აზრით. აღქმა არ არის მხოლოდ უშუალო აღქმა, არამედ არის „მხედველობაში ყოფნა“, „გულისხმობა“, „წარმოსახვითობა“, რომელშიც თვალს მონყვეტილი საგანი თავის არსებობას განაგრძობს. სწორედ ამიტომ, ფენომენოლოგია გვიკრძალავს, რომ უშუალოდ შეგრძნებული რამ დავინახოთ და გავიგოთ პირდაპირი აზრით, როგორც ის გვეძლევა. უშუალოდ მოცემულობა არის მხოლოდ სანყისი იმპულსი ეჭვისა და რეფლექსიისათვის ნამდვილი არსებობის დადგენის მიზნით. ფენომენოლოგიური რეფლექსიის გზით თავიდანვე იწყება ხილულისა და უხილავის, უშუალოსა და გამუდმებულის, მოვლენისა და არსის განუყოფელი შერწყმა, მათი ერთიანად გამოსვლა ცნობიერების შუქზე. სწორედ ეს ერთიანობაა არსებობის პირველი მაჩვენებელი, სწორედ ეს ნიშნავს ცნობიერების წინაშე მოცემულად ყოფნას.

ამიტომ, როცა რაიმე მაჩვენებს თავის თავს, როგორც არსებულს, მე ეს თვითჩვენება არ უნდა მივიღო უშუალოდ, გააზრების გარეშე.

მოვლენის გააზრება კი ნათელყოფს, რომ საგნის, როგორც არსებულის უშუალო აღქმა გულისხმობს, რომ მე უკვე ვიცი რა არის არსებობა, რას ნიშნავს ყოფნა, რა არის საგნის არსებობის მაჩვენებელი; მაგრამ რადგან მე ეს ცოდნა წინასწარ არა მაქვს, საგნის, როგორც არსებულის აღქმა მოჩვენებითი ყოფილა. ის ჭეშმარიტია იმ აზრით, რომ როგორც აღქმაში შემოსული, მართლაც შეადგენს ჩემი ცნობიერების შინაარსს, მაგრამ შეესაბამება თუ არა ამ შინაარსს ნამდვილად არსებული საგანი, ეს ჯერჯერობით დაუდგენელია.

აქედან გამომდინარე, ფენომენოლოგიური ანალიზის მეთოდი <ეპოქე> საგანთა არსის წვდომის პირველ საფეხურზე მოითხოვს უშუალოდ აღქმული შინაარსის განთავისუფლებას არსებობის ან არარსებობის მნიშვნელობისგან, რომელიც თითქოს თავისთავად ცხადი ან წინასწარ დადგენილია ჩემს გონებაში. რაკი გავიაზრე, რომ ასეთი წინასწარი ცოდნა არა მაქვს (ყოველ შემთხვევაში არ მაქვს გაცნობიერებული იდეის სახით), ამიტომ ის, რაც უშუალოდ ევლინება ჩემს გრძნობა-გონებას, ჩემს მიერ განიხილება არსებობაზე პრეტენზიის გარეშე.

ეს კი, ჰუსერლის ენაზე ნიშნავს უშუალოდ აღქმული ფსიქიკური შინაარსის ბრჭყალებში ჩასმას, მის მონყვეტას იმ ფაქტორებისგან, რომელიც ამ შინაარსს რეალურად არსებულ საგანს უკავშირებს. რაკი გარე სამყარო სწორედ არსებულის, ანუ ობიექტური რეალობის პრეტენზიით მეძლევა, ამიტომ, ცხადია, რომ ცნობიერებაში მყოფი ფსიქიკური შინაარსი, ფენომენოლოგიის თანახმად, უნდა გაითიშოს გარე სამყაროსგან, ის უნდა განვიხილოთ, როგორც თავისთავადი ფენომენი, ობიექტურ რეალობასთან (არსებულთან) მიმართების გარეშე. ეს არის ფენომენოლოგიური რედუქციის პირველი საფეხური.

უნდა შევნიშნოთ, რომ ფენომენოლოგიის შესახებ არსებულ ნაშრომებში, კერძოდ, როცა ხდება ფენომენოლოგიური მეთოდის ანალიზი, არსებობაზე პრეტენზიის მოხსნა ძირითადად შემოიფარგლება რედუქციის მხოლოდ პირველი ეტაპით, როცა ფსიქიკური შინაარსი წყდება ობიექტურ რეალობას. ეს, ჩვენი აზრით, არ უნდა იყოს მართებული. არსებობაზე პრეტენზია უნდა მოიხსნას ფენომენოლოგიური რედუქციის ყველა საფეხურზე, ვიდრე არ მივადგებით იმ დონეს, სადაც არსებობაზე პრეტენზიის გაუქმება ლოგიკურად შეუძლებელი აღმოჩნდება და სადაც,

ამიტომ, საქმე გვექნება ნამდვილად არსებულთან, რომელიც საფუძვლად შეიძლება დავუდოთ არსებობის ყოველგვარ გამოვლენას.

დავისახოთ ეს მიზანი და გადავიდეთ ფენომენოლოგიური რედუქციის მეორე საფეხურზე. კვლავ გავაგრძელოთ ცნობიერების შინაარსის ანალიზი. ბრჭყალებში ჩასმით მოხსნილია ამ შინაარსის მიმართება ობიექტურ რეალობასთან. მოხსნილია მისი გარესაგნობრივ ვითარებად ყოფნა-არყოფნის საკითხი, რადგან ჯერ არ გაგვირკვევია, თუ რას ნიშნავს საკუთრივ ყოფნა ან არყოფნა. აქ ფსიქიკური შინაარსი უკვე იდეალიზირებულია, მაგრამ არა სავსებით. საქმე იმაშია, რომ პირველი რედუქციის შემდეგ, აღნიშნული შინაარსი არსებობის პრეტენზიისგან ბოლომდე ვერ თავისუფლდება, ის მაინც ინარჩუნებს ყოფნის მნიშვნელობას, რომელიც ჯერ არ გაგვირკვევია და ამდენად, უკანონოდ არის აქ შენარჩუნებული. მართალია, ცნობიერების შინაარსი აღარ განიხილება გარე (არსებულ) სამყაროსთან შესაბამისობის მიხედვით, მაგრამ ის ჯერ კიდევ მაინც განიხილება, როგორც არსებული, როგორც ცნობიერების წინაშე მოცემულად მყოფი. ამ შინაარსის სრული დერეალიზაციისა და იდეალიზაციის მიზნით არსებობის ეს მნიშვნელობაც, ანუ ცნობიერების წინაშე მოცემულად ყოფნის პრეტენზიაც უნდა მოიხსნას. ამიტომ ცნობიერების ეს შინაარსი, რომელსაც უკვე ცნობიერების ფენომენი ვუწოდებთ, არ შეიძლება ცნობიერების წინაშე წარსდგეს მოცემულად ყოფნის ან არყოფნის გარკვეული პრეტენზიით, არამედ უნდა წარსდგეს არსებობაზე პრეტენზიის გარეშე, ყოფნა-არყოფნის გაურკვეველობაში. ეს კი ნიშნავს, რომ ის, რაც უშუალოდ ეძლევა ცნობიერებას და ის, რაც მას არ ეძლევა, რაც მისგან დაფარულია, ორივე ეს მხარე – მოცემულად მყოფიცა და არმყოფიც, ფენომენიც და ინტერფენომენიც, განუყოფლად უნდა შეერწყას ერთმანეთს, ისინი უნდა გათანაბრდნენ. ის, რაც ცნობიერებას მოცემულად ეძლევა, არ უნდა განიხილებოდეს როგორც მის წინაშე მყოფი, ხოლო ის, რაც ცნობიერებას არ ეძლევა, არ უნდა შეფასდეს როგორც მის წინაშე არმყოფი; არამედ ორივე უნდა წარმოჩნდეს მოცემულად ყოფნა-არყოფნის თანაბარი შესაძლებლობის სახით, რომლებიც სინამდვილედ მხოლოდ მაშინ იქცევა, როცა გაირკვევა ყოფნისა და არყოფნის საზრისი. მანამდე კი ვიმყოფებით გაურკვეველ მდგომარეობაში; ის, რაც ცნობიერებას უშუალო სიცხადით ეძლევა, არსებობის თვალსაზრისით არაფრითაა უპირატესი იმასთან შედარებით, რაც ცნობიერე-

ბას უშუალოდ არ ეძლევა. მათ შორის სრული განურჩევლობაა. ერთი ონტოლოგიურად მეორისაგან არ განსხვავდება. ინტერფენომენის დაფარულობა, მისი მოცემულად არყოფნა პირობითია, შემთხვევითია. ალქმის სხვა სიტუაციაში დაფარული შეიძლება გამოჩნდეს, ხოლო ის, რაც მოსჩანდა, ახალ შემეცნებით სიტუაციაში შეიძლება თვალს მიეფაროს.

ამრიგად, ფენომენოლოგიური რედუქციის მეორე ეტაპზე კიდევ უფრო მეტად ჩანს, რომ ფენომენი, ცნობიერების მხედველობაში მოხვედრილი შინაარსი, არის მოცემულად მყოფისა და არმყოფის განუსაზღვრელი მთლიანობა. ორივე მხარე თანაბარია, ორივე არის ფენომენად ყოფნა-არყოფნის მხოლოდ შესაძლებლობები.

ვფიქრობთ, სწორედ ამიტომ გვეუბნება ჰუსერლი, რომ ფენომენოლოგიური რედუქციის მეორე საფეხური წარმოადგენს შესაძლებლობათა ჰორიზონტის გახსნას, ანუ ცნობიერების ფენომენისთვის მოცემულად ყოფნის პრეტენზიის ჩამორთმევას და მის გათანაბრებას ცნობიერებაში არმოცემულთან, დაფარულთან, ამ უკანასკნელისათვის კი არყოფნის სტატუსის ჩამორთმევას და მის მრავალ შესაძლებლობად გაშლას, რომლებიც შეიძლება ცნობიერებას მიეცეს ალქმის სხვა ვითარებაში.

კიდევ ერთხელ შევნიშნავთ, რომ ფენომენთა ეს შესაძლებელი ვარიაციები იმიტომაც არის თანაბარმნიშვნელოვანი არსებობის (ცნობიერებაში არსებობის) თვალსაზრისით, რომ ჯერ არ გაგვირკვევია, რაში მდგომარეობს თვით არსებობის კრიტერიუმი.

გადავიდეთ ფენომენოლოგიური რედუქციის მესამე საფეხურზე. პირველ ეტაპზე ჩვენ მოვხსენით ფენომენის არსებობის პრეტენზია გარესამყაროზე (რომ მას რეალური საგანი შეესაბამება). მეორე ეტაპზე მოიხსნა მისი პრეტენზია ცნობიერებაში აქტიურად მყოფი შინაარსის მნიშვნელობაზე. ახლა ისლა დაგვრჩენია, მოვხსნათ ფენომენის არსებობის პრეტენზია შესაძლებლობათა სივრცეშიც, ანუ იმ სამყაროში, რომელშიც ფენომენი არსებობს მხოლოდ, როგორც პოტენციურობა, რომელსაც ჯერ არ განუცდია რეალიზაცია ცნობიერების სინათლეში. შესაძლებლობათა ეს სფერო წარმოადგენს არაცნობიერის სამყაროს. მაშასადამე, „ფენომენოლოგიური რედუქციის“ მესამე ეტაპზე უნდა მოიხსნას ფენომენის პრეტენზია არსებობაზე წმინდა შესაძლებლობის, ანუ არაცნობიერის სამყაროშიც. მაგრამ არსებობის იდეის გაქარწყლებით,

მთელი არაცნობიერის, როგორც წმინდა შესაძლებლობის სფეროც „ბრჭყალებში თავსდება“. ანუ არაცნობიერს ჩამოერთმევა არაცნობიერად ყოფნის პრეტენზია და იგი უკავშირდება ცნობიერს. წმინდა შესაძლებლობა გადადის ცნობიერების შინაგან რეალობაში.

ამრიგად, ფენომენოლოგიური რედუქციის გაგრძელება არაცნობიერ სფეროში მოითხოვს არაცნობიერის და ცნობიერის განუყოფელ შერწყმას. ფენომენი, რედუქციის მესამე საფეხურზე, ანუ რაიმედ ყოფნაზე პრეტენზიის სამჯერადი გაუქმედის შემდგომ ასე გამოიყურება:

ა) ფენომენს არ აქვს პრეტენზია იყოს ცნობიერებისაგან დამოუკიდებელი გარე ობიექტი;

ბ) ფენომენს არც იმის პრეტენზია აქვს, არსებობდეს ცნობიერების აქტიური შინაარსის სახით;

გ) ფენომენი არც იმაზე აცხადებს პრეტენზიას, რომ არის წმინდა შესაძლებლობა და განეკუთვნება არაცნობიერის სფეროს.

მაშასადამე, რა არის ფენომენი? ფენომენი არ არის ის, რის ყოფნაზეც ის თითქოს პრეტენზიას აცხადებს. თუკი ვიტყვით, რომ ფენომენი არის ის, რაც თავისთავს აჩვენებს როგორც არსებულს, იქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ არსებულად თვითჩვენება საფუძველს მოკლებულია, რადგან გაურკვეველია, რას ნიშნავს არსებობა. თუკი ვიტყვით, რომ მიუხედავად ამ უსაფუძვლო მტკიცებისა, ფენომენი მაინც არის ჩემი ცნობიერების შინაარსი, ეს მსჯელობაც უნდა შევაჩეროთ, რადგან ჯერ კიდევ გაურკვეველია რას ნიშნავს „არის“. ისლა გვრჩება ვივარაუდოთ, რომ ფენომენი ცნობიერების მოცემულობა კი არაა, მხოლოდ მისი შესაძლებლობაა, ანუ არაცნობიერად არსებობს, რაც ასევე მიუღებელია იგივე ლოგიკური წინააღმდეგობის გამო. მოკლედ, რაც არ უნდა გამოვთქვათ ფენომენის შესახებ, ყველგან ფიგურირებს არსებობის ჯერ დაუდგენელი ცნება, რომელიც საფუძველს აცლის ნებისმიერ მტკიცებას; მაგრამ მტკიცების უსაფუძვლობა ჯერ კიდევ არ ნიშნავს მის უარყოფას. აქ ხდება მხოლოდ ლოგიკური მტკიცებისაგან თავშეკავება; არც მისი დადასტურება, არც მასში ეჭვის შეტანა და არც მისი უარყოფა; აქ არ ხდება არაფერი გარკვეული. ფენომენის შესახებ ვართ სრული გაურკვეველობის მდგომარეობაში. რატომ? იმიტომ, რომ იგივე გაურკვეველობაში ვიმყოფებით ჩვენი მსჯელობის ძირითადი ცნების „არსებობის“ მიმართაც.

საჭიროა თავი შევიკავოთ ფენომენის განმარტების ამ გაურკვეველობისგანაც, რადგან არსებობის ცნებას ვერ გავექცევით, თუკი ვიტყვით, რომ არსებობს ფენომენის რაობის სრული გაურკვეველობა. ეს ნიშნავს, რომ საქმე გვაქვს ისეთ გაურკვეველობასთან, რომელიც, ამავე დროს, არც არის გაურკვეველობა და შეიძლება გარკვეულობად იქცეს, რაც, თავის მხრივ, ისევ გაურკვეველობაში გადაიზრდება და ა. შ.

ფენომენის ასეთი რთული, მრავალაზროვანი განმარტება შესაძლებელია მხოლოდ სიტყვის თამაშის ხარჯზე. მსჯელობა ისე უნდა წარიმართოს, რომ მისმა შინაარსმა ერთდროულად სხვადასხვა მნიშვნელობები მოიცვას.

ასეთ მსჯელობაში ფენომენის არც ერთი მნიშვნელობა არ უნდა ფიქსირდებოდეს როგორც არსებული და არც უნდა ქრებოდეს ჩვენი მტკიცებისაგან თავშეკავების მდგომარეობაში. ფენომენი მოიაზრება მის მნიშვნელობათა ქმნადობის, ცვალებადობის, გაუქმებისა და კვლავ წარმოშობის რალაც ერთიან, უსასრულო პროცესში, რომელიც ცვალებადი პროცესის სახითაც ბოლომდე არ გამოიკვეთება და არც უცვლელობას მოიცავს.

შეიძლება ითქვას, რომ სწორედ ასეთ მსჯელობაში შესრულდება ჰუსერლის მოთხოვნა და ბოლომდე მოიხსნება ფენომენის პრეტენზია გარკვეულ არსებობაზე. ამ შემთხვევაში ცნობიერების შინაგანი რეალობიდან ხელთ არაფერი გვრჩება თვითონ ფენომენოლოგიური რედუქციის აქტის გარდა, რომელიც წარმოადგენს ყოველგვარი არსებობის პრეტენზიისგან თავშეკავების პროცესს.

ახლა, თუკი საკუთრივ რედუქციის ამ აქტის მიმართ ჩავატარებთ ფენომენოლოგიური რედუქციის აქტს, მივიღებთ, რომ თავი უნდა შევიკავოთ არსებობის პრეტენზიის თავშეკავებისაგან; ეს კი უკვე ნიშნავს თავის არ შეკავებას, ანუ არსებობაზე პრეტენზიის გამოცხადებას.

ამ მომენტის იქით ფენომენოლოგიური რედუქცია უკვე ვეღარ მიდის. თავდება არსებობაზე პრეტენზიის მოხსნის პროცესი და ირკვევა, რომ არსებობს უპირველეს ყოვლისა, სწორედ ეს პროცესი, პროცესი სადაც გამუდმებით ცხადდება პრეტენზია არსებობაზე, ანუ ხდება არსებობის მნიშვნელობის და საზრისის დადგენა და ამავე დროს წარიმართება საპირისპირო აქტიც: უქმდება ყოველგვარი პრეტენზია გარკვეული არსებობის მიმართ და საფუძველი ეცლება არსებობის ყოველ დად-

გენილ, თუ წინასწარ მოცემულ მნიშვნელობას, როგორც ლოგიკურად გაუმართლებელს. სწორედ ეს წინააღმდეგობრივი პროცესია ნამდვილად არსებული პროცესი, რომელიც თან ადგენს და თან ეწინააღმდეგება და უარყოფს არსებობის ცნების ყოველგვარ ობიექტივაციას, მაგრამ ველ-არ უარყოფს საკუთარ თავს, რადგან ყველა სფეროში შეიძლება თავი შევიკავოთ არსებობის პრეტენზიისაგან იმ ზღვრული წერტილის გარდა, სადაც თავშეკავების აქტი საკუთარი თავის მიმართ ტარდება. აქ ხდება თვითრედუქციის აქტი, სადაც რედუქციის ობიექტი რედუქციის სუბიექტს ემთხვევა.

ამ პროცესის ბრჭყალებში ჩასმა ლოგიკურად შეუძლებელია. აქ არსებობაზე პრეტენზიის მოხსნის პროცესი, სწორედ არსებობის პრეტენზიით გვეძლევა. ამიტომ ეს პროცესი არსებობს, უფრო სწორად, პრეტენზიას აცხადებს არსებობაზე, ანუ მნიშვნელობს როგორც არსებული.

რა პროცესია ეს? ეს არის არსებობის ყოველგვარი ობიექტივაციის წინააღმდეგ მიმართული პროცესი. რაკი აქ სუბიექტი და ობიექტი ერთმანეთს ემთხვევა, გამოდის, რომ ფენომენი, რომელიც ობიექტის სახით ეძლევა ცნობიერებას, როგორც სუბიექტს, სხვა არაფერია, თუ არა თვით ეს ცნობიერება, რომელიც დაცლილია ყოველგვარი ობიექტური შინაარსისგან; მაგრამ სუბიექტ-ობიექტის ამ იგივეობამაც შეიძლება ობიექტივაცია განიცადოს, რადგან ფენომენი, როგორც წმინდა არსი, არ ჯერდება თავისი არსებობის არც ერთ მნიშვნელობას, თუნდაც წმინდა ცნობიერებად ყოფნას და ისევ ცნობიერებისგან დამოუკიდებელ ობიექტად გვევლინება. თუკი ვიტყვით, რომ ეს ობიექტი ღიაა ცნობიერების მიმართ, ისიც უნდა დავუმატოთ, რომ ფენომენის ღიაობა დაფარულია, შეუცნობადია, რადგან გაუგებარია, თუ რატომ არსებობს ღიაობა და შესაბამისობა ცნობიერებასა და ფენომენს შორის.

ამიტომ, აქ არაცნობიერის ფენომენტან გვექონია საქმე, მაგრამ ეს არაცნობიერიც, როგორც ფენომენი, თავის თავს ინარჩუნებს მხოლოდ ცნობიერების წინაშე გახსნისა და მასში გადასვლის ხარჯზე. რაც უფრო მეტად ეძლევა ფენომენი ცნობიერებას, მით უფრო გაურბის მას ხელიდან; რაც მეტად აჩვენებს საკუთარ თავს, მით უფრო მეტად იმალება; მოკლედ თავის არც ერთ მნიშვნელობას არ ჯერდება და სხვადასხვა მნიშვნელობათა ცვალებადობის სახითაც ბოლომდე არ გამოიკვეთება.

იგი გაურკვეველიც არის და გარკვეულიც, წმინდა ცნობიერებაც არის და ცნობიერებისგან დამოუკიდებელი იდეაციის პროცესიც.

ამრიგად, ფენომენოლოგიური რედუქცია გვიჩვენებს, რომ არსებობა, უპირველეს ყოვლის, ნიშნავს არსებობაზე პრეტენზიულობას, არსებობის საზრისის ქმნადობას და ამავე დროს აღნიშნავს საპირისპირო პროცესსაც, შექმნილი საზრისის ბრჭყალებში ჩასმას, მის გაუფასურებას ახალი მნიშვნელობის ქმნადობის მიზნით და ა. შ.

არსებობის საზრისის წარმოება-ცვალებადობის ეს თავისთავადი პროცესი მთელ სამყაროში მიმდინარეობს და მაშასადამე, ცნობიერებაშიც ხდება.

ცნობიერებაში თავისთავად ყალიბდება ობიექტურად არსებობის გარკვეული შინაარსები, მაგრამ იქვე ხდება ამ ობიექტივაციათა რედუქციის, მათი გაუფასურებისა და გაქარწყლების საპირისპირო პროცესიც. ყოფიერება, როგორც სუბიექტი, მთელ სამყაროში და ცნობიერებაშიც ქმნის ობიექტური არსებობის საზრისს და ამავე დროს თავს იკავებს ამ საზრისის არსებობის, მისი ჭეშმარიტებისა და მცდარობის მტკიცებისაგან.

ამ ორმხრივი, ურთიერთსაპირისპირო აქტით, ყოფიერება, როგორც სუბიექტი, კონსტიტუციურად აფუძნებს ობიექტურ რეალობას და თან ამ საფუძველთა უსაფუძვლობას და პირობითობას ცხადყოფს. საზრისის წარმოების პროცესსაც ანხორციელებს და ამავე დროს ამ პროცესისგან თავშეკავების, ჭეშმარიტებიდან გადახვევის, შეცდომაში ჩავარდნის შესაძლებლობასაც ინარჩუნებს, როგორც პროტესტს მისგანვე დადგენილ ჭეშმარიტებათა მიმართ და როგორც თავისუფლებას საკუთარი თავისგან.

* * *

ამრიგად, ჩვენ ბოლომდე განვახორციელეთ ფენომენოლოგიური რედუქციის პროცესი და გამოვიტანეთ შემდეგი დასკვნა:

არსებობა არის, უპირველეს ყოვლისა, არსებობის საზრისის გარკვევისა და რედუქციის პროცესი.

აღნიშნულ შემაჯამებელ მსჯელობაში ისევ ფიგურირებს უცნობი სიდიდე – არსებობა, რომელიც თავისივე თავით განიმარტება, ანუ ფაქტობრივად, მისი არანაირი განმარტება არ ხდება.

გამოდის, რომ ლოგიკური გადაწყვეტის საკითხში მარცხი განვიცადეთ. ფენომენოლოგიურმა რედუქციამ ვერ გაარკვია კონკრეტულად

რაში მდგომარეობს არსებობის საზრისი; მაგრამ აჩვენა, რომ ნამდვილად არსებობს ამ საზრისის გარკვევისა და რედუქციის პროცესი. ამიტომ ეს ვერგარკვევა, ეს მარცხი, უნაყოფო არ აღმოჩნდა; არსებობის საზრისის ძიების მანძილზე მოხერხდა გადასვლა გარე სამყაროდან ცნობიერების შინაგან რეალობაში, აქედან კი საზრისთა წარმოებისა და რედუქციის ტრანსცენდენტალურ დონეზე.

ამ გადასვლის დროს ფენომენოლოგიური ანალიზი ატყუებს ცნობიერებას. ლოგიკური მოთხოვნის აუცილებლობით (რაც არსებობის მაჩვენებლის გარკვევის ლოგიკურ ოპერაციას გულისხმობს) მას ფაქტობრივად გამოჰყავს ცნობიერება ლოგიკური აუცილებლობისა და დეტერმინიზმის ფარგლებიდან, რომელ ფარგლებშიც მისი შინაგანი რეალობა და მთელი გარე სამყაროა მოქცეული და გადაჰყავს ცნობიერება თავისუფლების სფეროში, სადაც საფუძველი ეცლება ყოველგვარ დეტერმინიზმს და ხდება შემოქმედებითი აქტი, რომელიც ყოველგვარი, და მათ შორის, თავისივე თავის ობიექტივაციის წინააღმდეგაა მიმართული.

ირკვევა, რომ სწორედ ეს თვითმოტყუება ყოფილა ფენომენოლოგიური რედუქციის მიზანი; რომ არსებობის მაჩვენებლის ლოგიკური გარკვევა არის მხოლოდ მაპროვოცირებელი ფაქტორი, რომელსაც თვითმოძრაობაში მოჰყავს ცნობიერება, რათა სრულად განახორციელოს თავისი შემეცნებითი პოტენციალი გარე სამყაროს შემეცნებიდან თვითშემეცნებისაკენ.

ჩვენი მსჯელობა რომ განვაზოგადოთ, შეიძლება ითქვას, რომ ფენომენოლოგიაში ცნობიერების შემეცნებითი მოძრაობის მიზანი ყოფილა არა ჭეშმარიტების (ჩვენს შემთხვევაში არსებობის საზრისის) გარკვევა, არამედ ჭეშმარიტების გარკვევის გზით ცნობიერების მიერ საკუთარი თავის, როგორც ცოცხალი და თავისუფალი ფენომენის სრული რეალიზაცია. ეს თვითრეალიზაცია შეუძლებელია ჭეშმარიტებისკენ სწრაფვის გარეშე და უფრო მეტიც – მისწრაფების მოცემულ გზაზე ჭეშმარიტების, როგორც მიზნის, აბსოლუტიზაციაც კი ხდება, მაგრამ საბოლოო ჯამში ეს აბსოლუტიზაცია მოჩვენებითია, პირობითია; ფენომენოლოგია გვიჩვენებს, რომ შემეცნებითი მოძრაობა (საზრისის დადგენისა და რედუქციის ლოგიკური ოპერაცია) თავად არის თვითმიზანი; რომ მთავარია ეს მოძრაობა და არა მისი შედეგი, რომ ცნობიერების, როგორც ცოცხალი არსის ზეამოცანა არა რაიმეს გაგება, არამედ გაგე-

ბის გზითა და საშუალებით, მუდმივი ყოფნა სასიცოცხლო თვითმოძრაობაში, საკუთარი თავის, როგორც თავისუფალი ფენომენის, არსებობის განსაზღვრის და განუსაზღვრელობის ონტოლოგიურ პროცესში.

მხოლოდ სიტყვის თამაშის ხარჯზეა შესაძლებელი ყოფნა ამ ფენომენოლოგიურ მოძრაობაში, მოძრაობაში, რომელიც თან ადგენს და თანაც გაურბის არსებობის იდეის ობიექტივაციას და ამიტომ, არც საკუთარი სახით იკვეთება ბოლომდე – ცვალებადობა და თამაშიც არის და თან რაღაც უცვლელ, მარად ღირებულ არსსაც მოიცავს, რომელიც არ იკვეთება საკუთარ თავში და ისევ სხვადაყოფნის ფერისცვალებას ეძლევა.

თავი 2

ფენომენოლოგია კვანტურ ფიზიკასა და კოსმოლოგიაში

მიკროსამყაროს შექმნება და ედვუნდ ჰუსერლის ფენომენოლოგიური მეთოდი

რეალობის კლასიკურ-ფიზიკური აღწერა ემყარება ცნობიერებისგან დამოუკიდებლად არსებული, თავისთავადი ფიზიკური ობიექტის მოდელს და ცნებას. კვანტური თეორია შემოსაზღვრავს კლასიკური ფიზიკის მიდგომას და მიკრონაწილაკს განიხილავს ცდის და შემეცნებით სიტუაციასთან განუყოფელ ერთიანობაში. ვფიქრობთ, კვანტური თეორიის ეს შედეგი ეხმაურება ფენომენოლოგიურ მიდგომას მიკროსამყაროს მიმართ და თუმცა კვანტური თეორიის ორთოდოქსალური ინტერპრეტაციის ფუძემდებლები უშუალოდ არ განიხილავენ ამ ანალოგიას, მათ ნააზრევს და კერძოდ, ნილს ბორის დამატებითობის იდეას უდაოდ ემჩნევა ჰუსერლის ტრანსცენდენტალური ფენომენოლოგიის ორიენტაციის კვალი.

ჰუსერლმა ობიექტის ფიზიკურ-კაუზალური ყოფიერებიდან მზერა სუბიექტისკენ შემოაბრუნა და ამ შემობრუნების განხორციელების პროცესში თანდათან გამოიმუშავა შესაბამისი მეთოდოლოგიური მიდგომა სამყაროს მიმართ. დანვრილებით განვიხილოთ, რაში გამოიხატება ეს თვალსაზრისი და როგორ უკავშირდება იგი კვანტური თეორიის მეთოდოლოგიურ პრინციპებს – განუზღვრელობის თანაფარდობასა და დამატებითობის იდეას.

* * *

სამყაროს რეალობის დაფუძნებისათვის საჭიროა გაირკვეს არსებული ყოფიერების საზრისი. ყოფიერების უპირველესი ნიშანია მისი უშუალო მოცემულობა; თუ ის არანაირად არ მეძლევა, მაშინ მისი არსე-

ბობის შესახებ ლაპარაკს არავითარი აზრი არ გააჩნია. ჰუსერლი აქ ემიჯნება ემპირისტულ თვალსაზრისს, რომელსაც უშუალოდ მოცემულობა გრძნობად კონკრეტულ მოცემულობაზე დაჰყავს და მხოლოდ ამ ნიშნით განსაზღვრავს არსებობას. ეს ისეთივე დოგმაა, როგორც სხვა ათასნაირი „იდოლები“, რომელთაგანაც უნდა განთავისუფლდეს ფილოსოფია ყოფიერების საზრისის წვდომის გზაზე.

ჰუსერლი აკრიტიკებს „ბუნებრივ პოზიციას“, რომელიც უკავია კერძო მეცნიერებას. ეს პოზიცია გრძნობადი მონაცემების საფუძველზე ამტკიცებს კონკრეტულ რეალობას ისე, რომ ბრმად, დაუსაბუთებლად ეყრდნობა წანამძღვარს, რომელიც მოცემულ რეალობაში არათემატიზირებული, გამოუმუღავნებელია. ეს წანამძღვარია ყოფიერების საზრისის საკითხი. მართლაც რაიმეს არსებობის მტკიცება შეუძლებელია იმის გარეშე, თუ არ იქნა გარკვეული რას ნიშნავს თვით არსებობა, რა მნიშვნელობა აქვს ამ ცნებას, ამ საკითხს კი „ბუნებრივი პოზიცია“ არ არკვევს.

ამრიგად, ვიდრე კონკრეტულ რეალობაზე ვილაპარაკებთ, უნდა გავარკვიოთ, ფიქრობს ჰუსერლი, თვით ყოფიერების საზრისის საკითხი, მაგრამ ტრადიციულ ფილოსოფიაში ეს საკითხი მცდარად იყო გადანყვეტილი. ლაპარაკობდნენ ე. წ. „პირველ მიზეზებზე“, როგორც რეალობის საფუძველზე, როგორც სუბსტანციაზე. მიზეზობრიობის ცნების მიყენება ყოფიერების საზრისის მიმართ არ უნდა იყოს გამართლებული. მიზეზობრიობა ისეთი ცნებაა, რომელიც მოითხოვს კაუზალურ საფუძველთა დაუსრულებელ რიგს და არ მიესადაგება იმას, რაც ყველაფრის საფუძველია.

ყოფიერების საზრისი, ჰუსერლის აზრით უნდა დადგინდეს მისი მნიშვნელობის მიხედვით. მაშასადამე უნდა გაირკვეს ის მომენტები, რომლებიც არსებულს ანიჭებენ არსებულის მნიშვნელობას.

უპირველესი ასეთი მომენტია უშუალო მოცემულობა, მხედველობაში ყოფნა, როგორც გრძნობად-კონკრეტული, ასევე ინტუიციური (ფანტაზიის საშუალებით); სიცხადის განცდა, რომელიც ასეთ უშუალო მოცემულობას ახლავს თან, ყოფიერების ხედვის ერთ-ერთი კრიტერიუმია.

ყოფიერების მტკიცებას ჰუსერლი ახდენს იმ განცდის, ცნობიერების იმ აქტის რეფლექსია-ანალიზით, რომელიც თან ახლავს ნამდვილ არსებობას. ყოფიერების საზრისს იგი იკვლევს არა ონტოლოგიურად,

არამედ იმ გნოსეოლოგიურ პირობებზე რეფლექსიით, რომლებიც განსაზღვარავენ მოცემული ყოფიერების შესაძლებლობას. ასეთ ანალიზში ხდება დროებითი თავშეკავება ყოფიერების მტკიცებისაგან და მზერის გადატანა შიგნით, ცნობიერების აქტზე, რომელიც სიცხადის განცდით ანათებს მას და ამდენად სარწმუნოს ხდის მის არსებობას. აქ დიდ როლს თამაშობს ფანტაზია ან ფიქცია. ფანტაზიის მეოხებით ცნობიერება საგნის აქტუალურად დანახულ მხარეებს ავსებს დაუნახავი ნაწილებით, საგნის სრულ აღქმამდე. ფანტაზიით დანახული მხარეები შემეცნებით პირობებთან ერთად ქმნიან შესაძლებლობათა ჰორიზონტს, რაც ახლავს აქტუალურად მოცემულ ყოფიერებას. ამ შესაძლებლობებში ფანტაზია ახდენს თავისუფალ ვარირებას ვიდრე არ იპოვნის ინვარიანტს, ისეთ ფორმას, რომელიც აუცილებელ კავშირში იმყოფება უშუალოდ განცდილ საგნობრიობასთან, ამ ინვარიანტს ცნობიერებაში შეესაბამება გარკვეული განცდა.

შესაძლებლობათა ჰორიზონტის დადგენა ხდება შემდეგნაირი გზით: აქტუალურად დანახულს მე პირობითად მივიჩნევ ფიქციად, ფანტაზიის გამონაგონად, ისევე როგორც სხვა აქტუალურ მხარეებს. ამით მე ვთავისუფლდები რედუქციის აქტუალიზაციის შემოსაზღვრულობიდან და რეალიზებულს განვიცდი როგორც ალბათურს, როგორც შესაძლებელს, მისი სხვაგვარად მოცემულობის პოტენციათა გათვალისწინებით. ეს არის ფენომენოლოგიური ანალიზის მნიშვნელოვანი მომენტი, რომელიც, როგორც ქვემოთ ვნახავთ, გამოყენებას პოულობს მიკროსამყაროში.

ასეთი გამოყოფის შემდგომ ვახდენთ ნებისმიერ ვარიაციებს შესაძლებლობათა თვალსაწიერზე, ვიდრე არ ვპოულობთ ინვარიანტს, რომელიც აუცილებელია საგნის ყოფიერებაში და შესაბამის განცდას ვიყენებთ როგორც ორიენტირს ყოფიერების საზრისის დადგენაში.

მეორე მხრივ, ვთავისუფლდებით რა რეალური შინაარსისაგან, ჩვენ ფაქტიურად გადავდივართ იდეალურ სფეროში და ვცლით რა ჩვენს აღქმას შინაარსისაგან, გვრჩება ცარიელი აღქმა, მისი ფორმა ანუ მისი იდეა. ამრიგად, აქტუალიზირებული მოცემულობისგან განყენება იმავე დროს ნიშნავს მზერის შემობრუნებას საგნიდან ცნობიერებისკენ; მისი ყოფიერების განსაზღვრას არა გარედან, ზუსტი ცნებების საშუალებით, არამედ შიგნიდან, ცნობიერების ნაკადის საფუძველზე, რომელიც ჰერაკლიტესეული დინების მსგავსია.

შინაარსისგან დაცლილი წმინდა განცდა ანუ წმინდა ცნობიერება (სუფთა მე) გვეძლევა აპოდიქტური სიცხადით. ეს ნიშნავს, რომ მოცემული განცდის ყოფიერება აბსოლუტურია. რომ მისი არყოფნა მოუაზრებადია. მეორე მხრივ, ის კონკრეტული შინაარსი, რომელსაც მოიცავს ეს განცდა და რაც მიმართულია მატერიალურ საგანზე, რელატიურია, შემთხვევითია. საქმე ისაა, რომ მატერიალურ ობიექტს მე აღვიქვამ არა მთლიანად, არამედ ნაწილობრივ, შუქ-ჩრდილებში, რაც არ არის საკმარისი საფუძველი საგნის მთლიანი წარმოდგენისათვის, რასაც მე ფანტაზიის გზით ვავსებ. ამიტომ ეს შინაარსი არის შემთხვევითი, არაა გამორიცხული მისი არყოფნა, ან მისი სხვაგვარად მოცემულობა; საერთოდ სამყარო, როგორც ფაქტების სიმრავლე, არის შემთხვევითი იმ აზრით, რომ სავსებით შესაძლებელია მისი სხვა სახით ყოფნაც, მისი არარსებობა; მაგრამ რაგინდ შემთხვევითი და არააპოდიქტური უნდა იყოს განცდის შინაარსი, თვით განცდის როგორც ასეთის მოცემულობა, თვით ის ფაქტი, რომ არსებობს განცდა და არსებობს ის ვინც განიცდის, არის აპოდიქტური, აუცილებელი და აბსოლუტური.

საგნისგან განყენებული წმინდა ცნობიერების მოცემულობა აპოდიქტურად მეძლევა, იგი როგორც შინაგანი აქტი, როგორც რაიმეში დარწმუნებულობა ან ეჭვის შეტანა არის უეჭველი და სარწმუნო. მე შეიძლება ეჭვი მეპარებოდეს ხილულის არსებობაში, მაგრამ ის, რომ სწორედ მე მეპარება ამაში ეჭვი, რომ მე თავს ვიკავებ მისი ყოფიერების მტკიცებისაგან, არის უეჭველი.

ამრიგად, ცნობიერება წარმოგვიდგება როგორც საგნის ყოფიერების განმსაზღვრელი, მისთვის აუცილებელი მნიშვნელობის მიმნიჭებელი ძალა. ცნობიერება ინტენციონალურია, მიმართულია, დამიზნებულია მისთვის ტრანსცენდენტურ, გარეგან საგანზე, რომელიც შეადგენს არა არსებულის „ასლს“ არამედ თვით არსებობას და ამავე დროს არის ფენომენი, არის მოცემულობა, რადგან აზრი არა აქვს ვამტკიცოთ იმის ყოფიერება, რაც არანაირად არ მეძლევა ცნობიერების შინაარსში.

ჰუსერლთან ფენომენი და ყოფიერება ერთმანეთს ემთხვევა და წმინდა ცნობიერება, სუბიექტი გვევლინება როგორც ტრანსცენდენტალური საფუძველი, როგორც მისი საზრისის, მნიშვნელობის განმსაზღვრელი, როგორც მისი მაკონსტრუირებული ძალა.

ეს არ ნიშნავს, რომ ცნობიერება, სუბიექტი ქმნის საგანს. საგანი როგორც ფენომენი ყალიბდება ობიექტისა და სუბიექტის ურთიერთქმედების პროცესში. მისი მნიშვნელობითი საზრისი ყალიბდება სუბიექტის რეაგირებაზე მის მიმართ. ამ რეაგირების გარეშე იგი რჩება განუსაზღვრელ ყოფიერებად, მეორე მხრივ კი, თვით სუბიექტი, როგორც სამყაროს ტრანსცენდენტალური საფუძველი, როგორც მიზეზ-შედეგობრივი ჯაჭვიდან ამორთული, თავისუფალი ცნობიერება, სწორედ ამ რეაგირებაში, არსებულისათვის ყოფიერების აზრის მინიჭების აქტში ავლენს თავის თავს.

ფენომენოლოგიის ეს მომენტიც გამოყენებას პოულობს მიკროსამყაროს კვანტურ-მექანიკურ აღწერაში, სადაც არაპიროვნულად მოცემული სუბიექტი ჩართულია ფიზიკური რეალობის ცნებაში და განსაზღვრავს კონკრეტული მიკრომდგომარეობის სახეს.

ამრიგად, სუბიექტთან მიმართების გარეშე (ერთმანეთთან მიმართებებიც, როცა ობიექტი განისაზღვრება არა თავისი თავით, არამედ სხვისი მოცემულობით, საბოლოო ჯამში სუბიექტთან მიმართებაზე დადის) საგანი სრულიად განუსაზღვრელია. მას მნიშვნელობითი საზრისი და აქედან გამომდინარე განსაზღვრული ყოფიერება ენიჭება სუბიექტთან მიმართების, მასზე სუბიექტის მიერ გარკვეული ინტენციებით დეტერმინირებული პასუხის შესაბამისად.

დრო და სივრცე ჰუსერლისათვის ობიექტურია არა იმ აზრით, რომ დამოუკიდებელია სუბიექტისგან, არამედ იმ აზრით, რომ ერთნაირია, იდენტურია ყველა სხვა სუბიექტის მიმართ, ინტერსუბიექტურია. მას ახასიათებს განმეორებადობა, ერთგვაროვნება, რაც იმას ნიშნავს, რომ იგი ერთნაირია როგორც ჩემთვის, ასევე ჩემს ადგილზე მყოფი ყველა სხვა „მე“-სთვის.

ცნობიერების სიცოცხლე არის ინტენციის განხორციელების, მიზნის მიღწევის პროცესი არა დროის გულგრილი დინების, არამედ ისტორიულობის აზრით. ამიტომ კონსტრუირებულ სამყაროს მიენერება ისტორიულობა, მომავლის ქმნადობა წარსულის გაგრძელების საფუძველზე. ცნობიერების ინტენციის განხორციელებათა გზით; მაგრამ ასეთი განხორციელება მოითხოვს შესაბამის საშუალებებსა და მეთოდებს და შეიძლება მოხდეს, რომ ეს საშუალებები გადაიქცეს ცნობიერების თვითმიზნად, რომ მათ დაჩრდილონ პირველადი მიზანი. ამის თავიდან

ასაცილებლად სუბიექტი შიგადაშიგ უნდა დაუბრუნდეს წარსულს, ცნობიერებაში უკვე აქტუალიზებულ, პასიურ შრეს და მის მიხედვით მოახდინოს მომავლის ქმნადობის კორექტირება, რათა აღადგინოს თავისი პირველადი ინტენცია, თავისი სანყისი მიზანი.

ცნობიერების პირველადი სასიცოცხლო ინტენციიდან გადახრა, ყოფიერების მნიშვნელობათა „ძვრა“ მეორეული ინტენციების მიხედვით წარმოადგენს ადამიანის კრიზისის მიზეზს, სამყარო თავისი განხორციელებული სახით აღარ შეესაბამება ადამიანის ცნობიერების სასიცოცხლო ინტენციას, გაუცხოვდება მისგან, ხდება ირაციონალური და აღარ იძლევა ორიენტირს სიცოცხლისათვის.

ამ ჩიხიდან თავის დასაღწევად აუცილებელია ცნობიერების მეორადი ინტენციებიდან გამოსვლა, საგანთა მნიშვნელობაში გაფეტიშებული მეთოდ-საშუალებებისა და პირობითობის ფენათა გადალახვა პირველადი ინტენციისკენ, რისთვისაც საჭიროა ცნობიერების ისტორიული ანალიზი, წარსულის რეაქტივაცია; კაცობრიობის ისტორიაში ჩაღრმავება ადამიანის პირველადი სასიცოცხლო ინტენციისა და მისი შესაბამისი მნიშვნელობების აღმოჩენის მიზნით [ჭუსერლის ფენომენოლოგიის შესახებ ჩვენი მსჯელობა აქ წარიმართა, ძირითადად ზურაბ კაკაბაძის ინტერპრეტაციის მიხედვით (3)].

თუ ჩატარებულ მსჯელობას გადავიტანთ მეცნიერებაზე, ფენომენოლოგიური ანალიზით შესაძლოა აღმოვაჩინოთ მეცნიერულ-ტექნიკური განვითარების კრიზისის ფესვებიც.

შემეცნება თავდაპირველად ადამიანის სასიცოცხლო ინტენციათა განხორციელებისკენ იყო მიმართული. განხორციელების ამ გზაზე გარდაუვალი შეიქმნა ისეთი ეტაპები, როცა ცალკეულ მეთოდთა და საშუალებათა ინტენციებმა დაჩრდილეს სანყისი მიზანი; ფილოსოფიამ ვერ მოახერხა გზას აცდენილი შემეცნების კორექტირება, ადამიანისკენ შემობრუნება, რის გამოც მეცნიერება დაუპირისპირდა ადამიანს და გადაიქცა მისთვის მტრულ ძალად. მეცნიერებამ მხედველობიდან დაკარგა ადამიანი, სუბიექტი და გახდა ობიექტური, საბუნებისმეტყველო; თვით სუბიექტისაც იგი ეხება მხოლოდ ობიექტური მეთოდებით.

ამრიგად, კრიზისიდან თავის დასაღწევად ფენომენოლოგიური მეთოდი მოითხოვს მეცნიერების განწმენდას მეორეული ფენებისაგან, მის შემობრუნებას სუბიექტისაკენ, როგორც სუბიექტისაკენ, როგორც

თავისუფალი, ინდეტერმინირებული სიცოცხლისაკენ. ასე უნდა გავიგოთ ჰუსერლის ლოზუნგი „უკან საგნებისაკენ“. საგნების ფენომენოლოგიური განწმენდით ჩვენ ვწვდებით მათ პირველად მნიშვნელობას, მათ ნამდვილ ყოფიერებას, შესაბამისს თავისუფალი სუბიექტის ინტენციონალიზაციას. ფენომენი არ წარმოადგენს პირობითობათა ცრუ მნიშვნელობებით დამძიმებულ საგანს, არამედ მათგან განწმენდილ, ცნობიერების სასიცოცხლო ინტენციონალთან შერწყმულ მოცემულობას.

ყოველივე ამის საფუძველზე შეიძლება დავასკვნათ, რომ მიკროსამყაროს კვანტურ-მექანიკური აღწერა, დამატებითობის კონცეფციის საფუძველზე სწორედ მეცნიერების კრიზისიდან თავის დაღწევის ცდაა ფენომენოლოგიური მეთოდის გზით.

კლასიკური ფიზიკა იძლევა სამყაროს ობიექტივირებულ სურათს, სადაც მოქმედებს ცალსახა დეტერმინიზმი და გამორიცხულია სუბიექტი.

განუზღვრელობის უტოლობამ და დამატებითობის პრინციპმა სამყაროს ფიზიკურ სურათში ჩართეს სუბიექტი, არა როგორც ობიექტი, არამედ როგორც სუბიექტი, როგორც ინდეტერმინირებული, მიზეზ-შედეგობრივი ჯაჭვიდან ამორთული არსი*. ამით, როგორც ქვემოთ ვნახეთ, კვანტური შემეცნება გაემიჯნა კლასიკურს, სადაც ურთიერთობა (მე-სხვა) სიმეტრიულია, გადასმადია, და დაუახლოვდა ესთეტიკურ შემეცნებას, სადაც ეს დამოკიდებულება (მე – სხვა) ასიმეტრიულია, რადგან სამყარო შიგნიდან, სუბიექტიდან არის დანახული და სივრცე—დროც არაერთგვაროვანია ამ მე-სუბიექტის მიმართ. ამრიგად ჰუსერლის ფენომენოლოგიური მეთოდი აღმოჩნდა ის საფუძველი, რომელიც კვანტურ შემეცნებას აახლოებს ესთეტიკურთან, რაც უფლებას გვაძლევს ვილაპარაკოთ დამატებითობის პრინციპის გარკვეულ ანალოგიაზე მხატვრულ შემეცნებაში.

ახლა შეგვიძლიათ დავუბრუნდეთ შემეცნების პრობლემას მიკროსამყაროში და გავაანალიზოთ ის ფენომენოლოგიასთან კავშირის თვალსაზრისით.

ჰუსერლის ფენომენოლოგია მოითხოვს, რომ კრიზისიდან თავის დასაღწევად მეცნიერება დაუბრუნდეს ადამიანური შემეცნების პირ-

* წინააღმდეგ შემთხვევაში (ამას ქვევით ვნახავთ) განუსაზღვრელობის უტოლობას და დამატებითობის პრინციპს დაეკარგება თავისი პრინციპული მნიშვნელობა.

ველად მიზანს, მან უნდა მოახდინოს შემობრუნება სუბიექტისკენ. ეს ნიშნავს ყოფიერების განხილვას სუბიექტთან მიმართებაში, რომელიც არის ზოგადი, არაპიროვნული და ამავე დროს „დამიზნული“, არაობიექტივირებული. მოცემულ რეალობაში უნდა ჩავრთოთ ინტერსუბიექტი, თავისუფალი, არაპიროვნული „მე“, როგორც ყოფიერების საზრისის მიმნიჭებელი ინტენცია.

მიკროსამყაროში ასეთი „ჩართვა“ ხდება განუზღვრელობის თანაფარდობის საფუძველზე. განუზღვრელობის უტოლობიდან გამომდინარეობს ობიექტის ერთიანობა მისი შემეცნების საშუალებებსა და პირობებთან (წინააღმდეგ შემთხვევაში გაუგებარია კორპუსკულარულ-ტალღური პარამეტრების შეუთავსებლობა). თუ აღნიშნულ გნოსეოლოგიურ პირობებს მივიჩნევთ არაპიროვნულად მოცემული სუბიექტის გაგრძელებად, მაშინ მივიღებთ სუბიექტისა და ობიექტის განუყოფლობა-ერთიანობას, მათი ურთიერთქმედების მთლიანობას და განუსაზღვრელობას. თუ აქ სუბიექტს განვიხილავთ გარედან, როგორც ობიექტს, მაშინ განუზღვრელობის თანაფარდობას დაეკარგება პრინციპული მნიშვნელობა. მართლაც, თუ ლაპარაკი იქნა ორი ობიექტის ურთიერთქმედებაზე, მაშინ ყოველთვის შეგვიძლია შემოვიყვანოთ მესამე – სუბიექტი, რომელიც დააკვირდება ამ ურთიერთობას და პრინციპში შეძლებს მის კონტროლს, მოხსნის განუზღვრელობას. აქედან გამომდინარე, საგანი გაემიჯნება მისი შემეცნების ობიექტივირებულ პირობებს და კავშირი აღდგება არაკომუტატიურ პარამეტრებს შორის. მაგრამ ჩვენ ამოვდივართ კვანტური თეორიის სისრულიდან, განუზღვრელობის უტოლობის პრინციპული ხასიათიდან და ვთვლით, რომ შემეცნების საშუალებები და პირობები არის სწორედ სუბიექტის გაგრძელება, ხოლო თვით ეს სუბიექტი კვანტურ-მექანიკურ რეალობაში მონაწილეობს როგორც სუბიექტი და არა როგორც ობიექტი. სწორედ ამიტომ, ურთიერთქმედება სუბიექტსა და ობიექტს შორის არის უკონტროლო და განუზღვრელი, რადგან ის, ვინც უნდა მოახდინოს მისი კონტროლი და განსაზღვრა, თვით წარმოადგენს ამ ურთიერთქმედების შინაგან მომენტს. ამრიგად, მივიღეთ განუყოფელი ონტო-გნოსეოლოგიური სიტუაცია, სადაც შედის ინტერსუბიექტი, როგორც თავისუფალი, არაპიროვნული „მე“.

ვნახოთ ახლა როგორ მივყევართ სუბიექტის რეალობაში ჩართვას ინდეტერმინიზმამდე. ინდეტერმინიზმი მიკროსამყაროში გამოწვეულია

იმით, რომ გარკვეულ მიზეზს მოცემულ ონტო-გნოსეოლოგიურ სიტუაციაში არ გააჩნია ფიზიკური აზრი და ამიტომ სათანადო შედეგი აზრს იძენს მხოლოდ როგორც ინდეტერმინირებული მოვლენა. ვინაიდან ამ მოვლენის აღწერის ენაც მიკრორეალობის შინაგანი და განუყოფელი მომენტია, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ინდეტერმინიზმი გამოწვეულია იმით, რომ გარკვეული მიზეზის აღმნიშვნელ ცნებას მოცემულ ონტო-გნოსეოლოგიურ სიტუაციაში არ გააჩნია ფიზიკური აზრი. კვანტური მექანიკა სარგებლობს კლასიკური ფიზიკის ცნებებით. ეს ცნებები, აღნიშნავენ რა მიკროსამყაროში მოვლენათა „ობიექტურ“ თვისებებს, კლასიკურ სფეროში შემოუსაზღვრავად გამოიყენება. კვანტურ-მექანიკურ დონეზე მათი გამოყენება შემოსაზღვრულია განუზღვრელობის უტოლობით და დამატებითობის პრინციპით. კერძოდ, ერთსა და იმავე სიტუაციაში აკრძალულია ერთდროულად კორპუსკულარული და ტალღური ცნებების გამოყენება, რადგან ამ წყვილიდან მოცემულ პირობებში მხოლოდ ერთ-ერთს გააჩნია ფიზიკური აზრი. ასეთი შეზღუდვა კი გამოწვეულია იმით, რომ მიკროობიექტი განუყოფლად არის შერწყმული სუბიექტთან, შემეცნების პირობებთან, ხოლო სუბიექტს კი შექმნილ სიტუაციაში მხოლოდ ერთ-ერთი ცნების განსაზღვრა და რეალიზაცია შეუძლია. ამრიგად, კლასიკური ცნება თავისი მნიშვნელობით ასახავს მიკროობიექტის თვისებას, ხოლო თავისი ფორმით, თავისი შემოსაზღვრულობით გამოხატავს სუბიექტის შესაძლებლობას, მის მდგომარეობას. სუბიექტს გარკვეულ, ვთქვათ „კორპუსკულარულ“ პირობებში არ შეუძლია ტალღური ცნების განსაზღვრა, რის გამოც ეს ცნება მოკლებულია ფიზიკურ აზრს და ამ არარეალიზებული თვისების შედეგი, ანუ კვალი ინდეტერმინირებული გამოდის.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ფენომენოლოგიური ანალიზის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მომენტია აქტუალურად მოცემული ყოფიერების მტკიცებისაგან თავის შეკავება. ამით მე გავდივარ მოცემული ყოფიერების საზღვრებს გარეთ და რეალიზებულს განვიცდი როგორც ალბათურს, როგორც შესაძლებელს და არა როგორც ერთადერთ, გარდაუვალ სინამდვილეს, ვითვალისწინებ მის სხვაგვარად მოცემულობის პოტენციებს.

მეორე მხრივ, ასეთი თავშეკავებით ჩემი აღქმა იცლება რეალური შინაარსისგან, გვრჩება ცარიელი აღქმა. მისი ფორმა ანუ მისი იდეა.

ამრიგად, აქტუალიზებული ყოფიერებისაგან განყენება ნიშნავს მზერის შემობრუნებას საგნიდან იდეალურისკენ, სუბიექტისაკენ.

დამატებითობის პრინციპიც სწორედ ამ ფენომენოლოგიურ მიდგომას გულისხმობს. ეს პრინციპი კორპუსკულარულ-ტალღური დუალიზმის საზღვრებში მოითხოვს ორი შეუთავსებელი და ურთიერთგამომრიცხავი წარმოდგენის ექვივალენტობას ჭეშმარიტობა-მცდარობის თვალსაზრისით. ამიტომ ობიექტის ამომწურავი დახასიათებისათვის ჩვენ მხედველობაში უნდა ვიქონიოთ როგორც მისი კორპუსკულარული სურათი, ასევე მისი ტალღური წარმოდგენაც, როგორც ერთმანეთის გამომრიცხავი, მაგრამ შემავსებელი მხარეები. კორპუსკულარული სურათი ყოფიერების აქტუალიზებულ მდგომარეობას გვიჩვენებს, სადაც მოვლენები ლოკალიზებულია სივრცესა და დროში და მოქმედებს მიზეზობრიობის კანონი. ტალღური წარმოდგენა არის ალბათობის განაწილებათა სივრცე, სადაც არც ერთი მნიშვნელობა არ არის რედუქცირებული მაქსიმალური ალბათობით, არამედ ყოველი მათგანი (მათ შორის კორპუსკულარულ სურათში რეალიზებული მნიშვნელობებიც) განიხილება როგორც ალბათური, შესაძლებელი. ამრიგად, დამატებითობის სტრუქტურაში ჩვენ, ერთი მხრივ, გვაქვს აქტუალიზებული ყოფიერება, მეორე მხრივ კი, მას ვუყურებთ, როგორც ალბათურს, როგორც შესაძლებელს, რეალიზაციის სხვა ვარიანტების შესაძლებლობათა ფონზე. ასეთი მიდგომა გამორიცხული იყო კლასიკურ ფიზიკაში, სადაც პირობითად იგნორირებულია სუბიექტი, მაგრამ არსებითია დამატებითობის კონცეფციაში, სადაც სუბიექტი ფიზიკური რეალობის მომენტს შეადგენს.

ამრიგად, თუკი აქტუალიზებული ყოფიერების მტკიცებისგან თავს შევიკავებთ და მას შევხედავთ როგორც შესაძლებელ, ალბათურ ყოფიერებას, მაშინ იხსნება გზა სხვა ალბათობათა, სხვა შესაძლებლობათა მისაწვდომად. კორპუსკულარულ-ტალღური დუალიზმის საზღვრებში ეს ნიშნავს მიზეზობრივ აღწერაში რეალიზებულ სივრცე-დროულ მნიშვნელობათა გვერდით ალბათურ-ტალღური პარამეტრების შემოყვანას, ანუ ფენომენების სისტემაში ინტერფენომენების ჩართვას. ასეთ დუალიზმს მივყავართ მიზეზობრივ ანომალიამდე, ინდეტერმინიზმამდე.

საინტერესოა, რომ კვანტურ-მექანიკური სუბიექტი განსხვავდება იმ არაცდისეული, წმინდა სუბიექტისაგან, რომელიც მოქმედებს ჰუსერლის ფენომენოლოგიაში და რომელიც საბოლოო ჯამში ობიექტისმაგვარი,

გამოდის. ზურაბ კაკაბაძე სამართლიანად შენიშნავს (3), რომ ჰუსერლმა თავის მოძღვრებაში ბოლომდე თანმიმდევრულად ვერ გაატარა, ვერ დაიცვა და დაამკვიდრა სუბიექტურობის იდეა. სუბიექტი ობიექტისაგან განსხვავდება იმით, რომ მიმართულია ურთიერთობათა განსხვავებისაკენ, ცვლილებისაკენ, ინდივიდუალიზაციისაკენ, განუმეორებლობისაკენ. ობიექტი კი ერთნაირად და განურჩევლად იმეორებს სხვა შესაძლო ობიექტთა თვისებებს. სუბიექტურობის იდეა განუხორციელებელი რჩება, თუკი ფაქტიური სუბიექტი იმეორებს სხვა სუბიექტებისათვის დამახასიათებელ ურთიერთობებს. სწორედ ასეთი, ობიექტური იდეალიზმის ყაიდაზე „იდეალური“, კონკრეტულ სიტუაციებზე ამალღებული, ცვალებად-განსხვავებულ სიტუაციებში უცვლელ-განურჩევლად მყოფი, მოკლედ, ობიექტისმაგვარი აღმოჩნდა ჰუსერლის ტრანსენდენტალური სუბიექტი.

კვანტურ-მექანიკური სუბიექტი არ წარმოადგენს უცვლელ-განურჩევლს სხვადასხვა ცდისეული სიტუაციის მიმართ. კორპუსკულარულ და ტალღურ სიტუაციებში შემავალი სუბიექტები წარმოადგენენ სუბიექტურობის განსხვავებულ მომენტებს, რომლებიც ერთმანეთზე არ დაიყვანება. ამრიგად, კვანტურ დონეზე გვაქვს ორი სუბიექტი, რომელიც ფიზიკური რეალობის ორ დამატებით სურათს ქმნის. უფრო ღრმად, სუბკვანტურმექანიკურ დონეზე დუალიზმი პლურალიზმში გადადის და დამატებით სიტუაციათა რიცხვი იზრდება. აქ უკვე გვაქვს სუბიექტურობის რამდენიმე მომენტი – ერთმანეთზე დაუყვანელი და ურთიერთგამომრიცხავი. ამრიგად კვანტურ-მექანიკური სუბიექტი შემეცნების ჩალრმავებასთან ერთად თანდათან თავისუფლდება ობიექტისმაგვარობისგან, განუმეორებადობისაგან და იძენს ერთადერთობის, განუმეორებლობის თვისებებს. სწორედ ასეთი სუბიექტი შეესაბამება ფენომენოლოგიას, არა ფაქტიური სუბიექტი, რომელიც ჩართულია კვანტურმექანიკურ რეალობაში (ასეთი სუბიექტი გარკვეულ საზღვრებში, ვთქვათ კორპუსკულარულ სიტუაციათა სისტემისათვის განუმეორებადია, ნაწილობრივ საგნისმიერი), არამედ ის იდეალური მოდელი, ის ზღვარი, საითკენაც მიისწრაფვის კვანტურმექანიკური შემეცნება.

ჰუსერლის სუბიექტური ყოფიერება თავის თავში ერთგვარ ზეინდივიდუალურ ასპექტს შეიცავს, მაგრამ ეს ზეინდივიდუალური მომენტი არსებითად უნდა განსხვავდებოდეს ობიექტების ყოფიერების „კანონისა-

გან“. ობიექტი მით უფრო „კანონიერი“ თავის ყოფიერებაში, რაც უფრო ერთფეროვანად იმეორებს სხვა ობიექტების სტრუქტურებსა და მიმართებებს. ამის თქმა, ცხადია, არ შეიძლება სუბიექტზე. სუბიექტი მით უფრო ნაკლებად არის „კანონიერი“, რაც უფრო მსგავსებით იმეორებს სხვების ცხოვრებას. სუბიექტური ყოფიერების ზე-ინდივიდუალური მომენტი მდგომარეობს რაღაც პირველად ინტენციამში, როგორც უსასრულო მიზანში და მისი განხორციელებისკენ მიმართულობაში. უსასრულო მიზანი, რომელიც არასოდეს სრულად არ ხორციელდება, რეალიზაციის სულ ახალსა და ახალ დონეებს და მისი შესაბამისი მოქმედების ინდივიდუალიზაციას მოითხოვს. რეალურია სუბიექტი, რომელიც თანხმობაშია სწორედ ასეთ ზეინდივიდუალურ კანონთან, ის არ შეიძლება ერთსახოვნად იმეორებდეს სხვა სუბიექტების ურთიერთობებს და აგრეთვე თავის მოქმედებებს და ურთიერთობებს წარსულში. რა თქმა უნდა, რეალობაში გვაქვს განმეორებადობის გარკვეული ხარისხი, მაგრამ ერთფეროვანი და სრული განმეორება სუბიექტისთვის სწორედ კანონის დარღვევას, არანორმალურობას ნიშნავს. სრული განმეორებისას სუბიექტი წყვეტს უსასრულო მიზნის შემდგომ განხორციელებას და ენინააღმდეგება თავისი ყოფიერების კანონს – უსასრულო მიზნის განხორციელებისკენ მიმართულებას. როგორც ზემოთ ვაჩვენეთ, კვანტურმექანიკური სუბიექტი, შემეცნების ნინსვლასთან ერთად უსასრულოდ უახლოვდება განუმეორებელი და ერთადერთი სუბიექტის იდეალს და ამდენად თანხმობაშია სუბიექტური ყოფიერების ზეინდივიდუალურ კანონთან.

ამრიგად, პრობლემა იმაში მდგომარეობს, რომ შევქმნათ სუბიექტური ყოფიერების იდეალური მოდელი, რომელიც ერთმანეთის გამომრიცხავ ასპექტებს მოიცავს. სუბიექტი ერთი მხრივ, არ იქნება ობიექტისმაგვარი, საგნისმიერი ე. ი. იქნება განუმეორებელი, ერთადერთი და ამ აზრით ინდივიდუალური, მეორე მხრივ კი, ინდივიდუალობაზე ამაღლებული, ტრანსცენდენტალური, ზოგადი, რათა მასთან ურთიერთქმედებაში შექმნილ საგნობრივ მნიშვნელობებს არ დაეკარგოს ზოგადობა, აუცილებლობა, მათ შესახებ ცოდნას კი თავისი აპოდიქტური ხასიათი. ასეთ იდეალურ მოდელს დავსახავთ უსასრულო მიზნად, რომელიც მხოლოდ ნაწილობრივ ხორციელდება შემეცნების გზაზე.

როგორც ვხედავთ, საქმე გვაქვს ფორმალურ მიზანთან, რეალურად მიუწვდომელთან, რომელსაც შემეცნებისთვის მეთოდოლოგიური

მნიშვნელობა გააჩნია და რომელიც განსაზღვრავს მის მიმართულებას, რათა მეცნიერება დააბრუნოს ჭეშმარიტების გზაზე და მიუახლოვოს ცნობიერების პირველად ინტენციას, ადამიანის ყოფიერებას. ეს მიზანი რეალურად მიუწვდომელია იმის გამო, რომ წარმოადგენს ურთიერთგამომრიცხავი ასპექტების (სუბიექტის განუმეორებლობა-ერთადერთობის და თან ზე-ინდივიდუალობის) ერთიანობას. ამდენად, იგია რეალურს მიღმა მყოფი, ტრანსცენდენტალური, ფორმალური სუბიექტი, რომელიც მეთოდოლოგიურ როლს ასრულებს რეალურ სუბიექტ-ობიექტთა ურთიერთობაში; მაგრამ დამატებითობის პრინციპიც ფორმალური, მეთოდოლოგიური პრინციპია. კორპუსკულარულ-ტალღური დუალიზმის დონეზე იგი მოითხოვს სინამდვილის ურთიერთგამომრიცხავი მხარეების, დისკრეტობისა და უწყვეტობის ერთიანობას, რის გამოც ეს ერთიანობა რეალურად მიუწვდომელია, ტრანსცენდენტალურია, ფიზიკური რეალობა კი პოლიფონიურია.

მოყვანილი ანალოგია ჰუსურლის ტრანსცენდენტალურ სუბიექტსა და ბორის დამატებითობის პრინციპს შორის არ ამოიწურება გარეგნული მსგავსებით. დამატებითობის პრინციპის შემოყვანა, როგორც ვნახეთ, დაკავშირებულია მიკროსამყაროში სუბიექტის ჩართვით, რომელიც უსასრულოდ მიისწრაფვის სწორედ ამ განუმეორებელი, ზე-ინდივიდუალური მოდელისაკენ და მის აბსოლუტურ თავისუფლებას მხოლოდ ნაწილობრივ ანხორციელებს შემოსაზღვრული ინდეტერმინიზმის სახით.

კონკრეტულად განვიხილოთ ამ განხორციელების მექანიზმი, თუ როგორ გადადის ტრანსცენდენტალური „მე“-ს თავისუფლება კვანტურ მოვლენათა ნაწილობრივ ინდეტერმინიზმში.

როგორც აღვნიშნეთ, განსხვავება კვანტურ მექანიკასა და კლასიკურ ფიზიკას შორის მდგომარეობს არა იმდენად საგნობრივ არეთა სხვადასხვაობაში, არამედ ფიზიკური სინამდვილის აღწერის მეთოდში, რომელიც გამომდინარეობს სუბიექტ-ობიექტის განსხვავებული ურთიერთობებიდან. კლასიკურ სფეროში უგულვებელყოფილია უმცირესი ქმედების განუყოფელი კვანტი h , რის გამოც შესაძლებელია სუბიექტურ ფაქტორთა ობიექტზე ზემოქმედების უსასრულოდ შემცირება და ე. წ. „სუფთა“ ობიექტზე ლაპარაკი, ანუ შესაძლებელია ზღვარის გატარება სუბიექტსა და ობიექტს შორის. მიკროსამყაროში მხედველობაშია მიღებული უმცირესი კვანტის განუყოფლობა და მასთან თანაზომადი სუბ-

იექტ-ობიექტის ურთიერთქმედებაც განუყოფელი გამოდის. ამის გამო შეუძლებელია უსასრულოდ შევამციროთ შემეცნებით ფაქტორთა ზემოქმედება ობიექტზე, ამ ფაქტორთა გამორიცხვის მიზნით, შეუძლებელია მკაფიო საზღვარი გავატაროთ შემეცნებელსა და მის საგანს შორის. სუბიექტ-ობიექტის ურთიერთქმედების განუყოფლობა, მათი შერწყმა, ანუ კვანტურ-მექანიკური ექსპერიმენტის მთლიანობა ქმნის ამ ურთიერთქმედების ერთგვარ ინდივიდუალობას, განუმეორებლობას; და რამდენადაც მიუწვდომელია ამ ურთიერთქმედების რეპროდუქცია, ზუსტი განმეორება, ამდენად შეუძლებელია მისი შედეგის, ობიექტის მდგომარეობის ცალსახა წინასწარმეტყველება, ზუსტი განსაზღვრა. ყოველი გაზომვისას სუბიექტს ახალი, განუსაზღვრელი შეშფოთება შეაქვს მიკრომდგომარეობაში და გაზომვის შედეგიც აღარ იმეორებს წინა ანათვალს. ინდეტერმინიზმი გვაქვს იქ, სადაც ერთსა და იმავე სიტუაციაში მიიღება სხვადასხვა შედეგი. ჩვენს შემთხვევაში ატომურ სიტუაციათა იგივეობა მიუღწეველია როგორც რეალურად, ასევე იდეალურად, რადგანაც ცდის დეფექტი კი არ არის ეს, არამედ თეორიის ტაბუ, ნულამდე შევამციროთ გაზომვის შეშფოთების ქმედება; ამიტომ არ შეგვიძლია მიზეზობრივი საფუძვლიდან ცალსახად განვსაზღვროთ შედეგი, ზღვარში მაინც მივალნით სრულ განმეორებას და მოვსპოთ მნიშვნელობათა გაბნევა. შემეცნებელი სუბიექტის თავისუფლება მიკრორეალობაში სუბიექტ-ობიექტის ურთიერთქმედების ინდივიდუალობით, განუმეორებლობით და მისგან გამომდინარე კვანტურ მოვლენათა ინდეტერმინიზმით გამოიხატება.

ეს გამოხატვა ნაწილობრივია. მართლაც, ჰაიზენბერგის უტოლობის თანახმად, რეალურ მდგომარეობაში, არაკომუტატიურ სიდიდეთა მნიშვნელობები გაბნეულია ინდეტერმინიზმის სასრულ ინტერვალში (ზღვრული მდგომარეობა, როცა ერთ ზუსტად განმეორებად მნიშვნელობას შეესაბამება მეორეს უსასრულოდ გაბნეულ-განუსაზღვრელი ანათვალი, მიუღწეველია პლანკის მუდმივას განუყოფლობის გამო). ყოველივე ეს ნიშნავს, რომ რეალური სუბიექტი მხოლოდ ნაწილობრივ ექვემდებარება „სუბიექტურობის კანონს“, რომ მისი განუმეორებლობა-ინდივიდუალობა შემოსაზღვრულია და მას სხვადასხვა პარამეტრების მიმართ ახასიათებს გარკვეული სახის განმეორებადობა, ობიექტისმაგვრაობა. ამგვარად, კვანტურ-მექანიკური სუბიექტი შედგება ორი შრისაგან. ერთი მხრივ, ის არის საგნისმიერი, იგივეობრივი ამდენად

მისი ობიექტზე ზემოქმედება ექვემდებარება კონტროლს, რაც საშუალებას გვაძლევს მოვანესრიგოთ ცდის მონაცემები და ავაგოთ ცოდნის გარკვეული სისტემა, მეორე მხრივ კი, იგი ზიარებულია ე. წ. სუბიექტურობის კანონს, ინდივიდუალიზაციას და როგორც განუმეორებელს და ერთადერთს, ინდეტერმინიზმი შეაქვს ამ სისტემაში, მის შედეგში. ამ ორი შრის გავლენით ვიღებთ ცდის მასალის არა ერთნიშნად მოწესრიგებულ სურათს, არამედ მის ალბათურ-მიახლოებით აღწერას, რაც გამოწვეულია არა ინფორმაციის უკმარისობით, არამედ სუბიექტ-ობიექტის ურთიერთობათა თავისებურებებით, ანუ (რამდენადაც სუბიექტი „ჩართულია“ რეალობაში) თვით ფიზიკური რეალობის ბუნებით.

კვანტურმექანიკური სუბიექტის მეორე შრე საშუალებას გვაძლევს მეცნიერული შემეცნება „შემოვებრუნოთ“ ადამიანის ყოფიერებისკენ. ადამიანის არსებითი ნიშანია თავისუფალი აქტივობა. თავისუფალი აქტივობა არის მოქმედება „სხვანაირად-მოქმედების“ შესაძლებლობის ფონზე. თუკი მისი მოქმედება დეტერმინიზმის ჩარჩოებშია მოქცული, თუ ერთადერთი შესაძლებლობაა წინა მნიშვნელობის ზუსტი განმეორება და არ არსებობს ამ მონაცემიდან გადახრის ალბათობა, მაშინ წყდება თავისუფალი აქტივობა და სუბიექტი კარგავს თავის თავს. ასეთი ვითარება იყო შექმნილი ტრადიციულ მეცნიერებაში. იგი მიისწრაფვოდა სამყაროს ისეთი აღწერისკენ, სადაც ადგილი აღარ რჩებოდა ადამიანის თავისუფალი მოქმედებისთვის. განუზღვრელობის თანაფარდობამ და დამატებითობის პრინციპმა აჩვენა ამ მისწრაფვის უსაფუძვლობა. მიკროსამყაროში გამოვლენილი ინდეტერმინიზმი სწორედ ამ თავისუფალი აქტივობის კვალია; სუბიექტის მოქმედების კვალი არჩევანის პირობებში, სხვაგვარად მოქმედების შესაძლებლობის ფონზე. ეს საშუალებას გვაძლევს ვთქვათ, რომ განუზღვრელობის უტოლობა დაკავშირებული პლანკის მუდმივას აღმოჩენასთან, სამყაროს შემეცნების ახალ ორიენტაციას იძლევა.

ის ფაქტი, რომ სუბიექტ-ობიექტის განუყოფელი სისტემა მიისწრაფვის განუმეორებლობისკენ, იწვევს დრო და სივრცის ერთგვაროვნების დარღვევას. ერთგვაროვნება გვაქვს იქ, სადაც სისტემა (მდგომარეობა) იგივეობრივია დროის სხვადასხვა მომენტებსა და სივრცის განსხვავებულ წერტილთა მიმართ. რამდენადაც ჩვენს შემთხვევაში ეს განმეორებადობა მიუღწეველია (განმეორების ყოველი ცდა იწვევს

უკონტროლო ცვლილებებს ფიზიკურ სისტემაში, რაც იმის მაუწყებელია, რომ აქ ჩართულია სუბიექტი როგორც „მე“, როგორც ინდივიდუალური არსი და არა როგორც ობიექტი), ამდენად, სივრცე-დრო არაერთგვაროვანია, ცდა არ არის განურჩეველი თუ როდის და სად ჩატარდება იგი. განმეორებადობის შეუძლებლობის გამო აღარ არსებობს ცალსახა კავშირი ცდის შედეგებსა და მიკრომდგომარეობას შორის, მდგომარეობის ანალიზით შეუძლებელია ამ შედეგების გამოყვანა, მათი ზუსტი წინასწარხედვა. აქ გვაქვს ნაწილობრივი ინდენტერმინიზმი, მაგრამ ეს არის ინდენტერმინიზმი მეცნიერების ლოგიკის თვალსაზრისით, სინამდვილეში ჩვენ გვაქვს კავშირი ცდის კვანტურ მოვლენასა და მიკრომდგომარეობას შორის. აქ არ ვგულისხმობთ ალბათურ კავშირს, რომელიც გამოიყვანება მდგომარეობიდან და მოქმედებს სტატისტიკურ დონეზე, მოვლენათა დიდი რიცხვისთვის. ჩვენ მხედველობაში გვაქვს კავშირი ინდივიდუალურ კვანტურ მოვლენასა და მთლიან, საწყის მდგომარეობას შორის, საიდანაც გამომდინარეობს მხოლოდ ინტერვალი მოვლენის შესაძლებელ ვარიანტებსა და არის გაკეთებული არჩევანი მათ შორის. არჩევანს აკეთებს თვით მოვლენა და უკუქმედებს რა საწყის მდგომარეობაზე, ცვლის მას თავისი თვითრეალიზაციის მიხედვით. ამრიგად სახეზეა მრავალნიშნა კავშირი ერთეულ მიკროეფექტსა და ატომურ მდგომარეობას შორის. ეს კავშირი მოჩანს არა წინასწარხედვით, არამედ თვალის უკუფენით, ახალ კვანტურ მნიშვნელობათა რეალიზაციის შემდეგ. რეალიზაციის ეს გზა არ არის ცალსახად დეტერმინისტული, საწყისიდან გამომდინარე, იგია შემოქმედებით-სინთეზური, ნახტომისებური. იგი ცვლის და აფართოებს წინა მდგომარეობას და მხოლოდ ამის შემდეგ დამატებითობის პრინციპი ავლენს მათ შორის მრავალნიშნა კავშირს.

კვანტურ დონეზე ფენომენოლოგიური მეთოდი თვალნათლივ ხორციელდება. მართლაც გაზომვის შედეგად ჩვენ ვადგენთ, რომ ვთქვათ კოორდინატი $X_1 - V$ მიკრომდგომარეობას განეკუთვნება. ამ პრედიკატიულ მსჯელობას ჩვენ ვსვამთ ბრჭყალებში, მივანერთ მას არა აუცილებელ სინამდვილეს, არამედ შესაძლებლობის სფეროს, სადაც სხვა მნიშვნელობათა შესაძლებლობებიც არსებობენ. ამიტომ ვაკეთებთ ახალ გაზომვას არა ძველის განმეორების, არამედ ახალი X_2 მნიშვნელობის პოვნის მიზნით და ვადგენთ შესაძლებლობათა ჰორიზონტს, X -ის მნიშვნელობათა ინტერვალს, რომელიც შეესაბამება V მდგომარეობას.

ანალოგიურად დავადგენთ P-იმპულსის მნიშვნელობათა ალბათურ ინტერვალს იმავე მდგომარეობისათვის და მათ საფუძველზე გამოგვყავს განუზღვრელობის უტოლობა.

$$\Delta X \Delta P > h$$

ფენომენოლოგიური მეთოდი მოითხოვს გამოვიკვლიოთ ის პირობები, რაც მოცემულ კანონს ანიჭებს არსებობის საზრისს და აძლევს პრინციპულ მნიშვნელობას. როგორც ზემოთ ვნახეთ, ეს პირობაა სუბიექტი. მართლაც განუზღვრელობის თანაფარდობა სუბიექტ-ობიექტის განუყოფელ ურთიერთქმედებას ეყრდნობა, რადგან აქ რომ გვექონდეს მხოლოდ ობიექტების ურთიერთქმედება, მაშინ განუზღვრელობის უტოლობას არ ექნება პრინციპული ხასიათი, ყოველთვის შეგვიძლია შემოვიყვანოთ სუბიექტი, რომელიც ტექნიკურ შესაძლებლობათა სრულყოფის შედეგად მოახდენს აღნიშნული ურთიერთქმედების ანალიზს და მოხსნის განუზღვრელობას. მაგრამ სწორედ იმის გამო, რომ თვით სუბიექტი შეადგენს ურთიერთქმედების მომენტს, მისი კონტროლი და განუზღვრელობის გადალახვა ლოგიკურ წინააღმდეგობას შეიცავს.

როგორც ვხედავთ, განუზღვრელობის თანაფარდობა მიანიშნებს სუბიექტზე, მაგრამ ამ სუბიექტს ვერ გავაიგივებთ ჰუსერლის ტრანსცენდენტალურ სუბიექტთან. კერძო მეცნიერებები – ფიზიკა, ფსიქოლოგია, სოციოლოგია... ფენომენოლოგიური მეთოდის გზით ავლენენ სუბიექტურობის გარკვეულ დონეს, რაც მათ მნიშვნელობით – საგნობრივ რეალობას შეესაბამება; ტრანსცენდენტალური სუბიექტი კი არის მიზანი რეალობის ჰორიზონტს მიღმა, საითაც უნდა მივმართოთ, აზროვნება, რათა მეცნიერების ობიექტივირებულ ცოდნაში არ დაიკარგოს ადამიანი როგორც სუბიექტი.

ამრიგად, განვსაზღვრეთ რა კოორდინატ-იმპულსის შესაძლებლობათა თვალსაწიერი, ჩვენ შევადგინეთ განუზღვრელობის უტოლობა და ჩავწვდით მის მნიშვნელობრივ-ღირებულებრივ საფუძველს, სუბიექტს. მეორე მხრივ, იმავე უტოლობის საშუალებით დავადგინეთ ალბათურ-სტატისტიკური კავშირი მიკრომდგომარეობასა და კვანტურ მოვლენას შორის. დამატებითობის პრინციპი სწორედ ასეთ საფუძველზე შემოყვანილი პრინციპია. იგი არ გამომდინარეობს კვანტური თეორიიდან, არამედ წარმოადგენს დაშვებას, რომელიც ადამიანის სამყაროსადმი დამოკიდებულების პოზიციით განისაზღვრება, რათა განიხილოს

არსებული როგორც მთელი, როგორც ერთიან-მონესრიგებული რეალობა. სწორად ამ მოთხოვნის გამო დამატებითობის პრინციპი ურთიერთშეუფარდებულ მიკრომდგომარეობებს ერთსა და იმავე ობიექტს მიანერს, როგორც ამ ობიექტის შემავსებელ მხარეებს. ასე რომ, დამატებითობის საფუძველშიც სუბიექტი ჩანს თავისი ღირებულებითი პოზიციით. მეცნიერული შემეცნება თანდათან დაშორდა თავის საწყის მიზანს – ადამიანური ყოფიერების დამკვიდრებას. ეს გაუცხოება მოხდა სამყაროს სურათის ობიექტივაცია-დეტერმინიზმის გზით, სადაც ადგილი აღარ დარჩა ადამიანის პიროვნულ-შემოქმედებითი თავისუფლებისათვის. კრიზისიდან თავის დასაღწევად მეცნიერულმა შემეცნებამ უნდა აღადგინოს პირველი მიზანი და მზერა შემოაბრუნოს სუბიექტისაკენ. ასეთი შემობრუნება ფენომენოლოგიური მეთოდით ხორციელდება. ამ მეთოდის მოქმედების კვალს ვპოულობთ მეცნიერებაში (კვანტურ მექანიკაში), რაც საფუძველს გვაძლევს დავსახოთ ის შემეცნების შემობრუნების, მისი ახალი ორიენტაციის მიმართულებად.

კვანტურ მექანიკაში ფენომენოლოგიური მეთოდი მოითხოვს ბრჭალებში ჩავსვათ ცდის შედეგები და შევხედოთ მას არა როგორც ერთადერთ, გარდაუვალ რეალობას, არამედ როგორც შესაძლებლობას, სხვადასხვაფერის ალბათობის ფონზე. ამიტომ, ვახდენთ ვარიაციებს, ვიმეორებთ ცდებს და ვადგენთ შესაძლებლობათა ჰორიზონტს, ინტერვალს, ანუ ვპოულობთ ინვარიანტს, რომელიც განუზღვრელობის თანაფარდობას ექვემდებარება. ჩვენ არ ვახდენთ ამ თანაფარდობის ანალიზს, არამედ მასაც ვსვამთ ფრჩხილებში, ვანარმოებთ მის თემატიზაციას, თვალს გადავავლებთ სხვა შესაძლებლობებს და მზერას მივმართავთ იმ საფუძველზე, რომელიც მას პრინციპულ მნიშვნელობას ანიჭებს. ეს საფუძველია ადამიანის ცნობიერება, არა როგორც ფსიქოემოციური მოვლენა, არამედ როგორც ყოფიერების გარკვეული სახე – სუბიექტური ყოფიერება.

ჰუსარლის ფენომენოლოგია, კვანტური ფიზიკა და ცნობიერების ნაკადი პოლიფონიურ პროზაში

კვანტური თეორიის ფენომენოლოგიური ინტერპრეტაცია მიკროსამყაროში სუბიექტის შეყვანას გულისხმობს. ეს, რა თქმა უნდა, სულაც არ ნიშნავს, რომ დამკვირვებელი სუბიექტი ქმნის მიკროსამყაროს რეალობას. ფიზიკური რეალობა არსებობს თავისთავად, მიუხედავად იმისა, აკვირდება მას ადამიანი თუ არა; და მაინც დაკვირვების, ანუ გაზომვის სიტუაცია ატომურ სამყაროში პრინციპულად განსხვავდება კლასიკურ-ფიზიკური შემეცნების სიტუაციისგან. იგი არ დაიყვანება მხოლოდ ფიზიკურ ურთიერთქმედებაზე გამზომ ხელსაწყოსა და ატომურ ობიექტს შორის. ატომური სიტუაციის “უცნაურობა” ჩვენი აზრით, იმაში მდგომარეობს, რომ აღნიშნული სიტუაცია ერთგვარად “სუბიექტივირებულია”. გამზომი ხელსაწყო აქ არ წარმოადგენს ჩვეულებრივ ფიზიკურ სისტემას, იგი თამაშობს სუბიექტის ცნობიერების როლს ატომური ობიექტის მიმართ, უფრო სწორედ წარმოადგენს სუბიექტის ექსრაპოლაციას ადამიანის გარეთ, ფიზიკურ რეალობაში. ასეთი რამ სავსებით დასაშვებია, რადგან არათუ ადამიანის ცნობიერებაში, მთელ ობიექტურ სინამდვილეში მიმდინარეობს იდეათა რეალიზაციის, საზრისების წარმოშობისა და ცვალებადობის “სუბიექტური” პროცესი, რის გამოც ფიზიკური მოვლენები არ დაიყვანება ცალსახა მიზეზ-შედეგობრივ კავშირებზე, არამედ გვაქვს მათი გარკვეული თავისუფლება, რაც მიკროსამყაროში ატომური პროცესების ინდეტერმინიზმსა და ალბათურ ხასიათში გამოიხატება.

ნილს ბორი გვეუბნება, რომ აზრი არა აქვს ვილაპარაკოთ ატომური ობიექტის არსებობაზე გამზომ ხელსაწყოსთან მიმართების გარეშე. (8) ეს ნიშნავს, რომ მიკროობიექტი განუყოფლად არის შერწყმული მისი შემეცნებისა და გაზომვის სიტუაციასთან. ეს მოსაზრება სუბიექტ-ობიექტის ერთიანობას გამოხატავს მიკროსამყაროში. ჩვენი მსჯელობა ცხადჰყოფს, რომ ბორის აღნიშნული პრინციპიდან გამომდინარეობს კვანტური მექანიკის ინდეტერმინისტული ინტერპრეტაცია, ფიზიკურ

სიდიდეთა განუზღვრელობა, ალბათობა და კორპუსკულარულ-ტალღურ დუალიზმი; ანუ მიკროსამყაროს სურათის გახლეჩვა ტალღურ და კორპუსკულარულ წარმოდგენებად.

1927 წელს, კოპენჰაგენში, აინშტაინისა და ბორის ცნობილი დისკუსია ფაქტიურად იყო ბრძოლა კვანტური მექანიკის დეტერმინისტულ და ინდეტერმინისტულ ინტერპრეტაციებს შორის. ჩვენი აზრით, ამ ბრძოლაში გამარჯვებული არ გამოვლენილა. ორივე ინტერპრეტაცია თანაბრად მისაღებია კვანტური მექანიკის მიმართ. თუკი გავითვალისწინებთ წარმოდგენილი კვლევის პერსპექტივას თანამედროვე ფენომენოლოგიის შუქზე, შეიძლება ითქვას, რომ ბორის პრინციპი კვანტური ობიექტის და ხელსაწყოს ერთიანობის შესახებ აუცილებელია, მაგრამ საკმარისი არ არის მიკროსიტუაციის სრული დახასიათებისთვის. მას უნდა დაემატოს სიცოცხლის ფენომენოლოგიის იდეა მატერიის თვითინტერპრეტაციის უნარის შესახებ:

სუბიექტური ყოფიერების შექრა ობიექტურ რეალობაში ნიშნავს იმას, რომ მატერიას (ფიზიკურ რეალობას) გააჩნია უნარი თავისთავად, ადამიანის ჩარევის გარეშე მოახდინოს საკუთარი შემეცნებითი სიტუაციის ინტერპრეტაცია. ამიტომ კონკრეტულ კვანტურ სიტუაციაში ობიექტურად გვეძლევა არა მხოლოდ სუბიექტ-ხელსაწყოს სისტემა, არამედ ის გზაც, რა გზითაც ეს სიტუაცია თავის თავს გვიჩვენებს დეტერმინისტული ან ინდეტერმინისტული ინტერპრეტაციის სახით. მატერიის აღნიშნული თვითინტერპრეტაცია ყოველთვის ახდენს კონკრეტულ არჩევანს და გამორიცხავს ერთი, საერთო ჭეშმარიტების მოცემულობას კვანტური დეტერმინიზმის არსებობის ან არარსებობის შესახებ.

ჩვენი ნაშრომი ეძღვნება ურთიერთობის გარკვევას “ორთოდოქსალურ” კვანტურ თეორიასა და ედმუნდ ჰუსერლის ფენომენოლოგიურ ფილოსოფიას შორის. (9) სიძნელე აქ იმაში მდგომარეობს, რომ კვანტური თეორია შეეხება მიკროსამყაროს, რომელიც ცნობიერების გარეშე, ობიექტურად არსებობს, ჰუსერლის ინტერესის საგანს კი შეადგენს სუბიექტის ცნობიერება, როგორც ცოდნის კონსტრუქციის შინაგანი წყარო. ვფიქრობთ, რომ ეს სიძნელე, კვლევის განსხვავებულ საგანთა გამო მოჩვენებითია. როგორც ჰუსერლის ინტენციონალური ცნობიერება არის ღია ობიექტური სამყაროს მიმართ, ასევე კვანტურ-ფიზიკური სიტუაციის ობიექტურობაც არის გახსნილი სუბიექტური ყოფიერების

წინაშე. ეს ორმხრივი ღიაობა საშუალებას გვაძლევს დავსახოთ კვანტური ფიზიკის და ფენომენოლოგიური ფილოსოფიის ერთმანეთთან შეხვედრის სასაზღვრო სფერო, სადაც სუბიექტის და ობიექტის ერთიანობა თავისუფლებისა და ინდეტერმინიზმის სამყაროს შექმნის.

განუზღვრელობის ინტერვალში, ალბათურ მიკრომოვლენათა თამაშის სცენა ტრიალებს ერთადერთი ინვარიანტის გარშემო: ეს არის კვანტურ-მექანიკური ექსპერიმენტის მთლიანობა, ანუ ხელსაწყო და მიკროობიექტის ერთიანობა, რაც შეიძლება შევადაროთ არსობრივ ინვარიანტს ფენომენოლოგიური რედუქციის სფეროში, ანუ ჰუსერლის ინტენციონალურ ცნობიერებას.

ისევე, როგორც ინტენციონალური ცნობიერება მიზანდასახულია გარე ობიექტის მიმართ და მისი არსებობის ობიექტური საზრისის გაუქმებით (ბრჭყალებში ჩასმით) დაადგენს თავის თავს, როგორც ამ საზრისის ქმნადობის სუბიექტურ პროცესს, ასევე კვანტური გაზომვის პროცესიც, ფიზიკური რედუქციის გზით და ბორის პრინციპის მიხედვით აუქმებს ხელსაწყოგან დამოუკიდებელი მიკროობიექტის არსებობას, რათა გადმოიტანოს ეს არსებობა იმ სუბიექტური ყოფიერების წიაღში, სადაც გვაქვს სუბიექტ-ობიექტის დინამიური ერთიანობა, კვანტური ექსპერიმენტის მთლიანობის სახით.

ამიტომ, თუკი ინტენციონალური ცნობიერება ფენომენოლოგიური რედუქციის გზით ისევ დაადგენს ობიექტის არსებობის საზრისს, კვანტური გაზომვაც, ფიზიკური რედუქციის გზით, ქმნის ატომური ობიექტის ფიზიკურ აზრს.

ყოველივე ეს კიდევ ერთხელ ადასტურებს მოსაზრებას, რომ კვანტური სიტუაცია ონტოლოგიურად “სუბიექტივირებულია” და რომ გამოზომი ხელსაწყო ამ სიტუაციაში თამაშობს ინტენციონალური ცნობიერების როლს მიკრომოვლენათა მიმართ.

კვანტური ფიზიკის ფენომენოლოგიური ინტერპრეტაცია საშუალებას გვაძლევს გავაფართოვოთ ჩვენი თვალსაზრისი და დავადგინოთ ერთგვარი ანალოგია კვანტურ-მექანიკურ შემეცნებასა და თანამედროვე პოლიფონიურ პროზას შორის, რომლის არსებით სახეობას “ცნობიერების ნაკადის” ლიტერატურა შეადგენს (9). ასეთი ანალოგია არ არის შემთხვევითი, რადგან ერთი და იგივე ფენომენოლოგიური მეთოდი ინ-

ტუიციურად გამოიყენება როგორც კვანტურ ფიზიკაში, ატომური ობიექტის მოდელირების მიზნით, ასევე თანამედროვე პროზაში, მხატვრულ სახეთა შემოქმედების დროს.

ანალოგია კიდევ უფრო გამჭვირვალე ხდება კლასიკური და კვანტური ფიზიკის დაპირისპირების ფონზე.

კლასიკურ ფიზიკაში სიდიდეები, კანონები და პრინციპები დადგენილია ობიექტური ცოდნის უზოგადესი და აბსტრაქტული სისტემის მიმართ, რომელიც აბსოლუტური სუბიექტის იდეით საზრდოობს. მთელი კლასიკურ-ფიზიკური სამყარო შემეცნების ობიექტად არის ქცეული ძველი რაციონალიზმის ამ აბსოლუტური კერპის წინაშე. ამიტომ ცოდნა ფიზიკური რეალობის შესახებ მთლიანად ობიექტივირებული და ჩაკეტილია მატერიალური სინამდვილის ფარგლებში. ცდის მონაცემები, სათანადო სიდიდეები და კანონები პრეტენზიას აცხადებენ ასახონ ცდისგან დამოუკიდებელი ობიექტები და თავისთავად მიმდინარე პროცესები.

კლასიკურ რაციონალიზმთან თანაზიარ ლიტერატურაშიც მხატვრული რეალობა ობიექტივირებული და ფსიქოლოგიური რეალიზმის ფარგლებშია ჩაკეტილი. შემოქმედი გარეშე მომენტია საკუთარი ქმნილების მიმართ. მას აბსოლუტური და ყოვლისშემძლე სუბიექტის გვირგვინი ამშვენებს, რაც იმას ნიშნავს, რომ ავტორი მთლიანად აკონტროლებს თავის ნაწარმოებს და ქმნის გმირის მორალური შეფასებისა და სიუჟეტის წარმართვის ერთიან პოზიციას, რათა თავის ნებაზე განავითაროს ყოველი სახე და მოაგვაროს ნებისმიერი კონფლიქტი თხრობის დრამატურგიაში. მხატვრული ობიექტივაციის შედეგად, ნაწარმოები სინამდვილეზე ორიენტირებული, რაციონალური და ერთიანი სისტემის ფორმას იძენს, სახეები და გმირები ბაძვენ რეალურ პირებს, ხოლო ამბავი ისე ვითარდება, თითქოს ის ნამდვილად ხდებოდეს. ავტორი ამ შემთხვევაში უბრალოდ მოგვითხრობს “ნამდვილად მომხდარი” ისტორიის შესახებ.

აბსოლუტური სუბიექტისა და ყოვლისშემძლე ავტორის სწორედ ასეთ კერპს ამსხვრევს ფენომენოლოგია კვანტურ მექანიკაშიც და პოლიფონიურ პროზაშიც. აბსოლუტის ტახტიდან ჩამოგდებული სუბიექტი, მიკროსამყაროში შედის გაზომვის პროცესის სახით. იგი აღარ უბრუნდება რაციონალიზმის კლასიკურ ქიმერას, ამიტომ შეუძლებელია მისი განყენება და გატანა კვანტური რეალობის მიღმა, რათა სუბიექტმა

გარედან, მთლიანობაში განჭვრიტოს ეს რეალობა და დაიკავოს ატომურ მოვლენათა განზოგადების და ცოდნის სისტემატიზაციის ერთიანი პოზიცია. განსხვავებით კლასიკური ფიზიკისგან, მიკროსამყაროში აღარა გვაქვს ფიზიკური რეალობის ობიექტური, ერთიანი და მკაცრად დეტერმინირებული სურათი; გვაქვს განუზღვრელობა, გვაქვს ალბათობა, გვაქვს ინდეტერმინიზმი, რის გამოც ფიზიკური აღწერა იხლიჩება მიკრომოვლენათა ურთიერთგამომრიცხავ, კორპუსკულარულ და ტალღურ წარმოდგენებად.

იგივე სიტუაციას ვაკვირდებით თანამედროვე პოლიფონიურ პროზაშიც.

სუბიექტი-ავტორი ჩართულია თავის ნაწარმოებში ცნობიერების ნაკადის სახით. ავტორის ხმა იმდენად შერწყმულია პერსონაჟის ხმასთან, რომ შეუძლებელია ავტორის ხმის გამორჩევა, მისი შემოქმედებითი პროცესის დიფერენცირება და გატანა მხატვრული რეალობის მიღმა, რათა მწერალმა გარედან დაინახოს თავისი ნაწარმოები და დაიკავოს მხატვრულ სახეთა განვითარებისა და სიუჟეტის წარმართვის ერთიანი, ავტორისეული პოზიცია. სუბიექტის შეჭრა მხატვრულ რეალობაში იმას ნიშნავს, რომ ნაწარმოები არ წარმოადგენს მხოლოდ შემოქმედების შედეგს, იგი საკუთარი ქმნადობის სუბიექტურ პროცესსაც მოიცავს. ფენომენოლოგიური ინტუიციით შთაგონებული ქმნილება შერწყმულია იმ სულიერ აქტივობასთან, ცნობიერების იმ ინტენციასთან, საიდანაც ის აღმოცენდება, როგორც წარმოსახვის ნაყოფი. ფანტაზიის ამ წარმონაქმნის გენეზისში ხორციელდება ფენომენოლოგიური რედუქცია. ნაწარმოების შინაარსი თავსდება ბრჭყალებში. ამიერიდან გაუქმებულია მისი პრეტენზია ობიექტურ არსებობაზე, როგორც გარე სამყაროს მიბაძვის, ასევე გმირის შინაგანი, ფსიქოლოგიური რეალობის ჩვენების თვალსაზრისით. ამიტომ, შექმნილია განუზღვრელობის სივრცე, აბსურდის სიტუაცია, სადაც ნაწარმოები თავის თავს აჩვენებს როგორც პირობითობას, როგორც თამაშს. განცდა ისეთია, თითქოს ბოლომდე ახდილია ნაწარმოების ფარდა და ცნობიერების სცენაზე ნაჩვენებია თამაშის ის ქვეცნობიერი, ფარული წესები, რომლებიც მის ლიტერატურულ პირობითობას ქმნიან.

ყოველივე ეს აშკარად მოგვაგონებს ფენომენოლოგიური სუბიექტის შეჭრას კვანტურ მექანიკაში, რაც ინვესს ფიზიკურ სიდიდეთა

ალბათობას და განუზღვრელობას მიკრომოვლენათა თამაშის სცენაზე. მსგავსად კვანტური ფიზიკისა, აქაც ირღვევა მხატვრული რეალობის ობიექტური ფორმა, ჩნდება შემოქმედებითი თავისუფლება, ჩნდება ინდეტერმინიზმი, ჩნდება განუზღვრელობა და პერსონაჟთა მრავალხმიანი კამათი პოლიფონიურ ჟღერადობას იძენს.

საგულისხმოა, რომ თანამედროვე ლიტერატურის ანალოგია კვანტურ მექანიკასთან გარკვეულად ეხმიანება კვლევის ახალ შედეგებს სიტყვიერ ხელოვნებაშიც; კერძოდ, “ავტორის სიკვდილის” ფაქტს და მხატვრული ტექსტის თვითმოძრაობის პრინციპს.

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ თანამედროვე მეცნიერებაშიც და ლიტერატურულ ხელოვნებაშიც, შემეცნების და შემოქმედების საგნები ემსგავსებიან ერთმანეთს. სუბიექტისა და ობიექტის ერთიანობის ძალით, მათ ენიჭებათ თავისუფალი ნება. ამ ნებაყოფლობით მისწრაფებაში ისინი გადადიან მატერიალური სამყაროს საზღვრებს და ქმნიან ახალ, “არაკლასიკურ” რეალობას, რომელიც ყოველთვის ღიაა ცნობიერების წინაშე და როგორც ინტენციონალური ფენომენი, არც არსებობს თავის შემოქმედებით პროცესთან, თავის სუბიექტურ ყოფიერებასთან ერთიანობის გარეშე.

დროის ინტენციონალობა და კოსმოსის კვანძურ-ფენომენოლოგიური საზრისი

ზესთა სამყაროს წარმოდგენა მხოლოდ ფიზიკური რეალობის სახით აშკარად აფერმკრთალებს იმ ფსიქო-ემოციურ შინაარსს, რასაც კოსმოსი შეიძენს ადამიანის მიმართ. ვარსკლავებით მოჭედილი ცა არის ადამიანის შთაგონების, მისი სულიერი შემოქმედების წყარო. დაუშრეტელია ეს შემოქმედებითი ენერგია, რადგან კოსმოსი, როგორც ციურ სხეულთა ნათლით მოსილი მთლიანობა ღიაა პირველყოფილი, უსასრულო ქაოსის წინაშე. მაგრამ ქაოსში დრო და სივრცე ვერ განიცდის ობიექტივაციას. ქაოსის სრული გაურკვევლობა და ინდეტერმინიზმი საფუძველს ვერ ქმნის მიზეზობრივად ჩამოყალიბდეს მანძილისა და ხანგძლივობის საზომი ინტერვალი, რათა სივრცე-დრომ შეიძინოს ფიზიკური აზრი.

მეორე მხრივ, სამყაროს ბიბლიური გენეზისი გვიჩვენებს, რომ პირველყოფილი, ზე-სივრცე-დროული ქაოსი არ არის აზრს მოკლებული წყვიდადი. იგი გაჟღენთილია აზრისეული სიცხადით.

ღვთის სიტყვა, რომელიც იყო უწინარეს საუკუნეთა, შეიძლება გავიგოთ როგორც ქაოსის ფარული ინტენციონალობა კოსმოსის მიმართ. ამ საწყის მიზანმიმართებაში, უწესრიგობიდან, გრავიტაციული კრისტალიზაციის შედეგად, ჩნდება ციურ სხეულთა მოწესრიგებული სისტემა – კოსმოსი. კოსმიური წესრიგის არსობრივ ნიშნად მიგვაჩნია ის, რომ ვარსკლავთა სფერო გამლილია დროსა და სივრცეში და პოტენციურად წარმოადგენს ციურ სხეულთა თვითრეფლექსირებად სისტემას. რეფლექსიის სწორედ ამ შესაძლებლობის განხორციელებას წარმოადგენს მატერიის არაორგანული სტიქიიდან ორგანული ბუნების აღმოცენება, ბუნებაში სიცოცხლის გაჩენა და მისი განვითარება ადამიანის ცნობიერების დონეზე. ცნობიერების რეალიზაცია სულაც არ არის შემთხვევითი მოვლენა სამყაროში. ცნობიერება, როგორც უზენაესი წესრიგის თვითრეფლექსიის ფაქტი, სიცოცხლისა და ადამიანის პირველსახეზე, აბსოლუტურ გონზე მიუთითებს. სიტყვის ინტენციონალობით არის გაჟღენთილი ზესთა სამყარო. ღვთის ცოცხალი სიტყვა არის ის საზრისული

მოდრაობა, რომელიც ადამიანის ლოგიკური აზროვნების პარალელურად ქმნის კოსმოსის გეომეტრიულ სტრუქტურას.

ყოველივე ეს გვაფიქრებინებს, რომ მეგა-ფიზიკური სამყარო ღიაა იდეათა სფეროსა და საზრისთა წარმოშობის ფენომენოლოგიური განზომილების მიმართ. ოღონდ, აქ ორ განსხვავებულ, – ეგზისტენციალურ და ტრანსცენდენტალურ განზომილებებზეა ლაპარაკი. სამყაროში იდეაციის აქტი და ფიზიკური რეალობა ისევე განესხვავება ერთმანეთს, როგორც ზებუნებრივი სასწაული (რომელშიც ღვთაებრივი აზრი ხორციელდება) განსხვავდება ბუნებრივი მოვლენებისგან.

კოსმოლოგიის ასეთი ფენომენოლოგიური ინტერპრეტაცია კრიტიკულ განწყობას ქმნის “დიდი აფეთქების” თეორიის მიმართ, რომელიც სამყაროს წარმოშობას შეეხება (10). ზემოთხსენებული “შავი ხვრელის” აფეთქება არ შეიძლება მივიჩნიოთ ყოველივე არსებულის საწყისად. გალაქტიკების ურთიერთდაშორებას და კოსმოსის გაფართოებას შეიძლება მოეძებნოს სხვაგვარი ახნა, თუკი ჩავთვლით, რომ არსებობს გარკვეული ანალოგია ატომის მიკროსამყაროსა და კოსმიურ რეალობას შორის.

კერძოდ, მხედველობაში გვაქვს კვანტურ მექანიკაში, კორპუსკულარულ-ტალღური დუალიზმის ფენომენოლოგიური ინტერპრეტაცია. ჩვენი ამ ინტერპრეტაციის თანახმად, (11) ატომური ობიექტი წარმოადგენს ნაწილაკს, მაგრამ ეს ნაწილაკი იძენს ფიზიკურ აზრს, როცა ის იქცევა (ანუ მნიშვნელობს) როგორც ტალღა. ჩვენი მოსაზრებით, აქ სახეზეა ეგზისტენციალური (კორპუსკულარული) და ფენომენოლოგიური (ტალღურად მნიშვნელოვანი) ასპექტების ერთგვარი კონტრაპუნქტი, რომელიც ქმნის კვანტური ობიექტის ფიზიკურ აზრს.

ფენომენოლოგია მოითხოვს ობიექტის არსებობიდან განყენებას მისი არსის (საზრისის) წვდომის მიზნით. ეს ნიშნავს, რომ საგნის არსი და არსებობა ორ განსხვავებულ (ერთმანეთის გამომრიცხავ) შემეცნებით სიტუაციაში ფიქსირდება. კვანტური ობიექტის არსებობა ფიქსირდება “დისკრეტულ” ექსპერიმენტულ სიტუაციაში, მაშინ, როცა მისი არსი (ფიზიკური აზრი) მნიშვნელობას იძენს მიკროსამყაროს ტალღური ინტერპრეტაციის დროს. ამრიგად, კვანტური ობიექტი არსებობს როგორც ნაწილაკი, მაგრამ ის ვერ შეიძენს ფიზიკურ აზრს, თუკი არ გავრცელდა როგორც ტალღა. კვანტურ ნაწილაკთა ტალღური გავრცელება კი მათ

უნწყვეტ და უსასრულო გაფართოებას ნიშნავს მთელ მიკროფიზიკურ რეალობაზე.

თუკი დავუშვებთ, რომ არსებობს ანალოგია მიკროსამყაროსა და მეგასფეროს შორის, მაშინ ტალღურ – კორპუსკულარული დუალიზმის ფენომენოლოგია შეიძლება გავავრცელოთ კოსმოსზეც. ვარსკვლავთა სამყარო დროსა და სივრცეში ლოკალიზებულ, ციურ სხეულთა სისტემაა, რომელიც დაკავშირებულია ფიზიკური აზრის წარმოშობის ფენომენოლოგიურ პროცესთან. სწორედ ეს პროცესი მოითხოვს ვარსკვლავთა კორპუსკულარული სისტემის ტალღურ გაშლას და გაფართოებას. არსისა და არსებობის დუალიზმი ცხადჰყოფს, რომ ვარსკვლავთა არსებობა ფიქსირდება ლოკალურ ციურ სხეულთა სახით, მაგრამ ეს დისკრეტული სისტემა ვერ შეიძენს არსისეულ საზრისს, თუკი არ გავრცელდა როგორც ტალღა. ვარსკვლავთა სისტემის ტალღური გავრცელება კი მის უწყვეტ და უსასრულო გაფართოებას ნიშნავს სივრცეში. გალაქტიკების ურთიერთდაშორების ფაქტი, დადგენილი კოსმიური სხივების ანალიზის საფუძველზე, სწორედ ამ ტალღურ-საზრისული მოძრაობით შეიძლება აიხსნას. ეს არის სამყაროს უწყვეტი გაფართოების ახსნა ფენომენოლოგიური მიდგომის საფუძველზე, კვანტურ ფიზიკასთან ანალოგიის გზით, “დიდი აფეთქების” თეორიის გარეშე.

თუ გავიხსენებთ ფილოსოფიის ისტორიას, სამყარო შეიძლება წარმოვიდგინოთ ჰერაკლიტეს მდინარის სახით, რომელშიც დროის ინტენციონალობის გამო, მხოლოდ ერთხელ შეიძლება შესვლა. დრო, რომელიც სულ მუდამ მოძრაობს წარსულიდან მომავლისაკენ ჰარმონიაშია ღვთაებრივ სიტყვასთან – საზრისთა ქმნადობის და ფიზიკური კრისტალიზაციის პროცესთან, რაც განაპირობებს ქაოსიდან კოსმოსის შექმნას, კოსმოსში სიცოცხლის გაჩენას, სიცოცხლის განვითარებას ადამიანის ცნობიერებისკენ, ცნობიერების სრულყოფას სოციუმში და მის შემდგომ ნიაღვრებას უსასრულო ტელოსის მიმართ.

აქედან გამომდინარე, კოსმოსი არ წარმოადგენს მხოლოდ ობიექტურ-ფიზიკურ რეალობას. იგი დაკავშირებულია სიცოცხლის წარმოშობის სუბიექტურ ძალებთან, რომლებიც ქმნიან დროის საზრისს. ეს სუბიექტური პროცესი მოიცავს მთელ სამყაროს და ქმნის გარკვეულ თავისუფლებას და განუზღვრელობას გალაქტიკების სისტემაში. ასეთი თავისუფლების და განუზღვრელობის გამო კოსმოსი, როგორც თვითგა-

ფართოებადი სისტემა, არ წარმოადგენს აბსოლუტურად შეცნობად სამყაროს. კოსმოსის იდუმალეობა არის არა შესაბამისი ინფორმაციის ნაკლებობის შედეგი, ან კოსმოლოგიური თეორიის სისუსტე, არამედ სწორედ აღნიშნული განუზღვრელობის, თავისუფლების და ტალღურ-საზრისული მოძრაობის გამოვლენა. გალაქტიკების გაფართოებას და განუზღვრელობას პოზიტიური მნიშვნელობა აქვს. იგი ავლენს კოსმოსის ღიაობას პირველყოფილი ქაოსის წინაშე და განსაზღვრავს ადამიანის შემოქმედებით განვითარებას სამყაროს მარადიულ სიცოცხლეში.

ყოველივე ეს გვაფიქრებინებს, რომ სამყაროს გენეზისი ბიბლიის მიხედვით და თანამედროვე კოსმოლოგია, რომელიც ფიზიკური რეალობის გარდა, სიცოცხლის წარმოშობის სუბიექტურ ძალებსაც ითვალისწინებს, უნივერსუმის ორი განსხვავებული, მაგრამ ერთმანეთის შემავსებელი აღწერაა. პირველყოფილი წყვდიადი, სადაც არსებობდა ღვთის სიტყვა, არ წარმოადგენს მარად გაუფანტავ სიბნელეს. იგი განმსჭვალულია ფარული სინათლით, სიტყვით, რომელიც იყო ღმერთისა თანა და რომელმაც შექმნა ცა და ქვეყანა.

სამყაროს ბიბლიური გენეზისის მეცნიერული ახსნა ცხადჰყოფს, რომ კოსმოსი არ წარმოადგენს ფიზიკურ, ციურ სხეულთა ჩაკეტილ სისტემას. იგი მარად ღიაა პირველქმნილი ქაოსის წინაშე, საიდანაც უწყვეტად მოედინება სიცოცხლის ნაკადი, სადაც სათავეს იღებს დროის ინტენციონალობა – მისი მიზანმიმართებული დინება წარსულიდან მომავლისაკენ. კოსმოსის ეს „ღიაობა“ გულისხმობს განუზღვრელობის არეს, რომელიც კოსმიურ ექსპერიმენტში დაფიქსირდა „ბნელი მატერიის“ სახით. ბნელი მას იმიტომ ეწოდა, რომ ეს განუსაზღვრელი წყვდიადი არ ობიექტივირდება ადამიანის ცოდნის სახით, იგი ვერ აღიწერება ვერანაირი კოსმოლოგიური მოდელით, მას არ მიესადაგება არცერთი ფილოსოფიურ-მეცნიერული ცნება. ეს არის სრული განუზღვრელობა, რომელსაც ჩვენი მოსაზრებით პოზიტიური მნიშვნელობა აქვს.

ბიბლიის თავსებადობა ფიზიკურ კოსმოლოგიასთან კოსმოსის სტრუქტურას მეტაფიზიკურ მნიშვნელობას ანიჭებს. ციურ სხეულთა რეალობა მოწესრიგებული სისტემაა, წესრიგის არსებითი ნიშანი კი არის სისტემის თვითრეფლექსიის უნარი. აბსოლუტური იდეის ქმედება ქმნის ქაოსიდან კოსმოსს. თავად ეს იდეაც თვითგანვითარების ფაზაში იმყოფება. არა მხოლოდ კოსმოსი განიცდის მოწესრიგებას გარკვეუ-

ლი იდეის (ან იდეების) მიხედვით, არამედ ეს იდეაც თვითდადგენის პროცესშია ჩართული. მეორეს მხრივ, ეს თვითშემოქმედებითი პროცესი სუბიექტური არსის ქმედებაა და გაურბის ყოველგვარ ობიექტურ განსაზღვრულობას. იგი საჭიროებს თავისუფლების სივრცეს, როგორც განუსაზღვრელ, ბნელ მატერიას, რომელიც ობიექტივაციას ვერ განიცდის კოსმოლოგიური ცოდნის სახით - ვერც კოსმიურ სხივთა ექსპერიმენტში ფიქსირდება და ვერც თეორიულ მოდელირებას ექვემდებარება.

ვფიქრობთ, რომ სიცოცხლის აღმოცენება სამყაროში და ადამიანის ცნობიერების გაჩენა, კოსმოსის თვითრეფლექსიის უნარის განხორციელებაა. ეს შემოქმედებითი აქტი სცილდება რაციონალიზმის ფარგლებს და თავისი სუბიექტური ყოფიერებით ბნელ მატერიაში გადადის. სავარაუდოა, რომ ადამიანი, როგორც თავისუფალი არსება, თავისი ირაციონალიზმით, სწორედ ამ კოსმიური, ბნელი მატერიიდან იღებს შემოქმედებით ენერგიას. მაგრამ ეს ვარაუდი სცილდება წარმოდგენილი ნაშრომის ფარგლებს, რომელიც ძირითადად კოსმოსის კვანტურ-ფენომენოლოგიურ ინტერპრეტაციაზეა მიზანმიმართული.

ამრიგად ჩვენი, ფენომენოლოგიური მიდგომა კოსმოსის მიმართ არსებითად ემყარება ორი სახის ანალოგიას:

1. სამყაროს გენეზისი ბიბლიის მიხედვით არ ეწინააღმდეგება, არამედ გარკვეული აზრით ეხმიანება და ავსებს კიდევაც თანამედროვე კოსმოლოგიას უნივერსუმის აღწერაში.

2. საფიქრალია, რომ არსებობს ერთგვარი ანალოგია მიკროსამყაროსა და მეგა-სფეროს შორის, რაც გზას გვიხსნის გავავრცელოთ კვანტური ფიზიკის პრინციპები კოსმოსზე.

მეორე პოსტულატის სასარგებლოდ შეიძლება მოვიყვანოთ შემდეგი არგუმენტები:

ა) თავად ნილს ბორი, კვანტური თეორიის ინდეტერმინისტული ინტერპრეტაციის მომხრე, განიხილავს ამ თეორიის მეთოდოლოგიურ პრინციპს – დამატებითობის იდეას, ზოგად-ფილოსოფიური აზრით და გამოთქვამს ვერსიას, რომ დამატებითობის პრინციპი შეიძლება შორს გასცდეს მიკროფიზიკის ფარგლებს და გავრცელდეს როგორც სიცოცხლის სამყაროში, ასევე ადამიანის კულტურული მოღვაწეობის სფეროში (12).

ბ) თანამედროვე მეცნიერულ და ფილოსოფიურ კვლევებში, კერძოდ სიცოცხლის ფენომენოლოგიაში, ფსიქოლოგიაში, სოციოლოგიაში, ლინგვისტიკაში, სიტყვიერ ხელოვნებაში და სხვ. ორგინალურ სიახლედ ითვლება აღნიშნულ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა პრობლემების კვანტურ-მექანიკური ინტერპრეტაცია. ამასთან დაკავშირებით შეიძლება მოვახდინოთ ციტირება მადრიდის ნაციონალური უნივერსიტეტის პროფესორის, ფილოსოფოსისა და ლინგვისტის, ანტონიო დომინგეს რეის ნიგნიდან “El Gramma Poetico. Germen Precientifico del Lenguaje” (პოეტიკის მარცვლები, ენის წინამეცნიერული საწყისები), რომელიც ჩვენს ნაშრომს ეხმაურება ამ პრობლემის ირგვლივ. (...ატომურ ფიზიკაში ტალღურ – კორპუსკულარული თეორიის მიმართ ფენომენოლოგიური მიდგომით მამუკა დოლიძემ განავრცო ეს მეთოდი ხელოვნების პოლიფონიაში და აჩვენა, რომ სუბიექტი მონანილეობს ატომური ობიექტის კონსტრუირებაში არა როგორც გამჭვირვალე, არამატერიალური სარკე, რომელიც ირეკლავს ატომურ სამყაროს, არამედ როგორც განსაკუთრებული სახის ეგზისტენცი, რომელიც კვანტურ ნაწილაკებს ანიჭებს ფიზიკურ აზრს...) (13).

კვანტურ ფიზიკასთან კონტექსტში მეტად მნიშვნელოვანია სიცოცხლის ფენომენოლოგიის ფუძემდებლის, პროფესორ ანა-ტერეზა ტიმიენიჩკას ნაშრომი „ადამიანის განვითარება წარმოსახვის თავისუფლებასა და სასიცოცხლო აუცილებლობას შორის“ (39). აგრეთვე ოქსფორდის (დიდი ბრიტანეთი) პროფესორების - იან მარშალის და დანა ზოჰარის ნიგნები „კვანტური საზოგადოება“ (15) და „კვანტური ეგო“, (16) აქვე შეიძლება დავასახელოთ ჩვენი წიგნიც „კვანტური ფიზიკის ფენომენოლოგია და პოლიფონია თანამედროვე პროზაში“ (17) და სხვ.(14)

კვანტური პრინციპების ასეთი გაფართოება თანამედროვე მეცნიერულ კვლევებში საფუძველს გვიქმნის გამოვთქვათ ჰიპოთეზა თანამედროვე კოსმოლოგიაში კვანტურ-ფენომენოლოგიური მეთოდის გამოყენების შესახებ.

მოკლედ განვიხილოთ კვანტური თეორიის რომელი პრინციპები გვაქვს აქ მხედველობაში და რაში მდგომარეობს ჩვენს მიერ შემოთავაზებული ფენომენოლოგიური მიდგომა ამ სფეროში;

უპირველეს ყოვლისა, უნდა შევხვით კორპუსკულარულ-ტალღურ დუალიზმს, რომლის თანახმად კვანტური ობიექტის დისკრეტული და

ტალღური აღწერები ორ განსხვავებულ და ერთმენეთის გამომრიცხავ შემეცნებით-ექსპერიმენტულ სიტუაციებშია შესაძლებელი. ფენომენოლოგიური მიდგომა, რომელიც არსისა და არსებობის დუალიზმს ემყარება, ამ შემთხვევაში გვიჩვენებს, რომ კვანტური ობიექტი არსებობს როგორც ნაწილაკი (ან ნაწილაკთა სისტემა), მაგრამ ის იძენს არსობრივ საზრისს ანუ შეიძენს ფიზიკურ აზრს, როცა გადადის დისკრეტული არსებობიდან მის საპირისპირო, ტალღურ მდგომარეობაში და ვრცელდება, როგორც ტალღა. ამრიგად, კვანტური ობიექტი არსებობს ნაწილაკის (ან ნაწილაკთა სისტემის) სახით, მაგრამ არსობრივად მნიშვნელობს როგორც ტალღა, როგორც ტალღური სიხშირის მატარებელი, უწყვეტი ნაკადი.

ფენომენოლოგიურ კონტექსტში საინტერესოა აგრეთვე ჰაიზენბერგის განუზღვრელობის თანაფარდობა, ეს პრინციპი კორპუსკულარულ-ტალღურ დუალიზმს ეხმიანება და არაერთი ფიზიკოსის აზრით, გამზომი ხელსაწყო და მიკრონაწილაკის, უფრო ფართოდ კი სუბიექტის და ობიექტის ერთიანობას გამოხატავს მიკროსამყაროში.

განუზღვრელობის პრინციპიდან გამომდინარეობს ინდეტერმინიზმი მიკრონაწილაკის ქცევაში და არაკლასიკური ალბათობის ფენომენი, რომელიც არ გამოხატავს ინფორმაციის ნაკლებობას ამ მოვლენათა შესახებ, არამედ თვით ატომურ ნაწილაკთა ბუნებას ახასიათებს.

თანამედროვე კოსმოლოგიასთან მიმართებაში განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს ბორის პრინციპი, კვანტურ ექსპერიმენტში გაზომვის პროცესის შესახებ. ნილს ბორი გამოთქვამს მოსაზრებას, რომ რაც არ უნდა შორს გასცდეს ატომური ექსპერიმენტი კლასიკური ფიზიკის ფარგლებს, გამზომი ხელსაწყო და ცდის შედეგები უნდა აღინერებოდეს კლასიკური ფიზიკის ენით. ფენომენოლოგიური ანალიზის შედეგად ჩნდება შეკითხვა - რატომ უნდა აღინერებოდეს გაზომვის სიტუაცია კლასიკური ენით, როცა ცდა შეეხება არაკლასიკურ, კვანტურ ობიექტს? ჩვენი პასუხი შემდეგში მდგომარეობს: იმიტომ, რომ მიკროსამყაროში გამზომი ხელსაწყო არის არა მხოლოდ ფიზიკური ობიექტი, არამედ იგი თამაშობს სუბიექტის, კერძოდ კი ადამიანის ცნობიერების როლს. ეს ცნობიერება-ხელსაწყო სცილდება დამკვირვებლის კომპეტენციის სფეროს; ადამიანი შეიძლება სულაც არ ესწრებოდეს ამ ექსპერიმენტს, მაგრამ ხელსაწყოსა და მიკრონაწილაკის ურთიერთქმედე-

ბა, როგორც სუბიექტის და ობიექტის მიმართება მაინც სახეზე იქნება და ცდის შედეგები დაფიქსირდება სუბიექტისთვის გასაგებ, კლასიკური ფიზიკის ენაზე. ჩვენი აზრით, სწორედ ამაში გამოიხატება კვანტური ცდის სიტუაციის „უცნაურობა“, რაც ატომური ფიზიკის გარიჟრაჟზე საგონებელში აგდებდა არაერთ ფიზიკოსს. გაზომვა მიკროსამყაროში არ არის მხოლოდ ფიზიკურ სხეულთა (ხელსაწყოთა და მიკრონაწილაკის) ურთიერთქმედება. ეს არის არაპიროვნულად მოცემული ცნობიერების ზემოქმედება კვანტურ ობიექტზე, რომელიც ფიზიკურ ცდას, შემეცნებითი სიტუაციის მენტალურ მნიშვნელობას ანიჭებს. ამიტომაც ლაპარაკობდნენ ცნობილი ფიზიკოსები კვანტური ნაწილაკის „თავისუფალ ნებაზე“, რომ ის ცალსახად არ ექვემდებარება ფიზიკურ დეტერმინანტებს, რომ მისი ქცევა ალბათური ბუნებისაა და არაპიროვნულ ცნობიერებასთან მიმართებაში ავლენს სულიერი ატომის მახასიათებელ ნიშნებს, ემსგავსება ლაიბნიცის მონადას. ზოგადად შეიძლება ითქვას, რომ მიკრონაწილაკის „უცნაურობა“ და მისი არაკლასიკური ინდეტერმინიზმი ნიშნავს სუბიექტის შეჭრას ატომურ სამყაროში, კვანტური რეალობის ერთგვარ „სუბიექტივაციას“, თუმცა ეს სუბიექტივირებული სიტუაცია თავისთავად აღმოცენდება და ადამიანისგან დამოუკიდებლად, ობიექტურად არსებობს.

სუბიექტის და ობიექტის ასეთი ერთიანობა კვანტური ფიზიკის ფენომენოლოგიური ინტერპრეტაციის საშუალებას გვაძლევს. ფენომენოლოგია, როგორც მკაცრი მეცნიერება არსებობის საფუძვლის შესახებ გვიჩვენებს, რომ სამყაროში თავისთავად მიმდინარეობს იდეათა წარმოშობის, მოძრაობის და ცვალებადობის პროცესი. ეს პროცესი ერთი მხრივ წარმოადგენს ობიექტური (ფიზიკური) რეალობის საფუძველს, მეორე მხრივ კი განსაზღვრავს ცნობიერებაში მიმდინარე ფსიქოემოციურ და მენტალურ აქტებს.

ფენომენოლოგიური ფილოსოფია იმასაც გვეუბნება, რომ თუკი ვილაპარაკებთ სამყაროს არსებობაზე, ჯერ უნდა გავარკვიოთ, რას ნიშნავს არსებობა, ამისათვის კი უნდა დავეყრდნოთ არსებობის ფენომენს, ანუ მის უშუალო და გარკვეულ მოცემულობას ცდაში.

არსებობა მე მეძლევა შემდეგნაირად: ერთი მხრივ, მე შევიგრძნობ, ვხედავთ, აღვიქვამ გარე სამყაროს, როგორც მრავალფეროვან სიმრავლეს, რომელსაც მივანერ ერთსა და იმავე იდეას, არსებობის იდეას; ეს

იდეა ლოგიკურად სრულიად გაურკვეველია, რადგან უზოგადესია და ვერცერთი გარკვეული შინაარსი ვერ ამონურავს მას.

მეორე მხრივ, შინაგანად შევიგრძნობ ჩემს არსებობას, როგორც ინდივიდუალურ და განუმეორებელ „მე“-ს, რომელიც ასევე გაურკვეველი ფენომენია, რაკი მისი ლოგიკური გარკვევა <ზოგადცნებით შინაარსში გადაყვანა> მის უნიკალურობას მოსპობს.

გამოდის, რომ ამ ორი, გაურკვეველი მომენტის შერწყმა ქმნის ჩემთვის არსებობის მოცემულობას. მაგრამ არსებობა მე მეძლევა სრულიად გარკვეული სახით და არა გაურკვეველად. არც როგორც მხოლოდ ობიექტური სამყარო და არც როგორც წმინდად სუბიექტური „მე“, არამედ როგორც შუალედი ამ საპირისპირო პოლუსებს შორის, რადგან სწორედ შუალედში ხორციელდება მათი ერთიანობა; არა ურთიერთმიმსგავსების გზით <ისინი მსგავსნი არიან იმით, რომ ორივე გაურკვეველია, გაურკვეველობა კი გარკვეულობას ვერ მოგვცემს> არამედ მათი ურთიერთგანსხვავების საფუძველზე.

რა შედეგი მივიღეთ? მივიღეთ ის, რომ თუკი არსებობა მე მეძლევა უშუალოდ, მაშინ ის მეძლევა, როგორც მე და სამყაროს ერთიანობაც და განსხვავებაც. ამ საპირისპირო მომენტების შერწყმა კი შესაძლებელია მხოლოდ პროცესში. ფენომენოლოგიის თანახმად ეს სწორედ ის სასიცოცხლო პროცესია, რომელიც წარმოშობს და განახორციელებს იდეას და წარმოადგენს ერთის მხრივ ობიექტური (ფიზიკური) სამყაროს მოვლენათა გარკვეულობის საფუძველს, მეორე მხრივ კი განსაზღვრავს ცნობიერებაში მიმდინარე ფსიქომოციურ და მენტალურ აქტებს. თუკი ცნობიერება და ობიექტური რეალობა ურთიერთგანსხვავების გამო ერთიანობაში იმყოფება ერთმანეთთან, როგორც იდეის წარმოშობის პროცესის დიალექტიკური მომენტები, მაშინ არ შეიძლება ფიზიკური რეალობა განვიხილოთ ცნობიერებისაგან მონყვევით, რათა ცდაში მოცემულმა სამყარომ არ დაკარგოს თავისი არსებობის აზრი.

ეს ნიშნავს, რომ რაც უნდა შორს წავიდეს ფიზიკური ექსპერიმენტი სამყაროს კვლევაში, იგი უეჭველად მიადგება ზღვარს, რომლის იქითაც წასვლა აღარ შეიძლება, რადგან ამ საზღვრის მიღმა წყდება ცნობიერების და სამყაროს ცოცხალი კავშირი, ირღვევა იდეის ქმნადობის პროცესი და ქრება ფიზიკური არსებობის აზრი. მათემატიკურ აბსტრაქციაში შეიძლება წარმოვიდგინოთ რაგინდ დიდი და რაგინდ მცირე მანძილები,

რადგან ლოგიკური გამომდინარეობის თვალსაზრისით, რიცხვთა ღერძი უსასრულოა როგორც სიგრძის, ასევე სიმცირის მიხედვით; მაგრამ ამ „ცუდ“ უსასრულობაში იკვეთება ფორმალურ-ლოგიკური აზროვნების ხარვეზი – რომ ის მხედველობიდან უშვებს ცოცხალ, შინაარსობრივ მიმართებას აზროვნებისა თავის ობიექტთან; რომ გარკვეული მასშტაბის იქით იკარგება ან იცვლება სამყაროს აღწერის ენა (რომელსაც ჩვენ ფორმალურად უსასრულოდ ვავრცელებთ) ენა, რომელიც სწორედ ცნობიერებისა და ობიექტური რეალობის ცოცხალ ურთიერთქმედებაში იქნა ერთობლივად გამომუშავებული იდეის ქმნადობის თავისთავადი პროცესის საფუძველზე.

ფენომენოლოგია გვაფრთხილებს, რომ სპეციალურმა მეცნიერებამ თავის შემეცნებით ნიაღვრეებში მხედველობიდან არ უნდა დაკარგოს ის ცნებით-ენობრივი ფუნდამენტი, რომელსაც ის უპირობოდ ეყრდნობა. რომ მეცნიერებამ თავისი ენა საგნის აღწერის მზა საშუალებად კი არ უნდა მიიჩნიოს, არამედ თვითმიზნად აქციოს, როგორც გამოსაკვლევი ობიექტი. რადგან ისე კი არ უნდა წარმოვიდგინოთ, რომ თითქოს არსებობს სამყარო, რომელსაც ცნობიერება ენის გზით აღწერს, არამედ პირველთაგან არსებობს სიტყვა, ენის ფენომენი, როგორც სიცოცხლე, როგორც იდეის შექმნის პროცესი, რომელიც ერთ განუყოფელ მოძრაობაში ამყოფებს ორ განსხვავებულ ფენომენს: ცნობიერებას და სამყაროს.

დავუბრუნდეთ ზემოთ განხილულ ბორის პრინციპს. იგი სამყაროს შესახებ კლასიკური წარმოდგენის რღვევაზე მიგვანიშნებს. რატომ არა აქვს აზრი ვილაპარაკოთ გამზომ ხელსაწყოთაგან დამოუკიდებელ ატომურ ობიექტზე? იმიტომ, რომ ურთიერთქმედებამ მათ შორის, ანუ გაზომვის პროცესმა შეიძინა მენტალური პროცესისათვის დამახასიათებელი მთლიანობა. ეს მთლიანობა გამოხატული იქნა უმცირესი ქმედების ქვანტით, პლანკის მიერ შემოყვანილი სიდიდით, რომელმაც ურთიერთქმედებათა უწყვეტ დიფერენცირებას საზღვარი დაუდო, აჩვენა კვანტურ მოვლენათა დისკრეტიული ხასიათი და ნაწილობრივ გაფანტა ბურუსი ატომური სამყაროს ირგვლივ.

ბორმა იწინასწარმეტყველა ის, რაც შემდგომ, ფენომენოლოგიურ ფილოსოფიაში დაფიქსირდა ე. წ. წმინდა ცნობიერების ინტენციის სახით. ჯერ კიდევ კანტი მიიჩნევდა, რომ წმინდა გონება არ არის ობიექტური შინაარსისგან დაცლილი ცარიელი, იდეალური ფორმა <როგორც ამას

არისტოტელე ფიქრობდა>. ჰუსერლის ფენომენოლოგიამ სუბიექტისკენ შემოაბრუნა კანტის დებულება და გვითხრა, რომ წმინდა ცნობიერება, ანუ ტრანცენდენტალური სუბიექტი თავის თავში უკვე გულისხმობს გარკვეულ ორიენტაციას ობიექტისადმი და ამიტომ სხვა არაფერია, თუ არა ინტენცია ანუ მიმართება მისგან განსხვავებულ გარე ობიექტზე.

თანამედროვე ფილოსოფიიდან აღებული ეს ინტენცია შეიძლება შევადაროთ პლანკის უმცირესი ქმედების ქვანტს.

ეს მუდმივი სიდიდე მიკროსამყაროში გაზომვის პროცესს ახასიათებს. იგი გამოხატავს სუბიექტის დამოკიდებულებას ობიექტისადმი. მისი მთლიანობა თან გაზომვის პროცესის ერთიანობას გვაძლევს, თანაც ქმნის ერთგვარ ბარიერს და განსხვავებას ცდის სუბიექტსა და ობიექტს შორის. სწორედ ამას ნიშნავს ზემოთ აღნიშნული ერთიანობა – განხვავებაში; წმინდა ცნობიერებაც ისეა მიმართული გარე ობიექტზე, რომ მათ ურთიერთქმედებაში გვაქვს ერთიანობაც და განსხვავებაც.

ანალოგია კვანტურ ფიზიკასთან ახლა უფრო გამჭვირვალე ხდება. ნილს ბორი დაჟინებით ხაზს უსვამს, რომ თუმცა საქმე გვაქვს არაკლასიკურ მიკროობიექტთან, მისი გამზომი ხელსაწყო აუცილებლად უნდა აღინერებოდეს კლასიკური ფიზიკის ენით, როგორც მაკროობიექტი.

ბორის პრინციპი ენობრივ ბარიერს გულისხმობს გამზომსა და გასაზომს შორის. კლასიკური ფიზიკის ენა ფიზიკურ ურთიერთქმედებათა უწყვეტობას ემყარება. კვანტური აღწერა კი დისკრეტულია და შემოისაზღვრება უმცირესი ქმედების კვანტით.

რატომ ხდება ყოველივე ეს?

რა გვიშლის ხელს წარმოვიდგინოთ, რომ გამზომი ხელსაწყო არის მიკრონაწილაკთა სტატისტიკური სისტემა, რომელიც ზემოქმედებს მიკრონაწილაკზე. მაშინ ხომ აღნიშნული ბარიერი გაქრებოდა, შესაძლებელი იქნებოდა გაზომვის პროცესის სრული კონტროლი, რაც მოსპობდა განუზღვრელობის სიტუაციას მიკროსამყაროში.

ბორი არ აკეთებს ამას. თავისი გენიალური ინტუიციის წყალობით იგი ხვდება, რომ კვანტურ მექანიკაში გამზომი ხელსაწყო პრინციპულად უნდა განსხვავდებოდეს გასაზომი ობიექტისგან, რადგან პირველი თამაშობს არა ფიზიკური ობიექტის, არამედ მენტალური ობიექტის, კერ-

ძოდ ცნობიერების როლს, რომელიც გაზომვის ინტენციიაში ორიენტირებულია მისგან განსხვავებულ ფიზიკურ ნაწილაკზე.

განსხვავებულ ფენომენტა ეს ურთიერთქმედება არის განუყოფელი ხასიათის. გაზომვის პროცესის ცოცხალი მთლიანობა არ ექვემდებარება ლოგიკურ ანალიზს, რაც იწვევს განუზღვრელობის სიტუაციას.

აი, სწორედ ამ სიტუაციის შესახებ გვესაუბრება ჰუსერლი – რომ წმინდა ცნობიერება არის ობიექტზე მიმართული ინტენციია, სადაც გვაქვს მათი განსხვავებაც და ერთიანობაც (18) (19).

ამიტომ, ვფიქრობთ, რომ სწორედ ფენომენოლოგიური მიდგომის შედეგად შემოიჭრა ფიზიკის ენაში კვანტური ალბათობის ცნება. ეს ალბათობა არ დაიყვანება მიზეზ-შედეგობრივ კავშირებზე. იგი არ წარმოადგენს დეტერმინისტული სისტემის გაშუალებულ შედეგებს, არამედ უშუალოდ ასახავს ფიზიკურ სიტუაციას მიკროსამყაროში.

არაკლასიკური ალბათობის გაჩენა და შემდგომი გავრცელება ელემენტარულ ნაწილაკთა თეორიაში მეტყველებს იმაზე, რომ ირღვევა კლასიკური ფიზიკის ენა, რომელიც ცნობიერებისგან დამოუკიდებელ ფიზიკურ რეალობაზე იყო ორიენტირებული. ასეთი ორიენტაცია უკვე კვანტურ მექანიკაში დაირღვა. მიკროსამყაროში შეიძინა „სუბიექტური“ შეფერილობა, რაც სულაც არ ნიშნავს სუბიექტურობას კლასიკური გაგებით. კვანტური სუბიექტი არის ერთიანი ყოფიერების შინაგანი მამოძრავებელი ძალა, რომელიც კი არ ზღუდავს, პირიქით აფართოებს ფიზიკური არსებობის საზრისს და თავის თავში ჩაკეტილ კლასიკურ რეალობას, ცნობიერების ცოცხალი ინტენციის მიმართ გახსნილ კვანტურ რეალობად გარდაქმნის.

ასეთი ონტოლოგიური სუბიექტურობა ფიზიკურ ექსპერიმენტსაც უცვლის ელფერს. ცდა აღარ მოიპყრება კლასიკურად, როგორც ურთიერთქმედება ფიზიკურ საგნებს (გამზომ ხელსაწყოსა და ობიექტს) შორის, როგორც ნეიტრალური მასალა, რომელიც ადამიანის გონებაში უნდა გადაამუშაოს და განაზოგადოს.

ექსპერიმენტი გაგებულია როგორც შემეცნებითი სიტუაცია, ხოლო გაზომვა როგორც შემეცნების პროცესი, სადაც ხდება ურთიერთქმედება სუბიექტსა და ობიექტს შორის. (გამზომი ხელსაწყო ამ შემთხვევაში მნიშვნელობს, როგორც ონტოლოგიური სუბიექტი).

როგორც ვხედავთ, კვანტურ რეალობაში ხდება სუბიექტის „შეჭრა“. ფიზიკური ვითარება შეიძლება გადაიქცეს შემეცნებით სიტუაციად, ხოლო კვანტური ურთიერთქმედების მთლიანობაში გამოვლინდეს ცნობიერების ინტენციონალური ფენომენი – „მე“-სა და სამყაროს ერთიანობა განსხვავებაში.

ამრიგად შეიძლება ითქვას, რომ ჰუსერლმა ობიექტის ფიზიკურ-კაუზალური ყოფიერებიდან მზერა სუბიექტისკენ შემოაბრუნა და ამ შემობრუნების განხორციელების პროცესში თანდათან გამოიმუშავა შესაბამისი მეთოდოლოგიური მიდგომა სამყაროს მიმართ.

ეს არ ნიშნავს, რომ ცნობიერება, სუბიექტი ქმნის საგანს. საგანი როგორც ფენომენი მოცემულია ობიექტისა და სუბიექტის ურთიერთქმედების პროცესში. საგნის მნიშვნელობითი საზრისი ყალიბდება სუბიექტის რეაგირებაზე მის მიმართ. ამ რეაგირების გარეშე იგი რჩება განუსაზღვრელ ყოფიერებად, მეორე მხრივ კი, თვით სუბიექტი, როგორც სამყაროს ტრანსცენდენტალური საფუძველი, როგორც მიზეზ-შედეგობრივი ჯაჭვიდან ამორთული, თავისუფალი ცნობიერება, სწორედ ამ რეაგირებაში, არსებულისათვის ყოფიერების აზრის მინიჭების აქტში ავლენს თავის თავს.

ფენომენოლოგიის ეს მომენტი გამოყენებას პოულობს მიკროსამყაროს კვანტურ-მექანიკურ აღწერაში, სადაც არაპიროვნულად მოცემული სუბიექტი ჩართულია ფიზიკური რეალობის ცნებაში და განსაზღვრავს კონკრეტული მიკრომდგომარეობის სახეს.

კლასიკური ფიზიკა იძლევა სამყაროს ობიექტივირებულ სურათს, სადაც მოქმედებს ცალსახა დეტერმინიზმი და გამორიცხულია სუბიექტი.

განუზღვრელობის უტოლობამ და დამატებითობის პრინციპმა სამყაროს ფიზიკურ სურათში ჩართეს სუბიექტი, არა როგორც ობიექტი, არამედ როგორც ინდეტერმინირებული, მიზეზ-შედეგობრივი ჯაჭვიდან ამორთული არსი. ამით, კვანტური შემეცნება გაემიჯნა კლასიკურს, სადაც ურთიერთობა (მე-სხვა) სიმეტრიულია, გადასმადია, და დაუახლოვდა ესთეტიკურ შემეცნებას, სადაც ეს დამოკიდებულება (მე – სხვა) ასიმეტრიულია, რადგან სამყარო შიგნიდან, სუბიექტიდან არის დანახული და სივრცე—დროც არაერთგვაროვანია ამ მე—სუბიექტის მიმართ. ამრიგად, ჰუსერლის ფენომენოლოგიური მეთოდი აღმოჩნდა ის საფუძ-

ველი, რომელიც კვანტურ თეორიას გაიყვანს ფიზიკის გარეთ და მიუახლოებს ესთეტიკურ შემეცნებას, რაც უფლებას გვაძლევს ვილაპარაკოთ დამატებითობის პრინციპის გარკვეულ ანალოგიაზე ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა სფეროში.

კვანტური ფიზიკის კავშირიც თანამედროვე კოსმოლოგიასთან ფენომენოლოგიის საფუძველზე ხდება. ბიბლიური გენეზისის შუქზე კოსმოსი წარმოგვიდგება როგორც ღია სისტემა, რომელიც ვარსკვლავთა და პლანეტების გეომეტრიულ სტრუქტურასთან ერთად მოიცავს ე.წ. ბნელ მატერიას, ანუ განუზღვრელობის არეს. ეს განუზღვრელობა მოგვაგონებს ჰაიზენბერგის განუზღვრელობას კვანტურ მექანიკაში. თუკი ატომური ცდა სუბიექტ-ობიექტის ერთიანობას გამოხატავს, მაშინ იგი სცილდება ფიზიკური რეალობის ფარგლებს და მიკრომოვლენათა სუბიექტივაციის გზით იჭერს იმ იდეალურ-სულიერ ფენომენს, რაც ფიზიკურ ატომს ლაიბნიცის მონადას ამსგავსებს. კოსმოსის კვანტურ ფენომენოლოგიაშიც, ბნელი მატერია ფარულად სიცოცხლის სუბიექტურ ძალთა სულიერების მომცველი წყვდიადა. ამიტომ შეიძლება ითქვას, რომ ადამიანი, როგორც სულიერი არსება, შემოქმედებითი პროცესის იდუმალებაში, სწორედ ბნელი მეტერიიდან იღებს მეტაფიზიკურ ენერგიას.

ბიბლია გვასწავლის, რომ სამყაროს დასაბამად მყოფი, პირველქმნილი წყვდიადი, განმსჭვალული იყო ფარული სინათლით. ეს არ იყო დღის სინათლე და ღამის სიბნელე, რაც ღმერთმა მოგვიანებით შექმნა, ეს იყო ღვთის სიტყვა, ქაოსის შინაგანი ინტენციონალობა კოსმოსის მიმართ, არარაოდან ყოფიერების შექმნის მიზანი.

სიცოცხლის ფენომენოლოგია გვიჩვენებს, რომ ადამიანის გონებას გააჩნია ორგვარი ქმედება: კონსტიტუციური ფუნქცია და შემოქმედებითი აქტივობა. პირველი ფუნქცია გონების რაციონალურ ძალთა მოქმედებას გამოხატავს და თავის პირველსახეს კოსმოსის მონესრიგებულ მოვლენათა მიზეზ-შედეგობრივ მიმართებებში პოულობს. მეორე აქტივობა კოსმოსის ირაციონალურ ღიაობას ადასტურებს პირველქმნილი ქაოსის წინაშე და სიტყვის თავისუფლების ძალით, ამსხვრევს მატერიის კაუზალურ კავშირებს.

თუმცა ადამიანი ერთი პატარა ნამცეცია სამყაროს უსაზღვროებაში, მაგრამ ადამიანს გააჩნია ცნობიერება, რაც კოსმოსურ ძალთა თვით-

რეფლექსიის ორგანოა და რაც მას სუბიექტად აქცევს; იმ სუბიექტად, რომელმაც შეიძლება მთელი სამყარო შეიმეცნოს. ეს შემეცნება რომ განხორციელდეს, უნდა არსებობდეს გარკვეული შესაბამისობა და თანაზომადობა სუბიექტსა და ობიექტს, ანუ ადამიანსა და კოსმოსს შორის. კოსმოსის შემეცნების შესაძლებლობა გვიჩვენებს, რომ სამყარო, როგორც ვარსკვლავთა მონესრიგებული სისტემა, არ არის უსასრულო. იგი უზარმაზარია, მაგრამ ამ დიდ მასშტაბში შენარჩუნებულია მისი თანაფარდობა ადამიანის ცნობიერების მიმართ და იქ, სადაც გონების კატეგორიები და ჭვრეტის ფორმები კარგავენ აზრს, სამყაროს როგორც კოსმიური სისტემის არსებობაზეც აღარ შეიძლება ლაპარაკი.

ამ კონტექსტში ჩვენ განვიხილავთ დროის ინტენციონალობის პრობლემას. (20) ერთი მხრივ, დრო წარმოადგენს თავისთავად მიმდინარე, ობიექტურ მოვლენათა ხანგძლივობას, მეორეს მხრივ კი გვაქვს სუბიექტური დრო, ანუ დროითობის განცდა, აღნიშნულ მოვლენათა აღქმის და გააზრების თანამიმდევრობა წარსულიდან მომავლისაკენ; მაგრამ საქმე იმაშია, რომ დრო უწყვეტი ნაკადია, სადაც მისი ობიექტური და სუბიექტური მხარე, ერთ, განუყოფელ მთლიანობაში არსებობს. ეს ნიშნავს, რომ თუკი დროს ჩამოვაშორებთ მის სუბიექტურ, ადამიანურ განზომილებას, მისი ობიექტური ასპექტიც დაიკარგება და დრო, როგორც ინტენციონალური ფენომენი, საერთოდ გაგვიქრება ხელიდან. გამოდის, რომ დრო როგორც სამყაროს ჭვრეტის ფორმა, სუბიექტის ცნობიერებას ახლავს თან და ადამიანის გარეშე არც არსებობს. მაგრამ მაშინ აზრი არა აქვს ვილაპარაკოთ სამყაროს დასაბამზე, მის ცვალებადობაზე ადამიანის გაჩენამდე, იმ უზარმაზარ დისტანციაზე, რომელიც სინათლის სიჩქარის წლებით და საუკუნეებით იზომება.

თავი რომ დავაღწიოთ ამ სიძნელეს და დავუშვათ სამყაროს ქმნადობისა და განვითარების შესაძლებლობა ადამიანის გაჩენამდე, უნდა ვიგულისხმოთ, რომ დრო, თავისი სუბიექტურ-ობიექტური მთლიანობით ნინ უსწრებს კაცობრიობის ისტორიას და რომ სუბიექტურობა, დროის ინტენციონალობის აუცილებელი პირობა, სამყაროს დასაბამიდან არსებობს; იგი არ განეკუთვნება მხოლოდ ადამიანის ცნობიერებას.

კვანტურ სიტუაციაში ასეთი „ობიექტური“ სუბიექტურობა ვლინდება კორპუსკულარულ-ტალღურ დუალიზმში, სადაც მიკროობიექტს ენიჭება ფიზიკური რეალობის აზრი. ანალოგიური სიტუაციაა კოსმოს-

ში, სუბიექტივაციის გზით ხდება უნივერსუმის რეალიზაცია დროში, რაც სამყაროს შემოქმედის, აბსოლუტური სუბიექტის არსებობას ადასტურებს.

ამასთან დაკავშირებით საინტერესოდ გვესახება სტეფან ჰავკინგის ბრწყინვალე ნაშრომი „დროის მოკლე ისტორია“ (10). ავტორი განიხილავს ამერიკელი ფიზიკოსების მიერ შექმნილ „დიდი აფეთქების თეორიას“, რომლის თანახმად სამყარო წარმოიშვა ვარსკვლავთა ზემკვრივი მასების, ე.წ. შავი ხვრელების შეჯახების შედეგად. მიზეზობრიობა, დრო და სივრცე ამ დიდმა აფეთქებამ წარმოშვა. აფეთქების ტალღა უწყვეტად ვრცელდება და გალაქტიკების სამყარო დღესაც უსასრულოდ ფართოვდება .

ჩვენი აზრით, კვანტური ფენომენოლოგიის პოზიციიდან ეს თეორია გარკვეულ კრიტიკულ შენიშვნებს იმსახურებს. (20) თუკი დრო, თავისი სუბიექტური ინტენციონალობით, დიდი აფეთქებიდან იღებს დასაბამს, მაშინ საქმე არა გვაქვს „შავი ხვრელების“ თავისთავად, ობიექტურად მომხდარ შეჯახებასთან. ამ საწყისს მოვლენას უნდა ჰყავდეს თავისი სუბიექტი, ვინც მოახდინა ეს აფეთქება. გარდა ამისა, კაუზალური ფენომენი, რომელიც გაჩნდა აფეთქების მომენტში, არ შეიძლება ყოფილიყო ფიზიკური მიზეზობრიობა, რომელიც მიზეზ-შედეგთა უსასრულო ჯაჭვს გულისხმობს და ვერ აღწევს პირველმიზეზის, ანუ თვითმიზეზის იდეას.

განუზღვრელობის პრინციპის კოსმოლოგიური აზრი

თანამედროვე კოსმოლოგია ისე ღრმად განიცდის კვანტურ-მექანიკური პრინციპების ზეგავლენას, რომ მას კოსმომიკროფიზიკაც კი უწოდეს. საქმე მართო იმაში კი არაა, რომ ალბათური მიდგომა პრინციპულ მნიშვნელობას იძენს არათუ მიკრო, არამედ მაკროკოსმოსშიც, აქ ვფიქრობთ ვლინდება სამყაროს შემეცნების შემოსაზღვრულობის პრინციპი; როცა შემეცნების სუბიექტი (ადამიანი) და შემეცნების ობიექტი (მიკრო ან მეგასფერო) სხვადასხვა მასშტაბის განზომილებებში არსებობენ, მათ შორის ჩნდება დაუძლეველი ბარიერი, რაც შეუძლებელს ხდის მიზეზობრივ კავშირს სუბიექტსა და ობიექტს შორის. ასეთი შეუძლებლობა შემეცნებითი კავშირის მართო აღნიშნული რგოლით არ შემოიფარგლება. კაუზალური კავშირი ირღვევა ობიექტებს შორისაც, ჩნდება ერთგვარი დისონანსი ადამიანის სამეცყველო ენასა და ობიექტების აღწერის მეცნიერულ ენას შორის, ფუნდამენტური ცნებები – არსებობა და არსი, დრო, სივრცე, კაუზალობა, ურთიერთქმედება, ფიზიკური სიდიდეები, შემეცნებითი კატეგორიები, ეს ყოველივე ჩვენდა უნებურად, ისე შემპარავად, ისე მოუხელთებლად იცვლის მნიშვნელობას და სახეს, რომ ჩნდება განუზღვრელობა არათუ ფიზიკურ მოვლენათა აღწერაში, ამ აღწერის ცნებით საშუალებათა დადგენაშიც. ჩნდება ეჭვი, რომ განუზღვრელობა ადამიანური შემეცნების დეფექტი კი არ არის, რამეთუ ჩვენი გონების თვალი ჩვენთვის თანაფარდი სფეროდან ნარმოუდგენლად შორს ან ღრმად იხედება, ჩნდება არცთუ უსაფუძვლო ეჭვი, რომ განუზღვრელობა ყოველი არსებულის ძირეული თვისებაა, რომ შეუძლებელია სამყაროში ვეძებოთ ლოგიკა და კანონზომიერება, რომ შემთხვევით არ გაჩნდა ბარიერი სუბიექტსა და ობიექტს შორის, რომ თავად ეს ბარიერიც, ანუ ზუსტი შემეცნების მიმართ დადებული ტაბუ სცილდება ადამიანის ცნობიერების ფარგლებს და ყოფიერების საკრალური სიღრმიდან ამოდის.

სხვათა შორის, პრინციპული განსხვავება სუბიექტსა და ობიექტს შორის თავს იჩენს ჩვენთვის ხელით მისაწვდომ, ადამიანურ სამყაროშიც.

ფსიქოლოგიური აქტების – აღქმისა და წარმოსახვის ფენომენოლოგიური ანალიზი გვიჩვენებს, რომ არ არსებობს პირდაპირი, კაუზალურ-დეტერმინისტული კავშირი ცნობიერებასა და ობიექტურ საგანს შორის, რომ ცნობიერება ავტონომიური და შემოქმედებითია არა მხოლოდ წარმოსახვის ფუნქციის სახით, არამედ საგნის აღქმის პროცესშიც.

და მაინც, თუკი სახეზეა ცოდნა ადამიანის თანაფარდი სამყაროს შესახებ, ჩვეულებრივ უგულველყოფილია წყალგამყოფი სუბიექტსა და ობიექტს შორის, იგულისხმება, რომ არსებობს ცნობიერების შინაარსის ზუსტი შესაბამისობის შესაძლებლობა საგანთან და ფაქტიურად საგნის შემეცნება ამ შესაძლებლობის რეალიზაციას ნიშნავს. მეცნიერებაში ხდება ასეთი დაშვება, რაც სულაც არ ნიშნავს მეცნიერების მიერ აზრსა და არსებულს შორის განსხვავების ვერ შემჩნევას. არასგზით არ დასტურდება, რომ ადამიანური სამყაროს კლასიკურ მეცნიერულ სურათში გაუხეშებულია ან სულაც ნაშლილია ის უხილავი ზღვარი, რაც იდეალურს რეალურისგან განასხვავებს. საქმე იმაში კი არ არის, რომ ფილოსოფოსის თვალის უფრო ფაქიზია და ხედავს იმას, რასაც მეცნიერი მაკროსამყაროში ვერ ამჩნევს, აქ სულ სხვა გარემოებასთან უნდა გვექონდეს საქმე; მაკროსამყაროს განცდა და გაგება მხოლოდ ჭეშმარიტების დადგენას კი არ ისახავს მიზნად, არამედ რაკი ეს სამყარო ადამიანის საცხოვრებელი სახლიცაა, შემეცნება უნდა იძლეოდეს ადამიანის ქცევისა და ქმედების პრაქტიკულ ორიენტაციას ამ სამყაროში. ეს დამატებითი ამოცანა, რომელსაც ადამიანი გაუცნობიერებლად ასრულებს, ცხადია სახეს უცვლის და ასხვავებებს ჭეშმარიტების ძიების თითქოსდა უანგარო, ობიექტურ პროცესს. ადამიანს ეს სამყარო აინტერესებს იმდენად, რამდენადაც ამ ქვეყნად მან უნდა იცხოვროს და მისი კატაკლიზმებისგან თავი დაიცვას. თვითგადარჩენის ეს შეფარული ლტოლვა ისე შემპარავად ერწყმის ჭეშმარიტების და სიბრძნის გულწრფელ სიყვარულს, რაც მართლაც ღვთით ბოძებული საჩუქარია, რომ შედეგად ვლებულობთ შემეცნების შინაგანად წინააღმდეგობრივ პროცესს, სადაც შეუძლებელია დიფერენცირება კვლევა-ძიების გაუცნობიერებელ მოტივთა და გაცნობიერებულ მიზანთა ობიექტურობასა და სუბიექტურობას შორის. შეუძლებელია იმიტომ, რომ თუკი ადამიანი მკვეთრად განასხვავებს თავის სუბიექტურობას სამყაროს ობიექტურობისგან, მაშინ თავისი შემეცნების პროცესიც უნდა გახლიჩოს ორად და გააკეთოს არჩევანი – ან შეეღიოს

ჭეშმარიტების ძიებას და თავი გადაირჩინოს ამ სამყაროში, ან პირიქით; დაივიწყოს საკუთარი თავი და ეძებოს ობიექტი, დაადგინოს ჭეშმარიტება – თავისი ცნობიერების შესაბამისობა საგანთან. არადა მას არცერთი მხარე არ ეთმობა, ღვთის სახიერიც არის და ამქვეყნიურიც, ამიტომ მისი თანაფარდი სამყაროს შემეცნება, იმ სამყაროსი სადაც ადამიანმა კიდევაც უნდა იცხოვროს, უარყოფს პრინციპულ განსხვავებას სუბიექტსა და ობიექტს შორის. ადამიანი თვალს ვერ უსწორებს სულისა და მატერიის დუალიზმს და თვითგადარჩენის ინსტიქტით შეპყრობილი, ეძებს შესაბამისობას ცნობიერებასა და საგანს შორის. გულუბრყვილოდ იჯერებს, რომ მათ შორის გაბმულია კაუზალური ჯაჭვი და საგანი შესაძლოა უშუალოდ და პირდაპირ აისახოს ცნობიერების ეკრანზე. ებლაუჭება რა ამქვეყნიურ სიცოცხლეს, იგი ივინყებს თავისი ცნობიერების უნიკალურ თვისებას, მის სუბიექტურობას, სულიერებას, რომელიც მუდმივად გაურბის ცოდნის ობიექტივაციის, საგნობრივ შინაარსებად ჩამოყალიბების პროცესს. უჩვეულობას გაქცეული, გარემოებას მორგებული გონება კარგავს თავისუფლებისა და შინაგანი აქტივობის შემოქმედებით თვისებას – არათუ შეცვალოს და გაამდიდროს გარე სამყაროს საგანი, თავის თავშივე შექმნას შემეცნების ობიექტი.

სულ სხვა ვითარებაა თუკი გონება გაიხედავს ადამიანური სამყაროს მიღმა ან ჩაიხედავს საგანთა მიკროკოსმიურ სიღრმეში. პირველი სფერო ისე დიდია, ხოლო მეორე იმდენად მცირე ადამიანთან შედარებით, არა მხოლოდ მოცულობის აზრით, არამედ სიცოცხლის ხანგრძლივობის თვალსაზრისითაც, რომ დროისა და სივრცის ამ მასშტაბში აზრი ეკარგება იმ დროსა და სივრცეს, რომელშიც ადამიანის ცხოვრებაა მოქცეული. ცხადია, ასეთ მიკრო, ან მეგა სამყაროთა შემეცნებაში ველარ გაიჟღერებს ადამიანის სამყაროში ორიენტაციისა და მისი თვითგადარჩენის მოტივი და შემეცნებაც მხოლოდ ჭეშმარიტი საგნობრივი ვითარების ძიებით შემოიფარგლება. თვითორიენტაციის ის დამატებითი ამოცანა, რომლის გამო ხდებოდა სუბიექტ-ობიექტის, სულისა და მატერიის დუალიზმის უგულვებელყოფა, ამ ახალ მასშტაბებში ხელახლა იჩენს თავს. კვანტური მექანიკის ფენომენოლოგიურმა ანალიზმა გვიჩვენა, რომ ცნობიერება იმდენად განსხვავებული და ავტონომიურია ფიზიკური ობიექტისგან, რომ ის შემეცნების პროცესში შემოქმედებით ბუნებას ავლენს და პირდაპირ კი არ ასახავს საგანს, ისე გარდაქმნის და

ცვლის მას, რომ აზრი აღარა აქვს ვილაპარაკოთ შემეცნებითი სიტუაციისგან დამოუკიდებლად არსებული ობიექტის შესახებ, რაც შესანიშნავად გამოხატა ნილს ბორმა თავის პრინციპში.

მართალია, ბორის პრინციპში ლაპარაკია არა უშუალოდ მიკრომოვლენებზე, არამედ კვანტურ ექსპერიმენტზე, ანუ მაკრო დონემდე გაძლიერებულ სიდიდეებზე, რომელნიც სავსებით შეესაბამებიან ადამიანური სამყაროს მასშტაბს, მაგრამ მათ მიმართ სუბიექტ-ობიექტის შესაბამისობა და დეტერმინიზმი მაინც ვერ შედის ძალაში, რაკი ლაპარაკია ისეთ მაკრომოვლენებზე, რომელნიც არსებობენ როგორც დაკვირვებადი სიდიდეები, მაგრამ მნიშვნელობენ, როგორც დაუკვირვებადი მიკრომოვლენები. ადამიანი მათი გაზომვისა და შემეცნების პროცესში ვერ ჩააქსოვს საკუთარ თავს, ვერ წამოჭრის სამყაროში ორიენტაციისა და თვითგადარჩენის პრობლემას, რადგან შემეცნების ობიექტია არა არსებული საგანი, არამედ ამ საგნის საზრისი, რაც საგნის არსებობიდან უშუალოდ არ გამოიყვანება; საზრისის მიხედვით კი კვანტურ ექსპერიმენტს საქმე აქვს არა დაკვირვებად მაკრო-მოვლენასთან, არამედ დაუკვირვებად მიკრონაწილაკთან, რომლის შემოყვანა ადამიანის ცდაში, პარადოქსულ, ანტინომიურ შედეგს გვაძლევს (ელექტრონი ან ტალღა, ან ნაწილაკი).

ეს ყოველივე საგონებელში გვაგდებს, რადგან გვაზინყდება ის გარემოება, რომ ცდაში გვეძლევა არა რეალური მიკროობიექტი, რაც მიუწვდომელია, არამედ ის შინაარსი, რა სახითაც შემოდის ეს მიუწვდომელი რამ ცნობიერების ველში. ეს შინაარსი კი ურთიერთგამომრიცხავ შინაარსებად იხლიჩება, რადგან ვიმყოფებით ადამიანური სამყაროს მიღმა და ე. ი. ძალაში შედის სუბიექტისა და ობიექტის, საზრისისა და მისი საგნის განსხვავებულობის პრინციპი.

რა დასკვნა შეიძლება გამოვიტანოთ აქედან? ერთი მხრივ, ატომურ სამყაროში მიზნად ვისახავთ გავარკვიოთ ჭეშმარიტი საგნობრივი ვითარება ადამიანის არსებობასთან მიმართების გარეშე, მეორე მხრივ კი, ცნობიერებისა და ობიექტის პრინციპული განსხვავების გამო ვერ გავდივართ ცნობიერების გარეთ და ვიკვლევთ არა ფიზიკურ ობიექტს, არამედ ამ ობიექტის ფიზიკურ აზრს.

სწორედ ამაში მდგომარეობს ატომური სიტუაციის უცნაურობა.

რეალობასთან ადაფტაციისა და თვითშენახვის პრობლემის მოხსნით კვლავ აღიდგენს უფლებებს სულისა და მატერიის დუალიზმი, რის გამოც შეუძლებელი ხდება ცნობიერების შინაარსიდან პირდაპირი გადასვლა საგანზე, მაგრამ ამავე დროს რაკი ჭეშმარიტების გარკვევა კვლავ ისახება მიზნად, ვერ ჩავიკეტებით ცნობიერებაში და რალაც გზით გადასვლა მაინც უნდა მოვახერხოთ საგნობრივ რეალობაზე. სხვანაირად კვანტური თეორია იქნებოდა შემეცნების თეორია და არა ცოდნა ფიზიკური რეალობის შესახებ. ერთი წუთით შევაჩეროთ მსჯელობის ლოგიკა და პრობლემას სხვა კუთხით შევხედოთ. დავაკვირდეთ თუ როგორ იქმნება და ყალიბდება ცოდნა ჩვენს გონებაში. მე რომ არ მქონდეს რწმენა, რომ შემეცნების შედეგად დავადგენ ჭეშმარიტებას, ანუ შემეცნებით მოპოვებული ცოდნის შესაბამისობას თავისთავად არსებულ ვითარებასთან, მაშინ ეს შემეცნებაც, როგორც მიზანმიმართული პროცესი, დაკარგავს ყოველგვარ აზრს. პარადოქსია, მაგრამ შემეცნების გზა და მიზანი სწორედ იმდენადაა ერთიანი, ერთმანეთის შესაბამისი და შერწყმული, რამდენადაც განსხვავდება ერთმანეთისგან. სწორედ განსხვავებაა მათი მსგავსებისა და ერთიანობის საფუძველი. ამ აზრით შემეცნება, როგორც მიზანმიმართული აქტი უნდა გადიოდეს თავისი თავის გარეთ და მიზნად შემეცნებისგან დამოუკიდებელ ობიექტს ისახავდეს. იგივე ხდება თვითშემეცნების პროცესშიც. მე რომ არ ვეძებდე საკუთარ თავს, როგორც განსხვავებულს ჩემივე თავისგან, მაშინ ეს პროცესიც მიმართულებას დაკარგავს და გაიფანტება. შემეცნებისა და თვითშემეცნების მკვეთრად ინტენციონალური ხასიათი კი სწორედ საპირისპიროზე მეტყველებს. მაგრამ რა აზრით შეიძლება განსხვავებულნი იყვნენ ერთმანეთის მსგავსნი, სწორედ თავიანთი განსხვავებულობის გამო? ცხადია არა არსებობის თვალსაზრისით. თუკი რაიმე არსებობს თავისი განსხვავებულობისა და ინდივიდუალობის წყალობით, მაშინ სხვასთან მიმსგავსებით იგი დაკარგავს საკუთარ არსებობას. ამიტომ არამსგავსთა მსგავსებაზე უნდა ვილაპარაკოთ არა არსებობის განზომილებაში, არამედ ღირებულებათა და მნიშვნელობათა იდეალურ სფეროში. შემეცნების გზა და მიზანი რეალური არსებობის სახით განსხვავდება ერთმანეთისგან (ერთი ცნობიერებაში გადის, მეორე მის გარეთ იმყოფება), მაგრამ თუკი ამ ურთიერთგანსხვავებას ჩამოვაშორებთ არსებობის ნიშანს, მაშინ დაგვრჩება განსხვავებულობის პრინციპი, პრინციპი კი ზო-

გადი ხასიათისაა, ზოგადობა კი არ მოიაზრება მსგავსების გარეშე. ამიტომ რეალურად გზა და მიზანი, როგორც შემეცნება და მისი ობიექტი შეუთავსებელია ერთმანეთთან, მაგრამ იდეალურად ეს შეუთავსებლობა მნიშვნელობს როგორც თავსებადობა და სულისა და მატერიის დუალიზმი აზროვნებისა და არსებობის ერთიანობაში გადადის.

ახლა, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ატომური ობიექტი კვანტური შემეცნების ის მიუღწეველი მიზანია, რომელიც როგორც განსხვავებული და განუმეორებელი გადის შემეცნებით მოპოვებული ცოდნის გარეთ და ისახება ფიზიკური რეალობის მიღმა, მაგრამ როგორც იდეალური ფენომენი, სწორედ თავისი განსხვავებულობით და უნიკალურობით მნიშვნელობს როგორც შემეცნების საგანი და განუყოფელია მისგან. განსხვავებულ და განუმეორებელ ობიექტთან ზიარება კი შემეცნების პროცესსაც ერთგვარად ინდივიდუალობას ანიჭებს და მეცნიერულ თეორიას ეკარგება ის ერთიანი, ზოგადცნებითი საფუძველი, რაც მას კლასიკურ ფიზიკაში გააჩნდა.

რატომ არ შეიძლება იგივე მსჯელობა ჩავატაროთ არა მიკრო, არამედ მაკროობიექტის მიმართ? შემეცნების გზა და მიზანი ხომ აქაც განსხვავებული და მსგავსია? აქ ვფიქრობთ, ისევ თავს იჩენს ადამიანის გარემოსთან ადაფტაციისა და თვითშენახვის გაუცნობიერებელი ფაქტორი. თუკი ვიტყვი, რომ ცნობიერება და მისი საგანი ყოფიერების ორი, ერთმანეთთან შეუთავსებელი მხარეა, მაშინ იკარგება სიცოცხლის მთლიანობის და რაც მთავარია მისი მარადიულობის განცდა, რაც პიროვნების სამყაროში მდგრადობისა და სუბიექტის ობიექტურ რეალობასთან პირისპირ დგომის საფუძველს შეადგენს. მართალია, ადამიანმა იცის, რომ მისი ამქვეყნიური ცხოვრება ბოლოვადია, მაგრამ ეს ცოდნა გარე, ემპირიულ ფაქტებზე დამყარებული ცოდნაა, იგი არ მომდინარეობს მისი შინაგანი განცდიდან. თვითყოფნის განცდაში, როგორც ნმინდა ფენომენში არაფერია ისეთი, რაც შეიძლება მიუთითებდეს მის დასაწყისზე და დასასრულზე, მის არყოფნაზე. ასეთი მითითება რომ იყოს, მაშინ თვითგანცდა თვითგაუცხოებასა და სხვადყოფნასაც უნდა ნვდებოდეს და მოიცავდეს თავის თავში, ეს კი, დაარღვევდა განცდის ინდივიდუალობას, აამღვრევდა მის სინმინდეს. ამიტომ, აქ აღარ გვაქვს სასრული, ფსიქოლოგიური განცდა, გვაქვს ეგზისტენციალური განწყობა, სადაც იგულისხმება აზრისა და არსის (არსებობის) დაპირისპირებაც

და ერთიანობაც. ამ სიტუაციაში გასარკვევად უმჯობესია მივმართოთ დიალექტიკურ აზროვნებას, რაც მდგომარეობს შემდეგში; რა თქმა უნდა აზროვნება შეუძლებელია აზრთა ლოგიკური გამომდინარეობის გარეშე, მაგრამ ამ პროცესს მსხვერპლად ეწირება ერთი რამ – ეს გახლავთ საკუთარი მეობის განცდა, განცდა იმ არსებისა რომელიც აი აქ და ახლა საბეჭდ მანქანასთან ზის და თავის ნაფიქრალს გადმოგვცემს. უფრო ზუსტად, აქ არც აზროვნების სუბიექტის დაკარგვაშია საქმე. პრობლემა იმაშია, რომ აზროვნების ლოგიკურ პროცესს მუდამ თან ახლავს აუნაზღაურებელი დანაკლისი. ეს არის დანაკლისი სინამდვილის სფეროში აზროვნების შესაძლებლობათა შეკვეცისა და ცოდნის ობიექტივაციის გამო, რაც ხან მოაზროვნე სუბიექტის თვითგანცდის გაუჩინარებით გამოიხატება, ხან ფიქრთა დინების ენობრივ ფორმებად რედუქციისა და სტრუქტურირების პროცესით, ხან კი ეს შეიძლება აღმოჩნდეს წერის, ბეჭდვისა თუ საუბრის ის რეალური აქტი, რომელიც მხედველობაში არ მიიღება, რადგან გარეშე ფაქტორია საკუთრივ აზროვნების პროცესის მიმართ და არ უნდა აისახებოდეს სათქმელის შინაარსზე; მაგრამ უცნაურია, რომ სწორედ ეს გარეშე მომენტი ცვლის და განსაზღვრავს აზრის შინაარსს, თუმცა ის არანაირად არ განეკუთვნება იმ ლოგიკურ ჯაჭვს, საიდანაც გამომდინარეობს და ყალიბდება აზრი. ბეჭდვის სისწრაფე, კლავიშებზე თითების თამაში, აზრის სიტყვებადქცევის უკონტროლობა, ყურადღების გადატანა ფიქრიდან წერის მექანიკურ, გაუცნობიერებელ პროცესზე, მოკლედ ყველაფერი ის, რაც ხელს უნდა უშლიდეს აზროვნების კონცენტრაციას, პირიქით, ხელს უწყობს მას, რადგან ქმნის ერთგვარ თავისუფლებას, დისონანსს, აზრთა ლოგიკური ჯაჭვის ტრიალში და ეს თავისუფლება აცოცხლებს და ამოძრავებს ცნობიერების ანგარიშმიუცემელ ნაკადს, რომლის თვითდინებაში ჩნდება ახალი აზრი. რატომ თამაშობენ აზროვნებისთვის ეს არაარსებითი, გარეგანი ფაქტორები აზრის მაივეტიკაში ბებიაქალის როლს? ვფიქრობთ ამ ფაქტორთა გზით შენიღბულად მოქმედებს მოაზროვნე სუბიექტის ის თავისუფალი თვითგანცდა, რომელიც პრინციპულად განსხვავდება მისი გონების ლოგიკური, ზოგადცნებითი მექანიზმისგან. აზრის ეს სუბიექტური ყოფიერება მუდმივად ეწინააღმდეგება ცოდნის ობიექტივაციის, მისი საგნებთან შესაბამისობის პრინციპს და ქმნის იმ თავისუფლებას, სადაც იბადება ახალი აზრი, როგორც თავისთავადი ფენომენი. შემოქმედებითად მოაზროვნე

ადამიანი ყოველთვის აწყდება იმ უცნაურ ფაქტს, რომ რაც უფრო ნაკლებად ფიქრობს სათქმელზე, შეუცნობლად რაც მეტად მისდევს სიტყვის დინებას, რომელიც თითქოს მისგან დამოუკიდებლად მიმდინარეობს და ამ თვითდინებაში იგულისხმება არა მხოლოდ თავისუფალი აზროვნების ტალღა, არამედ მისი გამოხატვის თანმხლები, მექანიკური პროცესებიც, მით უკეთესად ყალიბდება აზრი. შთაბეჭდილება ისეთია, თითქოს სრულიად სხვა, აზრის შინაგანი ლოგიკისაგან დამოუკიდებელი ფაქტორები წარმართავენ და განსაზღვრავენ სათქმელის ბედ-ილბალს. აქ ისევ გვეფიქრება, რომ საქმე გვაქვს სუბიექტის ყოფიერების გამოვლენასთან, რომელიც უშუალოდ და პირდაპირ ვერ გამოხატავს თავის თავს, რადგან ამისთვის უნდა გადაიქცეს გამოხატვის ობიექტად, ხოლო ობიექტად ქცევა მის სუბიექტურობას მოსპობს. ამიტომ მე – სუბიექტი ეძებს მისი თვითგამოხატვის არაპირდაპირ გზებს და თუკი აზროვნება აზრის საგნობრივ შინაარსებად ობიექტივაციის პროცესია, სუბიექტის თვითექსპრესიის გზა ისეთ ნიშანსვეტებზე უნდა გადიოდეს, რომელნიც არ ეკუთვნიან ამ ობიექტივაციის პროცესს და უფრო მეტიც, ეწინააღმდეგებიან მის ლოგიკურ მსვლელობას. სუბიექტის სიმბოლიზაციის ასეთ ნიშანსვეტებად შეიძლება გამოდგეს ყველაფერი, რაც თან ახლავს აზროვნების პროცესს, მაგრამ შინაგანად არ განეკუთვნება მას, არ მონაწილეობს საგნობრივი ცოდნის ობიექტივაციის პროცესში. ამიტომ შემოაქვთ გარეგან, არაარსებით ფაქტორებს არსებითი მომენტი აზროვნებაში. ეს არის მისი სუბიექტურობა, რომელიც ფესვებით მოაზროვნე სიცოცხლის განუმეორებელი ეგზისტენციდან ამოდის და რაც მუდმივად ეწინააღმდეგება და ამსხვრევს ცნებითი აზროვნების ლოგიკურ ჯაჭვს.

აი, ასე ჩნდება განუზღვრელობის სფერო, სადაც აზროვნება მუდმივ ჭიდილშია საკუთარ თავთან; არც რჩება საგანთა და საზრისთა ლოგიკურ სამყაროში და ვერც აღწევს თავისი ცოცხალი არსის განუმეორებლობას. აქ არის თითქოს ლოგიკაც, სხვაგვარად აზროვნებას არსებობა არც ძალუძს და არის ლოგიკის საპირისპირო ტენდენციაც, რაც თავისთავად ლოგიკური ბუნებისაა, რამეთუ ეს ყველაფერი აზროვნებაში ხდება, მაგრამ ეს ტენდენცია არ ამართლებს თავის წანამძღვართა მოლოდინს – იქცეს მათგან გამომდინარე დასკვნად, არამედ პირიქით; მათი ლოგიკის დამანგრეველ, აზროვნებაში სრულიად მოულოდნელი,

ალოგიკური ნახტომის სახით ვლინდება.

სწორედ ამ ნახტომში იხსნება განუზღვრელობის სივრცე, სადაც ყოველივე თან ინარჩუნებს და თანაც კარგავს თავის თავს, სადაც ერთი სახის გარკვეულობა მსხვერპლად მეორე სახის გაურკვეველობას მოითხოვს, რადგან ყოფიერების გარკვეულობა, მისი ინდივიდუაცია (სულერთია ცნობიერებაში თუ გარე სამყაროში) თავისთავად, უსასრულოდ და მარადიულად კი არ არის მოცემული, არამედ წარმოადგენს გარკვეული ძალისხმევის, გარკვეული ქმნადობის შედეგს, მოითხოვს ენერგეტიკულ კონცენტრაციას ამ მოცემულობის მიმართ, რის გამოც სხვა მონაცემი კარგავს თავის გამორჩეულ სახესა და სიმკვეთრეს.

ამრიგად, განუზღვრელობა სამყაროშიც და ცნობიერებაშიც სული-სა და მატერიის დუალიზმის, სუბიექტისა და ობიექტის განსხვავებულობის ძალით არსებობს, მაგრამ რომ არ არსებობდეს ადექვაციის მოვლენა, ანუ განსხვავებულ არსთა სასწაულებრივი ჰარმონია და ერთიანობა სწორედ მათი განსხვავებისა და ავტონომიის გზით, არც მოხდებოდა ყოფიერების ინდივიდუაცია სამყაროში და ვერ შეიქმნებოდა ქაოსიდან კოსმოსი. (21)

სამყაროს ფარული განზომილებები

ეგზისტენციალური ფენომენოლოგიის პოზიციიდან მეტად საინტერესოდ გვეჩვენება ქართველი ფიზიკოსის გია დვალის ახალი თეორია სამყაროს ფარული განზომილებების შესახებ. ამ თეორიის თანახმად, სივრცის სამი განზომილების გარდა, სულაც არაა შეუძლებელი, რომ სამყაროს გააჩნდეს სხვა, ჩვენი თვალისთვის დაფარული განზომილებანი; თეორიის ავტორები ამ განზომილებად მიიჩნევენ სივრცის წრფივი საკოორდინატო ღერძის ირგვლივ შემოხვეული ე. წ. ცილინდრის ჭრილის ფართობს. უფრო ზუსტად ამ ფართობის შემოსაზღვრული წრიული ხაზის განზომილებას.

ცილინდრულ განზომილებაზე ლაპარაკი შეიძლება მეტად მცირე რადიუსის არეში; იმისათვის, რომ სივრცის ამ ფანტასტიკურად მცირე არეში შევალნიოთ, საჭიროა სუპერზემძლავრი ურთიერთქმედება, რაც მიიღწევა ელემენტარულ ნაწილაკთა ამაჩქარებლებში. ასეთ უმძლავრეს დაძაბულობის ველში ახალი განზომილების გაჩენა დადასტურდება იმით, რომ სივრცეში განფენილი ნაწილაკები <გრავიტონები, ფოტონები, ნუკლეონები...> შეიძლება გაქრნენ, ე. ი. გადავიდნენ ახალ განზომილებაში და შემდეგ ისევ გაჩნდნენ, დაბრუნდნენ უკან, ჩვენს სივრცეში (22)

მაგრამ სამწუხაროდ, ასეთი რამ ჯერჯერობით არ დადასტურდა არცერთ ექსპერიმენტში. თეორიის ავტორები ვარაუდობენ, რომ ჯერჯერობით მიღწეული არ არის ცდისეულ ურთიერთქმედებათა ის ზემოძლავრი დონე, რომელიც უსასრულოდ მცირე მიკროსივრცეს გახსნის, სადაც დაფიქსირდება ახალი განზომილების შედეგი.

ამრიგად, შეიძლება საკითხი დავაყენოთ ასე:

თუკი ექსპერიმენტის დღევანდელი დონე საკმარისი არ არის სამყაროს ფარული განზომილების აღმოსაჩენად, მოსალოდნელია თუ არა ეს აღმოჩენა გაკეთდეს ხვალ ან ზეგ!?

ვფიქრობთ, რომ არა; ვფიქრობთ, რომ აქ პრინციპულ შეუძლებლობასთან გვაქვს საქმე, თუმცა ეს ჩვენი აზრით, სულაც არ ნიშნავს, რომ სამყაროს არ შეიძლება გააჩნდეს ფარული განზომილებები.

უბრალოდ, ფიზიკური ექსპერიმენტი, ფიზიკურ რეალობაში ვერ ჩანვდება მათ. ამისთვის ფიზიკის სფეროდან უნდა გადავიდეთ ფილოსოფიური აზროვნების სიღრმეში და აქ დიდ სამსახურს გაგვინვეს ფენომენოლოგიური მიდგომა პრობლემის მიმართ.

* * *

მოკლედ განვიხილოთ რაში მდგომარეობს პრობლემის ფენომენოლოგიური კვლევის მეთოდი. ფენომენოლოგია, როგორც მეცნიერება არსებობის საფუძვლის შესახებ გვიჩვენებს, რომ სამყაროში თავისთავად მიმდინარეობს იდეათა წარმოშობის, მოძრაობის და ცვალებადობის პროცესი. ეს პროცესი ერთი მხრივ წარმოადგენს ობიექტური <ფიზიკური> რეალობის საფუძველს, მეორე მხრივ კი განსაზღვრავს ცნობიერებაში მიმდინარე ფსიქომოციურ და მენტალურ აქტებს. იგი შეიძლება შევადაროთ რაღაც თვითმოძრავე, ონტოლოგიურ „ტექსტს“, რომელიც არსებობს არა რეალურად, არამედ ნომინალურად, ტრანსცენდენტალურ დონეზე. ასეთი ონტოტექტუალური მოცემულობა იმას ნიშნავს, რომ სამყაროს ობიექტურმა მოვლენებმა ან სუბიექტურმა აქტებმა გარკვეულ სიტუაციაში შეიძლება ითამაშონ აღნიშნული პროცესის როლი.

ფენომენოლოგიური ფილოსოფია იმასაც გვეუბნება, რომ თუკი ვილაპარაკებთ სამყაროს არსებობაზე, ჯერ უნდა გავარკვიოთ, რას ნიშნავს არსებობა, ამისათვის კი უნდა დავეყრდნოთ არსებობის ფენომენს, ანუ მის უშუალო და გარკვეულ მოცემულობას ცდაში.

არსებობა მე მეძლევა შემდეგნაირად: ერთი მხრივ, მე შევიგრძნობ, ვხედავთ, აღვიქვამ გარე სამყაროს, როგორც მრავალფეროვან სიმრავლეს, რომელსაც მივანერ ერთსა და იმავე იდეას, არსებობის იდეას; ეს იდეა ლოგიკურად სრულიად გაურკვეველია, რადგან უზოგადესია და ვერცერთი გარკვეული შინაარსი ვერ ამოწურავს მას.

მეორე მხრივ, შინაგანად შევიგრძნობ ჩემს არსებობას, როგორც ინდივიდუალურ და განუმეორებელ „მე“-ს, რომელიც ასევე გაურკვეველი ფენომენია, რაკი მისი ლოგიკური გარკვევა <ზოგადცნებით შინაარსში გადაყვანა> მის უნიკალურობას მოსპობს.

გამოდის, რომ ამ ორი, გაურკვეველი მომენტის შერწყმა ქმნის ჩემთვის არსებობის მოცემულობას. მაგრამ არსებობა მე მეძლევა სრულიად გარკვეული სახით და არა გაურკვეველად. არც როგორც მხოლოდ ობიექტური სამყარო და არც როგორც წმინდად სუბიექტური „მე“, არ-

ამედ როგორც შუალედი ამ საპირისპირო პოლუსებს შორის, რადგან სწორედ შუალედში ხორციელდება მათი ერთიანობა; არა ურთიერთმიმს-გავსების გზით <ისინი მსგავსნი არიან იმით, რომ ორივე გაურკვეველია, გაურკვეველობა კი გარკვეულობას ვერ მოგვცემს> არამედ მათი ურთ-იერთგანსხვავების საფუძველზე.

რა შედეგი მივიღეთ? მივიღეთ ის, რომ თუკი არსებობა მე მეძლევა უშუალოდ, მაშინ ის მეძლევა, როგორც მე და სამყაროს ერთიანობაც და განსხვავებასაც. ამ საპირისპირო მომენტების შერწყმა კი შესაძლე-ბელია მხოლოდ პროცესში. ფენომენოლოგიის თანახმად ეს სწორედ ის სასიცოცხლო პროცესია, რომელიც წარმოშობს და განახორციელებს იდეას და წარმოადგენს ერთის მხრივ ობიექტური (ფიზიკური) სამყაროს მოვლენათა გარკვეულობის საფუძველს, მეორე მხრივ კი განსაზღვრავს ცნობიერებაში მიმდინარე ფსიქომოციურ და მენტალურ აქტებს.

* * *

დავუბრუნდეთ გია დვალის ფიზიკურ თეორიას. ფენომენოლოგიუ-რი ანალიზის ფონზე გაირკვა შემდეგი:

თუკი ცნობიერება და ობიექტური რეალობა ურთიერთგანსხვავე-ბის გამო ერთიანობაში იმყოფება ერთმანეთთან, როგორც იდეის წარ-მოშობის პროცესის დიალექტიკური მომენტები, მაშინ არ შეიძლება ფიზიკური რეალობა განვიხილოთ ცნობიერებისაგან მონყვევით, რათა ცდაში მოცემულმა სამყარომ არ დაკარგოს თავისი არსებობის აზრი.

ეს ნიშნავს, რომ რაც უნდა შორს წავიდე ფიზიკური ექსპერი-მენტი სამყაროს სიდიდის თუ სიმცირის კვლევაში, იგი უეჭველად მი-ადგება ზღვარს, რომლის იქითაც წასვლა აღარ შეიძლება, რადგან ამ საზღვრის მიღმა წყდება ცნობიერების და სამყაროს ცოცხალი კავშირი, ირღვევა იდეის ქმნადობის პროცესი და ქრება ფიზიკური არსებობის აზრი. მათემატიკურ აბსტრაქციაში შეიძლება წარმოვიდგინოთ რაგინდ დიდი და რაგინდ მცირე მანძილები, რადგან ლოგიკური გამომდინარე-ობის თვალსაზრისით, რიცხვთა ღერძი უსასრულოა როგორც სიგრძის, ასევე სიმცირის მიხედვით; მაგრამ ამ „ცუდ“ უსასრულობაში იკვეთე-ბა ფორმალურ-ლოგიკური აზროვნების ხარვეზი – რომ ის მხედველო-ბიდან უშვებს ცოცხალ, შინაარსობრივ მიმართებას აზროვნებისა თავ-ის ობიექტთან; რომ გარკვეული მასშტაბის იქით იკარგება ან იცვლება სამყაროს აღწერის ენა (რომელსაც ჩვენ ფორმალურად უსასრულოდ

ვაგრცელებთ) ენა, რომელიც სწორედ ცნობიერებისა და ობიექტური რეალობის ცოცხალ ურთიერთქმედებაში იქნა ერთობლივად გამომუშავებული იდეის ქმნადობის თავისთავადი პროცესის საფუძველზე.

ფენომენოლოგია გვაფრთხილებს, რომ სპეციალურმა მეცნიერებამ თავის შემეცნებით წიაღსვლებში მხედველობიდან არ უნდა დაკარგოს ის ცნებით-ენობრივი ფუნდამენტი, რომელსაც ის უპირობოდ ეყრდნობა. რომ მეცნიერებამ თავისი ენა საგნის აღწერის მზა საშუალებად კი არ უნდა მიიჩნიოს, არამედ თვითმიზნად აქციოს, როგორც გამოსაკვლევი ობიექტი. რადგან ისე კი არ უნდა წარმოვიდგინოთ, რომ თითქოს არსებობს სამყარო, რომელსაც ცნობიერება ენის გზით აღწერს, არამედ პირველთაგან არსებობს სიტყვა, ენის ფენომენი, როგორც სიცოცხლე, როგორც იდეის შექმნის პროცესი, რომელიც ერთ განუყოფელ მოძრაობაში ამყოფებს ორ განსხვავებულ ფენომენს: ცნობიერებას და სამყაროს.

ამიტომ თუკი არსებობენ სამყაროს ფარული განზომილებები, ისინი უნდა ვეძებოთ არა ფიზიკური რეალობის დაუსრულებელი გაფართოების ან უსასრულო შემცირების გზით, არამედ გონების თვალისათვის სავსებით მისაწვდომ საზღვარზე – იმ გარდამავალ სიტუაციაში, სადაც ცვალებადობას განიცდის ფიზიკური რეალობის აღწერის ენა.

ეს ცვალებადობა ჯერ კიდევ საუკუნის უკან დააფიქსირა ნილს ბორმა ე. წ. „ბორის პრინციპის“ სახით – რომლის თანახმად, აზრი არა აქვს ვილაპარაკოთ ატომურ ობიექტზე თუ არ მივუთითეთ რომელი ექსპერიმენტული ხელსაწყო აკვირდება და ზომავს მას.

ბორის პრინციპი, სამყაროს შესახებ კლასიკური წარმოდგენის რღვევაზე მიგვანიშნებს. რატომ არა აქვს აზრი ვილაპარაკოთ გამზომ ხელსაწყოსაგან დამოუკიდებელ ატომურ ობიექტზე? იმიტომ, რომ ურთიერთქმედებამ მათ შორის, ანუ გაზომვის პროცესმა შეიძინა მენტალური პროცესისათვის დამახასიათებელი მთლიანობა. ეს მთლიანობა გამონატული იქნა უმცირესი ქმედების ქვანტით, პლანკის მიერ შემოყვანილი სიდიდით, რომელმაც ურთიერთქმედებათა უწყვეტ დიფერენცირებას საზღვარი დაუდო, აჩვენა კვანტურ მოვლენათა დისკრეტიული ხასიათი და ნაწილობრივ გაფანტა ბურუსი ატომური სამყაროს ირგვლივ.

ბორმა იწინასწარმეტყველა ის, რაც შემდგომ, ფენომენოლოგიურ ფილოსოფიაში დაფიქსირდა ე. წ. წმინდა ცნობიერების ინტენციის სახით. ჯერ კიდევ კანტი მიიჩნევდა, რომ წმინდა გონება არ არის ობიექ-

ტური შინაარსისგან დაცლილი ცარიელი, იდეალური ფორმა. ჰუსერლის ფენომენოლოგიამ სუბიექტისკენ შემოაბრუნა კანტის დებულება და გვითხრა, რომ წმინდა ცნობიერება, ანუ ტრანცენდენტალური სუბიექტი თავის თავში უკვე გულისხმობს გარკვეულ ორიენტაციას ობიექტისადმი და ამიტომ სხვა არაფერია, თუ არა ინტენცია ანუ მიმართება მისგან განსხვავებულ გარე ობიექტზე.

თანამედროვე ფილოსოფიიდან აღებული ეს ინტენცია შეიძლება შევადაროთ პლანკის უმცირესი ქმედების ქვანტს.

ეს მუდმივი სიდიდე მიკროსამყაროში გაზომვის პროცესს ახასიათებს. იგი გამოხატავს სუბიექტის დამოკიდებულებას ობიექტისადმი. მისი მთლიანობა თან გაზომვის პროცესის ერთიანობას გვაძლევს, თანაც ქმნის ერთგვარ ბარიერს და განსხვავებას ცდის სუბიექტსა და ობიექტს შორის. სწორედ ამას ნიშნავს ზემოთ აღნიშნული ერთიანობა – განხვავებაში; წმინდა ცნობიერებაც ისეა მიმართული გარე ობიექტზე, რომ მათ ურთიერთქმედებაში გვაქვს ერთიანობაც და განსხვავებაც.

ანალოგია კვანტურ ფიზიკასთან ახლა უფრო გამჭვირვალე ხდება. ნილს ბორი დაჟინებით ხაზს უსვამს, რომ თუმცა საქმე გვაქვს არაკლასიკურ მიკროობიექტთან, მისი გამზომი ხელსაწყო აუცილებლად უნდა აღინერებოდეს კლასიკური ფიზიკის ენით, როგორც მაკროობიექტი.

ბორის პრინციპი ენობრივ ბარიერს გულისხმობს გამზომსა და გასაზომს შორის. კლასიკური ფიზიკის ენა ფიზიკურ ურთიერთქმედებათა უწყვეტობას ემყარება. კვანტური აღწერა კი დისკრეტულია და შემოსაზღვრება უმცირესი ქმედების კვანტით.

რატომ ხდება ყოველივე ეს?

რა გვიშლის ხელს წარმოვიდგინოთ, რომ გამზომი ხელსაწყო არის მიკრონანილაკთა სტატისტიკური სისტემა, რომელიც ზემოქმედებს მიკრონანილაკზე. მაშინ ხომ აღნიშნული ბარიერი გაქრებოდა, შესაძლებელი იქნებოდა გაზომვის პროცესის სრული კონტროლი, რაც მოსპობდა განუზღვრელობის სიტუაციას მიკროსამყაროში.

ბორი არ აკეთებს ამას. თავისი გენიალური ინტუიციის წყალობით იგი ხვდება, რომ კვანტურ მექანიკაში გამზომი ხელსაწყო პრინციპულად უნდა განსხვავდებოდეს გასაზომი ობიექტისგან, რადგან პირველი თამაშობს არა ფიზიკური ობიექტის, არამედ მენტალური ობიექტის, კერ-

ძოდ ცნობიერების როლს, რომელიც გაზომვის ინტენციაში ორიენტირებულია მისგან განსხვავებულ ფიზიკურ ნაწილაკზე.

განსხვავებულ ფენომენტა ეს ურთიერთქმედება არის განუყოფელი ხასიათის. გაზომვის პროცესის ცოცხალი მთლიანობა არ ექვემდებარება ლოგიკურ ანალიზს, რაც იწვევს განუზღვრელობის სიტუაციას.

აი, სწორედ ამ სიტუაციის შესახებ გვესაუბრება ჰუსერლი – რომ წმინდა ცნობიერება არის ობიექტზე მიმართული ინტენცია, სადაც გვაქვს მათი განსხვავებაც და ერთიანობაც (19).

ამიტომ, ვფიქრობთ, რომ სწორედ ფენომენოლოგიური მიდგომის შედეგად შემოიჭრა ფიზიკის ენაში კვანტური ალბათობის ცნება. ეს ალბათობა არ დაიყვანება მიზეზ-შედეგობრივ კავშირებზე. იგი არ წარმოადგენს დეტერმინისტული სისტემის გაშუალებულ შედეგებს, არამედ უშუალოდ ასახავს ფიზიკურ სიტუაციას მიკროსამყაროში.

არაკლასიკური ალბათობის გაჩენა და შემდგომი გავრცელება ელემენტარულ ნაწილაკთა თეორიაში მეტყველებს იმაზე, რომ ირღვევა კლასიკური ფიზიკის ენა, რომელიც ცნობიერებისგან დამოუკიდებელ ფიზიკურ რეალობაზე იყო ორიენტირებული. (23). ასეთი ორიენტაცია უკვე კვანტურ მექანიკაში დაირღვა. ამიტომ ვფიქრობთ, არ შეიძლება კლასიკურ ფიზიკაში დადგენილი მსოფლიო მიზიდულობის კანონის პირდაპირი გადატანა მიკროსამყაროში, ან მისი ტრანსფორმაცია ფორმალურ-ლოგიკური < აქ მათემატიკური > მსჯელობის საფუძველზე. ასეთი გარდაქმნის დროს თეორიის ავტორებმა უნდა გაითვალისწინონ ის მომენტიც, რომ ენობრივ-ონტოლოგიური ან ონტოტექტუალური რღვევისა და ცვალებადობის გამო მასის, ძალისა და მანძილის ცნებებმა შეიძლება დაკარგონ < ან ყოველ შემთხვევაში შეიცვალონ > ფიზიკური აზრი.

ცნობიერების მხრიდან არსებობის ერთიანი ინტენციის საფუძველზე, მათ შეიძლება შეიძინონ სუბიექტური შეფერილობა, რაც სულაც არ ნიშნავს სუბიექტურობას კლასიკური გაგებით. სუბიექტი აქ არის ერთიანი ყოფიერების შინაგანი მამოძრავებელი ძალა (24), რომელიც კი არ ზღუდავს, პირიქით აფართოებს ფიზიკური არსებობის საზრისს და თავის თავში ჩაკეტილ კლასიკურ რეალობას, ცნობიერების ცოცხალი ინტენციის მიმართ გახსნილ კვანტურ რეალობად გარდაქმნის.

ასეთი ონტოლოგიური სუბიექტურობა ფიზიკურ ექსპერიმენტსაც უცვლის ელფერს. ცდა აღარ მოიაზრება კლასიკურად, როგორც ურთიერთქმედება ფიზიკურ საგნებს < გამზომ ხელსაწყოსა და ობიექტს > შორის, როგორც ნეიტრალური მასალა, რომელიც ადამიანის გონებამ უნდა გადაამუშაოს და განაზოგადოს.

ექსპერიმენტი გაგებულია როგორც შემეცნებითი სიტუაცია, ხოლო გაზომვა როგორც შემეცნების პროცესი, სადაც ხდება ურთიერთქმედება სუბიექტსა და ობიექტს შორის. (გამზომი ხელსაწყო ამ შემთხვევაში მნიშვნელობს, როგორც ონტოლოგიური სუბიექტი)

ამასთან ადამიანი შეიძლება სულაც არ აკვირდებოდეს ასეთ ექსპერიმენტს და მეტიც; ცდა შეიძლება იყოს არა ხელოვნურად ჩატარებული, არამედ ბუნებრივად შემდგარი; თავისთავად შეიძლება შეიქმნას სიტუაცია, სადაც ბუნების ახალი მოვლენა გამოჩნდება; თუკი შემეცნებას გავიგებთ, როგორც აზრის წარმოშობის პროცესს, რომელიც ახალი შინაარსით წარმოაჩენს ფიზიკურ მოვლენას, მაშინ აქ სწორედ შემეცნების ობიექტურ სიტუაციაზე შეიძლება ვილაპარაკოთ.

როგორც ვხედავთ, კვანტურ რეალობაში ხდება ონტოლოგიური სუბიექტის „შეჭრა“. ფიზიკური ვითარება შეიძლება გადაიქცეს შემეცნებით სიტუაციად, ხოლო კვანტური ურთიერთქმედების მთლიანობაში გამოვლინდეს ცნობიერების ინტენციონალური ფენომენი – „მე-სა“ და სამყაროს ერთიანობა განსხვავებაში.

* * *

ამასთან დაკავშირებით განვიხილოთ, თუ როგორ ხდება ელემენტარულ ნაწილაკთა წარმოშობა, ძლიერ ატომბირთვული ურთიერთქმედების დროს.

საკუთრივ ფიზიკური ასპექტი რომ გამოვტოვოთ და პრობლემის ფილოსოფიურ მხარეზე ვილაპარაკოთ, შეიძლება ვთქვათ, რომ აქ ვლინდება ყოფიერების არსისეული ფენომენი; ჯერ ჩნდება ფიზიკური აზრი და შემდეგ „იბადება“ ფიზიკური ნაწილაკი. უფრო სწორედ, დასაშვებია პრეცედენტი, რომ ჯერ დაიბადოს იდეა ელემენტარული ნაწილაკის შესახებ და შემდეგ ჩამოყალიბდეს ამ იდეის მატარებელი ფიზიკური ობიექტი. ასეთი ვარაუდი სულაც არაა საფუძველს მოკლებული, რაკი ელემენტარული ნაწილაკი პრინციპულად ექვემდებარება ალბათობის კანონს და არა მიზეზ-შედეგობრივ პრინციპს. ეს ნიშნავს, რომ მისი

გაჩენა აუცილებლობით არ არის განსაზღვრული, რაც უზრუნველყოფს მის ერთგვარ თავისუფლებას მისი წარმომშობი ფაქტორების მიმართ. თავისუფლება კი იდეისა და საგნის მიმართებას ახასიათებს და არა საგანთა კაუზალურ კავშირს. თუკი ჯერ ჩნდება იდეა (ფიზიკური აზრი) და შემდეგ კრისტალიზდება ელემენტარული ნაწილაკი, მაშინ ეს ნაწილაკი მხოლოდ თავისუფლებას, მხოლოდ ინდეტერმინიზმის გზით შეიძლება დაუკავშირდეს თავის იდეას, როგორც მისგან განსხვავებულ არამატერიალურ ფენომენს. (საგნისა და იდეის იგივე მიმართებაა თეოლოგიაშიც და ფილოსოფიაშიც).

ჩვენი ჰიპოთეზა სარწმუნოა იმდენად, რამდენადაც მიკროსამყაროში ალბათობა, თავისუფლება და შემთხვევითობა გამოხატავს არა ცოდნის უკმარისობას, არამედ რეალურ ვითარებას.

მაშინ შეიძლება ისიც ვიფიქროთ, თუ როდის და როგორ არის მოსალოდნელი ელემენტარული ნაწილაკის გაჩენა. მოლოდინი გვაქვს მაშინ, როცა ატომბირთვული ურთიერთქმედება „იმნიშვნელებს“ როგორც სუბიექტ-ობიექტის ურთიერთქმედება და შეიძენს შემეცნებითი მოძრაობის საზრისს. შესაბამისად, ფიზიკური პროცესი საზრისის შემქმნელ პროცესად მოგვევლინება იდეისა და მისი საგნის ერთიანობაშიც და განსხვავებაშიც.

რაკი ახალი ნაწილაკის წარმოშობა გია დვალის თეორიაში სამყაროს ახალი განზომილების გახსნას უკავშირდება < ავტორი გვეუბნება, რომ ახალი ნაწილაკი ახლადგახსნილი განზომილებიდან შემოდის ჩვენს სივრცეში >, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ სწორედ მაშინ, როცა ფიზიკური ურთიერთქმედება „სუბიექტივაციას“ განიცდის და შემეცნებითი პროცესის < ფიზიკური აზრის ქმნადობის > როლს ითამაშებს, სავსებით მოსალოდნელია სამყაროს ფარული განზომილების მანიფესტაცია ახალი ელემენტარული ნაწილაკის წარმოშობის სახით.

* * *

პრობლემის ფენომენოლოგიური და ფიზიკის ფილოსოფიური ასპექტები რომ შევაჯამოთ, გვექნება:

ფენომენოლოგიური პოზიციიდან გამომდინარე ვიტყვით, რომ ცნობიერება მუდმივად განასხვავებს საკუთარ თავს ობიექტური სამყაროსაგან. ამ თვითგანსხვავებაში იგი მოქმედებს არა როგორც სუბიექტი, არამედ როგორც ეგზისტენცი – როგორც სუბიექტ-ობიექტის

მთლიანობა და ე. ი. მოქმედებს, როგორც ყოფიერება. ამიტომ გამორიცხული არაა, რომ არათუ ცნობიერებამ, არამედ გარკვეულმა ფიზიკურმა მოვლენებმაც ითამაშონ ობიექტური რეალობისგან განსხვავებული ფენომენების როლი. სწორედ ეს ხდება მიკროსამყაროში. კვანტური ექსპერიმენტის ზოგიერთი მოვლენა, ცდის მთლიანობიდან გამომდინარე, პრინციპულად განასხვავებს თავის თავს კლასიკური ფიზიკის ობიექტური მოვლენებისგან. სწორედ ამ განსხვავებაში იძენს იგი ფიზიკურ აზრს და ქმნის მიკრორეალობის სურათს. კვანტურ-მექანიკურ დონეზე ამ სიტუაციას გაზომვის პროცესი ინვესს, მაგრამ გამორიცხული არაა, რომ მსგავსი „სუბიექტივაცია“ მოხდეს ელემენტარულ ნაწილაკთა სფეროშიც, სადაც ზოგიერთი ატომბირთვული ურთიერთქმედება ძალიან ნააგავს ცნობიერების გამოვლენას ყოფიერებაში – მოვლენათა ინდივიდუაციას მატერიალური გარემოსაგან განსხვავებისა და ფენომენოლოგიური რედუქციის გზით.

ყოფიერების ისეთი ინდივიდუაცია არ წარმოადგენს ზოგადი არსის კონკრეტულ მოვლენას, რომელიც გამომდინარეობს არსებული თეორიიდან. აქ ინდივიდუაცია მიაწინებს არა მოვლენის, არამედ არსი-სეული ფენომენის შესახებ. იგი მოულოდნელია, „თვითნებურია“, მისი პროგნოზი რეალურ ურთიერთქმედებათა ანალიზიდან შეუძლებელია. პირიქით, თვით ეს უნიკალური ფენომენი წარმოადგენს ახალი განზოგადოების თეორიული კონცეფციის საწყისს.

ატომბირთვულ ურთიერთქმედებათა ანალიზი ვერ იძლევა ელემენტარული ნაწილაკის პროგნოზის საკმარის საფუძველს. ჩნდება სრულიად ახალი რამ, რაც აუცილებლობით არ გამომდინარეობს ობიექტურად არსებული სიტუაციიდან. მის თავისუფლებაში ვლინდება სამყაროს და ცნობიერების ერთიანი ინტენცია. ამიტომ ელემენტარული ნაწილაკის „სიცოცხლე“ შემეცნების ახალი პირობაცაა. ინდივიდუალური ნაწილაკი მხოლოდ თეორიას კი არ ექვემდებარება, ის, როგორც უნიკალური არსი, თვითონ არის შემობრუნება ახალი თეორიისკენ. რაკი ელემენტარული ნაწილაკი „ამოვარდნილია“ წინამორბედ მოვლენათა ზოგადი სისტემიდან, ახალი თეორია ვერ შეიქმნება ინდუქციის ძველი მეთოდით – ემპირიულ მოვლენათა განზოგადების გზით. აქ უვარგისია დედუქციის კლასიკური ფორმაც, რომელიც თავისთავში ლოგიკურად დადგენილ თეორიას „დაიყვანს“ თავისთავად არსებულ ობიექტურ რეალობამდე. აქ

უნდა შეირჩეს მხოლოდ ის წმინდა თეორიული მოდელი, რომელიც თავსებადია შემეცნების ცოცხალ, უნიკალურ ინტენციასთან.

ასეთი გზით მოხდა კვანტური თეორის დაბადება და ვფიქრობთ, ასევე ხდება თეორიული კვლევა ელემენტარულ ნაწილაკთა სფეროშიც.

ამრიგად, თუ ელემენტარული ნაწილაკი არ ექვემდებარება თეორიას, რომელიც ფიზიკური რეალობის სრულ „ობიექტივაციას“ გულისხმობს; თუ იგი თვითონ წარმოადგენს საწყისს ახალი თეორიული კონცეფციისათვის, მაშინ მისი გენეზისი ატომბირთვულ ურთიერთქმედებაში „სუბიექტივირებულია“ <გამოხატავს სუბიექტ-ობიექტის ურთიერთქმედებას>, სადაც ყოფიერება როგორც ცნობიერების ინტენცია, ისე ვლინდება. თვითონ ნაწილაკი კი არის არა ფიზიკური წარმონაქმნი, არამედ მენტალური ობიექტი, რომლის უნიკალურ ინდივიდუაციაში ზოგადი არსია ჩადებული; ამიტომაც აძლევს ის ბიძგს ახალი ცოდნის, ახალი თეორიის წარმოშობას.

ცხადია, ამ დროს ყოფიერება აღარ არის ობიექტურ რეალობაში ჩაკეტილი. იგი ღიაა ცნობიერების ინტენციის მიმართ. ვფიქრობთ, სწორედ ამ სიტუაციაშია შესაძლებელი ჩაკეტილი რეალობიდან გასვლა და სამყაროს ფარული განზომილებების ძიება. (22)

თავი 3

ფენომენოლოგია ლიტერატურასა და ხელოვნებაში

სუბიექტი და ობიექტი მეცნიერულ და მხატვრულ შიშვეცნებაში

თანამედროვე მეცნიერებაში განსაკუთრებული სიცხადით გამოვლინდა შემეცნების საგნისა და მისი საშუალების ერთიანობის პრობლემა. თუ კლასიკური აზროვნება შემეცნების სუბიექტსა და ობიექტს ერთიანეთისგან წყვეტდა, თანამედროვე მეცნიერებამ მათი ერთიანობა დაამტკიცა. შეუძლებელია ლაპარაკი მიკრორეალობის შესახებ მისი შემეცნების პირობების გათვალისწინების გარეშე. აქ ჩანს სუბიექტ-ობიექტის ერთიანობა, რაც ნათლად გამოხატულია ბორის დამატებითობის პრინციპში.

ამ იდეის გავრცელების ცდები სინამდვილის სხვადასხვა სფეროზე ჯერ კიდევ ბორმა მოგვცა. ამჟამად ცნობილია მრავალი ასეთი ცდა მეცნიერების სხვადასხვა დარგში (ფსიქოლოგია, ენათმეცნიერება და სხვა). ქვემოთ შევეცდებით დავასაბუთოთ ამ იდეის მართებულობა აგრეთვე მხატვრულ ლიტერატურაში. სანიმუშოდ ამ კუთხით გავაანალიზებთ დოსტოევსკის შემოქმედებას.

სუბიექტ-ობიექტის განუყოფლობას ვაწყდებოდით არა მხოლოდ მეცნიერულ შემეცნებაში, არამედ მხატვრულ ლიტერატურაშიც, ე. ი. სახეებით შემეცნების პროცესში. მარსელ პრუსტი თვლის, რომ ადამიანის სული მოცულია ბურუსით, მაგრამ ეს ბურუსი, ეს განუზღვრელობა გამოწვეულია არა ცოდნისა და გამოსახვის საშუალების სიღარიბით, არა იმით, რომ მე, რაღაც არ გავაანალიზებ და არ შევიცანი, არამედ იმ მხატვრული რეალობის ბუნებით, რომელიც მე-სა და სინამდვილის განუყოფელ ურთიერთქმედებაში იბადება. ამიტომ მაგიური ბურუსის

გაფანტვით, გაანალიზებითა და ნათელყოფით მე ცოდნას კი არ ვამდიდრებ, არამედ ყოფიერებას ვსპობ.

ავტორის განდევნა ნაწარმოების შინაარსიდან, მისი „თამაშგარე მთხრობელის“ პოზიციებზე დადგომა შემოქმედების ტრადიციული გზაა, რომელიც მეცნიერულ შემეცნებაში რეალობის ასახვის კლასიკურ მეთოდს შეიძლება შევუფარდოთ, სადაც სუბიექტი და შემეცნების საშუალება მონყვეტილია ობიექტს.

არაკლასიკურ აღწერას პასუხობს ახალი ნაკადი ლიტერატურაში, რაც დასაბამს დოსტოევსკის შემოქმედებიდან იღებს. მისი მხატვრული რეალობა განუყოფლადაა დაკავშირებული თვით ავტორის კონკრეტულ სულიერ მდგომარეობასთან. ამიტომ რჩება შთაბეჭდილება, რომ შინაარსი გადმოცემის პროცესში იქმნება, უფრო ზუსტად კი, ქმნადობის აქტში გადმოიცემა თვით შემოქმედის ავტოპორტრეტთან ერთად. მისი კალმით გაცოცხლებული ხასიათები სტატიურად კი არ აღიწერება, არამედ სპონტანური მოქმედებით ყალიბდება. აზრის მოწოდება ხდება არა დასრულებულად და ამომწურავად, არამედ თავის მიმდინარეობაში, აზრის ქმნადობისა და ერთგვარი განუზღვრელობის პროცესში. დოსტოევსკი არ ხატავს უკვე არსებულ სიტუაციას, რომელიც თუმცა გონებისმიერია, ლოგიკურად მაინც წინ უსწრებს თავის მხატვრულ განხორციელებას. მის შემოქმედებაში მოქცეული რეალობა არაა რალაც პირველადი, იგი თვით ქმნადობის მყისიერებაში იბადება და ვითარდება. მისი ფრაზების მიღმა არ დგას არავითარი სამყარო, მხატვრული რეალობა თვით სიტყვის მოძრაობაში არსებობს და ამ მოძრაობის იქით, თავისი გადმოცემის საშუალებებისაგან განყენებით მას არავითარი საზრისი არ გააჩნია. გადმოცემის მეთოდის და გადმოსაცემი შინაარსის ასეთი ერთიანობის დასტურია ის, რომ გარკვეული ხასიათის გადმოსაცემად დოსტოევსკისთან ზოგჯერ მნიშვნელობა აქვს არა მასალას, შინაარსს, არამედ ფორმას, თხრობის მანერის მოდულაციას.

სტილისა და შინაარსის ასეთი ურთიერთგადასვლა, მანერის შეცვლა და ამ ცვალებადობისთვის შინაარსობრივი მნიშვნელობის მინიჭება ნიშნავს საზღვრის დარღვევას ავტორსა და მის მიერ გამოგონილ სამყაროს შორის. ავტორი, სუბიექტი სტილის სახითაა მოცემული თავის ნაწარმოებში. ტრადიციულად მთხრობელის ენა, სტილი მკაფიოდაა გამიჯნული იმისაგან, რაც მისი საშუალებით გადმოიცემა. რა თქმა

უნდა, ეს გაყოფა ფარდობითია, მაგრამ არსებითი ის არის, რომ მწერალი მიისწრაფვის რაც შეიძლება გაასაგნოს თავისი წარმოსახვის ნაყოფი და მიანიჭოს მას ობიექტური სინამდვილის დამაჯერებლობა. ასეთ მისწრაფებაში თვით რჩება თავისი ნაწარმოების მიღმა და პირობითად განიცდის მას როგორც თავისი მე-საგან დამოუკიდებელ რეალობას. მაგრამ ავტორის სრული ნიველირება ნაწარმოებიდან შეუძლებელია. იგი რჩება როგორც აბსტრაქტული, იგივეობრივი მომენტი, რომელიც სტილის საშუალებით ერთნაირად შედის ფაბულის ყველა ელემენტში და ამ ერთიანობის, ამ იგივეობის გამო შესაძლებელი ხდება მისი ფარდობითად უგულვებელყოფა, ლაპარაკი მთხრობელისაგან დამოუკიდებლად არსებულ, სინამდვილედ მყოფ რეალობაზე.

ეს არის როგორც კლასიკური მეცნიერების, ასევე ტრადიციული ლიტერატურის ქვაკუთხედი, დამსხვრეული დოსტოევსკის მიერ. მისი „მე“ ნაწარმოებში შედის არა როგორც იგივეობრივი მომენტი და გამაერთიანებელი საფუძველი, რომლის ფონზეც განსხვავებული ნაწილები მთლიანდებიან და სინთეზირდება მხატვრულ სახეთა გარკვეული ლოგიკური სისტემა, სადაც არაფერია შემთხვევითი, უმიზეზო და უმიზნო; დოსტოევსკისთან ავტორი და სტილი იმდენად განუყოფელია შინაარსისა და პერსონაჟებისაგან, რომ დეკორაციების შეცვლას ხშირად სტილის ფერიცვალებაც მოსდევს ხოლმე და ზოგიერთ კონკრეტულ ეპიზოდში გათვალისწინებულია მწერლის იმნამიერი სულიერი მდგომარეობაც. დოსტოევსკისთვის შთაბეჭდილებათა სამყარო არ არსებობს განმცდელი სუბიექტისგან მოწყვეტით. მას აწუხებს ღვიძლი და ამიტომ ბერლინი ეჩვენება მჟავე, ნალვლიან ქალაქად, (25) მაგრამ სიტყვა „ეჩვენება“ აქ ზუსტი არ არის. ეს სიტყვა გულისხმობს, რომ თითქოს ბერლინი მისი ღვიძლის ტკივილისგან დამოუკიდებლად არსებობს და ეს ტკივილი ამ დამოუკიდებლად არსებულს მჟავე გემოს აძლევს. ჭეშმარიტად კი მწერალი ლაპარაკობს იმ შთაბეჭდილებაზე, რაც გარკვეულ მდგომარეობაში მყოფი მე-სა და სინამდვილის კონკრეტული ურთიერთქმედებით წარმოიშვება და სადაც განუყოფლადაა შერწყმული სუბიექტი – ავტორი და მხატვრული ობიექტი.

მაგრამ თუ ავტორის კონკრეტული, ფსიქო-ფიზიკური მდგომარეობები შენივთულია ნაწარმოების შინაარსთან, მაშინ შემოქმედი აღარ არის თავის ქმნილებაზე მაღლა მდგომი არსება, რომელმაც პერსონაჟებზე

მეტი იცის, და ამ ცოდნის საფუძველზე წარმართავს მოქმედების მსვლელობას, სისტემაში მოჰყავს ნაწარმოების შინაარსი. ამიტომ მოქმედი გმირის ქცევა აღარაა მკაცრად დეტერმინირებული ავტორის მიერ, იგი ხასიათდება ერთგვარი დამოუკიდებლობით, სპონტანურობით, თავისუფლებით. ყველაფერ ამას განუზღვრელობის მომენტი შეაქვს მხატვრულ რეალობაში. ეს უკანასკნელი წარმოადგენს არა ცხოვრების აზრისეულ ჩარჩოებში მონესრიგებულ ასახვას, არამედ ცხოვრების ექვივალენტს. სუბიექტთან ერთიანობის საფუძველზე იგი მოქმედებს დასრულებული, დამოუკიდებელი და თავისთავადი ყოფიერების სახით.

ასე რომ, მეცნიერებასა და სიტყვიერ ხელოვნებაში მსგავსი სიტუაციები წარმოიქმნა: მიკროსამყაროს შემეცნების შედეგები დამოკიდებულია შემეცნების საშუალებებზე. ე. ი. შემეცნების სუბიექტურ მხარეზე და ეს გარემოება არის მკაცრი დეტერმინიზმის უარყოფის, ობიექტური განუზღვრელობის აღმოჩენის საფუძველი.

დოსტოევსკისთან არაპროვზულად მოცემული სუბიექტი (სტილი) განუყოფლადაა შერწმული მხატვრულ რეალობასთან და ისევე როგორც მიკროსამყაროს არ გააჩნია ფიზიკური საზრისი შემეცნების კონკრეტულ-გნოსეოლოგიურ სიტუაციასთან ერთიანობის გარეშე, ასევე შემოქმედის გარკვეული სულიერი მდგომარეობაც განუყოფლად არის შერწყმული ქმნილების შინაარსთან. მხატვრულ რეალობაში შეტანილია ავტორის არა აბსტრაქტული და იგივეობრივი, არამედ კონკრეტული და ცვალებადი „მე“, რომელიც ობიექტურ საზრისს ანიჭებს სულისა და სამყაროს ურთიერთქმედების შედეგს.

პირობითობის სასიცოცხლო აზრი

თავისუფლებისა და აუცილებლობის ურთიერთკავშირი ფილოსოფიური აზროვნების ერთ-ერთ უძნელეს, იდუმალეზით აღსავსე სფეროს წარმოადგენს. ვერ ვიტყვით, რომ ამ იდუმალეზის ერთ მხარეს იდეალური სამყარო ძევს, მეორე მხარე კი მთლიანად სინამდვილითაა მოცული. ამის თქმა, ანუ თავისუფლების მხოლოდ იდეალურ სფეროში გადატანა მეტად გაამარტივებდა წამოჭრილ პრობლემას და არაერთ მნიშვნელოვან მომენტს ხელიდან გამოგვაცლიდა. თავისუფლება არსებობს რეალურად. მართალია, რეალურ სამყაროში დეტერმინიზმს ვერ გავექცევით, მაგრამ თვით რეალობა ისე ყალიბდება, რომ თავისუფლების იდეას არ ეკარგება აზრი. საქმე ის არის, რომ სამყაროს პოლიფონიური აღნაგობის გამო, მოვლენათა გარკვეული, დეტერმინისტული სისტემები ერთმანეთის მიმართ დამოუკიდებლობას იძენენ და თავისუფალი, თვითრეგულირებადი ანსამბლების როლს ასრულებენ.

გვაქვს თუ არა სამყაროში თავისუფლება? თუ გვაქვს დეტერმინირებულ მოვლენათა სიმრავლე, რომლებიც გარკვეულ ვითარებაში ერთმანეთის მიმართ დამოუკიდებლობას იძენენ და შემთხვევით მომხდარი, თავისუფალი მოვლენების როლს ასრულებენ? რა არის თავისუფლება? თავისუფლად არსებობა თუ არსებობა, რომელსაც საკუთარ აზრსა და სახეს თავისუფლების იდეა ანიჭებს? მიუხედავად იმისა, რომ ობიექტურ რეალობაში დეტერმინიზმს ვერ გავექცევით, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ თუკი რაიმე საკუთარი არსებობის საზრისს თავისუფლების იდეის საფუძველზე იძენს, მაშინ ის არსებობს როგორც თავისუფალი. სწორედ ამიტომ სავსებით დეტერმინირებულმა სისტემამ შეიძლება „იმნიშვნელოს“, როგორც სრულიად თავისუფალმა ანსამბლმა, რადგან თავისუფლების გარეშე – მხოლოდ დეტერმინიზმის ფარგლებში – ვერ გამოიკვეთება და მაშასადამე, ვერ შეიქმნება ის სპეციფიკური იდეა, რომელიც ამ სისტემის უნიკალურ, თავისთავად არსებობას შეადგენს.

* * *

ადამიანი ზემოთ თქმულის დადასტურებაა. რა თქმა უნდა, ადამიანი ჩართულია გარე სამყაროს მიზეზ-შედეგობრივ ქსელში, მაგრამ ეს სამყაროსეული კავშირები არ შეადგენს მისი განსაკუთრებული, ადამიანური არსებობის საზრისს. პირიქით, ეს საზრისი მნიშვნელობს იმდენად, რამდენადაც მხედველობაში არ მიიღება სინამდვილისადმი ადამიანის დაქვემდებარება. ამ აზრით ითქმის, რომ ადამიანი თავისუფალია. თავისუფლების გარეშე მას არ ექნება „მე“-დ ყოფნის შინაგანი განცდა, ამ განცდის გარეშე კი ის ვერ განახორციელებს თავის უნიკალურ, ადამიანურ ყოფიერებას.

თავისუფლების სამყარო მხოლოდ ადამიანით არ შემოიფარგლება. ატომურ ფიზიკაში, კვანტურმა თეორიამ შემოიტანა ინდეტერმინიზმი, რომელსაც თავისუფლების ანალოგიური მექანიზმი დაედო საფუძვლად. კერძოდ აღმოჩნდა, რომ გარკვეული მიკროპარამეტრები ექსპერიმენტული (შემეცნებითი) სიტუაციის შეცვლისას აზრს კარგავენ, როგორც ფიზიკური სიდიდეები, ამიტომაც ამ პარამეტრებიდან გამომდინარე შედეგები ახალ, შემეცნებით ვითარებაში წარმოსდგებიან, როგორც „უმიზეზო“ მოვლენები. საქმე იმაში კი არაა, არსებობს თუ არა „ფარული პარამეტრები“, რომლებიც ამ „უმიზეზო მოვლენათა“ დეტერმინაციას იწვევს, არამედ იმაში, რომ ეს ფარული პარამეტრები ცდის ახალ პირობებში აღარ „მნიშვნელობენ“, როგორც ფიზიკური სიდიდეები და ვერ ასრულებენ ცდაში ფიქსირებულ შედეგთა გამომწვევი მიზეზების როლს. უფრო მეტიც, შეიძლება ითქვას, რომ ახალი შემეცნებითი სიტუაციის არსებობა სწორედ ამ ძველ პარამეტრთა ფიზიკური საზრისის დაკარგვისა და განუზღვრელობის ხარჯზეა შესაძლებელი.* ეს ნიშნავს, რომ ურთიერთშეუთავსებადი სიდიდეები ფიზიკურ აზრს საპირისპირო შემეცნებით ვითარებაში იძენენ, ხოლო ფიზიკური აზრის შექმნის აქტი ონტოლოგიური პროცესია და არ არის დაკავშირებული ცოდნის დაზუსტებასთან. კვანტურმა მექანიკამ, ჩვენი აზრით, აჩვენა, რომ ფიზიკური საზრისის დაკარგვა ეგზისტენციალური დანაკარგია; ის მნიშვნელობას მოკლებული სიდიდის ყოფნა-არყოფნას აჩვენებს და არა მისი გაზომვისა და შემეცნების სიძნელეს. ამრიგად, ატომურ სამყაროში

* ამიტომ სწორედ „უმიზეზობა“, ატომურ მოვლენათა ინდეტერმინიზმი და მიკრო ნაწილაკთა თავისუფლებაა კვანტური სიტუაციის არსებობის საფუძველი.

გამოჩნდა, რომ ფიზიკური მნიშვნელობის შექენა-დაკარგვა, ფიზიკურ რეალობად ყოფნა-არყოფნის ტოლფასია და ფიზიკური რეალობა წარმოადგენს ცნობიერებით შექმნილ რეალობას, იმ ცნობიერებით, რომელიც იმავე დროს ყოფიერებას წარმოადგენს, ანუ რომელიც არსებობს საკუთარი საზრისის ჩამოყალიბებისა და გარკვევის საფუძველზე.

კვანტურ სამყაროში ასეთი ცნობიერების როლს გაზომვის პროცესი ასრულებს. გაზომვა ის პროცესია, რომელიც ატომურ სამყაროში ფორმალურ-მათემატიკურ გამოსახულებას ფიზიკურ სიდიდედ გარდაქმნის. აქ გაზომვა მხოლოდ კი არ აფიქსირებს, არამედ კიდევ ქმნის ფიზიკურ მნიშვნელობას და ამდენად საზრისის მწარმოებელი ცნობიერების როლში გვევლინება.

თუკი მნიშვნელობის ქმნადობა-ცვალებადობა ირაციონალური აქტია, კვანტური სიდიდის შექმნაც, ანუ გაზომვის პროცესიც უკონტროლოა. ამ უკანასკნელის კონტროლის მცდელობა საზრისული არსებობის რაციონალიზაციასა და მოდელირებას ნიშნავს, რაც ფაქტობრივად ამ არსებობას სპობს.

გაზომვის უკონტროლობით კვანტურ რეალობაში თავისუფლების ელემენტი ჩნდება, ის ელემენტი, რომელიც როგორც ვთქვით, აუცილებელია რაიმე სისტემის ან რეალობის განსაკუთრებული, ინდივიდუალური არსებობისათვის.

ცნობიერების შეჭრა ატომურ სამყაროში მის თავისებურ არსებობას განაპირობებს, რომელიც საზრისული ქმნადობის თავისუფლებასა და ატომურ მოვლენათა ინდეტერმინიზმს ემყარება.

ზემოთ უკვე აღვნიშნეთ, რომ თავისუფლების ფენომენი რეალურად კი არ ვლინდება, არამედ მნიშვნელობრივად იქმნება. თავისუფლების მნიშვნელობის გარეშე მიზეზობრივად დადგენილი სისტემა კარგავს თავის სპეციფიკურ არსებობას, თავის იდეას. აქ ხდება თავისუფლების მნიშვნელობისა და არსებობის საზრისის იდენტიფიკაცია. ამიტომაც მართებულად მიგვაჩნია აზრი, რომ თავისუფლება, ინდეტერმინიზმი და განუზღვრელობა კვანტური რეალობის არსებობას ახასიათებს და არა ცოდნას ამ რეალობის შესახებ. როდესაც ვამბობთ, რომ მიკროსამყარო ფიზიკურ განსახიერებას ცნობიერების ზემოქმედებით ახდენს, მხედველობაში გვაქვს გაზომვის პროცესი, რომელიც არ დაიყვანება მხოლოდ ობიექტურ ურთიერთქმედებაზე ხელსაწყოსა და ატომურ ნაწილაკს შო-

რის, არამედ „მნიშვნელობს“, როგორც საზრისული ქმნადობის სუბიექტური აქტი.

მოკლედ, ცნობიერების ქვეშ აქ გვესმის ყოფიერების განსაკუთრებული სახე, რომელიც თვითრეფლექსირებადია და თავის თავში გამოიმუშავებს იდეას საკუთარი, სფეციფიკური და დამოუკიდებელი არსებობის შესახებ.

* * *

დავუბრუნდეთ, ადამიანის სფეროს. ადამიანის გონება შეიძლება შევადაროთ „შავ ყუთს“. ამ „ყუთში“ ერთი მხრიდან შედის სულიერი იმპულსი, მეორე მხრიდან გამოდის ფიზიკური მოქმედება. გაიელვა იდეამ, შესრულდა მოქმედება. თითქოს უმარტივესია, თავისთავად ნათელია, მაგრამ ეს გახლავთ ბნელის მომცველი სინათლე, რადგან არ არსებობს არც მიზეზობრივი კავშირი და არც ლოგიკური გამომდინარეობა სულის სამყოფელსა და ფიზიკურ რეალობას შორის. ცნობიერება გამუდმებით ახდენს სულიერი იმპულსის ფიზიკურ მოძრაობაში გადატანას, თუმცა არანაირი „ხიდი“ ფსიქიკურსა და ფიზიკურს, სულიერსა და მატერიალურს, იდეალურსა და რეალურს შორის არ არსებობს. ცნობიერება ახდენს სასწაულს – ერთიანობაში „იჭერს“ იმას, რაც თავისი არსით შეუთავსებადია ერთმანეთთან. ამ საიდუმლო გადასვლაში არსებობს ცნობიერება, როგორც ცოცხალი არსი, რადგან სიცოცხლე არის გადასვლა სულიერი იმპულსიდან მატერიალურ პროცესში და პირიქით.

ასეთი გარდასახვა – გადასვლის დროს ცნობიერება განუზღვრელობის მდგომარეობაში იმყოფება. ეს გახლავთ მდგომარეობა, რომელიც არც რაციონალურადაა დადგენილი და არც ემოციურად დაკონკრეტებული. ასეთი უშინაარსო მდგომარეობა, ფაქტობრივად განუხორციელებადია, მაგრამ პირობითად შეგვიძლია მოვნახოთ მისი შესატყვისი: ეს არის მენტალური მდგომარეობა, რომლის შინაარსი არანაირად არ „მნიშვნელობს“, ანუ სრულიად განურჩეველია კონკრეტული იდეის რეალიზაციის მიმართ. ასე შეიძლება მსახიობი ფიქრობდეს ფეხბურთზე და ამ ფიქრის უნებურად გაუჩნდეს მას აზრი ჰამლეტის როლის განსახიერების შესახებ. ამიტომაც გვეუბნება მარსელ პრუსტი, რომ საპნის რეკლამამ უფრო შეიძლება შთააგონოს მწერალი, ვიდრე რომელიმე გენიალურმა ქმნილებამ. აღმოჩენა, უეცარი გასხივოსნება, თუკი ეს არის შემოქმედება, ანუ ახალი იდეის განხორციელება, ხშირად ხდება ამ აღმოჩენის

მიმართ ნეიტრალური შინაარსის ფონზე. შემოქმედება (და, ჩვენ ვიტყვით, შემეცნებაც, როგორც ახლის ქმნადობა) არის უეცარი, თავისუფალი შემოხრუნება წინამდებარე მასალის მიმართ. მასალა — შინაარსის ნეიტრალობა შემოქმედებითი აქტის თავისუფლების და თვითმოძრაობის გარანტიას; მაგრამ ეს ნეიტრალური შინაარსი, არანაირად რომ არ შეეხება ახალ, უეცრად მიგნებულ შედეგს, მაინც ამ უკანასკნელის მაპროვოცირებელ ფაქტორს შეადგენს.

რატომ ხდება ასე? რატომ ინვევს შემოქმედების იმპულსს მის მიმართ ნეიტრალური მენტალური მდგომარეობა? რატომ არ შეიძლება პროვოცირება მოახდინოს იმ შინაარსმა, რომელიც პირდაპირ შეესაბამება შემოქმედების მიზანს?

ჩვენი ახსნა შემდეგში მდგომარეობს: ამოვდივართ რა ფენომენოლოგიური განწყობიდან, რომ ცნობიერება არის მიმართება, ანუ „დამიზნულობა“ საგანზე, ვფიქრობთ, რომ გარდა ამ განწყობისა ობიექტის მიმართ, ცნობიერება არის აგრეთვე პროცესი, კერძოდ: ობიექტისადმი საზრისის მინიჭების თავისუფალი, მთლიანი და თვითმოძრავი პროცესი. თუკი ეს უკანასკნელი განმარტება შეესატყვისება პირველს — ფენომენოლოგიის ამოსავალ დებულებას ცნობიერების შესახებ — მაშინ გამოდის, რომ გონების „დამიზნულობა“ საგანზე მხოლოდ მაშინ ხორციელდება, მხოლოდ მაშინ გადადის ცნობიერების მოძრაობაში (არსებობის საზრისის მიმნიჭებელ მოძრაობაში), როცა წინასწარ შექმნილია ამ მოძრაობის თავისუფლებისა და თავისთავადობის პირობა, ანუ მოძრაობის სანყისი მდგომარეობა მიზეზობრივად ნეიტრალურია მოძრაობის შედეგად ჩამოყალიბებული შინაარსის მიმართ. მხოლოდ ამ შემთხვევაში თამაშობს ეს მოძრაობა ონტოლოგიური მოძრაობის როლს არყოფნიდან არსებობისაკენ, რადგანაც სანყისი განუზღვრელობა საბოლოო შედეგის მიმართ აქ „მნიშვნელობს“, როგორც თავისუფალი სივრცე, როგორც არაფერი, რომელშიც თავისთავად ისახება და ჩნდება აზრი.

ასე შეიძლება ავხსნათ შემოქმედებითი იმპულსის „შემთხვევითობა“. განწყობა მხატვრული ობიექტისკენ არ ნიშნავს უშუალოდ ფიქრს ამ ობიექტის შესახებ. ფიქრს მოაქვს დაძაბულობა, ფიქრს მოაქვს დეტერმინიზმი, ფიქრი სპობს იმ სიმსუბუქეს, იმ თავისუფალ აურას, რომელიც აღმოჩენის, უეცარი გასხვივოსნების პირობაა. აქ უფრო იგულისხმება გამუდმებული კონცენტრაცია ობიექტზე, მისი მხედველობაში ყოფნა.

ფიქრი კი თავის ნებაზე, სულ სხვა მიმართულებით მიედინება. ეს თვითდინება დასახული მიზნის მიმართ ნეიტრალურ სფეროებს მოიცავს და აქ უეცრად აღმოჩნდება, რომ რომელიღაცა სფერო რაღაცას გვეუბნება ცნობიერების ნაკადის გარეთ შენარჩუნებული საგნის შესახებ. ეს არ არის პირდაპირი მეტყველება, ეს გახლავთ გადატანითი თქმა, რადგან „მეტყველი სფერო“ შინაარსობრივად არ შეესაბამება შემოქმედების მიზანს. ეს ნეიტრალური, თითქოსდა მიზანთან დაუკავშირებელი შინაარსი უცებ სულ სხვა მნიშვნელობით აჟღერდება და ამ ჟღერადობით გამოიკვეთება შემოქმედების საძიებელი საგანი.

სხვა სიტყვებით: აქ ხდება ცნობიერების „შემთხვევითი“ შინაარსის სიმბოლიზაცია. ამიერიდან ის აუქმებს საკუთარ სათქმელს და გადატანითი აზრით, სიმბოლურად სულ სხვა ვითარებას გამოხატავს. ეს ზუსტად ის „შემთხვევითობაა“, რომელიც თავისუფალი სივრცის, ანუ არარსის როლს თამაშობს უეცრად მიგნებული არსის მიმართ. ამ დროს ცნობიერების ორი დამოუკიდებელი მხარე – მისი ქვეცნობიერი თვითდინება და მისი შეგნებული კონცენტრაცია საგანზე გადაიკვეთება, ერთდება და ამ ერთიანობაში მდგომარეობს ცნობიერების, როგორც მთლიანი და ცოცხალი არსის არსებობა.

* * *

შემოქმედების ამ ზოგადი მოდელის ილუსტრაციის მიზნით მივმართოთ თეატრის სამყაროს.

როდესაც მსახიობის მუშაობს როლზე, მან თავისებურად უნდა შემოაბრუნოს და ახალი მნიშვნელობით აამეტყველოს ის, რასაც პიესა მოგვითხრობს. რომ არა ეს ახლებური ჟღერადობა, პიესის დადგმა და გმირის როლის სცენაზე გათამაშება დაკარგავდა თავის სპეციფიკურ, ტექსტისგან დამოუკიდებელ მნიშვნელობას და როგორც ლიტერატურული ნაწარმოების ილუსტრაცია, ვერ შეიძინდა შემოქმედებითი პროცესის აზრს.

სინამდვილეში კი ასე არ ხდება. არც გაჩნდებოდა სცენაზე პიესის დადგმის საჭიროება, რომ მას მხოლოდ ლიტერატურული პირველწყარო ასაზრდოებდეს. რა საჭიროა იმის სცენაზე გადატანა, იმის გამეორება, რაც უკვე ნათქვამია ტექსტში? ნუთუ დანერილს ნაკლები ფასი აქვს, ვიდრე სცენაზე დადგმულსა და გათამაშებულს?

ზოგი იმასაც ამბობს, რომ ჭეშმარიტად მხატვრული ტექსტი მრავალპლასტიანია. რეჟისორი ან მსახიობი ამ შემთხვევაში შეედრება არქეოლოგს, რომელიც ტექსტუალური ფენების „გათხრებს“ აწარმოებს, რათა აღმოაჩინოს შიგ ჩამარხული „განძი“ და ის ზემოთ, რამპის შუქზე ამოიტანოს.

მაგრამ ასეთი „გათხრა“, ერთი პლასტის წინ წამოწევა, არღვევს ნაწარმოების მთლიანობას. მწერალს რომ სდომოდა, რეჟისორზე უკეთ გამოიტანდა სააშკარაოზე იმას, რაც სტრიქონებს შორის ჩააქსოვა, რაც მხოლოდ მინიშნებით, შეფარვით გადმოგვცა. რაკი ასე გადმოგვცა, ასეთი ყოფილა მისი ნება და ვერავითარ საჭიროებას ვერ ვხედავთ გადავიდეთ ავტორის ნებას, გავშიფროთ გამოუთქმელი და საცნაურად ვყოთ იდუმალი.

ყოველ შემთხვევაში ვერ ვიტყვით, რომ ლიტერატურული ნაწარმოების რეჟისორული გაგება თვით ნაწარმოებზე უფრო ღირებული და მნიშვნელოვანი რომ იყოს. ამიტომ სიტყვიერი ქმნილების გასცენიურება და მხატვრული სახის გათამაშება, თუნდაც მისი ახლებური ინტეპრეტაციის მიზნით, მაინც მეორადია, მაინც ვერ აღწევს ორიგინალური ხელოვნების დონეს.

როგორც ჩანს, თეატრის თავისთავადობა ტექსტისგან დამოუკიდებლად, საკუთრივ თამაშისა და განსახიერების ფენომენში უნდა ვეძებოთ. ლიტერატურული ტექსტი, როგორც ნიშანთა სისტემა არის შემოქმედების მხოლოდ შესაძლებლობა. პიესის შემთხვევაში ამ შესაძლებლობის რეალიზაცია სცენაზე ხდება. ისე კი არ უნდა გავიგოთ, რომ თითქოს პიესა, როგორც სიტყვიერი ფორმა, მოკლებული იყოს მხატვრულ არსებობას; რა თქმა უნდა, თეატრის მიუხედავად პიესა არსებობს, მაგრამ არსებობს პროცესუალურად, მისი შექმნისა და აღქმის ნუთებში და არა საგნობრივად, დროთა განმავლობაში.

თეატრალური წარმოდგენაც ამ ნუთიერი არსებობის გაგრძელებაა. ფაქტიურად, ისევ და ისევ მეორდება ის, რაც ერთხელ უკვე შეიქმნა ან მოხდა, მაგრამ თუ ყოველივე იცვლება, (იცვლება დრო, გარემოება, აღქმა-გაგების პირობები) ფაქტობრივად არავითარი გამეორება არ ხდება. სცენაზე კი არ მეორდება, არამედ ყოველივე თავიდან იქმნება. „პირველად“ იდგმება ათასგზის გადადგმული ნაბიჯი, ახლად ნათქვამივით ჟღერს ათასჯერ ნათქვამი სიტყვა.

დროის შეუქცევადობის გამო სცენზე ვერა და ვერ კეთდება ლიტერატურული ორიგინალის ასლი. უკიდურესი მიზანძვის, მწერლისადმი „მონური“ ერთგულების დროსაც კი, განმეორებას, როგორც დროში შეუქცევად პროცესს, აღმოუფხვრელი ცვლილებები შეაქვს საწყის მოცემულობაში. ამიტომ მსახიობი სცენაზე ყოველი გამოსვლისას, ჯერ არშემდგარი, სრულიად შეუცნობელი წარმოდგენის წინაშე დგას. წინასწარ დაზეპირებული ტექსტი არის საშუალება, მხოლოდ იარაღი, რომ მან სწორედ აქ და ახლა, ერთადერთი, განუმეორებელი და სრულიად ახალი რამ გაითამაშოს. ამ განწყობით, ამ ჭეშმარიტად შემოქმედის ძალისხმევით უნდა წარსდგეს ის მაცურებლის წინაშე. ტექსტის ამეტყველება და სასცენო მოძრაობაში გადატანა უკვე შემოქმედებაა, რომელიც სცილდება საშემსრულებლო ხელოვნების ფარგლებს. იმისთვის, რომ ავტორისეული ჩანაფიქრი სცენაზე გაცოცხლდეს, პიესის პარტიტურა კი არ უნდა შესრულდეს, არამედ ახალ ვითარებაში თავიდან შეიქმნას. ეს მეტად მნიშვნელოვანი ნიუანსია, რომელიც შემოქმედების შესახებ ჩვენს მიერ განვითარებული თეზისიდან ამოდის: რომ შემოქმედება არის არა მხოლოდ საგნისა და იდეის შერწყმა, არამედ ამ შერწყმის შემძლე ცნობიერების თვითრეალიზაცია – მისი როგორც არსებულის დაფუძნება.

ეს თვითდაფუძნება რომ მოხდეს, ცნობიერებაში გაფანტული პროცესები უნდა გადაიკვეთოს, ერთ განუყოფელ მთლიანობაში შეირწყას. შერწყმა არ ხდება ცნობიერად, მონდომებით, ნების თუ გონების დაძაბვით. შერწყმა ხდება უნებურად, თავისთავად, „შემთხვევით“. შემოქმედი ვერ მოახდენს თვითცნობიერების რაციონალურ სინთეზს; მან უნდა შექმნას ან აღმოაჩინოს ის პირობები, ის სიტუაცია, ის ატმოსფერო, სადაც ეს სინთეზი თავისით განხორციელდება, სადაც მისი შემოქმედებითი ენერჯია ერთ მთლიან, სრულ და უნიკალურ არსებობაში ჩამოყალიბდება და ამ არსებობაში განხორციელდება იდეისა და საგნის სინთეზიც.

უკვე ნათქვამი გვაქვს, რომ შემოქმედების სათავეში, თვითრეალიზაციამდე, ცნობიერება გაფანტულად გვეძლევა. ერთი მხრივ გონება თავიდანვე კონცენტრირებულია შემოქმედების მიზანზე, მეორე მხრივ კი სახეზე გვაქვს ამ მიზნის მიმართ ნეიტრალურ ფიქრთა თვითდინება.

იმისათვის, რომ სუბიექტის თვითრეალიზაცია მოხდეს, ეს ორი დამოუკიდებელი მხარე უნდა შეერთდეს და გამთლიანდეს. ამისათვის კი ნეიტრალურ ფიქრთა დინება უნდა წარიმართოს წინასწარ დასახული

მიზნისაკენ, თანაც ისე, რომ არ დაირღვეს ამ დინების თავისთავადობა და თვითმოძრაობა. ანუ ფიქრი უნდა დარჩეს თავის კალაპოტში, მაგრამ მას უნდა მიეცეს ახალი, შემოქმედების მიზნის შესაბამისი საზრისი. საზრისის მიცემის აქტი ირაციონალური პროცესია; როცა მენყერმორღვეულ, შეუკავებელ ფიქრთა ნაკადში ვინარჩუნებთ დაძაბულობას და ვიცავთ ორიენტაციას სულ სხვა მიზნისკენ, მაშინ თვით ეს ნაკადი კარგავს შინაარსობრივ რეალობას და გადატანით, სიმბოლურ-რიტუალურ შეფერილობას იძენს.* აქ ცნობიერება თითქოს თავის თავს ეთამაშება და თამაშით გამოკვეთილ ნიშან-სიმბოლოთა შორის პოულობს ასოციაციას, რომელიც შეიძენს საწყისი მიზნის შესაბამის აზრობრივ დატვირთვას. ეს სწორედ ის პირობითი სიტუაციაა, ის რიტუალია, ის „თავისუფალი სივრცეა“, სადაც თავისთავად ჩნდება საძიებელი სახე. ამ დროს ხდება როგორც იდეისა და სახის შერწყმა, ასევე ამ სინთეზის შემძლე ცნობიერების თვითრეალიზაცია; ამიტომ მხატვრული სახე განუყოფელია იმ სიტუაციისაგან, სადაც შემოქმედებითი ენერგია სრულ, ცოცხალ მთლიანობაში გადადის.

აქედან გამომდინარე, პერსონაჟი მთლიანად შემოქმედებითი სიტუაციის ელემენტია და არა საკუთრივ როლზე მუშაობის შედეგი. ერთი შემთხვევითი სიტყვა, ერთი უცაბედი გამოხედვა, ერთი უნებლიე ნაბიჯი შეიძლება ამ სიტუაციის, ამ ქმედითი ატმოსფეროს ნიშან-სიმბოლოდ იქცეს და გასაღებივით მოერგოს საძიებელ სახეს. მსახიობმა თამაშის სიტუაციიდან უნდა შეიმოქმედოს გმირი და არა მზა სახითა და სათქმელით შევიდეს მხატვრულ სიტუაციაში.

ცნობიერების წინასწარი დამიზნულობა შემოქმედების საგანზე აქ იგივეა, რაც მსახიობის კონცენტრაცია პერსონაჟის იდეაზე; არა პერსონაჟის გააზრება ან მისი ფსიქოლოგიური განცდა, არამედ მისი, როგორც უნიკალური მოვლენის იდეაში განჭვრეტა.

გმირის იდეაზე ორიენტირებული მსახიობი ურთიერთობს პარტნიორებთან და ხდება ათასნაირ სიტუაციათა თანამონაწილე. არსებითია, რომ თამაშით აღძრული სიტუაციები კი არ გამომდინარეობენ პიესიდან, არამედ დამოუკიდებელ შრეთა სახით ემატებიან მას და ახალი შესა-

* ფენომენოლოგის თვალს არ გამოეპარება, რომ აქ ხდება ფენომენოლოგიური რედუქცია – ცნობიერების შინაარსის სინამდვილისგან მოწყვეტა, მისი ბრჭყალებში ჩასმა, შესაძლებლობათა ჰორიზონტის გაშლა, ინვარიანტის მოძებნა და იდეაციის აქტი.

ძლებლობებით ამდიდრებენ. სადღაც ამ სიტუაციათა მიღმა ბჭუტავს ნანარ-
მოების იდეა, საძიებელი სახე... თვით სიტუაციები კი სპონტანურად ჩნ-
დებიან, ერთმანეთში გადადიან, იკარგებიან. არ ქრება მხოლოდ ერთგვარი
დაძაბულობა შემოქმედების მიზნისკენ. ის, რაც ხდება სცენზე, თითქოს
„შემთხვევითია“, ნეიტრალურია იდეაზე ორიენტაციის მიმართ. ამიტომ
იქმნება კონტრაპუნქტი, „თავისუფალი სივრცე“, ერთგვარი განუზღვრე-
ლობა, სადაც საძიებელი სახე თავისთავად უნდა გაჩნდეს და განათდეს.
იდეით ანთებული მსახიობი თამაშის სიმსუბუქით მოსინჯავს და გაივლის
ყველა ამ სიტუაციას, ვიდრე არ აღმოჩნდება ამ ერთადერთ მდგომარეო-
ბაში, სადაც შესრულდება მისი საკუთარ იდეასთან, საძიებელ სახესთან
შესაბამისი რიტუალი. ეს სწორედ ის მთლიანი, განუყოფელი მდგომარეო-
ბაა, როდესაც ხდება როგორც შემოქმედება (იდეა მხატვრულ სახეში გა-
დადის), ასევე შემოქმედის სცენური თვითრეალიზაცია. მსახიობი ქმნის იმ
ერთადერთ, უნიკალურ და მთლიან სიტუაციას, რომელიც საკუთრივ მის
შემოქმედებით ენერგიას შეესატყვისება, საიდანაც გამომდინარეობს მისი
კონკრეტული, მხატვრული განსახიერების განუმეორებლობა.

არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ ქმედებისა და იდეა-სახის კავშირი
პირობითია და არა პირდაპირ-მიზეზობრივი. იდეის განჭვრეტა კი არ
ინვესს მოქმედებას, არამედ ორ პარალელურ ტენდენციას შორის – იდე-
აზე კონცენტრაციასა და მისგან დამოუკიდებელ მოქმედებას შორის,
პირობითად დაისმის ტოლობის ნიშანი. ერთხელაც ხაზი გაუუსვათ, რომ
იგივეობა პირობითია, მაგრამ არა შემთხვევითი და ნებისმიერი. იდეის
საზრისს მხოლოდ ის სპონტანური ქმედება შეიძენს, რომლის დროსაც
მსახიობი თავის შემოქმედებითი არსების სრულ რეალიზაციას შეი-
გრძნობს, შექმნილი სიტუაციის უნიკალურობასა და მთლიანობაში.

ამდენად, შეიძლება დავეთანხმოთ ეჟი გროტოვსკის (26), რომ თე-
ატრის რეალობა წარმოადგენს არა ნანარმოების ილუსტრაციას, არამედ
მსახიობში ტოტალური ქმედებით მომხდარ გარდასახვის აქტს. ჩვენი
აზრით, ამ უკანასკნელში იგულისხმება არა ფსიქოლოგიური გარდასახ-
ვა, ანუ მსახიობის თვითგანცდის პერსონაჟის იდეასთან ნამდვილი გაი-
გივება, არამედ მათი პირობითი გაიგივება. ფიზიკური მოქმედება კი არ
ინვესს განცდას, არამედ როგორც რიტუალი, მხოლოდ აღნიშნავს მას.*

* მოქმედების სიმბოლურობა და თამაშის სიმსუბუქე არ უნდა შთანთქას განცდის
ფიზიკურმა გამოხატულებამ.

აღნიშვნის ანუ მნიშვნელობის მიცემის ეს პროცესი თავად წარმოადგენს რეალობას და მსახიობი, ამ პროცესის სუბიექტი, აქ მხოლოდ პირობითად გარდაისახება, ანუ ნამდვილ თეატრალურ რეალიზაციას განიცდის.

ამრიგად, გარდასახვის აქტში ჩვენ ვხედავთ მნიშვნელობის მიცემის ან გადატანის პროცესს, როცა მხატვრული იდეა ფიზიკურ მოქმედებას მიეწერება შემოქმედებითი თვითრეალიზაციის მთლიან სიტუაციაშია.

თეატრალური პირობითობის მხედველობაში არმიღება ქმნის საშიშროებას, რომლის წინაშეც აღმოჩნდა ანტონენ არტო. არტო გარდასახვის აქტში, იდეის განსახიერების გვერდით მსახიობის თვითრეალიზაციასაც შეიგრძნობდა, ოღონდ ამას ფსიქოლოგიურ მოვლენად სახავდა. მაგრამ მხოლოდ ფსიქოლოგიის ფარგლებში, პირიბითობის გარეშე ვერ მოხდება უსაზრისობიდან იდეისკენ სვლა და ცნობიერების გაფანტულ შრეთა სინთეზი. არტო გრძნობდა ამ შეუძლებლობას, როგორც მთლიანი და განუმეორებელი სიცოცხლის შეუძლებლობას სცენაზე, როგორც საკუთარი თავის დაკარგვას მსახიობურ გარდასახვაში. ამ შეუძლებლობიდან იშვა არტოს მეტაფიზიკაც – მიუწვდომელია ის სიცოცხლე, ის იდეალური სინამდვილე, რომელსაც მსახიობი ესწრაფვის. ამიტომ ის, რაც ხდება სცენაზე, უტოპიური, მეტაფიზიკური იდეის ანარეკლია მხოლოდ. სიცოცხლის ვერშენვდენის სევდითაა აღბეჭდილი ჩრდილთა თამაშით შექმნილი სახე და ის, როგორც ილუზიური, როგორც არასრული, როგორც „არყოფნის ყოფნა“, უნდა დაითრგუნოს. აი, როგორ შეიძლება გავიგოთ არტოს იდეა სისასტიკის თეატრის შესახებ.* თუკი თეატრიდან ცხოვრებაში გადმოვაბიჯებთ, დავინახავთ რომ სისასტიკე, როგორც მეთოდი, საერთოდ თან სდევს უტოპიურ იდეას. თუ იდეა განუხორციელებადია, მაშინ იდეას ვერ შემწვდარი რეალობა ნაკლოვანია და როგორც არასრული, უპირისპირდება თავისივე მიზანს. ასე აღმოჩნდა გვამებით მოფენილი „კაცობრიობის ბედნიერებისკენ“, კომუნიზმისაკენ მიმავალი გზა.

მეთოდისა და მიზნის განხეთქილების გამო თავისუფლების იდეალურ სფეროში გადატანა რეალურად მის უარყოფასა და აზროვნების სრულ დეტერმინაციას იწვევს. მატერიიდან იდეის მიზეზობრივი ახსნა, იმ პირობითობის „ვერშემჩნევა“, რომელიც აზრს აძლევს სულისა

* არტოს მეტაფიზიკის ინტერპრეტაციაში ძირითადად ვეყრდნობით მერაბ მამარდაშვილის სტატიას „არტოს მეტაფიზიკა“. (27)

და სხეულის ცოცხალ ერთიანობას, აღმოჩნდა ამ საბედისწერო განხეთქილების თავი და თავი.

არტომ იგივე პროცედურა თეატრის მიმართ ჩაატარა. მან უარყო პირობითობა, რომელიც არათუ ხელოვნების, საერთოდ ცხოვრებისა და მთელი სინამდვილის არსშია ჩადებული. ამიტომაც ვერ შეინარჩუნა საკუთარი თავი მხატვრულ გარდასახვაში და „სისასტიკის თეატრი“ სცენაზე მიუწვდომელი სიცოცხლის ტრაგიკულ განცდას დააფუძნა.

დიდი ხელოვანის მარცხი კიდევ ერთხელ გვაჯერებს, რომ სიცოცხლეს და შემოქმედებას უნდა გავიგოთ დეტერმინიზმის მიღმა; როგორც მნიშვნელობათა გაჩენისა და ცვალებადობის მთლიანი, პირობითი და თავისუფალი პროცესი. აქედან ეძლევა გარკვეულობა ყოველ არსებულს: როგორც ნამდვილ არსებულს, ასევე მხატვრულად შექმნილს.

პირობითობის ამ თავისუფალ მოძრაობაში შეუძლებელიც შესაძლებელი ხდება. შეუძლებელია მჩქეფარე სიცოცხლის სცენაზე ხელოვნურად შექმნა. შეუძლებელია განსახიერების ცოცხალი, პირველადი პროცესის ჩვენება. სიცოცხლე მოუხელთებელია. მისი ფიქსაციისა და ჩვენების ყოველი ცდა სპობს მის განუმეორებლობას და ერთადერთობას. მაგრამ შეიძლება სცენაზე ხელოვნურად შექმნილს პირობითად, გადატანითი მნიშვნელობით მივანიჭოთ სიცოცხლის აზრი. უფრო ზუსტად, თავისუფალი თამაში თავისთავად უნდა მოერგოს სიცოცხლის სიმბოლოს, მაგრამ სწორედ ეს თამაში, ეს ვითომ რეალობა არის კიდევაც ნამდვილი რეალობა, რადგან თვით მნიშვნელობის გადატანისა და სიმბოლოდ ქცევის რიტუალი, როგორც იდეის შემცველი ქმედება, თავად წარმოადგენს ცოცხალ, განუყოფელ პროცესს, რომლის მთლიანობაში საზღვარი ქრება ნამდვილ სიცოცხლესა და მის განსახიერებას შორის.

აი, როგორ შეიძლება წარმოვიდგინოთ პირობითობის სასიცოცხლო აზრი ცხოვრებაშიც და ხელოვნებაშიც.

ხელოვნება და თამაში

ხელოვნების არსი

ადამიანი არსებითად თავისუფალი ნების უსასრულო არსებაა და შინაგანი არჩევანის წინაშე დგას (28), ფიქრობდა სორენ კირკეგორი. თუ მის მოსაზრებას გავყვებით, ცხოვრების მიზანს იმ სასრული არსებობის დაძლევა შეადგენს, რომელიც გარს ერტყმის ადამიანის სულს. ჩვენ, საკუთარი ყოფა-ცხოვრებით მიჯაჭვულნი ვართ გარემოებებს, საარსებო პირობებს, სხეულის მოთხოვნილებებს. ამ ყოფით მოთხოვნათა დაკმაყოფილება გვაიძულებს ვიაროთ ჩვენამდე უკვე გავლილი, უთვალავი ნაბიჯებით გატკეპნილი გზით: მე, როგორც უბრალო მოკვდავი, როგორც ყოველდღიური არსებობისთვის მეზობლი პირი, მივყვები და ვიმეორებ ჩემი წინამორბედების მიერ გაკვალულ ბილიკს.

გზის ამ მონაკვეთზე ჩნდება ეჭვი. ნუთუ მხოლოდ ყოველდღიური ყოფა-ცხოვრებისათვის გავჩნდი ამ ქვეყნად? თუ ეს ასეა, მაშინ პირადად მე არაფერს წარმოვადგენ. ჩემს ამ ქვეყნად მოსვლას აზრი არა ჰქონია, რადგან მხოლოდ და მხოლოდ ვიმეორებ იმას, რასაც ჩემს მოსვლამდე სხვები აკეთებდნენ და ჩემს მერეც გააკეთებენ. მაგრამ რა ვუყოთ საკუთარი მეობის, სხვებისაგან გამორჩეულობის გამუდმებულ განცდას, რომელიც იგივე ჩემი არსებობის განცდაა? ეს განცდა მკარნახობს, რომ არა ვარ მარტო სხეული, რომ ვარ სული, რომელიც ჩემს არსებას გასაოცარ მთლიანობას ანიჭებს. მთლიანობას, რომლის ძალითაც ყოველი ორგანოს, ყველა უჯრედის ქცევა შეთანხმებულია სხვა ნაწილების მოქმედებასთან; მთლიანობას, რომელიც სასწაულის შემცველია, რადგან ის თითქოს არსაიდან ჩნდება და ადამიანის გარდაცვალების შემდეგ კვლავ არაფერს უბრუნდება.

ამ მთლიანობაში ვლინდება ადამიანის სული და შეიძლება ითქვას, რომ სული მთელ სამყაროში ტრიალებს. ამიტომაც სუფევს გასაოცარი ნესრიგი ცაშიც და მიწაზეც; ამიტომაც არ ხდება ბუნებაში არაფერი, სხვა მოვლენებთან ურთიერთკავშირის გარეშე.

მარტო წესრიგის ძალით ვერ იარსებებს ვერც ადამიანი და ვერც სამყარო. უდიდესი გამოცანა, რომელსაც სიცოცხლის ფენომენი გვთავაზობს არის შემდეგი:

სამყაროში ყველაფერი მეორდება და ამდენად ემორჩილება წესრიგს, კანონის ძალას;

სამყაროში არაფერი არ მეორდება, ყოველივე ერთხელ და განსაკუთრებულად ხდება.

ეს ორი, ერთმანეთის საპირისპირო აზრი ვერ ეტევა ადამიანის გონებაში; მაგრამ იმას, რასაც ვერ იტევს გონება, მოიცავს სიცოცხლის შემქმნელი სული!

სიცოცხლე ის სასწაულია, რომელიც ყოველ თავის გამოვლილებაში განუმეორებელია, უნიკალურია და მიუხედავად ამისა, (უფრო ზუსტად, ამ განუმეორებლობის ძალით) ექვემდებარება კანონსა და წესრიგს, რომელიც ცოცხალ მოვლენათა ერთნაირობასა და განმეორებადობას გულისხმობს.

ავიღოთ მსოფლიო მიზიდულობის კანონი. ფიზიკა გვასწავლის, რომ ნებისმიერი ორი სხეული მიეზიდება ერთმანეთს გარკვეული ძალით, რომელიც ამ სხეულთა მასებთან პროპორციულ დამოკიდებულებაში იმყოფება. აქ სიტყვა „ნებისმიერი“ ნიშნავს, რომ კანონის მოქმედებისთვის სულერთია კონკრეტულად რომელი ორი სხეული მონაწილეობს ურთიერთმიზიდულობის პროცესში; ვთქვათ, ვაშლი ეცემა დედამიწაზე, თუ დედამიწა მოძრაობს მზის გარშემო; მაგრამ მთელი პრობლემა იმაში მდგომარეობს, რომ სინამდვილეში ერთმანეთს იზიდავს ორი კონკრეტული, სიცოცხლის სულით გამოკვეთილი სხეული და არა გარკვეულ ნიშან-თვისებას მოკლებული, უსახელო საგანი. ამიტომ შეიძლება ითქვას, რომ ვაშლის სინითლე, მისი სურნელება და განსაკუთრებული გემო, ის აუცილებელი თვისებებია, რომელთა ძალით ვაშლი არსებობს და როგორც არსებული ექვემდებარება მსოფლიო მიზიდულობის კანონს. ფიზიკას „ავიწყდება“, რომ ფერის, სუნის, გემოს, განსაკუთრებული სახისა და ფორმის გარეშე ვერ განხორციელდება ის არსებობა, რომელიც შემდეგ ფიზიკის კანონს უნდა დაემორჩილოს.

რაც „ავიწყდება“ ფიზიკას, ის „არ ავიწყდება“ ხელოვნებას. ხელოვნება ადამიანის სულის მოღვაწეობის ის სფეროა, სადაც ხდება სიცოცხლის განუმეორებელი და უნიკალური მოვლენის ჩვენება; ეს ისეთი

მნიშვნელოვანი მოვლენაა, რომელსაც ემყარება ადამიანისა და სამყაროს მთლიანობა, კანონზომიერება და წესრიგი.

ხელოვნების ნაწარმოები ერთადერთია, განუმეორებელია, მაგრამ ეს არ არის კონკრეტული, აქ და ახლა მყოფი საგნის განუმეორებლობა. ხელოვნება კონკრეტული, წუთით გაელვებული სახისგან, შუქ-ჩრდილთა თამაშით უცებ შემდგარი სურათისგან, რაღაც ისეთს ქმნის, რაც ყოველთვის იყო და მუდამ იქნება, რაც მარად არსებული სიცოცხლის ერთადერთ და განუმეორებელ სახეს შეადგენს.

ხელოვნების გზით ადამიანი თავს აღწევს თავის სასრულ არსებობას და გადის უსასრულობის, მარადისობის პერსპექტივაში. მისწრაფება ამ იდეალური რეალობისკენ ადამიანის თანდაყოლილი თვისებაა. ზოგადად ეს სიცოცხლის გამოვლენის, კერძოდ კი ადამიანური არსებობის ერთ-ერთი ძირითადი ტენდენციაა. ტენდენცია, რომლის გამოვლენა არ არის დამოკიდებული აზროვნების განვითარების ზოგადსაკაცობრიო საფეხურებზე და არც ინდივიდის გონებრივ სიმწიფეზე. სწრაფვა უსასრულობის მიმართ ბავშვსაც ემჩნევა და მოზრდილსაც, პირველყოფილ ადამიანსაც ახასიათებს და თანამედროვესაც.

ამიტომაც იკარგება ხელოვნების ფესვი და სათავე ათასწლეულთა წყვილიაღში. შესაძლოა ხელოვნების საწყისი ისევე მიუწვდომელია, როგორც სიცოცხლის სათავე და ადამიანის იმ შორეულ წინაპარს, გამოქვაბულში რომ ცხოვრობდა და ნანადირევით რომ ირჩინდა თავს, უკვე აწუხებდა გაუცნობიერებელი სწრაფვა თვალხილული და ხელშესახები სამყაროს იქით და ამ წუხილის, ამ მისწრაფების დასტურია მისი მხატვრობა გამოქვაბულის კედლებზე.

ასეთივე მოძრაობა, ასეთივე გასვლა შემოსაზღვრული არსებობის მიღმა შეინიშნება თამაშის ფენომენშიც. როდესაც ბავშვი თამაშობს, ის თვითონვე ადგენს, ან თავისუფალი ნებით ირჩევს იმ პირობითობას, რაც მისი თამაშის წესს შეადგენს. პლასტიკისგან გამოძერწილ ფიგურას ცოცხალ ჯარისკაცად სახავს, სათამაშო სახლს, ნამდვილ შენობად მიიჩნევს; ასევე „წარმოიდგენს“ რომ მისი თოჯინები ლაპარაკობენ, მოძრაობენ, ცოცხლობენ. თამაშის პროცესში ბავშვს არცერთი წუთით არ ავიწყდება, რომ ეს ყველაფერი პირობითი თამაშია, რომ არაფერი ეს არ ხდება სინამდვილეში და მაინც, მიუხედავად ამისა, ბავშვი მთელი გატაცებით თამაშობს; ისეა ჩართული მის მიერვე წარმოდგენილ სამყაროს

მოვლენებში, თითქოს ეს იყოს რეალობა, სინამდვილე და არა გამონაგონი. ეს, ერთი შეხედვით, სავსებით ბუნებრივი მდგომარეობა, რომელსაც ბავშვი ყოველგვარი გაცნობიერების გარეშე ეძლევა, სინამდვილეში საკმაოდ რთული, ძნელად ასახსნელი ვითარებაა და ადამიანს ბავშვობიდანვე რომ არ მოსდევდეს ამ ვითარების შექმნისა და განვითარების უნარი, უნარი იმისა, რომ თან თვითონ შექმნას თამაშის წესი და თანაც დაემორჩილოს თავისივე მოგონილ წესს, როგორც მისგან დამოუკიდებელ, ობიექტურ კანონს, მაშინ მეტად ძნელი იქნებოდა შეგნებულად ამ მდგომარეობამდე მისვლა.

არადა ბავშვი თამაშობს. თამაშობს სრულიად ბუნებრივად, ისევე, როგორც სუნთქავს, ჭამს, როგორც იძინებს... ყოველგვარი დაძაბვისა და ხელოვნური ძალისხმევის გარეშე. ისევე, როგორც სუნთქვა, ჭამა და ძილი, ასევე თამაშიც, ერთი შეხედვით, მარტივი პროცესებია, სინამდვილეში კი აქ ურთულეს ფიზიოლოგიურ თუ ფსიქიკურ მექანიზმებთან გვაქვს საქმე. ამ ურთულეს მოძრაობებს ბავშვიც და მოზრდილიც მეტად იოლად ანხორციელებს იმის გამო, რომ ეს ყველაფერი ხდება არა მათ გონებაში, არა შეგნებულად, არამედ მათ სულში; მათი სულის იმ სფეროში, სადაც სიცოცხლე ანგარიშმიუცემელი, გაუცნობიერებელი პროცესის სახით მიედინება. ეს სასიცოცხლო პროცესი თავისთავად ხდება, ადამიანის ნებისა და გონების დაუკითხავად და თავისი სირთულის მიუხედავად თვითრეალიზაციის არანაირ პრობლემას არ ქმნის.

თამაში ადამიანის ამ სასიცოცხლო მოძრაობას განეკუთვნება. ის დაბადებისთანავე, სიცოცხლესთან ერთად ეძლევა მას. ეს არის მოძრაობა, რომელიც ემორჩილება წესსა და კანონს, რომელსაც ის თვითონვე, თავისი აქტიურობით შექმნის და დაადგენს; თუმცა ეს მოძრაობა თამაშის წესის ფარგლებში ტრიალებს, ის რამდენადაც თვითონვე ადგენს ამ წესსა და ფარგლებს, საბოლოო ჯამში ყოველგვარ შემოსაზღვრულობათა მიღმა, უსასრულობისკენ არის მიმართული.

თამაში გამოკვეთს სასრული, მოწესრიგებული არსებობის პირობითობას და ამდენად გადის ამ პირობითობის მიღმა, უსასრულობაში. თამაში ინარჩუნებს თავისი შინაარსის კონკრეტულობას არა პირდაპირი აზრით, არამედ განზოგადოებული, გადატანითი მნიშვნელობით და ამდენად შემოქმედების, ხელოვნების საფუძველს შეადგენს.

ჩვენი მსჯელობიდან თანდათან ნათელი ხდება, რომ ხელოვნება ადამიანის კულტურული მოღვაწეობის ისეთი სფეროა, რომელიც მჭიდროდ არის დაკავშირებული მის სულიერ არსებობასთან. სული კი ცოცხლობს იმდენად, რამდენადაც არის თავისუფალი, რამდენადაც არ ექვემდებარება ზენოლას მატერიის მხრიდან, რამდენადაც დამოუკიდებელია ფიზიკური სამყაროსაგან. სულიერი თავისუფლების ნიშანია ადამიანის ზღვარდაუდებელი სწრაფვა სიკვდილ-სიცოცხლის იქით, მისი ინტერესები, მისი რწმენა ზეციური სამყაროს მიმართ, მისი მცდელობა გაექცეს თავის მიწიერ, ფიზიკურ ყოფას და ჰპოვოს სრული სიცოცხლე სხვა სამყაროში.

საგულისხმოა, რომ ეს არის არა გაქცევა ყოფნიდან არყოფნაში, არამედ პირიქით, დაბრუნება, შესვლა ნამდვილ, სრულ სიცოცხლეში; რადგან თავად სიცოცხლე ისეთი ფენომენია, რომელიც მატერიალური, ფიზიკურად სასრული გამოვლენის მიუხედავად, განუწყვეტილად მიმართებაშია უსასრულობასთან, მარადისობასთან, ღმერთთან. ამ ურთიერთობის გარეშე სიცოცხლე ფიზიკურადაც კი ვერ განხორციელდება. ცოცხალი არსებობა საბოლოო ჯამში გულისხმობს საკუთარი საზღვრების გადალახვას და სულის ღვთაებრივი სამყოფლისკენ სწრაფვას.

ხელოვნება ამ მისწრაფების ერთ-ერთი გზაა. შემოქმედება, ხელოვნება გონიერი არსების სასიცოცხლო მოძრაობაა, მოძრაობა, რომლის გარეშეც ადამიანი ვერ განახორციელებს თავის საკუთარ, ადამიანურ არსებობას; უცნაური არ იქნება თუ ვიტყვით, რომ თუმცა ხელოვნების ნიმუშთა ნაკვალევს კაცობრიობის განვითარების გარკვეული პერიოდიდან ვხედავთ, შემოქმედების, როგორც სიცოცხლის გამოვლენის შესაძლებლობა ადამიანის გაჩენის თუ ადამიანად ქცევის საწყისი პერიოდიდან არსებობს.

ჯერ კიდევ კაცობრიობის გარიჟრაჟზე ნადირობასთან თუ სხვა საყოფაცხოვრებო მოვლენებთან დაკავშირებული რიტუალი აშკარად შეიცავს თამაშის ელემენტებს და აქედან გამომდინარე, გარკვეულ ხელოვნებას ანსახიერებს. ამავე დროს, შემთხვევითი არაა, რომ იგი თანდათან იძენს სხვა, არამიწიერ სამყაროსთან დამაკავშირებელი გზის მნიშვნელობას. პირველყოფილი ადამიანის ყოფა-ცხოვრებიდან აღებული ელემენტები, რიტუალით იძენენ განზოგადოებულ, გადატანით აზრს, თუმცა ამავე დროს ბოლომდე ინარჩუნებენ თავიანთ კონკრეტულ სახეს.

მოკლედ რომ ვთქვათ, ცხოვრებისეული, სავსებით „მინიერი“ ელემენტები გვევლინებიან ნიშნის, სიმბოლოს სახით და აღნიშნავენ ან მიანიშნებენ სხვა სამყაროსეულ მოვლენებზე, ანუ ხდება სწორედ ის, რაც უნდა მოხდეს ხელოვნებაში; როცა გრძნობად კონკრეტული სახე თან ინარჩუნებს თავის კონკრეტულობას, განუმეორებლობას, უნიკალურობას, თანაც სწორედ ამ უკიდურესობამდე მიყვანილი უნიკალურობის ძალით სიმბოლოს, ტიპის მასშტაბსა და ზოგადობას აღწევს და როგორც მეგზური სულით გასხვიოსნებული სიცოცხლისაკენ, აშკარად მიანიშნებს, რომ არ ამოიწურება თავისი ემპირიული, გრძნობად – რეალური შინაარსით და ფორმით.

ხელოვნების ნაწარმოები

ახლა შეგვიძლია განვსაზღვროთ, რას წარმოადგენს ხელოვნების ნაწარმოები. ხელოვნება ადამიანის არსებობისათვის აუცილებელ, სასიცოცხლო მოძრაობას განასახიერებს სასრული სამყაროდან უსასრულობისკენ. ხელოვნების ნაწარმოები კი ამ მიზანმიმართული მოძრაობის ზოგად-კონკრეტულ შედეგს შეადგენს. მხატვრული ქმნილება, როგორც სიცოცხლის გამოვლენის ერთ-ერთი სახე, ერთი მხრივ განუმეორებელია, ერთადერთია სამყაროში, ისევე როგორც არცერთი ცოცხალი არსება არ იმეორებს სხვას, მეორე მხრივ კი, ეს მხატვრული „ერთადერთობა“ იმდენად შთამბეჭდავია, აღძრავს იმდენად ძლიერ განცდას, რომ ვერ ეტევა ერთი საგნის თუ მოვლენის ფარგლებში. ქვა არის ქვა, ქვა ბუნების საგანია და თუმცა არსად მთელ ქვეყნიერებაზე არ მოიძებნება ზუსტად ასეთი აღნაგობისა და მოყვანილობის ქვა, ის თავისი თავის მეტს არაფერს წარმოადგენს და ვერ გახდება ხელოვნების საგანი; მაგრამ ქვისაგან შეიძლება გამოიკვეთოს ადამიანის სახე, სხეული. ქანდაკებად ქცეული ქვა უკვე აღარ წარმოადგენს ქვას, ის აღნიშნავს, გამოხატავს რომელიმე პიროვნებას და როგორც ხელოვნების ნაწარმოები ამ პიროვნებასაც განაზოგადებს, მისი ნაკვთებისაგან სრული აღნაგობისა და მშვენიერი სახის იდეალს შექმნის.

აქ თავს იჩენს ხელოვნების ნაწარმოების აგების სირთულე – ის როგორც სიცოცხლის ფენომენი, თან უნიკალური უნდა იყოს, თავისი ნაკვთებით და შტრიხებით რაღაც ცოცხალსა და ნამდვილად მომხდარს იჭერდეს მის წამიერ, განუმეორებელ მოძრაობაში და ამავე დროს ანი-

ჭებდეს ამ წამით გაელვებულ ხილვას, მარად არსებული სიცოცხლის ზოგადობას და მასშტაბს. როგორ ხდება ეს? როგორ აჩერებს მხატვრის თუ პოეტის ხელი წუთიერებას და როგორ გამოხატავს სიცოცხლის ერთ ნამცეცში სამყაროს მთელ უსასრულობას? ეს საიდუმლოა, საიდუმლო, რომელსაც მხოლოდ ნიჭით დაჯილდოებული შემოქმედი ფლობს. სიცოცხლის ეს სასწაულებრივი ერთიანობის თემა განსაკუთრებით იმპრესიონიზმში გამოვლინდა.

იმპრესიონიზმი, როგორც შემოქმედების, როგორც სიცოცხლის წუთიერების მარადისობაში შეჩერების ხელოვნება, პირველად ფრანგულ ფერწერაში შეიქნა (მე-19 საუკუნის 60-70-იან წლებში), მაგრამ მისი წინაპირობა ხელოვნების ნებისმიერ სფეროში არსებობდა. განა იმპრესიონიზმის გენიალურ ნიმუშებს არ წარმოადგენს მიქელანჯელოს ხელით გამოკვეთილი მონები? მოქანდაკემ განზრახ გამოიყენა ქვის უხეში, დაუმუშავებელი ფაქტურა ესკიზურად მონიშნულ სახეთა ჩვენებისათვის. ქვის უხეში, ოღრო-ჩოღრო ზედაპირი, არათანაბრად და სხვადასხვა მხრივ ირეკლავს სინათლეს და შუქის ეს ქაოტური ანარეკლი ქანდაკებას ირგვლივ ქმნის ბუნდოვან გარსს, რაც ტყვედჩავარდნილი ადამიანის სევდანარევ, ნისლით მოცულ ფიქრს გამოხატავს. უმაღ ჩნდება ფიქრი, რომ სახე, რომელიც გენიოსმა შექმნა, არ არის მხოლოდ მონობაში მყოფი ადამიანის სახე, რომ მისი ბურუსით მოცული, დაუმთავრებელი ნაკვთები მინიშნებაა არა ხორციელი, არამედ სულიერი ტყვეობის შესახებ; რომ ფიზიკურ მონობაზე გაცილებით უარესია ის ნისლი, ის გაურკვეველობა, ის წყვიადი, რომელიც ზოგჯერ ადამიანის გონებას ეუფლება და ამღვრევს მის ფიქრთა სიცხადეს, აბნელებს ჭეშმარიტების მზეს.

აი, როგორ განზოგადებას ღებულობს თითქოსდა მსუბუქად, საჭრეთელს ერთი მოძრაობით გამოკვეთილი სახე. იმპრესიონიზმი არათუ ფერწერაში, შემოქმედების ნებისმიერ სფეროშია შესაძლებელი. იმპრესიონისტულია ფრანგი კომპოზიტორის, კლოდ დებიუსის მუსიკა, (XX საუკუნის 20-იანი წლები) მის ნაწარმოებთა ზეციურ სიმშვიდეში თითქოს თვალნათლივ მიმოდინან ღრუბლები, თამაშობს მზე, ეცემა წვიმა, ხან რისხვით იჭმუხნება და ხან სარკესავით ლაპლაპებს ზღვა.

იმპრესიონიზმი უსასრულოდ უახლოვდება სიცოცხლეს. აქ ხელოვნება ცოცხლად იჭერს იმ უფაქიზესს, გარდამავალ შრეს, სადაც ერთმანეთს ერწყმის თვალი და საგანი, რაც ანაზღად განცდილი წუთი-

სოფლის შთაბეჭდილებას ქმნის. იმპრესიონისტული ფენომენი, როგორც პირველქმნილი, განუსაზღვრელი სიცოცხლის ფეთქვა, როგორც სიცოცხლე მხატვრული დამუშავების გარეშე, არ არის ხელოვნების განვითარების გვიანდელი საფეხური. ეს ფენომენი დასაბამიდან თან სდევს ხელოვნებას. ამიტომ ნუ გაგვიკვირდება, რომ ჩვენს წელთაღრიცხვამდე XX-XV საუკუნეებში კუნძულ კრეტაზე აღმოცენებული ფრესკული მხატვრობა აშკარად იმპრესიონისტულია. ჰერაკლიონის მუზეუმში დაცულ ერთ-ერთ გამოსახულებას პირობითად კიდევაც ეწოდა „პარიზელი ქალი“. მსგავს შთაბეჭდილებას აღძრავს აგრეთვე „ცისფერი ქალები“, „პრინცი შრომანის გვირგვინით“, „ხარზე მხტომელი აკრობატები“, სადაც წარმოდგენილია არკობატიკის მთელი პროცესი – თავისი ყველა ფაზით – ჯერ აკრობატი ხარის რქებს წვდება, შემდეგ მის ზურგზე თავდაყირა დგას, ბოლოს კი მინაზე ხტება. (29)

შეიძლება ისიც ვამტკიცოთ, რომ ხელოვნების ნაწარმოებში მუდამ იგრძნობა ერთგვარი სინანული, ერთგვარი ნოსტალგია იმ ცოცხალი სანყისის მიმართ, რომელიც მისი შექმნის პირველ იმპულსს შეადგენს და რომელმაც შემდგომ, შემოქმედების მიზნისა და მხატვრული ამოცანის შესაბამისად, სრულიად იცვალა სახე. ეს ნოსტალგია ხელოვნების ისტორიაში პერიოდულად ხან მინელდება, ხან მძაფრდება. ამიტომ გამოსახვის ფორმა-საშუალებათა და ტექნიკის განვითარების მიუხედავად (ძნელი სათქმელია საერთოდ არსებობს კი ხელოვნებაში განვითარება), დრო და დრო ხდება მხატვრული აზროვნების შემობრუნება ამ მივიწყებული სანყისის მიმართ და ამ შემობრუნების დადასტურებაა იმპრესიონიზმი.

უფრო ფართოდ რომ შევხედოთ. აქ ხდება სულის ამბოხება, აზროვნებით, სწავლებით, თავმოხვეული იდეებით შექმნილი დოგმების წინააღმდეგ და მისი დაბრუნება სიცოცხლის დაუშრეტელ, მარადგანახლებად ნაკადში, სადაც ბუნებრივად, თავისთავად ჩნდება სილამაზე.

ასეთი შემობრუნება, ასეთი ამბოხი იმასაც გვაფიქრებინებს, რომ ხელოვნების ნაწარმოები სიცოცხლის გამოხატულებას კი არ შეადგენს, არამედ თავად წარმოადგენს სიცოცხლეს. თანაც ეს უფრო მაღალი რანგის სიცოცხლეა, ვიდრე სახეებისა და საგნების ჩვეულებრივი, ბუნებრივი არსებობა. ამიტომაც გვეუბნება XX საუკუნის უდიდესი მოაზროვნე მარტინ ჰაიდეგერი, რომ ვან-გოგის ნახატზე გამოსახული ფეხსაცმელი უკეთესად გვიჩვენებს ნამდვილი ფეხსაცმლის არსს, ვიდრე

ფაბრიკაში შეკერული ფეხსაცმელები. ანუ გენიოსის ხელით დახატული ფეხსაცმელი უფრო ნამდვილია, ვიდრე ნამდვილი ფეხსაცმელი. როგორ გავიგოთ ეს ნათქვამი?

სიცოცხლე ყოველთვის ერთი, განუმეორებელი საგნის თუ მოვლენის სახით გვეცხადება ბუნებაში. არ არსებობს ფოთოლი, ღერო, ყვავილი რომ არ იყოს განსაკუთრებული, ცალკე გამორჩეული. ისევე როგორც წარმოუდგენელია სხვადასხვა ავტორმა დაწეროს ერთი და იგივე ლექსი, ასევე შეუძლებელია არსებობდეს ბუნებაში ცოცხალი არსი, რომელიც ზუსტად გაიმეორებს მეორეს. სიცოცხლე მუდამ ერთი და განსაკუთრებულია, მაგრამ ბუნებაში კანონზომიერებისა და წესრიგის არსებობა გვაფიქრებინებს, რომ ბუნების ყოველი მოვლენა რაღაცით ემსგავსება და ენათესავება მეორეს. განსხვავებულთა ამ მსგავსებისა და ასე ვთქვათ, „ერთნაირობის“ საფუძველზე მოქმედებს გარკვეული კანონი, მყარდება ჰარმონია და წესრიგი.

პრობლემა იმაში მდგომარეობს, რომ თუკი ვეძებთ ცოცხალ სამყაროში კანონზომიერებას, მაშინ ყურადღება უნდა გავამახვილოთ საგანთა ურთიერთმსგავსებაზე, „ერთნაირობაზე“, ანუ მხედველობაში არ მივიღოთ ის ფაქტი, რომ ყოველი სიცოცხლე უნიკალურია, ერთადერთია, აი აქ და ახლა მომხდარი მოვლენაა და არ ექვემდებარება არანაირ განმეორებას.

ასე რომ სამყაროს მონესრიგებული, კანონზომიერი სახით წარმოდგენა მსხვერპლად მისივე სიცოცხლეს მოითხოვს. ან უნდა ჩავთვალოთ, რომ ერთეული მოვლენები ერთმანეთის მსგავსია და ამდენად უარი ვთქვათ მათ სასიცოცხლო „არამსგავსებაზე“, ანდა საგანთა განსხვავების ფაქტს მინდობილნი, დავტრიალდეთ მარადგანახლებადი სიცოცხლის ქაოსში.

მხოლოდ ხელოვნების დონეზე ხერხდება ამ ორი საპირისპირო მისწრაფების შერწყმა. ხელოვნება ახდენს სასწაულს – ერთიანობაში, მთლიანობაში იჭერს იმას, რაც თავისი არსით ეწინააღმდეგება და გამოორიცხავს კიდევაც ერთმანეთს. როგორ ხდება ეს? როგორ ხდება რომ ხელოვნების ნაწარმოები სწორედ თავისი ერთადერთობით, განუმეორებლობით სცილდება ერთი მოვლენის ფარგლებს და თავისი განზოგადოებული ჟრერადობით, საკუთარ თავში მთელ მონესრიგებულ სამყაროს იტევს? პასუხი ამ შეკითხვაზე ჩვენ არ მოგვეპოვება. ეს გახლავთ

შემოქმედების, როგორც სასიცოცხლო (ან თუ გნებავთ, სიცოცხლის მიმნიჭებელი) პროცესის საიდუმლო.

სიცოცხლის ამ საიდუმლოსთან ხელოვნება უფრო ახლოს დგას, ვიდრე ბუნება, რადგან ბუნების მოვლენა თავისთავად, თავისი განსაკუთრებულობისა და თვითმყოფადობის ფარგლებში ვერ განაზოგადებს საკუთარ თავს. ამ განზოგადობას ის უნდა შეეწიროს, როგორც ერთეული ფაქტი.

სწორედ ამიტომ ფიქრობს ჰაიდეგერი, რომ ხელოვნება სიცოცხლის იდუმალების უფრო მაღალი, უფრო ზუსტი და სრული გამოვლენაა, ვიდრე სინამდვილე. გენიალურად დახატულ ფეხსაცმელში ცოცხლად დაჭერილია ის სპეციფიკური, განსაკუთრებული არსი, რომელიც თავის ორიგინალს გამოარჩევს ყველასა და ყველაფრისაგან და რა თქმა უნდა, ის უფრო „ნამდვილია“, ვიდრე ფაბრიკაში შეკერილი წყვილი, რომელიც მოცემული სტანდარტის თარგზე დაუსრულებრივ იმეორებს და იმეორებს საკუთარ თავს.

ამრიგად, ხელოვნება სინამდვილის ზედნაშენს კი არ წარმოადგენს, პირიქით, სინამდვილეა მისი ზედნაშენი, რადგან შემოქმედება ის უღრმესი, სასიცოცხლო პროცესია, რომელზედაც საზრისსა და ღირებულებას შეიძენს მთელი ჩვენი უნიკალური და უზოგადესი სამყარო.

ხელოვნების ქმნილებაში რეალიზებულია სიცოცხლის ყველაზე არსებითი მომენტი, სულისა და მატერიის შერწყმის უნიკალური და თანაც ზოგადმნიშვნელობრივი მომენტი, რომელიც თავის მხატვრულ-სიმბოლური შინაარსით მოიცავს ყველაფერს და ამავე დროს გამოხატავს არაფერს საკუთარი, განსაკუთრებული არსებობის გარდა.

ჩატარებული ანალიზი საფუძველს გვიქმნის ვამტკიცოთ, რომ ადამიანის სამყარო, ისევე როგორც ხელოვნების ქმნილება არის არარსიდან არსის წარმოშობისა და შემოქმედების შედეგი, მის საფუძველთა საფუძველში ჩადებულია არა მიზეზობრივი აუცილებლობა, არამედ შემოქმედებისა და თამაშის ფენომენის სრულიად თავისუფალი და პირობითი, უნიკალურად გამორჩეული და უზოგადესი მნიშვნელობის შემცველი აქტი.

თამაშის ფენომენი

დავუბრუნდეთ თამაშის ფენომენს. როგორც ვნახეთ, თამაში ინარჩუნებს თავისი უნიკალური შინაარსის კონკრეტულობას არა პირდა-

პირი აზრით, არამედ განზოგადოებული, გადატანითი მნიშვნელობით; თამაშის დროს ხდება ერთადერთი და განუმეორებელი ქმედების განსხვავება, ზოგადმნიშვნელოვანი სიმბოლიზაცია; ხდება ის, რაც უნდა მოხდეს ხელოვნებაში – როცა უნიკალურად მოვლენილი სიცოცხლე მიანიშნებს რაღაც ზოგადსა და ყველასათვის მნიშვნელოვანზე. მნიშვნელობის ეს მოძრაობა ერთჯერადი სიცოცხლიდან, ზოგადი იდეისკენ იმდენად შეუცნობელია და განუსაზღვრელი, რამდენადაც არის განუყოფელი და მთლიანი. სად არის ერთიდან საყოველთაოში გადასვლის წერტილი ან თუნდაც ინტერვალი? არის მხოლოდ კონკრეტულისა და ზოგადის, გრძნობადისა და ზეცნობიერის შერწყმა, რომელიც არ ექვემდებარება ანტაგონიზმსა და კონტროლს.

ამ აზრით, მსახიობის როლზე მუშაობა შემოქმედებითი პროცესის გაცნობიერებასა და რაციონალურ დეტერმინაციას კი არ წარმოადგენს, არამედ იმ სიტუაციის ძიებას, იმ პირობათა შექმნას ისახავს მიზნად, როცა თავისთავად, ზეცნობიერად და ერთბაშად მოხდება მისი ინდივიდუალობის შერწყმა ზოგადობის შემცველ გმირთან. ეს შერწყმა რეალურად რომ ხდებოდეს, მაშინ მსახიობობა თითქმის შეუძლებელი იქნებოდა. რამდენჯერაც წარსდგებოდა სცენაზე, როლის შემსრულებელს იმდენჯერ მოუწევდა ურთულესი შინაგანი მობილიზაცია, განსაკუთრებული ატმოსფეროს შექმნა, სადაც თავისთავად, ზეცნობიერად გაიელვებდა გმირის საძიებელი სახე. ამ შეუძლებლობას წააწყდა ანტონენ არტო თავის თეატრში. როლში რეალურად შეჭრის სიძნელემ შვა უტოპიური, მეტაფიზიკური თეატრის იდეა და როგორც ყველა უტოპიურმა იდეამ რეალობაში (თეატრალურ რეალობაში) სისასტიკე წარმოშვა. (30) მაგრამ ის, რასაც ნამდვილად ვერ შევძლებთ (ორ კურდღელს – არტისტის ინდივიდუალობასა და გმირის ზოგადობას, ერთად ვერ დავიჭერთ), შეიძლება განვახორციელოთ პირობითად, გადატანითი აზრით: და აქ დიდ სამსახურს გაგვიწევს სწორედ თამაშის ფენომენი. ამრიგად, ფსიქოლოგიურად კი არ უნდა გარდავისახო გმირში, საკუთარ თავთან თამაშით უნდა აღვნიშნო ის; ჩემი განუმეორებელი სახით უნდა შევექმნა გმირის იდეა, ანუ მნიშვნელობა სცენაზე.

რაკი უარს ვამბობთ მე-დან პერსონაჟის აუცილებელ, მიზეზობრივ გამომდინარეობაზე (ფსიქოლოგიური დრამის ამ შეუძლებელ კრედოს ილუზიური თეატრისკენ მივყევართ) რაკი მსახიობის შეხვედრა მხატვ-

ვრულ სახე-სიმბოლოსთან თამაშის პირობითობით ხდება, მსახიობი აღარ იქნება დეტერმინირებული და შებოჭილი ამ სახის წარმომშობ ფსიქოლოგიურ ფაქტორთა ძალით; თუმცა, მეორე მხრივ, ასეთი თავისუფლება სულაც არ ნიშნავს შემთხვევითობასა და ანარქიას. მასში რაღაც იდუმალი, არა მიზეზ-შედეგობრივი, ზეგარდმო მიზნით დასახული კანონზომიერება ვლინდება. რა არის ეს მიზანი? იგი ჩვენთვის დაფარულია, მაგრამ ამ საიდუმლოსთან ვფიქრობთ, ახლოს ვიქნებით, თუ ვიტყვით, რომ აქ მთავარია არა მხატვრული სახის შექმნა და სრულყოფა, არამედ ამ შექმნის გზით ადამიანის მე-ობის. მისი ინდივიდუალობის სრული გახსნა და გამოვლენა უსასრულობის მიმართ, რაც ვერ ხერხდება მის ნამდვილ ცხოვრებაში და რაც სწორედ ხელოვნების, კერძოდ, თეატრის კათარზისულ ბუნებაზე მეტყველებს.

აქედან ვხედავთ, რომ მსახიობის თავისუფლება ნიშნავს არა თავნებობას ნებისმიერი როლის შერჩევაში, არამედ იმ ბედით განკუთვნილი სახის ძიებას, რომელშიც ის გაიხსნება როგორც თავისუფალი და უნიკალური „მე“.

ამიტომ, მსახიობიდან პერსონაჟის გამოძერწვა ვერ მოხდება ფსიქოლოგიური ზენოლის ძალით, არამედ მხოლოდ თამაშის თავისუფლებით, როცა ის ძალდაუტანებლად მოსინჯავს თვითგამოვლენის სხვადასხვა ვარიანტს, ვიდრე არ ჰპოვებს რწმენას, რომ სწორედ აი ეს სახე-სიმბოლო, მასთან მიახლოება თამაშის რიტუალის გზით, დაეხმარება საკუთარი არსის წვდომასა და გამოვლენაში.

რწმენა აქ მამოძრავებელ ფაქტორს წარმოადგენს. გარდასახვის მისტერიაში ღრმად ჩახედული რეჟისორები პრაქტიკულად ამტკიცებენ რწმენის საჭიროებას. იმიტომაც მოითხოვს კონსტანტინე სტანისლავსკი როლით მონაბერი ემოციის დაფუძნებას ცხოვრებისეულ განცდაზე, რომ ნამდვილად განცდილთან მიმართებაში განმტკიცდეს რწმენა წარმოსახული ემოციის რეალობისა და ეგზისტენციალური ღირებულების შესახებ, რაც როლში შეჭრის უდიდესი სტიმული იქნება. მაგრამ გარე სინამდვილით გამოწვეული, თუნდაც ღრმად შინაგანი განცდა არ არის რწმენის მოპოვების ქეშმარიტი გზა. რა თქმა უნდა, როლზე შემოქმედებით მუშაობაში მსახიობი უნდა ჩაწვდეს რაღაც ისეთს, რაც ნამდვილად ხდება ან მოხდა მის გრძნობა-გონებაში და პერსონაჟის განცდა-გააზრების პარალელურად, სულ უნდა „ეჭიროს“ ეს თვითშეგრძნება როგორც

შინაგანი სინამდვილე, როგორც ის საფუძველი, რაზედაც აღმოცენდება რწმენა როლით შექმნილი სახის ეგზისტენციალური ღირებულების შესახებ, მაგრამ სულიერ პროცესთა თავისუფლებისა და ავტონომიურობის გამო, სულაც არ არის აუცილებელი რომ ეს ნამდვილი, ღრმად შინაგანი განცდა უშუალოდ დაკავშირებული იყოს ადამიანის ცხოვრებასთან, გარესამყაროსთან. განცდის ცხოვრებისეულობა, მისი ნამდვილობის გარანტია სულაც არ არის და ცხოვრების სინამდვილესთან კავშირი ვერ ასაზრდოებს რწმენას მხატვრული ყოფიერების შესახებ.

პირიქით, ემოციური შინაარსი, აღბეჭდილი ადამიანის სულში, არსებობს როგორც თავისუფალი, თავისთავადი ფენომენი და მისი ეგზისტენციალური ღირებულება მით უფრო მეტია, რაც მეტად არის მოწყვეტილი მის ვითომდა გამომწვევ, ჭეშმარიტად კი მაპროვოცირებელ, გარეგან ფაქტორებს.

ამრიგად, მსახიობმა თავისი გმირის მაძიებელ ვარიაციათა მიზნად უნდა დასახოს საკუთარი „მე“, როგორც ინვარიანტი; რაც არ უნდა გარდაისახოს ის, არცერთი ნუთით არ უნდა დაკარგოს კონტაქტი საკუთარ თვითშეგრძნებასთან, რომელიც არ დაიყვანება მის ცხოვრებისეულ ურთიერთობებსა და განცდებზე: მსახიობმა უნდა აღმოაჩინოს ის ღია ფორმა, რომელშიც ადამიანის „მე“ ზღვარდაუდებლად გაიხსნება.

მთელი ამ პროცედურის პირობითობა იმაში მდგომარეობს, რომ მე როგორც სასრული არსება რეალურად და უშუალოდ უსასრულოდ ვერ გავიხსნები. ამ „შეუძლებელ მცდელობას“ პოლიტიკურ ცხოვრებაში კომუნიზმის უტოპიისკენ მივყევართ, თეატრალურ ხელოვნებაში კი ის სტანისლავსკის სისტემასა და ანტონენ არტოს თეატრალურ მანიფესტს გვაძლევს.

ისღა დაგვრჩენია, რომ მხოლოდ გავეთამაშოთ უსასრულობისკენ ლტოლვას და ეს შეუძლებელი მისწრაფება მხოლოდ რიტუალურად მოვნიშნოთ სცენაზე. თამაშის ეს რიტუალი დასახული მიზნის მნიშვნელობას მაშინ შეიძენს, როცა შემსრულებელში აღძრავს რწმენას თავისი ჭეშმარიტების შესახებ, რომ თამაში არის ადამიანის უსასრულობასთან ზიარების ნამდვილი გზა.

აქ პირობითობის, თამაშის რიტუალის ისეთ ნამდვილ არსობრივ მოძრაობასთან გვაქვს საქმე, რომელიც გმირის იდეას მსახიობის ინდივიდუალობასთან თანაფარდობაში გახსნის და განასახიერებს, და ამავე

დროს წარმოშობს რწმენას, რომ სწორედ ეს პირობითი გარდასახვა არის ადამიანის სრული და ზღვარდაუდებელი კათარზისის ჭეშმარიტი გზა.

თეატრისა და ცხოვრების არშემდგარი შეხვედრა ერთხელაც შეგვახსენებს, რომ ხელოვნებამ უნდა დასძლიოს ფსიქოლოგიზმის ბარიერი და აღიაროს წმინდა განცდა ვით თავისთავადი, ესთეტიკური ფენომენი. ეს განცდა ჩნდება არა გარე სამყაროს მიზეზობრივი დიქტატით, არამედ სრულ თავისუფლებაში, თავისთავად, თამაშ-თამაშით. რაც ნაკლებად არის ის განსაზღვრული გარედან, მით მეტად იქნება ორიენტირებული თავის ჭეშმარიტ მიზანზე – გახსნას და ცხოვრების დანალექისგან განწმინდოს ადამიანის სული. შემოაბრუნოს ის თავისი მივიწყებული სანყისისაკენ.

სწორედ ამიტომ მიიჩნევს მსახიობის იდეალად ეჟი გროტოვსკი თამაშს მაყურებლის გარეშე; თამაშით აღძრული განცდა აღარ დაექვემდებარება გარეგან ფაქტორს (დარბაზის რეაქციას), არამედ კონცენტრირებული იქნება თავის ჭეშმარიტ მიზანზე – პიროვნების სრული გახსნისა და მხატვრული იდეის წვდომის ერთიანობაზე, რაც გამოიწვევს მედიტაციისა და ექსტაზის პარადოქსულ თანხვედრას.

ნუ დაგვავიწყდება, რომ აქ პირობითი ერთიანობაა. თამაშის რიტუალი გვაახლოებს მასთან და არა ფსიქოლოგიური წიაღსვლა, თუმცა ეს რიტუალი თავს დასტრიალებს იმას, რაც ნამდვილად ხდება ან მოხდა ადამიანის სულში.

თეატრის სამყაროში ცხადად გამოჩნდა, რომ ხელოვნებაში უნიკალური სიცოცხლისა და ზოგადი იდეის შერწყმა ხდება არა რეალური, არამედ პირობითი, გადატანითი აზრით. ამ პირობითობაში და არა მიზეზობრივ აუცილებლობაში ვლინდება სამყაროს უზენაესი კანონი, რომლის ძალითაც ერთადერთი და განუმეორებელი სიცოცხლე საყოველთაო მნიშვნელობის საზრისს შეიძენს და იქცევა უსასრულო არსის ინდივიდუალურ არსებობაში გადასვლის სიმბოლოდ.

ფიქრები გარდასახვის ხელოვნების შესახებ

მსახიობური გარდასახვა სტანისლავსკის სისტემის მიხედვით პირობითად სამ საფეხურად შეიძლება დავეყოთ:

I – მსახიობს საკუთარი თავი გადააქვს გარდასახვის ობიექტში. ამ დროს ის ხელმძღვანელობს პრინციპით: როგორ მოვიქცეოდი მე ჩემი გმირის ადგილზე.

II – ასეთი გადატანის შედეგად ხდება მსახიობის შინაგანი სამყაროს გაფართოება, გამდიდრება და ერთგვარი შინაგანი აქტივაცია. მსახიობი აღარ არის იდენტური საკუთარი თავის მიმართ. იგი ერთდროულად მოიცავს მე-სა და სხვას (პერსონაჟს). იგი თავის თავში ეძებს და ქმნის ისეთ მომენტებს, რომლებიც შეესაბამებიან გასათამაშებელ გმირს. ამ გარდამავალ ეტაპზე მსახიობი გაორებულია. არსებობს ბარიერი მის შინაგან სამყაროსა და სცენურ განსახიერებას შორის.

III – ბარიერი ქრება. მსახიობი თავის გაფართოებულ შინაგან სამყაროში ახდენს სელექციას. იგი ჩამოიშორებს ყოველივე პირადულს და ინარჩუნებს მხოლოდ იმ სულიერ პლასტებს, რომელნიც შეესაბამებიან წარმოდგენის გმირს. გარდასახვა მთავრდება. მსახიობი სრულიად ერწყმის თავის როლს. მისი ფსიქო-ემოციური სამყარო გმირის შინაგან რეალობას ემთხვევა.

უპირველეს ყოვლისა უნდა შევნიშნოთ, რომ ამ ეტაპობრივ გადასვლებში ერთგვარ სირთულესთან გვაქვს საქმე.

სირთულეს ის ქმნის, რომ უნდა გავითვალისწინოთ ამ პროცესისა და მისი სივრცის შეუქცევადობა. ეს ნიშნავს, რომ მე-დან სხვაში გადასვლის ყოველი ეტაპი მოითხოვს რაღაც შინაგან ძალისხმევას, რომელიც არ ექვემდებარება კონტროლს, რადგან მე ვარ ამ ძალისხმევის არა მხოლოდ სუბიექტი და მიზეზი, არამედ ობიექტი და შედეგიც. მე როგორც ობიექტი, ჩემი ძალისხმევის შედეგად შეუქცევადად ვიცვლები. ამიტომ როცა გადამაქვს ჩემი თავი სხვის სახეში, სხვის სივრცედ-როულ სიტუაციაში, ეს „სხვა“ გადატანის აქტის განუზღვრელობის გამო მონყვეტილია ჩემს სანყის „მე“-ს. მე არ შემიძლია ამ განუზღვრელობის

განსაზღვრა და ამდენად მისი გამორიცხვა პერსონაჟის ფარგლებიდან. ეს იმას ნიშნავს, რომ მე არ შემძლია აბსტრაქტულად, ყოველგვარი რისკისა და სულიერების რაღაც დანახარჯის, რაღაც მსხვერპლშენირვის გარეშე გარდავისახო სხვაში. ყოველი ასეთი გარდასახვის დროს რაღაც შეუქცევადად იცვლება ჩემს არსებაში და მე უკვე ვეღარ ვუბრუნდები საკუთარ თავს. ამიტომ სტანისლავსკის თანდათანობითი გარდასახვის სისტემა არის პირობითობა, რადგან ეს სისტემა გულისხმობს, რომ არსებობს საწყისი „მე“-ს რაღაც უწყვეტი კონტინიუმი, რომელიც როლში შეჭრისას, შინაგანი აქტივაციის გზით, იმდენად ფართოვდება, რომ წვდება და მოიცავს როგორც თავის თავს, ასევე სხვის (გმირის) შინაგან სამყაროს. ამ საერთო მომცველობის, როგორც ერთიანი პლატფორმის საფუძველზე შეგვიძლია სრულიად უმტკივნეულოდ, ყოველგვარი სულიერი ძვრების გარეშე გარდავისახოთ სხვაში.

სინამდვილეში ასეთი ერთიანი პლატფორმა არ არსებობს. არ არსებობს მე-ს უწყვეტი კონტინიუმი, რომელიც შესძლებდა სხვადასხვა „მე“-თა (როგორც თავისთავად პიროვნებათა) შინაგანი სამყაროების გაერთმნიშვნელობას. უფრო სწორად, ასეთი ყოვლისმომცველი, უწყვეტი „მე“ იყო კლასიკური მიახლოება, რომელსაც რეალური მნიშვნელობა ჰქონდა სამყაროს კლასიკურ აღქმაში, სადაც ყოფიერება დანახული იყო და ამდენად არსებობდა როგორც მონოლოგიური სისტემა, ამოზრდილი ერთი, უწყვეტი, აბსოლუტური სუბსტანციიდან, რაც მისი სრული წვდომისა და დეტერმინაციის პერსპექტივას ქმნიდა.

ჩვენ რომ გვეთქვა, რომ დღევანდლობამ უბრალოდ უარყო ეს კლასიკური მოდელი, და დაამკვიდრა სამყაროს ახალი ე. წ. „პოლიფონიური“ მოცემულობა, სადაც ყველას და ყველაფერს აღარა აქვს ერთი საფუძველი, ეს იქნებოდა საკითხის გამარტივება, რადგან ხელიდან გაგვიქრებოდა ის არსებითი ნიუანსი, რომლითაც გვხიზლავს თანამედროვე აზროვნების ფენომენოლოგია.

თემისადმი ფენომენოლოგიური მიდგომა მოითხოვს სამყაროს კლასიკური ხედვის არა უარყოფას, არამედ შემოსაზღვრას, მის ასე ვთქვათ „ბრჭყალებში ჩასმას“. ეს კერძოდ, ჩვენს შემთხვევაში ნიშნავს „მე“-ს უწყვეტი კონტინიუმისა და აქედან სტანისლავსკის სისტემის არა გაუქმებას, არამედ შემოსაზღვრას. სისტემას თითქოს ნიადაგი ეცლება ფეხქვეშ და ობიექტურ რეალობას მონყვეტილი, რჩება ის როგორც

ფენომენი, როგორც ცნობიერებიდან აღმოცენებული კონსტრუქცია, როგორც საკუთრივ მეთოდი, ჭეშმარიტებაზე პრეტენზიის გარეშე, როგორც ერთგვარი პირობითობა, როგორც თამაშის წესი, რომელსაც ძალა აქვს მხოლოდ შემოსაზღვრულ ვითარებაში და არა როგორც გარდასახვის აუცილებელი, ობიექტურობისა და რეალობას მიჯაჭვული გზა.

ამიტომ დღეს, ფენომენოლოგიის შუქზე, სტანისლავსკის უწყვეტი გარდასახვის სისტემამ შეიძლება იმუშაოს ამ პროცესისადმი თვით გარდამსახველის ერთგვარი ირონიული დამოკიდებულების ფარგლებში. ეს ირონია უარყოფასა და ნიჰილიზმს კი არ ნიშნავს, არამედ ამ სახეცვლილების პირობითობის განცდას აღნიშნავს. თამაშის იმ წესის მუდმივ შესხენებას, რომლის თანახმად ჩვენ ვივინყებთ განსახიერებულ სახეთა განუმეორებლობას და სულის უწყვეტობის დაშვების საფუძველზე შესაძლებლად მიგვაჩნია სრული შეღწევა, სრული გარდასახვა ნებისმიერ სახეში.

ასეთი, ირონიულ-დისტანციური დამოკიდებულებით საკუთარი გარდასახვისადმი ჩნდება მსახიობის გაუცხოება თავისი თავის როგორც გათამაშებული გმირის მიმართ. ეს გაუცხოება გაორებასაც იწვევს. ერთი მხრივ მსახიობი, როგორც ჩართული სრული გარდასახვის პროცესში, ცდილობს მთელი ძალისხმევით, ბოლომდე შინაგანად შეერწყას გმირს, მეორე მხრივ კი მას გაცნობიერებული აქვს ამ გარდასახვის შეუძლებლობა, პირობითობა, ამიტომ ის ღიმილით დასცქერის თვითგარდასახვის სრულიად გულწრფელ მცდელობას; ის გარედან აკვირდება და განიცდის როგორც თამაშს იმას, რასაც მისი პირველი „მე“ ქმნის სრული სერიოზულობით, გულწრფელად როგორც სინამდვილეს.

მნიშვნელოვანია, რომ შეუძლებელია ამ ორი „მე“ს გაერთიანება. გაერთიანებისთვის აუცილებელია რაღაც უწყვეტი, ერთიანი საფუძვლის დაშვება, მაგრამ როგორც ვნახეთ, მსახიობის მეორე, ირონიულ-პირობითი „მე“, იმყოფება ამ დაშვების, ამ შეთანხმების ფარგლებს გარეთ. მისთვის უწყვეტი „მე“ არის პირობითობა და არა რეალობა, ამიტომ ვერ დაეყრდნობა მას, როგორც საფუძველს, როგორც ნამდვილს.

მსახიობის ამ გაორებაში არავითარი დიალექტიკა და სინთეზი არ შეიძლება მოხდეს. ეს არის ორი, ურთიერთს მოწყვეტილი „მე“, რომლებმაც შეიძლება მხოლოდ სხვადასხვა მხრიდან შეავსონ ერთმანეთი. ამიტომ მსახიობის თვითგაუცხოებაც დაუძლეველია და გმირში გარ-

დასახვაც შესაძლებელია ამ გარდასახვის პირობითობის, მისი როგორც თამაშის და არა როგორც სინამდვილის განცდის საფუძველზე.

ამრიგად, ჩვენ ვხედავთ, თუ როგორ მიგვიყვანა თანამედროვე აზროვნების ფენომენოლოგიამ გაუცხოების მეთოდთან.

ცვალებლობის მეორე გზა, რომელსაც ეჭი გროტოვსკი გვთავაზობს, სამყაროს პოლიფონიური მოცემულობიდან ამოდის. აქაც ნუ დაგვაზინყდება, რომ მოხსნილია ამ მსოფლგანცდის ქეშმარიტება-მცდარობის საკითხი. სამყაროს არაერთგვაროვნება აქსიომას ან მტკიცებას კი არ შეადგენს, არამედ პოსტულატს, ანუ დაშვებას წარმოადგენს; წარმოადგენს თამაშის ახალ წესს, რომლის თანახმად არ არსებობს არავითარი უწყვეტი კონტინუმი, რომელიც როგორც ზოგადობა გააერთმნიშვნელებს და ერთმანეთში გარდასახავს ორ განსხვავებულ სახეს. ყოველი გადასვლა ერთი სახიდან მეორეში (მე-დან გმირში) არის ნახტომი შეუცნობელში, შეუქცევადი სულიერი ძვრა, რომელიც ჩემგან სპონტანურ ძალისხმევას, შთაგონების რისკსა და თავგანწირვას მოითხოვს. საქმე უმტკივნეულო, აბსტრაქტულ, ცნობიერ გარდასახვასთან კი არა გვაქვს, როცა მე როგორც მე არ ვიკარგები და ბოლომდე გავდეგ საკუთარ ცვალებადობას, არამედ ჩემს ყოფნა-არყოფნასთან, ჩემს არსებობასთან, რამეთუ მე მთლიანად ჩავარდნილი ვარ გარდასახვის მორევში და არავითარი წინასწარი გარანტია, თუ რა გამოვა აქედან, არ არსებობს.

წვრთნა და მეთოდი აქ ამაში მდგომარეობს, რომ მსახიობი აღმოჩნდეს ისეთ პირობებში, ისეთ სიტუაციაში, მივიდეს იქამდე, რომ მასში იმპულსურად მოხდეს ეს შეუცნობელი, შინაგანი გარდატეხა, რომლის შედეგადაც დაიბადება სამყაროში ახალი, ერთადერთი და განუმეორებელი სახე. სახე, რომელიც განირჩევა როგორც ლიტერატურული პირველსახიდან და აქამდე ნათამაშევი როლებიდან, ასევე მსახიობის სანყისი მე-დანაც. მისი, როგორც ფენომენის უკან დგას არა როლი და ლიტერატურული ხატი, არამედ მოცემულ კონკრეტულ სიტუაციაში გარდასახვის ცოცხალი აქტი, შესაძლებლობათა ღია ჰორიზონტითა და ზღვარზე დაჭერილი თვით გარდასახვის წმინდა ინტენციონალური ნაკადით, რომელშიც ვლინდება მისი განუმეორებელი არსებობა.

აი ასე შეიძლება გავიზიაროთ მსახიობური გარდასახვის კლასიკური და თანამედროვე ტენდენციები. არსებითი აქ ორი მიმართულებაა: პერფორმერის ხელოვნება (ეჭი გროტოვსკი) და გაუცხოების მეთოდი

(ბრეხტი). ორივე კონცეფცია გულისხმობს, რომ გარდამსახველის „მე“ არ წარმოადგენს რაღაც უწყვეტ კონტინიუმს, რომლის საფუძველზე შესაძლებელი იქნებოდა ცხოვრების სფეროდან წარმოდგენის სამყაროში გადასვლა, საკუთარ მე-ში შინაგანი ძვრებისა და შეუქცევადი დანაკარგების გარეშე. გაუცხოების პრინციპი თვლის, რომ ასეთი სრული სახეცვლილება შეუძლებელია, ამიტომ ყოველ სცენურ განხორციელებას პირობითობად მიიჩნევს, ინარჩუნებს რა ირონიის გზით გარკვეულ დისტანციას მის მიმართ და ავსებს მას გარედან, ავტორისეული კომენტარებით.

ეჟი გროტოვსკი თვლის, რომ „მე“-დან გმირში გარდასახვა არ არის შეუძლებელი, მაგრამ ვინაიდან მე ვარ განუმეორებელი და ერთადერთი, ანუ არ ვარსებობ უწყვეტი კონტინიუმის სახით, ამიტომ ჩემი განსხვავებაც უნდა მოხდეს არა თანდათან, არა ეტაპობრივად, არამედ ერთბაშად, ნახტომისებურად. მე შეუცნობელში გადავდივარ პირადი რისკითა და გაბედულობით, უკან მოხედვისა და წინასწარი გარანტიების გარეშე. როდესაც მე ვიჭერ ჩემი გმირის ემოციას, მე უკვე აღარა ვარ მე, გავდივარ ჩემი შინაგანი სამყაროდან სრულიად ახალ რეალობაში; ეს ემოცია ჩემთვის არის არა ფსიქოლოგიური განცდა, არამედ ეგზისტენციის, ყოფიერების ელემენტი. ამ ემოციას ფესვი აქვს გადგმული არა მხოლოდ ჩემს სულიერ სფეროში, არამედ რეალურ სამყაროში. სწორედ ამიტომ გროტოვსკის შემოქმედების საგანია არა შინაგან სულიერ იმპულსთა გარე გამოხატულება (როგორც ეს სტანისლავსკის სისტემაში ხდებოდა), არამედ თვითონ ეს სულიერი იმპულსი, არა როგორც ფსიქოლოგიური მომენტი არამედ როგორც რეალობის ელემენტი.

დასკვნის სახით შეიძლება გვეთქვას, რომ თანამედროვე ტენდენციები გარდასახვის ხელოვნებაში არ არის შემთხვევითი. მათ საფუძველად უდევს სამყაროს კლასიკური, ერთიან სუბსტანციაზე დაყვანილი მოდელის რღვევა და მისი ე. წ. პოლიფონიური მოცემულობის დამკვიდრება, საიდანაც ყოფიერება დანახულია არა ობიექტური რეალობის სახით, არამედ მოჩანს როგორც სუბიექტი, როგორც ერთადერთი და განუმეორებელი „მე“-ს მარადცოცხალი, შეუქცევადი ღინება.

ცნობიერების ნაკადი და თეატრი

ცნობიერების ნაკადის ტექნიკის მიზანს ლიტერატურასა და ხელოვნებაში აზროვნების პირველ-იმპულსური მოძრაობის, მისი ცოცხალი, ჯერ მოუწესრიგებელი მდგომარეობის გადმოცემა შეადგენს.

პრობლემა აქ იმაში მდგომარეობს, რომ შეუძლებლობის წინაშე ვიმყოფებით;

შეუძლებელია უშუალოდ გადმოვცე ის, რაც ჩემს ცნობიერებაში ხდება, რადგან გადმოცემის პროცესი (თუკი ეს არის რეალური აქტი) შეუცნობლად ცვლის და ასხვაფერებს იმას, რაც უნდა გადმოვცე. თუკი ჩემს გონებაში თავისთავად მიედინება ასოციაციათა ნაკადი, როგორც კი შევეცდები მის შემეცნებას ან გამოხატვას, მე უკვე ვარღვევ მის სპონტანურ დინებას და შემაქვს მასში შეუქცევადი ცვლილებები. ამ ცვლილებებს მე ვერ გავთვლი და ვერ გამოვრიცხავ, ცნობიერების თავდაპირველი მდგომარეობის აღდგენის მიზნით, რადგან აზროვნება როგორც ყოფიერების აქტი ირაციონალურია და მისი ზემოქმედება, მის მიერ შეტანილი შეშფოთება ცნობიერების ველში კონტროლს არ ექვემდებარება.

გამოდის, რომ შეუძლებელია იმის მიღწევა, რაც დავისახეთ მიზნად. შეუძლებელია უშუალოდ გადმოვცე ის, რაც ჩემს გონებაში ხდება. მიუხედავად ამისა, ლიტერატურასა და ხელოვნებაში არსებობს „ცნობიერების ნაკადის ტექნიკა“; ფაქტია ისეთ ნაწარმოებთა არსებობა, სადაც ასოციაციის ნაკადი ცოცხლად არის დაჭერილი.

ვფიქრობთ, ამ პარადოქსის ახსნა ასე შეიძლება:

როდესაც ვლაპარაკობთ ცნობიერების პირველ ნაკადზე, ჩვენ პირდაპირი აზრით არ ვგულისხმობთ მას. რა თქმა უნდა, ყოველივე ის, რაც წინ უძღვის ჩემს სიტყვასა და გააზრებას, ის, რაც ჩემი სულიერი არსებობის საფუძველს შეადგენს, ირაციონალურია და შეუცნობელი ზემოთგანხილულ მიზეზთა გამო. ამიტომ აქ იგულისხმება არა ის, რომ მე როგორღაც შევდივარ შეუცნობელში და ვწვდები იმას, რისი წვდომაც ეწინააღმდეგება ჩემი სულიერი არსებობის პრინციპს. არა! რაც არ

უნდა მივუახლოვდეთ აზროვნების პირველ იმპულსს, მაინც ყოველთვის საქმე გვექნება უკვე გააზრებულ და სიტყვაში გამოხატულ შედეგთან, საიდანაც შეუძლებელია სანყისი ელემენტის გამოყოფა. ამიტომ, აქ ლაპარაკია არა ცნობიერების პირველ ნაკადზე, არამედ მეორად შედეგზე, რომელიც მნიშვნელობს ჩვენთვის როგორც რაღაც პირველადი. არის თუ არა სიტყვით გამოხატული ასოციაციათა ჯაჭვი მართლაც ის, რაც უშუალოდ ხდება ადამიანის გონებაში? – საკითხი ასე არ დგას. მთავარია, რომ მე ვანიჭებ მას ცნობიერების უშუალო ნაკადის მნიშვნელობას. მე განვიცდი მას როგორც ჩემი სულის სანყისს, თავისთავად მოძრაობას. საქმე მნიშვნელობის მინიჭების აქტშია, ღირებულებრივ შეფასებაშია და არა ნამდვილ ვითარებაში. იმას, რაც ხდება სცენაზე მე ვაფასებ როგორც ცნობიერების ნაკადს, თუმცა ის, როგორც შემოქმედებისა და გააზრების შედეგი (ამ პროცესების გარეშე ის ვერ შეიძენს მხატვრულ ღირებულებას) უკვე აღარ ემთხვევა მას.

აშკარაა, რომ ჩვენ აქ წარმოვადგენთ ცნობიერების ნაკადს არა პირდაპირი, არამედ გადატანითი აზრით. მაგრამ თვით აზრის ეს გადატანა, ანუ აზროვნების პროცესისთვის ცნობიერების ნაკადის მნიშვნელობის მიცემა სავსებით რეალური აქტია, რომელსაც მე უშუალოდ ვიჭერ აზრის ასეთი გადატანის დროს. ანუ, როცა მთელ რიგ ქმედებებს მე განვიცდი არა უშუალოდ, არამედ როგორც სიმბოლოებს, რომლებიც აღნიშნავენ იმას, რაც ამ ქმედებებს უსწრებს წინ, მაშინ თვითონ ეს განცდა, სიმბოლიზაციის აქტი უშუალოდ და რეალურად ხდება; ამრიგად, რაღაცა ნამდვილს მე ჩემს ცნობიერებაში ვვნდები ამ ნამდვილისგან გაუცხოებისა და მისი ღირებულებრივი გადაფასების დროს. მე ვიცი, რომ შეუძლებელია ცნობიერების ნაკადის უშუალო გადმოცემა, ამიტომ მე მას გადმოვცემ გადატანითად. აზროვნების უკვე კრისტალიზებულ შედეგს ვანიჭებ ცნობიერების ნაკადის მნიშვნელობას, განვიცდი მას როგორც სიმბოლოს, უფრო ზუსტად როგორც ნიშანს, რომელიც გაუცხოებულია საკუთარი თავისგან და სულ სხვა პროცესს აღნიშნავს. ამ გაუცხოების, მნიშვნელობათა გადატანის დროს ხდება თვითონ გადატანის აქტის პირდაპირი რეალიზაცია, ანუ რაღაც ნამდვილის გადმოცემა, რაც მართლაც ხდება ჩემს აზროვნებაში. ეს აქტი გახლავთ ცნობიერებაში არსებული ერთადერთი სინამდვილე, რომელსაც პირდაპირ, უშუალოდ ვვნდები გაუცხოების პროცესში. სწორედ ამიტომაც

შეგვიძლია ვთქვათ, რომ აზროვნების პირველი, ძირეული ყოფიერება, ანუ ცნობიერების პირველი ნაკადი ჩვენ გვეძლევა როგორც მნიშვნელობის მიცემის, ან მნიშვნელობათა ცვალებადობის პროცესი, რომელიც თან ახლავს გაუცხოების პროცესს.

ამრიგად, მივიღეთ ასეთი შედეგი:

აზროვნების ელემენტი უნდა გაუცხოვდეს საკუთარი თავისგან და იქცეს სხვა არსის აღმნიშვნელ სიმბოლოდ, მხოლოდ ამ გარდასახვის დროს ვლინდება ის როგორც არსებული და უშუალოდ გვაჩვენებს თავის სინამდვილეს, როგორც სულიერ რეალობას.

აქედან, აზროვნებაში, ხელოვნებაში, მათ შორის თეატრშიც, ყველგან, სადაც ამოცანად ვისახავთ გავარღვიოთ ფიზიკური თუ მხატვრული ობიექტების წრე და ვწვდეთ საკუთრივ ფიქრისა და შემოქმედების პროცესს, როგორც რაღაც ცოცხალსა და ეგზისტენციალურს, გვჭირდება გაუცხოება, გარდასახვა, სიმბოლიზაცია, მოკლედ რომ ვთქვათ, გვჭირდება რიტუალი.

რიტუალის კანონიკური განმარტება ასეთია: ისტორიულად ან სპეციალურად ჩამოყალიბებულ ქმედებათა სისტემა, უშუალოდ მოკლებული მიზანდასახულობას, აზრს, მაგრამ დატვირთული როგორც სიმბოლო, რომელსაც მოაქვს გარკვეული სოციალური მიმართება, ღირებულება, ავტორიტეტის განცდა და ასე შემდეგ.

თუკი რიტუალს შევხედავთ, როგორც აზრის ეგზისტენციალური დინამიკის ნიშანს, მაშინ რიტუალი იქნება არა სიმბოლო, არამედ სიმბოლოდქმნადობის გამოხატულება; რადგან აზროვნება არსებობს არა როგორც საგანი, არამედ როგორც პროცესი და ამ პროცესის პირდაპირი ტრანსლიაცია ხდება არა სიმბოლოთა უძრავი ქსელის გზით, არამედ იმ განუსაზღვრელ ზოლში, სადაც იქმნება ღირებულება, მნიშვნელობები გადადიან ერთმანეთში, სადაც ხდება სიმბოლოთა თამაში. მთავარია არა მნიშვნელობა, არამედ მნიშვნელობის მიცემის აქტი. ამ პროცესში ფეთქავს აზროვნება როგორც ცოცხალი არსი.

ამიტომ რიტუალის საბოლოო განმარტება ასეთი იქნება: ქმედებათა სისტემა... პროცესი, რომლის შედეგადაც იქმნება სიმბოლო და ყალიბდება გარკვეული ღირებულებრივი მიმართება.

იმისათვის რომ ხელოვნების ნაწარმოებმა შეგვიყვანოს ცნობიერების ნაკადში, უნდა შესრულდეს რიტუალი, რომელიც არ დაიყვანება

მთელ რიგ სიმბოლოებზე და მათ შესატყვის შინაარსებზე, არამედ წარმოგვიდგება როგორც ერთგვარი განუზღვრელობა, როგორც ამ სიმბოლოთა გაჩენისა და მათი შემდგომი ცვალებადობა – თამაშის ღია პერსპექტივა. მხოლოდ რიტუალის ამ სრულ ღიაობაშია შესაძლებელი შევცუროთ ცნობიერებაში და მოვახდინოთ ნამდვილი აზროვნების აქტი (კი არ გამოვხატოთ, არამედ მოვახდინოთ ის).

ბრეხტი გრძნობს ამის აუცილებლობას. ბრეხტის თეატრი „ღია“ თეატრია, სადაც რიტუალი არ ამოიწურება იმ სიმბოლოებითა და მნიშვნელობით, რაც ნაწარმოების მიხედვით უნდა შეიქმნას. რიტუალი ღიაა ამ მნიშვნელობითა აღქმის მიმართაც. ის მაყურებელს გაურკვეველობაში ამყოფებს. სცენა მას პირდაპირ კი არ აწვდის სათქმელს, არამედ გზას უხსნის თავისი საკუთარი ძალებით მივიდეს იქამდე, რაც ავტორმა შექმნა. აღმქმელის მიერ განეული შრომა აქ ისეთივე შემოქმედებაა, რომლის შედეგად ადამიანი განიცდის სხვის ნაწარმოებს, როგორც საკუთარი აზროვნების უნიკალურ შედეგს და სწორედ ამ თვითგანცდით მოდის ერთიანობაში ავტორთან.

„გაუცხოების ეფექტი“, რომლის შესახებაც გვესაუბრება ბრეხტი, (31) არის გზა გავარღვიოთ თეატრის ილუზორულობა და რაღაც რეალური შევთავაზოთ დარბაზს. ჩვენი მხრიდან დავამატებდით, რომ ლაპარაკია არა ცხოვრების სინამდვილეზე, არამედ აზროვნების რეალობაზე, რაც საზრისის შექმენისა და მნიშვნელობის მიღების, მოკლედ, ღირებულებრივი ქმედების ნამდვილობაში მდგომარეობს. მაყურებლის აღქმა და მაყურებელთან კონტაქტი ნაწარმოების ელემენტია, ნაწარმოებს თითქოს აღარ სჯერა იმ გამონაგონის, რომელიც ავსებს მის სტრიქონებს და სცენებს, მართლაც მომხდარის სახით, თუმცა არც იმაშია დარწმუნებული, რომ ის მხოლოდ ცნობიერების თამაშია და სხვა არაფერი.

ეს ეჭვი გააუცხოებს და კრიტიკულ მიმართებაში ამყოფებს ნაწარმოებს საკუთარ თავთან. მხატვრული ნაწარმოები გაურკვეველობის ზღურბლზე დგას. რა არის ის, პირობითობა, გამონაგონი თუ ცხოვრების სარკე? ნაწარმოები არის არა რომელიმე პასუხი ამ შეკითხვაზე, არამედ თავად ეს შეკითხვა საკუთარი თავის მიმართ. დეკარტეს ეჭვის პოზიციიდან შეიძლება ითქვას, რომ მხატვრული არსის ყოველი ცალსახა გადანწყვეტა არის საეჭვო, მაგრამ თვითონ ეს დაეჭვება საკუთარ თავში არის უეჭველი და ნამდვილი. მხატვრული ქმნილება მაშინ იხსნება

როგორც სინამდვილე, როგორც ყოფიერება, როცა არ არის გადახრილი არც გარე სამყაროს და არც ავტორის ცნობიერების მხარეს, არამედ თამაშობს ამ ორ პოლუსს შორის, ინარჩუნებს შუა, გარდამავალ მდგომარეობას, არც ცხოვრების ასახვაა და არც ავტორის სუბიექტურობის გამოხატვა, ერთიც არის მეორეც, რადგან ერთადერთი გარკვეული და ნამდვილი, რაც აზროვნებიდან და კერძოდ მხატვრული აზროვნებიდან შეიძლება მოვიდეს ჩვენთან, ეს გახლავთ მუდმივი დაეჭვება საკუთარ თავში, რომელიც ყველაფერს კითხვის ნიშნის ქვეშ აყენებს და ამდენად ცხადყოფს საკუთარ თავს, როგორც დაეჭვების ნამდვილად მომხდარ ფაქტს.

გაურკვევლობაში ყოფნა, სულისა და გარე სამყაროს მნიშვნელობებს შორის თამაში, ალაგზნებს მაყურებლის კრიტიკულ ინტერესს, ბიძგს აძლევს მის შემოქმედებით აღქმას. ნაწარმოები ისე უნდა იქნას მოწოდებული, რომ დარბაზი სულ მუდამ არჩევანის ზღურბლზე იდგეს. მაყურებელი არ უნდა ჩაიკეტოს ტექსტის ერთ ინტერპრეტაციაში. როგორც კი ის მოახდენს არჩევანს და გარკვეულად გაიგებს გაგონილსა და ნანახს, სიმბოლოთა მომდევნო ნაკადმა კვლავ ეჭვის ქვეშ უნდა დააყენოს ის, გაგების ახალი შესაძლებლობა შესთავაზოს მას, ამ შესაძლებლობის შემდგომი უარყოფის პერსპექტივით და ა. შ.

საბოლოო ჯამში შემსრულებელიც და აღმქმელიც სულ მუდამ გადადის შეცნობის წერტილიდან შეუცნობელში. ნაწარმოები არ აძლევს მას რომელიმე გაგებაზე შეჩერებისა და სულის მოთქმის საშუალებას. აახალ ვარიანტს ცვლის ვარიაციათა ახალი შესაძლებლობა, რის შედეგადაც ადამიანს ვერ უყალიბდება ერთი, გარკვეული აზრი ნაწარმოების შესახებ, სამაგიეროდ უჩნდება განცდა, რომ ის შეხებაშია რაღაც ცოცხალთან და ყოფიერთან, რომელიც ამოუნურავია გაგებისა და ინტერპრეტაციის თვალსაზრისით. ამ განცდის გზით ის რეალური ყოფიერება, რომელსაც მხატვრული ნაწარმოები შეიცავს თავის თავში, გადადის სცენიდან დარბაზში, ავტორიდან მაყურებელში. ამ ყოფიერების გახსნისა და რეალიზაციის საშუალებაა ნაწარმოებში გამოხატული ირონია და ეჭვი იმ წარმოდგენილი სამყაროს მიმართ, რომელიც სინამდვილის პრეტენზიით გამოდის სცენაზე, თუმცა ეს ეჭვი მიუღებლადაც არ სცნობს ამ პრეტენზიას და ნაწარმოებს როგორც მხოლოდ წარმოდგენასაც კითხვის ნიშნის ქვეშ აყენებს.

ასე რომ „ღია“ მხატვრული ნაწარმოების ეგზისტენციალური საზრისი, ამ საზრისის გამუდმებულ ძიებასა და დადგენაში მდგომარეობს, რადგან მხოლოდ ამ ძიების დროს ვლინდება ის, როგორც არსებული, როგორც ცნობიერების ცოცხალი ნაკადი. იქნებ ამიტომაც ასე ხაზგასმით მოითხოვს ბრეხტი, რომ მსახიობი მხოლოდ ნაწილობრივ შევიდეს როლში, რადგანაც ის კი არ განასახიერებს, არამედ მხოლოდ მოგვითხრობს თავისი გმირის შესახებ. გარდასახვა ხდება იმდენად, რამდენადაც ეს ესაჭიროება მთხრობელს, წარმოგვიდგინოს თავისი პერსონაჟი და არა იმდენად, რომ მან შეგვიქმნას ილუზია, თითქოს თვით არის ის, ვის შესახებაც მოგვითხრობს.

უფრო ზუსტად რომ ვთქვათ, სცენაზე არ გვევლინება არც პერსონაჟი და არც მთხრობელი. სცენაზე გვევლინება მსახიობი, რომელიც დგას ე. წ. „მესამე პოზიციაში“. ეს გახლავთ გაუცხოება თხრობის როგორც ობიექტისგან, ასევე სუბიექტისაგან. ჩვენს თვალწინ ვილაც მეტყველებს და მოქმედებს, რომლისთვისაც აშკარად ვინროა როგორც პერსონაჟის, ასევე ავტორის ნიღაბი. მას არა აქვს არც სახე, არც სახელი (თუმცა ეს უსახობა გარკვეული მხატვრული სახით შეიძლება იქნას წარმოდგენილი). ის წამდაუნუმ მიგვანიშნებს ვილაცის ან რაღაცის შესახებ, მაგრამ მინიშნება სულ იცვლება, ეჭვი ეჭვადვე რჩება, რადგან მთავარია შეკითხვის დასმა და არა კონკრეტული პასუხი, რომელიც ერთ მნიშვნელობას დაადგენს, სხვა შესაძლებლობებს კი მოსპობს. „მესამე პოზიცია“ შეკითხვის მდგომარეობაა, გაურკვეველად ყოფნაა გმირსა და მთხრობელს შორის. აქ ეჭვი ამსხვრევს ნებისმიერ ნიღაბს და ნამსხვრევებს იქით ხედავს თავისთავს, როგორც ეჭვს, როგორც აზროვნების აქტს.

რობერტ სტურუა ზუსტად გრძნობს ამ არსებით ნიუანსს ბრეხტის თეატრში. პიესის წამყვანი მასთან გამუდმებით თამაშობს მთხრობელსა და პერსონაჟს შორის. ორაზროვნება, ერთ პოლუსზე არ შეჩერება, ამდაფრებს ჩვენს ინტერესს და სულ შეკითხვის ქვეშ გვამყოფებს; „არის ეს მართლაც ის, ვისაც წარმოგვიდგენს?“ წამყვანი. რომელიც არაა ჩაკეტილი თავის თავში, ღიაა ნებისმიერი როლის მიმართ. იგი სხვა არაფერია თუ არა მოარული ეჭვი, რომელიც დარბაზში კრიტიკული აზროვნების ატმოსფეროს ქმნის, სცენაზე მომხდარ განცდას კი თამაშის სიმსუბუქეს და აზრის სინათლეს ანიჭებს.

მსჯელობამ შორს გაგვიტაცა და იქნებ კიდევაც დავშორდით ცნობიერების ნაკადის თემას. თუმცა ისიც გვეფიქრება, რომ ცნობიერების ნაკადში მხოლოდ გაუცხოების გზით შეიძლება მოხვედრა. უცნაურია, მაგრამ დასახული მიზნის მიუწვდომლობა, მისი შეუძლებლობის აღიარება, მისი მიღწევის შესაძლებლობას წარმოშობს. ასეთი რამ შესაძლებელია მხოლოდ იქ, სადაც ის, ვინც მიზანს ისახავს, თვითონ წარმოადგენს თავისივე მიზანს. ასეთი ვითარება მხოლოდ ცნობიერების სამყაროში შეიძლება შეიქმნას. ცნობიერებამ „იცის“, რომ ის ძირის ძირამდე ვერ ჩაყვება თავის არსებობას და ზუსტად ვერ დაემთხვევა თავის სპონტანურ დინებას, ამიტომ უარს უცხადებს ამგვარ მცდელობაზე, შედის თავისი არსებობის მდინარეში პირობითად, გადატანითი აზრით, მაგრამ სწორედ აქ ირკვევა, რომ თვით ეს უარის თქმა, აზრის გადატანა, გაუცხოება და მნიშვნელობის პირობითობა, აზროვნების ის რეალური პროცესია, რომელიც მისგან მიუწვდომელი ნაკადის შემადგენლობაში შედის.

ამრიგად, როცა ვაღიარებთ ცნობიერების ნაკადის მიუწვდომლობას, ჩვენ ვიწყებთ მის მენტალურ პროცესთა პირდაპირ რეალიზაციას. სწორედ ამიტომ გაუცხოება და აზრის გადატანა წარმოგვიდგენს ცნობიერების ნაკადს არა მარტო პირობითად (შინაარსობრივ პლანში), არამედ უშუალოდაც (ფორმის თვალსაზრისით). აქედან გამომდინარე, რიტუალიც ერთი მხრივ ცნობიერების ნაკადის სიმბოლოა, მეორე მხრივ კი (როგორც ფორმის ცვალებადობა და სიმბოლოთა თამაში) უშუალოდ ემთხვევა მას. ამიტომაც მოვითხოვთ, რომ რიტუალი იყოს არა გარკვეულ სიმბოლოთა სისტემა, არამედ ერთგვარი განუზღვრელობა, როგორც სიმბოლოთა თამაშის ღია პერსპექტივა, რომელიც გამოგვიყვანს პირობითობის პლასტიდან და აზროვნების ცოცხალ დინებაში შეგვაგდებს.

თავი 4

სიცოცხლის ფენომენოლოგია

სიცოცხლის ფენომენოლოგიური გაგება

სულისა და მატერიის დუალიზმის პრობლემა ისე მწვავედ წამოიჭრა ახალ ფილოსოფიაში, ისე ღრმად და ფართოდ განათდა სამყაროს პოლიფონიური ხედვის შუქზე, რომ თავად პრობლემის გადაუჭრელობამ, ანუ სულიერისა და მატერიალურის შეუთავსებლობამ ერთგვარი პოზიტიური ელფერიც კი შეიძინა.

ასეთმა ფერიცვალებამ დაამსხვრია მატერიალისტური აზროვნების ქიმერა – ერთიან, დეტერმინისტურ კავშირში განჭვრიტოს ყოფიერება და სული. სამყაროს ერთიანობამ, მისივე შინაგანი დუალიზმის გათვალისწინების ფონზე, სიცოცხლის მთლიანობის სტატუსი შეიძინა. ყოველივე ამან წარმოუდგენლად გააფართოვა სიცოცხლის ფილოსოფიური გააზრების ფარგლები და აზროვნების ამ ზღვარდაუდებელმა მისწრაფებამ შემოქმედებითი ხასიითი შეიძინა.

რაც არ უნდა შორს წავიდეს ფილოსოფია სიცოცხლის შემოქმედებით გააზრებაში, სიცოცხლის ფილოსოფია მაინც ვერ გაცდა და ვფიქრობთ, ვერც ვერასოდეს გაცდება სულისა და მატერიის დუალიზმის პრობლემას. ამიტომ სიცოცხლის არსებების ფილოსოფიურმა კვლევამ არ შეიძლება გვერდი აუაროს მისი ძირითადი მომენტების – ფიზიკურისა და ფსიქიკურის პრინციპული განსხვავების საკითხს, თუმცა მეორე მხრივ არ შეიძლება არ „დაინახოს“ ამ შეუთავსებელ მხარეთა სასწაულებრივი შეთავსება ცოცხალი არსის მთლიანობაში.

სიცოცხლე უმარტივესი და თანაც ურთულესი ფენომენია. არ შეიძლება არც მისი შინაგანი დუალიზმის უგულვებელყოფა და არც მისი განუყოფელი მთლიანობის დარღვევა. სიცოცხლის გაცნობიერების

გზაზე, ფილოსოფიურმა აზროვნებამ უნდა გაიაროს ზუსტად შუაში, დუალიზმის „სცილასა“ და მთლიანობის „ქარიბდას“ შორის.

წინასწარ შევნიშნოთ, რომ უკვე გზის სათავეში აღჭურვილი ვართ სიცოცხლის გარკვეული გაგებით. ეს გაგება მოცემული მაქვს არა თანდაყოლილ იდეათა სახით, არამედ სულ სხვა მიზეზის გამო. საქმე იმაშია, რომ თუკი მე ვიკვლევ სიცოცხლის არსებობის ფაქტს, ისიც უნდა გავითვალისწინო, რომ თვითონ წარმოვადგენ ამ ფაქტს; თვითონ ვარ სიცოცხლის ის სასწაულებრივი მთლიანობა, რომელიც ანალიზის საგნად მინდა ვაქციო. ამ შემთხვევაში შეუძლებელია დავინახო წყალგამყოფი კვლევის ობიექტსა და სუბიექტს შორის. ეს საზღვარი მეტად პირობითია, მოუხელთებელია. სუბიექტურობის გარეთ გატანილი სიცოცხლე, როგორც ობიექტი ადვილად ექვემდებარება სისტემატიზაციას, განზოგადოებას, მაგრამ კარგავს თავის უმთავრეს შინაგან მომენტს – განუმეორებლობას, რაც ფაქტიურად ანგრევს კიდევაც მას.

ფაქტი ერთია – სიცოცხლის საზრისის ჩამოყალიბება შეუძლებელია ემპირიული დაკვირვების საფუძველზე. ეს საზრისი ჩემი შინაგანი რეფლექსიით ხორციელდება. თვითრეფლექსია მეტ-ნაკლებად ყოველ ცოცხალ გონით არსს თანსდევს. პრაქტიკულად ნულის ტოლია იმის ალბათობა, რომ ჩემს ორგანიზმში მიმდინარე ურთულესი, მიზანმიმართული პროცესები ხდებოდეს შემთხვევით, ბრმად და უსისტემოდ, სიცოცხლის იდეურ შინაარსთან შეხების გარეშე. ეს კავშირი რომ არ არსებობდეს, მე ვერ განვახორციელებდი ჩემი არსებობისათვის აუცილებელ ორ უმთავრეს ოპერაციას; სიცოცხლის შემადგენელი მომენტების – სულიერისა და ფიზიკურის ერთმანეთისაგან გამიჯვნას და ამ პრინციპული განსხვავების მიუხედავად, მათ თავისუფალ სინთეზსა და გამთლიანებას.

არადა ფაქტი სახეზეა; მე ვარსებობ და ვანხორცილებ ამ ორ, ერთმანეთის გამომრიცხავ ქმედებას. ვანხორცილებ არა ბრმად და ინერტულად, გარე ზემოქმედების ძალით, არამედ აქტიურად, ჩემი შინაგანი რწმენისა და იდუმალი ცოდნის საფუძველზე.

საიდან ჩნდება ეს იდუმალი ცოდნა? როგორ შეიძლება წინასწარ გავიაზრო ყველაფერი ის, რაც ხდება და მოხდება ჩემს არსებაში? უბრალოდ მე ვარ, ვარსებობ სიცოცხლის გაგებისა და გააზრების გარკვეულ პერსპექტივაში; ჩემი არსებობა თითქოს შერწყმულია ამ ინ-

ტუიციურ ცოდნასთან, რომლის საფუძველზეც მე ვცოცხლობ და ისევ და ისევ ვანხორციელებ საკუთარ სიცოცხლეს.

აქ აზროვნება შემოქმედებაში გადადის და თავის თავს გაიაზრებს იმ თავისუფალი ქმნილების სახით, რომელსაც ის ამ თვითგააზრების შედეგად შექმნის. თავისუფლების მისაღწევად ადამიანის ცნობიერება სულსა და სხეულს ისე განასხვავებს ერთმანეთისაგან, რომ გამორიცხავს ყოველგვარ დეტერმინიზმს მათ შორის. ამიტომაც შეუძლებელია ჩემი ფიზიკური და ფსიქიკური მომენტების მიზეზობრივი გადაჯაჭვა და ერთმანეთზე დაყვანა. ჩემი ობიექტურ-ფიზიკური არსებობა და სუბიექტური ცნობიერება ყოფიერების განსხვავებულ სფეროებშია განთავსებული. თუკი პირველი რეალობის სფეროს განეკუთვნება, მეორე იდეალურ სამყაროში სუფევს. ობიექტური რეალობიდან გასვლის გზით ცნობიერება, როგორც იდეალური არსი პრინციპულად ემიჯნება ფიზიკურ არსებობას. თუ არსებობა და არსი, რეალური და იდეალური, საგანი და მისი საზრისი ყოფიერების სხვადასხვა განზომილებაში არ დავსახეთ, მაშინ დაირღვევა სიცოცხლის განხორციელების პირველი პირობა და ამიტომ აზრი დაეკარგება მის მეორე საფეხურსაც – განსხვავებულ მხარეთა სინთეზს.

სიცოცხლის არსებობის ფაქტი კი საპირისპირო მოსაზრებაში მარნმუნებს. ამიტომაც ვიტყვდი, რომ ფიზიკური და ფსიქიკური, ორად გახლეჩილი სამყაროს სფეროებია. საკითხი დგას იმის შესახებ, თუ როგორ უნდა მოხერხდეს ამ სრულიად განსხვავებულ სფეროთა სინთეზი?

უნდა შევნიშნოთ, რომ როდესაც ვლაპარაკობთ სიცოცხლის საზრისზე, არ ვგულისხმობ სიცოცხლის გააზრებისა და შემეცნების შედეგად მიღწეულ ცოდნას. სიცოცხლის საზრისი ის არსობრივი იდეაა, რომელთანაც ზიარება არათუ სიცოცხლის გაგებას, სასიცოცხლო პროცესების რეალიზაციასა და მართვასაც იწვევს. ასეთი ინტუიციური გაგება უფრო დაკავშირებული უნდა იყოს ცნობიერების ონტოლოგიურ საფუძველბთან – მის იდეალურ სტრუქტურასთან და არა ცნობიერების გნოსეოლოგიურ ფუნქციასთან – ასახოს და განსაზღვროს თავისი საგანი. ამიტომ სიცოცხლის საზრისთან ზიარება ინფორმაციას კი არ გვაძლევს, აქტიურ სასიცოცხლო ქმედებას გვიჩვენებს, რაც სიცოცხლის შემადგენელი მომენტების – ფიზიკურისა და ფსიქიკურის, ცნობიერების ონტოლოგიურ სტრუქტურაში შეყვანას, ანუ მათ იდეალიზაციას ნიშნავს.

სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, სულიერიც და მატერიალურიც უნდა დავიყვანოთ იმ იდეალურ სტრუქტურებზე, იმ სპეციფიკურ იდეებზე, რომლებიც მათი არსობრივი მნიშვნელობის და ფიზიკური არსებობის თავისებურებას გამოთქვამს.

ფიზიკურ-მეტერიალური სამყაროს არსებობის ძირითად იდეად მიმართების, ანუ ფარდობითობის იდეა შეიძლება მივიჩნიოთ. გარე სამყაროს მატერიაში საგნის არსებობა განისაზღვრება გარედან, შეფარდებითად, სხვა ობიექტებთან და მოვლენებთან მიმართებაში. ამრიგად ფარდობითობის იდეა, ანუ „არსებობა სხვასთან მიმართებაში“ის იდეალური ნიშანია, რომლითაც ფიზიკური რეალობა აღინიშნება ცნობიერების სტრუქტურაში.

ფარდობითობის იდეის ანტითეზაა თავისთავადობის მეტაფიზიკური იდეა და სულისა და მატერიის დუალიზმში ის სწორედ სულის სამყოფელს მიეწერება. სიცოცხლის დიალექტიკური მთლიანობა არსებობისა და არსის პრინციპულ გამიჯვნას გვთხოვს, ამიტომ არსთა სულიერ სფეროში, ფარდობითობის პრინციპისაგან განსხვავებული, თავისთავადობის იდეა ბატონობს.

„არსებობა თავის თავში ანუ თავისთავადი არსი“, სწორედ ამ იდეით წარსდგება სიცოცხლის სულიერება ცნობიერების სცენაზე.

ფენომენოლოგიამ მოხსნა დაპირისპირება და შეუთავსებლობა აღნიშნულ სულიერ და ფიზიკურ მხარეთა იდეებს შორის. ინტენციონალობა, როგორც წმინდა ცნობიერება აერთიანებს ფიზიკური არსებობისა და მეტაფიზიკური თავისთავადობის იდეებს. ერთი მხრივ ინტენციონალობა არის ცნობიერების მიმართება გარეთ, ობიექტისაკენ ანუ მისი „ლიაობა“ სხვის მიმართ, რაც მიმართების იდეის დასტურია. მეორე მხრივ კი ინტენციონალობა, „ლიაობა“ არის ცნობიერების თავისთავადი ნიშანი. იგი არ არის განსაზღვრული გარედან სხვის მიერ. ეს იდეა-ნიშანი ლოგიკურად წინ უსწრებს იმ ობიექტის არსებობას, რისკენაც მიმართულია ცნობიერება და რომლის გარეშეც ეს უკანასკნელი ვერ შეიძენდა სიცოცხლის აზრს.

ფენომენოლოგია კი არ ნაშლის განსხვავებას ფარდობითობისა და თავისთავადობის იდეებს შორის, რასაც შესაბამისად ეყრდნობა მატერია და სული, პირიქით, მათი პრინციპული განსხვავების შენარჩუნების გზით აერთიანებს და ამთლიანებს მათ. ფენომენოლოგიური მეთოდი „ეპოქე“,

ლოგიკურ შინაარსთა ბრჭყალებში ჩასმით, არსებობაზე პრეტენზიის გაუქმებით განასხვავებს ცნობიერებას როგორც არსს, არსებულისაგან როგორც ობიექტისგან და სწორედ ამ განსხვავების საფუძველზე ახდენს იდეაციას – მკვეთრად გამიჯნული ცნობიერებისა და ობიექტის გამთლიანებას ინტენციონალურ აქტში.

მე როგორც ცოცხალი არსება ამ ურთულეს პროცესს განვახორციელებ უმარტივესად, ჩემი ინტუიციური ცოდნის საფუძველზე. ასეთი „რთული სიმარტივე“ სახეზეა და ხორციელდება ყველგან, სიცოცხლის გამოვლენის ყველა დონეზე, ყოფიერების ინდივიდუაციის დაუსრულებელ პროცესში.

ჩატარებული ანალიზი გვიჩვენებს იმ თვალნათლივ მოდელს, თუ როგორ ახდენს სიცოცხლე დუალიზმისა და მთლიანობის ამ სასწაულეზო ბრივ შეთავსებას.

სიცოცხლის ფენომენოლოგიური გაგებიდან (32) გამომდინარეობს მეტად მნიშვნელოვანი შედეგი:

ფიზიკურისა და ფსიქიკურის ავტონომიურობა და ამავე დროს მათი „თანაშემოქმედება“ შესაძლებელია მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუკი მათ ყოფიერების სხვადასხვა განზომილებაში განვათავსებთ და შემდეგ ამ განზომილებიდან ერთიან საკოორდინატო სისტემას შევქმნით. ეს არის ეგზისტენციალური და ფენომენოლოგიური განზომილებები. მაშინ ვიტყვით, რომ სიცოცხლის არსებობა ეგზისტენციალურ განზომილებაში განიხილება, ხოლო მისი არსი და საზრისი, ფენომენოლოგიურ დონეზე. ეს განზომილებანი ერთმანეთს მხოლოდ წმინდა ცნობიერების წერტილში გადაკვეთავს. ზემოთმოყვანილ იდეებთან კავშირში ასეც შეიძლება ვთქვათ; სიცოცხლე არსებობს როგორც კონკრეტული რეალობა სხვა გარკვეულობებთან მიმართებაში, მაგრამ მნიშვნელობს როგორც არსი და საზრისი თავისთავადობის იდეის, ანუ წმინდა ღირებულების საფუძველზე.

ამრიგად სიცოცხლის ფენომენი ასე შეიძლება გავიგოთ;

თუკი რაიმე მოვლენის არსებობა და არსი (საზრისი) ყოფიერების სხვადასხვა, რეალურ და იდეალურ განზომილებაშია მოცემული, მაშინ საქმე გვაქვს სიცოცხლის ფაქტთან.

ამ განმარტებიდან ნათელია, რომ ემპირიულ მოვლენათა ინდუქციური განზოგადების (არსის დადგენის) მეცნიერული გზა სიცოცხლის

უგულვებელყოფის, ამ მოვლენების მხოლოდ ფიზიკურ პროცესებად განხილვის გზაა, რადგან ამ შემთხვევაში არსი არ გვეძლევა სუბიექტურად, იდეალურ პლანში, თავისთავადობის იდეის საფუძველზე, არამედ არსებობაც და არსიც დადგენილია ერთი და იგივე განზომილებაში, ობიექტური რეალობის მიმართ.

აქედან გამომდინარე, ვიტყვით, რომ თუკი სამყაროს კერძო – მეცნიერული სურათი იმდენად ობიექტივირებულია, რომ ადგილი აღარ რჩება სუბიექტურობისთვის, ასეთი სურათი ვერ გვიჩვენებს სიცოცხლის ფენომენის თავისუფალ და უნიკალურ სახეს და იწვევს თანამედროვე ადამიანის სულიერი არსებობის კრიზისს.

არსის დადგენის ფენომენოლოგიური გზა კი სწორედ ობიექტური არსებობის განზომილებიდან გამოსვლის და თავისთავად ღირებულებათა სფეროში გადასვლას ნიშნავს.

ასეთი ღირებულების საძიებლად მოვლენების ვარიაცია ხდება არა ობიექტური რეალობის ფარგლებში, არამედ სუბიექტურ არსთა განზომილებაში. ამ ვარიაციას ჰუსერლი ფენომენის შესაძლებლობათა ჰორიზონტის გახსნას უწოდებს. ასე დადგენილი არსი შეესაბამება არა ემპირიულ მოვლენათა სიმრავლეს, არამედ ერთეულ მოვლენას, როგორც უნიკალურსა და განუმეორებელ, ცოცხლად ფენომენს.

ამრიგად ჩატარებული ანალიზი გვიჩვენებს:

სიცოცხლის ფაქტის წინაშე ვართ აქ, სადაც არსებობა და არსი, საგანი და მისი საზრისი, რეალური და იდეალური, ყოფიერების ერთიანი საკოორდინატო სისტემის განსხვავებულ განზომილებაშია მოცემული.

* * *

სიცოცხლის ფენომენოლოგიური გაგების საფუძველზე შეიძლება მოვახდინოთ ძენონის ცნობილი აპორიის ინტერპრეტაცია მოძრაობის პროცესის ლოგიკური გააზრების მიზნით.

მოძრავი სხეული ან თავისით მოძრაობს, ან სხვა ამოძრავებს მას. ორივე შემთხვევაში მოძრაობის ფაქტი სიცოცხლის არსებობას უკავშირდება და გამართლებულია მისი ლოგიკური ახსნა სიცოცხლის ფენომენოლოგიის მიხედვით.

გავიხსენოთ, რაში მდგომარეობს ძენონის პარადოქსის არსი:

მოძრავი სხეული მოცემულ **A** წერტილში არის და არც არის. რაიმე წერტილში ყოფნა და თანაც არყოფნა ლოგიკურად მოუაზრებადია,

ხოლო ის, რაც მოუაზრებადია, მოკლებულია ჭეშმარიტ არსებობას. მოძრაობა ილუზიაა.

სიცოცხლის ფენომენოლოგია სხვა ინტერპრეტაციას გვთავაზობს:

რამდენადაც მოძრაობა სიცოცხლეს უკავშირდება, სიცოცხლის ფენომენოლოგიური განმარტების თანახმად, მოძრავი სხეულის არსებობა და არსი (მისი საზრისი) ყოფიერების განსხვავებულ (რეალურ და იდეალურ) განზომილებებშია მოცემული.

ამიტომ ნაცვლად იმისა, რომ ვთქვათ – მოძრავი სხეული **A** წერტილში არის და არც არის, ვამბობთ, რომ მოძრავი სხეული რეალურად **A** წერტილში იმყოფება, მაგრამ მას გააჩნია მომდევნო, **B** წერტილში ყოფნის საზრისი. ანუ იგი არის **A** წერტილში, მაგრამ „მნიშვნელობს“ როგორც **B** წერტილში მყოფი.

სიცოცხლის ფენომენოლოგიის მიხედვით, სხეულის **A** წერტილში ყოფნა განიხილება ეგზისტენციალურ განზომილებაში, როგორც რეალური ყოფნა, ხოლო მომდევნო **B** წერტილში არსებობა იდეალურ პლანში, რომ მას გააჩნია **B** წერტილში ყოფნის საზრისი. ასეთი იდეალიზაციის შედეგად, **B** წერტილი უკვე აღარ არის მოძრაობის რეალური ტრაექტორიის წერტილი. იგი აყვანილია ფენომენოლოგიური განზომილების დონეზე, ანუ არის არა მიზეზ-შედეგობრივი პროცესის (მოძრაობის) ელემენტი, არამედ დასახულია ამ პროცესის მიზნად.

ამიტომაც ვამბობთ, რომ მოძრავი სხეული იმყოფება **A** წერტილში, მაგრამ მიისწრაფვის **B** წერტილისაკენ.

ამრიგად, მოცემულ წერტილში ყოფნა-არყოფნის დიალექტიკური განხილვის ნაცვლად, სიცოცხლის ფენომენოლოგია მოძრაობას განიხილავს ფენომენოლოგიური ლოგიკის საფუძველზე, როცა რეალური არსებობა და იდეალური საზრისი პრინციპულად განსხვავებულია, მაგრამ ლოგიკურად არ გამორიცხავს ერთმანეთს, რადგან ყოფიერების სხვადასხვა დონეზეა მოცემული და დუალიზმის მიუხედავად სხვადასხვა მხრიდან ემატება და ავსებს ერთმანეთს ცოცხალი არსის მთლიანობაში.

თავი 5

ფენომენოლოგიური მოტივები თეოლოგიაში

ქრისტიანული რწმენა და ფენომენოლოგიური ლოგიკა

„მე ვარ გზა, ჭეშმარიტება და სიცოცხლე, მამასთან
ვერაჲინ მივა, თუ არა ჩემით“ (იოანე, 14, 6). (33)

„მე და მამა ერთნი ვართ“ (იოანე, 10, 30.). (33)

მაცხოვრის სიტყვა მამისა და ძის განუყოფლობის შესახებ, ქრისტიანული რწმენის გზისა და მიზნის ერთიანობას ამტკიცებს, მაგრამ თუ რწმენის მიზანი სრულიად ჭეშმარიტია და მისი გზაც, შესაბამისად სიმართლის ერთადერთი გზაა, მაშინ არ არსებობს ღმერთთან მიახლოების სხვა შესაძლებლობა, რაც ქრისტიანული რწმენის დაპირისპირებას და შეურიგებლობას უნდა ნიშნავდეს სხვა სარწმუნოების, როგორც არაჭეშმარიტი გზის მიმართ. საინტერესოა, როგორ ხდება ამ შეურიგებლობის შეთანხმება ქრისტიანულ შემწყნარებლობასთან. თუკი რწმენაში ყოფნა ჩემი მიზნის ურყევი ჭეშმარიტებისა და აქედან, სხვა სარწმუნოების სიმცდარის ნათელი დასაბუთებაა, მაშინ მიმტევევლობა, როგორც ქრისტიანული ცხოვრების ზოგადი მცნება, რომელიც კერძოდ სხვა სარწმუნოების მიმართაც ძალაში რჩება, ლოგიკურად აღარ გამომდინარეობს ასეთი შინაგანად უკომპრომისო და პრინციპული პოზიციიდან.

გამოსავალი აქ ისაა, რომ უარი ვთქვათ იმ ჩვეულებრივ ლოგიკაზე, რომლის თანახმად ერთი დებულებიდან გამომდინარეობს მეორე, მეორიდან მესამე და ა. შ. ეს გახლავთ ფორმალური, ანუ გამომდინარებითი ლოგიკა, რომელსაც უნებურად მივმართავთ როგორც ყოფაცხოვრებაში, ასევე მეცნიერებაში და ფილოსოფიაშიც. ჩვენი პრობლემის ჭრილში ფორმალურ-ლოგიკური ჯაჭვის რგოლი ასეთი იქნება:

თუკი მწამს, რომ ჭეშმარიტია A (ქრისტიანობა), მაშინ უნდა ვაღიარო, რომ არაჭეშმარიტია არა A (ისლამი). სანყისი თეზისიდან გამომდინარე, ლოგიკური ანტითეზა ამ შემთხვევაში მიბიძგებს შეურიგებლობისა და ბრძოლისაკენ და არა შემწყნარებლობისაკენ; უფრო სწორედ, სხვა სარწმუნოების მიმართ შეურიგებლობას და შემწყნარებლობას ერთმანეთის საპირისპირო და ურთიერთშეუთავსებელ მომენტად სახავს. ამ მომენტმა არ შეიძლება განხეთქილება არ შეიტანოს ქრისტიანული მსოფლგანცდის მთლიანობაში.

ეს რომ არ მოხდეს, უნდა დავამსხვრიოთ ის ლოგიკური ჯაჭვი, რომლის თანახმად ჭეშმარიტების რწმენიდან თავისთავად და ფორმალურად გამომდინარეობს მტკიცება საპირისპირო ანტითეზის მცდარობის შესახებ. ლოგიკური ანტითეზა უნდა განიდევენოს რწმენის მიზანზე მთლიანად კონცენტრირებული ცნობიერებიდან, რადგან ყოველი მსჯელობა, გამოთქმული ამ საპირისპირო შინაარსის მიმართ, არის არა ცნობიერების რეალური კონცენტრაციის შედეგი, არამედ ფორმალური დასკვნა ლოგიკის ზოგადი წესების საფუძველზე, რომელთანაც არაფერი ესაქმება ქრისტიანული რწმენის ფენომენს.

ფორმალური ლოგიკის უარყოფისა და ახალი ლოგიკის ძიების პროცესში, ვფიქრობთ, შესაძლებელია მივმართოთ ტრანსცენდენტალურ ლოგიკას, რომელიც ედმუნდ ჰუსერლის ფენომენოლოგიურ ფილოსოფიაში ჩამოყალიბდა. ტრანსცენდენტალურ, ანუ ფენომენოლოგიურ ლოგიკას საფუძვლად უდევს ის, რაც უგულვებელყოფილია ფორმალური ლოგიკის დონეზე; კერძოდ, სამყაროს საგნებისა და მოვლენების, უფრო ზუსტად კი ამ მოვლენათა მნიშვნელობებისა და საზრისების მიმართება ადამიანის ცნობიერებასთან. ცნობიერება, როგორც ცოცხალი არსი, არის უწყვეტი ნაკადი, ე. წ. „ჰერაკლიტეს მდინარე“, რომელშიც ორჯერ შეუძლებელია შესვლა. ეს ნიშნავს, რომ თუმცა ცნობიერების ნაკადი აზროვნების ზოგად-ლოგიკურ კალაპოტში მიმდინარეობს, თვით ამ ნაკადის ყოველი წვეთი, ყოველი ჭავლი, ყოველი მოძრაობა განუმეორებელია და თუ სამყაროს მოვლენებს ამ განუმეორებელ ნაკადთან მიმართებაში განვიხილავთ, მაშინ შეუძლებელია მოვახდინოთ სამყაროს სისტემატიზაცია, მისი ლოგიკურ იდეათა და საზრისთა ქსელში მოქცევა. ასეთი სისტემა მოითხოვს განმეორებადობას, პერიოდიზაციას, ზოგად კანონზომიერებათა ცოდნას, მაშინ, როცა ცნობიერების ნაკადთან

მიმართება სამყაროს მოვლენას განუმეორებელ, უნიკალურ ფენომენად აქცევს და ეს ფენომენი გამუდმებით ხელიდან უსხლტება ლოგიკური სისტემის ბაღეს.

ფორმალური ლოგიკა მოვლენის განმეორებადობის პოსტულატს ეყრდნობა. თუ მოვლენა არ განმეორდა, მაშინ ვერც მისი განმაზოგადებელი კანონი იარსებებს და ველარც ფორმალური ლოგიკა იმუშავებს – მისი მეთოდები: ინდუქცია და დედუქცია, სწორედ ფაქტების ერთგვაროვნებას ეფუძნება. ამ ერთგვაროვან სისტემაში ხელიდან გვიქრება ერთი მხრივ სამყარო, როგორც განუმეორებელი სიცოცხლის ნაკადი, მეორე მხრივ კი ცნობიერება, როგორც უნიკალური ფენომენი; ფენომენი, სადაც გამუდმებით მიმდინარეობს საგანთა და მოვლენათა მნიშვნელობების შექმნისა და ცვალებადობის პროცესი, სულიერი სიცოცხლის პროცესი, სადაც ყველაფერი ერთხელ და განსაკუთრებულად ხდება. სულისა და სამყაროს ეს მთლიანობა აღემატება ლოგიკურ შემეცნებას და მოითხოვს წვდომას – განსაკუთრებული სახის აზროვნებას, რომელიც საგანს დამანახებს, როგორც უნიკალურს და თავისთავადს, მხოლოდ ერთხელ და განსაკუთრებულად არსებულს. წვდომის ფენომენი არ გამოიყვანება შემეცნების შინაარსისგან ფორმალურ-ლოგიკური გზით, ზოგადი კანონის ან დებულების საფუძველზე. წვდომის ფენომენი ჩნდება და არსებობს თავისთავად. ის, ერთის მხრივ, რაღაც გაცხადებული შინაარსია, მეორეს მხრივ კი „იჭერს“ ცნობიერების იმ მოძრაობას, რომელმაც ეს შინაარსი გააცხადა. ასეთი ფენომენი გვიჩვენებს როგორც თავის ობიექტს, ასევე მისი წვდომისა და განსახიერების სუბიექტურ პროცესსაც. აი, რატომაა შეუძლებელი ამ შინაარსისაგან აბსტრაქცია ფორმალურ-ლოგიკური დასკვნის გამოტანის მიზნით. აბსტრაქცია შეუძლებელია იქ, სადაც საქმე გვაქვს უნიკალურ მოვლენასთან. მოვლენა კი უნიკალურია იმიტომ, რომ ის ასახავს არა მხოლოდ ობიექტურ მოვლენას, არამედ გვიჩვენებს იმ ცოცხალ, სუბიექტურ პროცესსაც, რომელმაც ეს მოვლენა სულის ფენომენად აქცია. ლოგიკა, რომელიც ამ უნიკალურ ფენომენს შეეხება, ვერ ისარგებლებს აზროვნების ფორმალური წესებითა და კანონებით. ლოგიკა აქ მხოლოდ გვისახავს იმ ზოგად-მეთოდოლოგიურ მითითებებს და წესებს, იმ სიმბოლიკასა და რიტუალებს, რომელიც ქმნის ხელსაყრელ სიტუაციას, რათა მოხდეს ამ უნიკალური შინაარსის გახსნა და გამოცხადება. ეს არის ფენომენოლო-

გიური ლოგიკა, რომელიც ითვალისწინებს არა მხოლოდ მოვლენათა რაციონალურ ურთიერთკავშირს, არამედ თვით მოვლენის შინაარსს და ამ შინაარსის წვდომის სულიერ ძალისხმევას.

ვფიქრობთ, სწორედ ასეთი სახის ლოგიკა მოქმედებს რწმენის სფეროში. ქრისტიანობა, როგორც ცოცხალი ღმერთის რელიგია, აპელაციას სიცოცხლის უნიკალური ფენომენის მიმართ უნდა ახდენდეს. სიცოცხლის ფენომენში ჩაქსოვილია როგორც ადამიანის თავისუფალი ნება, ასევე ამ თავისუფლებასთან თანაზიარი იდეა კაცობრიობის ხსნის შესახებ. ეს ღვთაებრივი იდეა გულისხმობს არა მხოლოდ მხსნელის შემწეობას ადამიანის მიმართ, არამედ ადამიანის შემხვედრ, საპასუხო მოძრაობას ხსნის მოლოდინში. ადამიანის თავისუფლების გარეშე ხსნის პროცედურა იქნებოდა გარედან თავსმოხვეული იძულება, ზემოქმედების ობიექტის სრული დეტერმინირების მიზნით, ანუ იგი დაკარგავდა ზნეობრივი აქტის საზრისს და მაშასადამე, ვეღარ დაუკავშირდებოდა სიკეთის იდეას – სახიერ და კაცთმოყვარე ღმერთს.

რწმენა ადამიანს არ ეძლევა მხოლოდ ზემოდან. რწმენა მისი შინაგანი თავისუფლებისა და ღვთაებრივი განზრახვის ჰარმონიის ნაყოფია. (34) ქრისტიანული რწმენის მარადცოცხალ ნაკადში შესვლა ხდება საკუთარი ნებით, ადამიანის სულის თვითმოძრაობით, რომელიც როგორც ვნახეთ, ცნობიერების ცოცხალ და უნიკალურ შინაარსთა მდინარეა. ამიტომ რწმენის სფეროში გამოთქმული დებულება აღარ ექვემდებარება ფორმალურ ლოგიკას. აქ სიტყვა უნიკალური ფენომენის სიმბოლოა, მისი შინაარსი ლოგიკურად არ გამოიყვანება სხვა შინაარსიდან, არამედ ინტუიციურად ცხადდება. გამოცხადებაში ნათდება არა მხოლოდ რწმენის ობიექტი – სრული და უზენაესი რეალობა – არამედ მისი სუბიექტიც; უფრო ზუსტად, ადამიანის მიერ ჩატარებული სუბიექტური აქტი რწმენაში შესვლის მიზნით.

სუბიექტისა და ობიექტის ეს ერთობლიობა ქმნის რელიგიური შინაარსის განუმეორებლობას და შეუძლებელი ხდება ამ შინაარსისგან აბსტრაგირება ლოგიკური დასკვნის გამოტანის მიზნით. ამიტომ რწმენაში მყოფი ადამიანისათვის საკუთარი გზის და მიზნის აბსოლუტური ქეშმარიტებიდან თავისთავად, ფორმალურ-ლოგიკურად აღარ გამომდინარეობს სარწმუნოების სხვა გზათა სიმცდარე. როდესაც მე ვახდენ ჩემი რწმენის, ჩემი გზისა და მიზნის სრულყოფას, ამას მე ვახდენ არა

აბსტრაქტულად, მხოლოდ ლოგიკის სფეროში, არამედ მთელი ჩემი არსით, ჩემი გულისა და გონების მთლიანობით. მე მთლიანად ჩავაქსოვ ჩემს თავს ამ პროცესში და აღარ მრჩება სულიერი ენერგია, რომ უარყოფითად განვენყო სხვა სარწმუნოების მიმართ. მთლიანად, ამომწურავად კონცენტრირებული ჩემი რწმენის მიზანზე, მე აღარ ვარსებობ ამ კონცენტრაციის მიღმა. ჩემი გონება, ჩემი ლოგიკური აზროვნება ვერ გადასცდება ჩემი სულიერი არსებობის საზღვარს და ამიტომ ვეღარ განსჯის, ვერ განიკითხავს იმას, რაც ხდება ამ საზღვრის მიღმა, სხვა სარწმუნოების სფეროში.

ამრიგად, ერთი მხრივ მე ვერ შევალ ცოცხალი რწმენის ნაკადში, თუ ბოლომდე არ ვირწმუნე ჩემი გზისა და მიზნის სრული ჭეშმარიტება, მაგრამ მეორე მხრივ, მე ვერ გავყვები ამ ნაკადს, თუ ლოგიკური ჯაჭვის ბორკილი დავიდუ და ჩემი ჭეშმარიტებიდან გამომდინარე, გამოვიტანე დასკვნა სხვა სარწმუნოების მცდარობის შესახებ.

ნათქვამი სულაც არ ნიშნავს, რომ ქრისტიანი არ შეიძლება დაუპირისპირდეს რელიგიური ცნობიერების სხვა შესაძლებელ ფორმას. ჩვენ მხოლოდ იმას ვამტკიცებთ, რომ ამ დაპირისპირებას არ შეიძლება ჰქონდეს ფორმალურ-ლოგიკური საფუძველი. რწმენაში ყოფნის ფაქტიდან თავისთავად და ფორმალურად არ გამომდინარეობს სხვა სარწმუნოების უარყოფა. ასეთი უარყოფა-დაპირისპირება დასაშვებია მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ სხვა რელიგიური აზროვნება ხელს უშლის ჩემს შინაგან კონცენტრაციას რწმენის გზასა და მიზანზე. ეს უკვე სრულიად არაფორმალური, შინაარსობრივი მიზეზია, რათა წინააღმდეგობა გავუწიო რწმენის სინმინდის ამამღვრეველ უცხო შენაკადს. ამ შემთხვევაში მე ვებრძვი ეკლესიური ცხოვრების შემაფერხებელ ძალას და არა ჩემი ჭეშმარიტების საპირისპირო ლოგიკურ დებულებას ფორმალურ-სპეკულატიური აზროვნების სფეროში. მე ვებრძვი ძალას, რომელიც ხელს მიშლის შემოქმედებაში – საკუთარი არსებობის საზრისის დადგენაში, რაც ეკლესიური რიტუალის გზით ერწყმის ქრისტიანულ დოგმას; დოგმას, რომელიც ერთხელ და სამუდამოდ დაადგინა ღმერთმა, მაგრამ თავს არ მომახვია ძალით, პირდაპირ და მექანიკურად არ გადმომცა მე; ჩემი მხრიდან დაუშვა თავისუფალი ნება, შემოქმედება, რომელიც უკვე დადგენილ საზრისს, სული წმინდის შემწეობით, თავიდან შემაქმნევინებს. ეს გახლავთ მცნების გათავისების პიროვნული აქტი,

რომელიც სწორედ თავისუფალი ინდივიდუაციის გზით ერწყმის მთელი მრევლის, მთელი ეკლესიის მიერ ჭეშმარიტების წვდომის რიტუალს; რიტუალს, რომელიც ექვემდარება არა ფორმალურ, არამედ ფენომენოლოგიურ ლოგიკას – ინტუიტიური ხილვისა და გამოცხადებისთვის საჭირო ცნობიერების ლოგიკას.

თუკი უცხო ძალა შემოიჭრება ამ რიტუალში, შეაფერხებს და დაარღვევს მას, ის ჩემი მხრიდან წინააღმდეგობას წააწყდება. მაგრამ ვიმეორებ: მე ვიცავ აქ ჩემი რწმენის სინმინდესა და ეკლესიის ცოცხალ მთლიანობას და არა ფორმალურ დებულებას საკუთარი ჭეშმარიტების უპირატესობის შესახებ სხვა სარწმუნოების მიმართ.

ამრიგად, ფენომენოლოგიური ლოგიკა, ლოგიკა, სადაც გათვალისწინებულია ფსიქოლოგიური მომენტები, უფრო სწორად, ადამიანის ცნობიერების ის განუმეორებელი, ცოცხალი ნაკადი, რომელიც დაადგენს ლოგიკურ შინაარსთა საზრისებს, არის აზროვნების ის ზოგად-სტრუქტურული ფორმა, რომელშიც ხდება უნიკალური სულიერი ფენომენის გამოცხადება. ასეთი ლოგიკა გამოიყენება მხოლოდ იმ შინაარსის მიმართ, რომელიც ამავე დროს მოიცავს ამ შინაარსის განმსაზღვრელ სუბიექტურ პროცესსაც, სადაც გვაქვს არა საზრისთა და მნიშვნელობათა უკვე ჩამოყალიბებული სისტემა, არამედ ამ მნიშვნელობათა ძიებისა და დადგენის ცოცხალი, შემოქმედებითი პროცესი.

სწორედ ეს პროცესი ხდება ქრისტიანულ-საეკლესიო რიტუალში. ქრისტიანობა, მიუხედავად თავისი დოგმატური ხასიათისა, უფრო სწორად, ამ თავისებური დოგმატიზმის ძალით, ღვთაებრივ ჭეშმარიტებასთან მისვლის შემოქმედებითი პროცესია, სადაც პირდაპირ და ფორმალურად კი არ გადმოდის ქრისტეს მცნება ადამიანის სულში, არამედ მისტიკური რიტუალის გზითა და სული წმინდის შემწეობით ჩნდება სულის თავისუფალი მოძრაობა ჭეშმარიტების თავიდან აღმოჩენის, დადგენისა და მასთან ზიარების მიზნით (34). ადამიანის თავისუფლების გარეშე ვერ დაიმსხვრევა ლოგიკური აზროვნების ჯაჭვი და ვერ აღმოცენდება რწმენა, როგორც ზნეობრივი, სიკეთისმომცველი ფენომენი, როგორც ადამიანის ნების თანხვედრა მესიის განხორციელების ღვთაებრივ იდეასთან.

ფენომენოლოგიური ლოგიკა, ლოგიკა, რომელიც მოქმედებს რწმენის სამყაროში ერთი მხრივ, დაკავშირებულია პიროვნების ცნობიერების

უნიკალურ ნაკადთან, რომელიც აზრსა და მნიშვნელობას ანიჭებს სამყაროს, მეორეს მხრივ კი, სწორედ ამ უნიკალური ინდივიდუალობის გზით უახლოვდება ღმერთის მიერ ერთხელ და სამუდამოდ დადგენილ ჭეშმარიტებას ზოგადი მცნების საფუძველზე. ინდივიდუალობის და განზოგადოების ამ ერთიანობაში ირღვევა ფორმალური ლოგიკა, რადგან ზოგადი მცნება, რომელიც ყველასა და ყველაფრის მიმართ გამოითქმება, არ წარმოადგენს უზოგადეს და ფორმალურ მსჯელობას, ის ამავე დროს, გამოთქმულია პირადად ჩემს მიმართ, არსებობს მხოლოდ ჩემთვის და სწორედ ამიტომაც არსებობს და ღირებულია სხვებისთვისაც. რადგან ეს საყოველთაო ჭეშმარიტება ამავე დროს არ გადის ჩემი პიროვნულობის გარეთ, მე ველარ განვიკითხავ სხვა სარწმუნოების გზასა და მიზანს. უარყოფითად ვერ განვეწყობი იმის მიმართ, რაც არანაირად არ შემოდის ჩემი პიროვნული რწმენის მთლიანობაში. ზოგადად შეიძლება გავანალიზო ის, მაგრამ ამ ზოგად დასკვნას არ ექნება არც მტკიცების, არც უარყოფის ძალა; მის მიმართ მე ვერ განვახორციელებ ინდივიდუალობის იმ თავისუფალ პროცესს, რომელიც ჩემთვის, როგორც ქრისტიანისთვის, უზოგადესი სრულყოფისაკენ მიმავალი ერთადერთი გზაა.

ვფიქრობთ, სწორედ ამიტომაც ქრისტიანობა შინაგანად უკომპრომისოა, გარეგნულად კი არააგრესიული და შემწყნარებელია სხვა რელიგიის მიმართ. მისი მაცოცხლებელი, ერთხელ და სამუდამოდ ორიენტირებული მიმდინარეობა თავისი არსით ეწინააღმდეგება საკითხის ლოგიკურ დასმას – თუ ეს ჭეშმარიტად ასეა, მაშინ სხვაგვარად ვერ იქნება – ეს ფორმალური დასკვნა შეუთავსებელია პიროვნების იმ თავისუფალ მიზანსწრაფვასთან, რომელიც უნდა ასაზრდოებდეს ცოცხალი ღმერთის რწმენას.

ამრიგად, ფორმალური ლოგიკის განდევნა და რელიგიის სამყაროში ფენომენოლოგიური ლოგიკის დამკვიდრება, ანუ ინტუიციური აზროვნებისათვის საჭირო სიტუაციისა და განწყობილების შექმნა, რათა მოხდეს სულიერ ძალთა მობილიზაცია მისტიური გამოცხადების მიზნით, ნიშნავს, ამავე დროს შემწყნარებლობას სხვა სარწმუნოების მიმართ, რადგან ერთ გზასა და მიზანს მთლიანად შეწირული სული ველარ განვიკითხავს სხვა გზისა და მიზნის ჭეშმარიტებას ან სიმცდარეს. ამ აზრით, შემწყნარებლობის საფუძველია არა უზოგადესი არსი, რომლის ირგლივაც შეიძლება მოხდეს ყველა სარწმუნოების სინთეზი, არამედ პირიქით

– შემწყნარებლობის მიზეზია რელიგიური აზროვნების უნიკალურობა და თავისთავადობა, რაც პიროვნების სულიერ ძალთა სრულ კონცენტრაციას მოითხოვს. ქრისტიანული რწმენის სრულიად განსხვავებულ და განსაკუთრებულ შინარსს სამების დოგმატი ქმნის, სადაც განზოგადების და ინდივიდუაციის სანყისთა ერთიანობას, პიროვნების უნიკალურობა უზოგადესი არსის დონეზე აჰყავს. ფენომენოლოგიური ლოგიკა მონოდებულია ჩანვდეს სწორედ ამ უნიკალურ ზოგადს, პიროვნების სრული კონცენტრაციის საზღვრებში, რათა მოიხსნას ყოველგვარი დაპირისპირება და აგრესია ამ საზღვრებს მიღმა, სხვა სარწმუნოების მიმართ. აქედან ჩანს, რომ ფორმალურიდან ფენომენოლოგიურ ლოგიკაზე გადასვლით ქრისტიანული რწმენა ხდება ტოლერანტული არა საკუთარი პოზიციის დათმობის ხარჯზე, არამედ სწორედ იმიტომ, რომ ინარჩუნებს თავისი დოგმატური სისტემის უნიკალურობას და შინაგან უკომპრომისობას რელიგიური ცნობიერების სხვა შესაძლებელ ფორმათა მიმართ.

ქრისტიანობა და მსატვრული აზროვნების ფენომენოლოგია

თავისუფლების სამყაროში არ შეიძლება მიზნის და საშუალების დაპირისპირება. არ შეიძლება ბოროტების ქმნა სიკეთის სახელით. სიცრუითა და ძალადობით დამკვიდრებული სიკეთე, მიზნისა და საშუალების დისონანსის გამო, მოკლებული იქნება თავისუფლებას და იქცევა დიქტატურად.

არ შეიძლება განვახორციელოთ ეროვნული იდეალი, როგორც სიკეთე და ბედნიერება, ჰუმანიზმისა და ჭეშმარიტების დავიწყების გზით. ასე დამკვიდრებული იდეალი ნაცვლად თავისუფლებისა, დიქტატურას მოგვიტანს.

საქართველოში შექმნილი კრიზისი სწორედ ამ არასწორი მიდგომის შედეგი უნდა იყოს. არ შეიძლება არსებობდეს წინააღმდეგობა დასახულ მიზანსა და მისი მიღწევის საშუალებას შორის. არ შეიძლება თავისუფლებისაკენ სვლა, პიროვნების დათრგუნვის გზით. ეროვნული დამოუკიდებლობისა და განთავისუფლების იდეალმა არ უნდა შეკვეცოს პიროვნული თავისუფლება. ეს ზოგადი დებულება განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია საქართველოში, ქართული ბუნების სპეციფიკის გამო, სადაც პიროვნული თავისუფლების შეზღუდვამ (თუნდაც ეროვნული დამოუკიდებლობის სამსხვერპლოზე) შეიძლება საერთოდ გამოიწვიოს ზნეობისა და მორალის ნგრევა.

ყოველივე ეს მიგვანიშნებს, რომ ქართული ინდივიდუალობა ისეთი სახის ინდივიდუალობაა, რომელიც, ამავე დროს ზოგადობასაც მოიცავს და ამ ერთიანობის ძალით პიროვნების ზნეობრივ ფუნდამენტს შეადგენს. სწორედ ამიტომ ვფიქრობთ, რომ ქრისტიანობა მეტად ახლოსაა ქართულ ეროვნულ სულთან. ქრისტიანობამ მკვეთრად წამოსწია წინ ადამიანის ინდივიდუალური „მე“. ეს ინდივიდუალური „მე“ არ ემთხვევა მის ემპირიულ „მე“-ს, რადგან ამ ინდივიდუალობას გახსნა, აღმოჩენა თუ შექმნა სჭირდება

ასეთივე ინდივიდუალობა იჩენს თავს ქართულ კულტურაში. ქართული კულტურა, გამომდინარე ქართული სულის თავისებურებიდან, მიისწრაფვის განუმეორებლობისა და ინდივიდუალობისაკენ. ეპოქალური გავლენების და უცხო კულტურათა ზემოქმედების მიუხედავად მას მკაფიოდ აქვს შენარჩუნებული თვითმყოფადობისა და თვითგანვითარების ნიშანი, რომელიც გამომხატავს არა მხოლოდ ზოგადად ქართულ ხასიათსა და სულს, არამედ შემოქმედის პიროვნულ თავისებურებასა და ბუნებას, მის სუბიექტურ დამოკიდებულებას თემისადმი, მის ინდივიდუალობას, აყვანილს ზოგადობის დონეზე, რაც ჭეშმარიტი ხელოვნების უტყუარი ნიშანია.

ქართული რენესანსის მოვლენა, რომელიც წინ უსწრებს იტალიურ აღორძინებას, ამ თვითმოძრაობის შედეგს წარმოადგენს. ფაქტიურად, საქართველოს სინამდვილეში არ ხდება საკუთრივ რენესანსი, რადგან არ ხდება ძველი კულტურის აღორძინება, არამედ ხდება ახლის შექმნა. განმეორება, აღდგენა, თუნდაც ახალ დონეზე, საერთოდ უცხოა ქართული ხელოვნებისთვის. რენესანსი მას შეიძლება ეწოდოს მხოლოდ იმდენად, რამდენადაც ის თავისი თემატიკით და ფორმით, თავისი მსოფლმხედველობრივი ხასიათით ზოგადად შეესატყვისება აღორძინების ძეგლებს, მაგრამ ამ შესატყვისებაში იმდენი მკვეთრი გადახრა და ინდივიდუალობა გვაქვს, რომ ანალოგიასა და მსგავსებაზე ფაქტიურად არც შეიძლება ლაპარაკი.

არის კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი მომენტი, რომელიც ხელოვნებისადმი ასეთ მიდგომას უკავშირდება; თუკი ხელოვნების ქმნილებას განვიხილავთ როგორც დასრულებულ ნაწარმოებს, მაშინ მისი, როგორც მატერიალური ქმნილების დაფუძნება მხოლოდ ობიექტურ სინამდვილეში, ცხოვრების სიბრტყეში უნდა ვეძებოთ. ამ შემთხვევაში ის გვევლინება, როგორც მეორადი, როგორც სინამდვილის ამსახველი, როგორც დაქვემდებარებული გარე სინამდვილის კანონებს.

თუ ხელოვნების შედეგს გავიგებთ როგორც ავტორისეული მეობის რეალიზაციის პროცესს, მაშინ ის, ამ სუბიექტურობის ცოცხლად დამჭერი, იქნება პირველადი და განუმეორებელი. ნაწარმოების ფორმა და მთლიანობა ამ შემთხვევაში, ავტორის მიერ თავის თავის, თავისი დამოკიდებულების, თავისი სათქმელის გამომხატვის საშუალება იქნება.

დიდ ხელოვნებას აუცილებლად ატყვია ასეთი პირველადობის ნიშანი – ის სინამდვილეს კი არ ასახავს, არამედ გამოხატავს ავტორის ინდივიდუალურ, კონკრეტულ სათქმელსა და პოზიციას. ჩვენ ამას ვუწოდებთ ფენომენოლოგიურ მომენტს.

ქართულ კულტურაში და განსაკუთრებით ქართულ ხუროთმოძღვრებაში არსებითია სწორედ ეს ინდივიდუალობის მომენტი, რომელიც ქმნის დაუოკებელი ფანტაზიის საფუძველს. ამ დროს ირღვევა არა მხოლოდ თანადროული ბიზანტიური ფორმა, რომელმაც ზოგადად გავლენა იქონია აღმოსავლეთის იმ დროინდელ ქრისტიანულ კულტურაზე, არამედ იმ სინამდვილის კანონებიც, რომელიც კლასიკური ხელოვნების კრიტერიუმს შეადგენს. ქართულ რენესანსში აშკარად შეიმჩნევა ფენომენოლოგიური აზროვნების მომენტები, რაც მკვეთრ ინდივიდუალიზმსა და გაბატონებული კლასიკური ფორმის მიმართ ერთგვარ თავისუფლებაში გამოიხატება. ეს ტენდენცია არღვევს კლასიკური აზროვნების ჩარჩოებს, რომლის ობიექტივირებულ ფორმაში მთლიანად დაძლეული და გამქრალი უნდა იყოს სუბიექტი – ავტორი. პირიქით, შემოქმედის ინდივიდუალობა აქ წინა პლანზე არის წამოწეული და თავისი სუბიექტივიზმით არღვევს ხელოვნების ქმნილების შესაბამისობას გარე სამყაროს რეალობასთან.

ქართულ ხელოვნებაში, რამდენადაც ეს ხელოვნება შეიცავს არაკლასიკური (ფენომენოლოგიური) მხატვრული აზროვნების მომენტებს, ირღვევა პლატონის თეზა, რომ ხელოვნება არის სინამდვილის მიბაძვა. ქართული რენესანსი წარმოაჩინს იმას, რომ ხელოვნება ქმნის თავის, განუმეორებელ სამყაროს, რომლის მსგავსება ობიექტურ სინამდვილესთან მეტად პირობითია. მეორე მხრივ, პლატონის კრიტიკა ასახვისმიერ ხელოვნებას შეეხება, კერძოდ იგი ლაპარაკობს დრამატურგიასა და თეატრზე, სადაც მისი აზრით, სინამდვილისადმი მიბაძვის მომენტი აშკარაა.

ცხადია, თუკი ხელოვნება არის იმ სინამდვილის მიბაძვა, რომელიც თავის მხრივ, ჭეშმარიტების მხოლოდ ანარეკლს შეადგენს, მაშინ რანგით ის შეუდარებლად დაბლა დგას ფილოსოფიაზე, ჭეშმარიტების ჭვრეტაზე. ამიტომ ხელოვნება, რომლის საგანს წარმოადგენს მოჩვენებითი სამყაროს ლანდი, ამ საგანთან დაკავშირებული განცდებით კი არ ანათებს, არამედ აბნელებს ადამიანის სულს. ზღვარგადასული, ცრუ ემოციებით, დრამა-

ტურგია და ეპიკური პოეზია არღვევს იმ სულიერ სიმშვიდესა და წონასწორობას, რაც აუცილებელია ჭეშმარიტების ჭვრეტისას.

არისტოტელეს კრიტიკაში პლატონის მიმართ უკვე ისახება განსხვავება კლასიკურ და ფენომენოლოგიურ მხატვრულ აზროვნებას შორის. არისტოტელეც პლატონის თეზას იზიარებს, რომ ხელოვნება არის სინამდვილის მიბაძვა, მაგრამ ეს დებულება მას პრინციპულად განსხვავებულად ესმის. ხელოვნება არის სინამდვილის მიბაძვა, თვით მიბაძვის აქტის სპეციფიკის შენარჩუნებით. ე. ი. მხატვრული სახე კი არ მისწრაფის გაიმეოროს ან დაემთხვეს და შეერწყას სინამდვილეს, არამედ ცდილობს ამ მისწრაფებაში აჩვენოს საკუთარი თავი როგორც მიბაძვა. არისტოტელე ამჩნევს და იჭერს ხელოვნებაში ფენომენოლოგიურ მომენტს, რომელიც ხელოვნებას თავისთავადობის სტატუსს ანიჭებს. მიბაძვა როგორც ასეთი, თავის თავში უკვე გულისხმობს განსხვავებას და დამოუკიდებლობას მისაბაძსა და მიმბაძველს შორის.

ასეთი დასკვნა შეიძლება გამოვიტანოთ, თუკი დავდგებით არისტოტელეს პოეტიკის პოზიციებზე, თუმცა აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ „პოეტიკის“ ავტორი სინამდვილეს, როგორც მასალას, მაინც აუცილებლად მიიჩნევს ხელოვნებისთვის. მსჯელობს რა კერძოდ ტრაგედიის შესახებ, მისი ლოგიკა ეყრდნობა შემდეგს: თუკი ადამიანი სცენაზე არ იხილა თავისი მსგავსი (სინამდვილესთან მიმსგავსებული სახე) მაშინ მასში არ აღიძვრის გმირისადმი თანაგანცდა და არ მოხდება ადამიანის სულიერი განწმენდა (კათარზისი). მსგავსი მხოლოდ მსგავსზე ახდენს შთაბეჭდილებას და გმირის მხატვრულ-ემოციური ზემოქმედება ადამიანზე შეუძლებელია სინამდვილესთან მიმართების გარეშე.

ფენომენოლოგიის შემდგომმა განვითარებამ გადაასხვაფერა ეს მოსაზრება და აჩვენა, რომ ესთეტიკური განცდა მკვეთრად განირჩევა რეალური განცდისაგან და რომ პირველის წარმოშობა და გაძლიერება არ არის დამოკიდებული მხატვრული ობიექტისა და სინამდვილის ურთიერთმიმართებაზე; რომ ადამიანის ცნობიერება ასე არის მონყობილი, რომ ეს განცდა აღიძვრის გარკვეული მხატვრული პირობების ფარგლებშიც, სადაც ხელოვნებისეული მოვლენა დასახულია როგორც ესთეტიკური ფენომენი.

ასე ჩნდება მხატვრული სიმართლის კრიტერიუმის პრობლემა, რომელიც ავტონომიურია ცხოვრებისა და სინამდვილის მიმართ. არსებითი

ამ გააზრებაში ის არის, რომ ხელოვნებას არსებობის საკუთარი, სუბიექტურ-ეგზისტენციალური საფუძველი გააჩნია და რომ ეს საფუძველი დეტერმინირებული არ არის გარე სამყაროს მხრიდან.

ფაქტიურად ასეთი თვალსაზრისი შეთავსებადია არისტოტელეს პოეტიკასთან, თუკი ამ მოძღვრებას პერსპექტივაში, თანამედროვე ფენომენოლოგიისა და არაკლასიკური ხელოვნების შუქზე განვიხილავთ.

ავილთ კათარზისის ცნება. თუკი ამ ცნებას შევათავსებთ მიბადვის არისტოტელესეულ გაგებასთან, მაშინ მივიღებთ, რომ ადამიანში სულიერი განწმენდა და თანაგანცდა ხდება არა მიბადვის ობიექტის, არამედ თვით მიბადვის აქტის, მისი ფორმის გამო. მე აღმედვრის სიბრალული არა იმის გამო, რომ სცენაზე ვხედავ შესაბრალის არსებას, არამედ იმიტომ, რომ ეს არსება შესაბრალისად არის ნაჩვენები. განცდას იწვევს არა სახის რაობა, არამედ თუ როგორი ფორმით, როგორი შემოქმედებითი აქტით არის ის განხორციელებული. კათარზისს იწვევს ფორმა, სუბიექტური ქმედება, მიბადვის პროცესი და არა შინაარსი, რომლის მასალასაც ობიექტური სინამდვილე შეადგენს. კათარზისს, სულიერ განწმენდას იწვევს ის, რომ მე ვხედავ ობიექტურ საგნებსა და სიტუაციებს როგორც პირობითობას, როგორც სუბიექტურ ქმედებას. სინამდვილეს მიმსგავსებულ სახეებში მე ვხედავ საკუთარ თავს არა როგორც ობიექტს, არამედ როგორც ყოვლისმომცველ სუბიექტს, რომელიც ჩემი და აღქმული გმირის ერთიანობასა და თანაგანცდას, მის მიმართ ჩემს თანაგრძნობას და აქედან ჩემს განწმენდას განაპირობებს.

მივიღეთ ასეთი შედეგი: თანაგრძნობა, თანაგანცდა შესაძლებელია მაშინ, როდესაც ობიექტურ მოვლენას მე აღვიქვამ ფენომენოლოგიურად, როგორც სუბიექტურ ქმედებას და ამ ქმედებათა სივრცეში აღმოვაჩენ არა სამყაროს, არამედ საკუთარ „მე“-ს. თანაგრძნობა ნიშნავს სხვაში საკუთარი თავის დანახვას.

ესთეტიკური კათარზისი მიგვანიშნებს უფრო ზოგად, მეტაფიზიკურ სიტუაციაზე. რამდენადაც თანაგანცდა შესაძლებელია არა მხოლოდ ხელოვნებაში, არამედ ცხოვრებაშიც, ეს ნიშნავს, რომ მართო მხატვრული სახე და ესთეტიკური ობიექტი კი არ უნდა შევაფასო ფენომენოლოგიურად, როგორც მიბადვა და სუბიექტური ქმედება, არამედ რეალურ სახეებსა და საგანთა არსშიც უნდა დავინახო სუბიექტი, დავინახო საკუთარი „მე“, როგორც ჩემთვის სამყაროს მოცემულობისა

და მოვლენადობის საფუძველი. ჩვენი აზრით, სწორედ ეს გაფართოება მოახდინა ქრისტიანობამ. თანაგრძნობის ცნების დაფუძნებით მან სუბიექტური მომენტი შეიტანა საგანთა არსში და ამ სუბიექტურობაზე გაატარა ცათა სასუფეველში მიმავალი გზა. ესთეტიკური შეიცვალა მეტაფიზიკური კათარზისით.

ესთეტიკური კათარზისის დროს ადამიანი მხატვრულ სახეში ხედავს შინაგან, სუბიექტურ ქმედებას, ამ ქმედებას აკავშირებს საკუთარ სუბიექტთან. ამ კავშირის, მსგავსების, უფრო სწორად ერთიანობის საფუძველზე შესაძლებელია თანაგანცდა და კათარზისი.

ქრისტიანობაში ეს სიტუაცია სცილდება მხატვრულ სფეროს და მთელ სინამდვილეზე ვრცელდება. ადამიანი სხვა ადამიანებსა და გარე საგნებს განიცდის შინაგანი ხედვით, ისევე, როგორც საკუთარ თავს. მათში ხედავს არა ობიექტებს, არამედ სუბიექტებს. სიყვარული, რომელიც ღვთიური მადლით გადმოსულია ქრისტიანზე, სწორედ სამყაროს სუბიექტივაციის ნაყოფია.

თანაგრძნობისა და კათარზისის მომენტი ქრისტიანობაში დაკავშირებულია თავისუფლების ცნებასთან. მაცხოვარს სიყვარულის მადლი გადააქვს ადამიანზე, ხოლო ადამიანის ცოდვას ის იღებს თავის თავზე. ასეთი გადაცემა შესაძლებელია იმ შემთხვევაში, თუკი არსებობს შინაგანი ერთიანობა გადამცემსა და მიმღებს შორის. ეს შინაგანი ერთიანობა არ მიიღწევა იძულებით, ერთის მეორისადმი დაქვემდებარებით. ღმერთისა და ადამიანის კავშირი შესაძლებელია მხოლოდ თავისუფლების საფუძველზე. რწმენის გზა ადამიანის შინაგანი, თავისუფალი არჩევანია და არა იძულება, თუნდაც მორალურ-ზნეობრივი.

სწორედ ამიტომ შეიძლება ითქვას, რომ ქრისტიანობა ინდივიდუალური ადამიანის რელიგიაა, რომელიც მის თავისუფალ, მე-სუბიექტს ამკვიდრებს. ეს დამკვიდრება ანუ განწმენდა სამყაროს შინაგანი, ფენომენოლოგიური თვითგანცდიდან მოდის, რომელიც სხვათა მიმართ თანაგრძნობისა და სიყვარულის ნიჭს აჩენს. თავისუფლება აქ მნიშვნელოვანი ცნებაა. ამ ცნების შუქზე შეიძლება გავაანალიზოთ ადამიანის ცოდვითდაცემის ბიბლიური ფაქტი.

ადამი რომ არ ყოფილიყო ღვთისაგან თავისუფალი, ის ვერ გაბედავდა და ვერ შესძლებდა აკრძალული ხილის გასინჯვას. თავისუფლებისა და ურჩობის გამო იყო ის გაძევებული სამოთხიდან და ჩავარდნილი

ჯოჯოხეთში. მეორე მხრივ, რამდენადაც ყოველივეს შემოქმედი ღმერთია, გამოდის, რომ თავისუფლებაც ღმერთმა მიანიჭა ადამს. ღმერთმა მისცა მას ძალა, რომლის მეშვეობით ადამიანი განუდგა მას და შევიდა ბოროტების საუფლოში. ნუთუ ღმერთს სურდა ადამიანის დაღუპვა? ღმერთს სურდა ადამიანის გადარჩენა, რადგან სჯობს დაკარგო სამოთხე, ვიდრე არ ეზიარო თავისუფლებას, იმ ძალას, რომლითაც კაცი ემსგავსება ღმერთს და რომელიც ცოდვითდაცემის შემდეგ ადამიანს კვლავ ღმერთთან დააბრუნებს; მაგრამ ეს ღმერთთან მისვლა იქნება ადამიანის თავისუფალი, შინაგანი არჩევანის შედეგი, განსხვავებით ადამის პირველქმნილი უცოდველობისაგან, იმთავითვე რომ იყო ღმერთთან საკუთარი ნება-სურვილის გარეშე.

სწორედ ეს უკან დაბრუნება განახორციელა ქრისტემ. მაცხოვარი თავისუფალია. ის არღვევს ბიბლიურ დოგმებს. როდესაც ფარისეველი ეკითხება მას თუ რატომ ქადაგებს ის შაბათობით, როცა უფალმა აკრძალა ყოველგვარი შრომა, იესო პასუხობს, რომ შაბათი არის ადამიანისათვის და არა ადამიანი შაბათისთვის. ამ სიტყვებით მან ნათელყო, რომ ადამიანი როგორც თავისუფალი არსება ყოველგვარ რელიგიურ თუ ეთიკურ ნორმაზე მაღლა დგას, რომ კანონი ადამიანისთვის არის შექმნილი და არა ადამიანი კანონისათვის. ღმერთი კი არ უნდა ზღუდავდეს ადამიანის თავისუფლებას, კი არ უნდა უქვემდებარებდეს მას საყოველთაო ნორმებს, არამედ უნდა განამტკიცებდეს მის თავისუფლებას, ღვთისაკენ სავალ გზას.

კიდევ ერთხელ შეგვიძლია ხაზი გავუსვათ, რომ ქრისტიანობა ინდივიდუალური ადამიანის რწმენაა. მხოლოდ თავისუფალ ინდივიდს ძალუძს ჩანვდეს თავის თავს, ჩანვდეს თავის ჭეშმარიტ ყოფიერებას, ცნობიერების ფარგლებს იქით და გავიდეს რწმენის გზაზე.

რწმენა ადამიანის შინაგანი, ღრმად ინივიდუალური მომენტიცაა. ამიტომ არ შეიძლება რელიგიურ დებულებათა ეთიკურ ნორმებად გამოცხადება. ეთიკა ზოგადია, საყოველთაოა, რწმენა ინდივიდუალურია. როდესაც აბრაამი უფლის ნებით გადანყვეტს შვილის შეწირვას, ეს აქტი (გადანყვეტილება აქ ქმედების ტოლფასია) საზოგადოების მხრიდან ჩანს, როგორც პარადოქსული. აბრაამი შვილს არ სწირავს სამშობლოს, არ სწირავს რაიმე ზნეობრივ ან საყოველთაო ღირებულებას. აბრაამი შვილს სწირავს ღმერთს, რომელიც მაშინ საყოველთაო ღირებულების

არსი კი არ იყო, არამედ მისი პირადი რწმენისა და ინტუიციის საგანი. რა არის ეს? ეგოიზმი? აბრაამის სულის გადარჩენას ეწირება ისააკი? თუ აბრაამი თავის თავში პოულობს იმ ზეინდივიდუალურ მეობას, რომელიც მიმართებაშია უზენაესთან და ეს მიმართება, ღვთისა და კაცის ეს კავშირში მოითხოვს მსხვერპლს? მნიშვნელოვანია, რომ ამ მსხვერპლთშენიერვის დროს აბრაამი სრულიად თავისუფალია. იგი არ არის განსაზღვრული გარედან. პირიქით, მისი ქმედება ეწინააღმდეგება ან შეუთავსებადია საყოველთაო მორალთან. აბრაამი არ არის დეტერმინირებული შინაგანადაც. მისი ინტუიციის მიზანი, ღმერთი კი არ აიძულებს მას ამის ჩადენას, (მაშინ აბრაამის გადანყვეტილებას არავითარი ფასი არ ექნებოდა), არამედ ის თავისუფალი არჩევანით მიდის ღმერთამდე და მიჰყვება მის ნებას. აბრაამი შვილს სწირავს ისეთ რაღაცას, რაც ჯერ გაცნობიერებული არ არის საზოგადოებისთვის და არც თვით მასშია ბოლომდე გარკვეული და გამოთქმული. ამ აქტით აბრაამი მიდის რისკზე, ყველაზე უძვირფასესი არსების განირვით ის ნახტომს აკეთებს შეუცნობელში და სწორედ ამ ნახტომის, ამ პირადი გაბედულებისა და რისკის ძალით იხვეჭს რწმენას.

ბიბლიური ეპიზოდის ამ ქრისტიანულ-ეგზისტენციალურ ინტერპრეტაციაში ნათლად ჩანს, თუ როგორ ესმის ქრისტიანობას რწმენა და სიყვარული.

„შიეყვარე ახლობელი შენი!“ – გვეუბნება მოძღვარი, მაგრამ ეს არ არის მხოლოდ გარედან თავსმობხვეული იძულება. მოძღვრის მორჩილებით და რელიგიურ დოგმათა გაზიარებით არ ჩნდება სიყვარული. სიყვარული ჩნდება გარკვეული, ემოციური მიმართების შედეგად სამყაროსადმი. კერძოდ, მე უნდა შინაგანად განვიცადო გარე სამყარო და სხვა ადამიანი, განვიცადო იმ შინაგანი უშუალობით, როგორც შევიგრძნობ საკუთარ მე-ს. სწორედ ამ შემთხვევაშია შესაძლებელი ჩემი თვითგანცდის გადატანა სხვაზე და სხვისი შეყვარება საკუთარ თავზე მეტად.

სამყაროს ამ უშუალო, ფენომენოლოგიური განცდის ნათელყოფას ახდენდა ქრისტი.

როგორც ვხედავთ, ქრისტიანული სიყვარული და თანაგრძნობა, როგორც იმპულსი კათარზისისათვის, შესაძლებელია ობიექტური სინამდვილის შინაგანი გათავისებისა და სუბიექტივაციის შედეგად, მაგრამ

სწორედ ეს გათავისება ხდება ფენომენოლოგიურ მხატვრულ აზროვნებაშიც, სადაც ირღვევა მხატვრულ სახეთა ობიექტივაციის პრინციპი, სადაც სინამდვილე აღარ საზღვრავს და აღარ აფუძნებს ხელოვნებას.

შეიძლება ითქვას, რომ სამყაროს ქრისტიანული განცდა და არაკლასიკური რაციონალიზმი მეცნიერებასა და ხელოვნებაში ერთი და იგივე, ფენომენოლოგიური შემობრუნებაა ადამიანის აზროვნებაში, შემობრუნება საკუთარი თავისკენ, სუბიექტისკენ. განუმეორებელი და ინდივიდუალური და ამავე დროს ზე-ინდივიდუალური მე-საკენ, რომლის შედეგად სამყაროს სძვრება განსხვავებისა და ობიექტურობის ნიღაბი და ყოველივე წარმოგვიდგება როგორც სუბიექტი. ამ შემობრუნების შედეგად წარმოიშობა ახალი ორიენტირი შემეცნებაში და კულტურაში – გაუცხოებიდან გათავისებისკენ.

ახალი ორიენტირი ახლებური შემოქმედებისა და გააზრების საფუძველიცაა. ეს კერძოდ ნიშნავს, რომ აღორძინება მსოფლიო კულტურაში არის არა ანტიკური ხელოვნების განმეორება, არამედ მისი სრულყოფისა და ჰარმონიულობის რღვევა, მასში სუბიექტური მომენტის გაძლიერება. რენესანსი ეს არის ქრისტიანულ განცდაში გარდატეხილი ანტიკურობა, მისი ფენომენოლოგიზაცია; თავისუფლება, რომელიც აღორძინებაში გამოსჭვივის, არის პროტესტი არა ქრისტიანობის მიმართ, არამედ პროტესტი დოგმატიზმის წინააღმდეგ, დაბრუნება ქრისტიანობის უშუალო, განცდისმიერ სათავეებთან, საიდანაც სამყარო მოსჩანს როგორც სუბიექტი.

შემთხვევითი არ არის, რომ აღორძინების გენიალურ ქმნილებებში დარღვეულია ანტიკური ხელოვნების პრინციპი.

ამ მხრივ ნიმუშად შეიძლება მოვიყვანოთ მიქელანჯელოს მონათა ქანდაკებები. მოქანდაკე აქ მიმართავს ანტიკურობისათვის სრულიად უცხო პრინციპს – მასალისათვის გამომსახველობითი ფუნქციის მინიჭების პრინციპს. საქმე იმაშია, რომ თუკი შემოვიფარგლებით მხოლოდ პლატონის თეზით, რომ ხელოვნება არის სინამდვილის მიბაძვა, სინამდვილის ასახვა, მისი ანარეკლი, ჩრდილი და ა. შ. მაშინ მასალა შემოქმედების აქტში მთლიანად უნდა იყოს დაძლეული. მასალა არ უნდა იგრძნობოდეს, არ უნდა მეტყველებდეს, რადგან მასალა ეს არის ნაწარმოების მატერიალურ-ნივთიერი მხარე, მისი საკუთრივი რეალობა, და თუ ეს რეალობა მთლიანად არ დასძლია, არ გადაფარა ფორმამ, მა-

შინ დაირღვევა პლატონის ზემოთმოყვანილი პრინციპი, რომ ხელოვნება არის რეალობის ანარეკლი. როგორც ანარეკლს, მას არ შეიძლება გააჩნდეს თავისი კონკრეტული რეალობა, თავისი მატერია. ამიტომ ანტიკურ ხელოვნებაში, სადაც ნაწარმოები განცდილია, როგორც სინამდვილის ასახვა, მასალას არ ენიჭება გამომსახველობითი ფუნქცია. ფორმას, როგორც ანარეკლს, არ შეიძლება ჰქონდეს თავისი მატერია, თავისი ნივთობრიობა. ფორმის ნივთიერ-მატერიალური მხარე გატანილია ხელოვნების სფეროდან, ის არ იკითხება როგორც ნაწარმოების ელემენტი, არამედ მისთვის გარეშე მომენტს შეადგენს,

აი სწორედ ეს პრინციპი დაირღვა მიქელანჯელოს მონათა ქანდაკებაში.

მასალად აქ გამოყენებულია უხეში, ნაწილობრივ დაუმუშავებელი გრანიტი. ხორკლიანი ზედაპირი სხვადასხვა კუთხით ირეკლავს დაცემულ სინათლეს და სხივთა გაფანტვის გამო სკულპტურის ირგვლივ იქმნება შუქ-ჩრდილთა გარსი, რაც ქვიდან ნახევრად გამოკვეთილ სახეს იმპრესიონისტულ ელფერს ანიჭებს. სივრცეში თითქოს განსხეულებულია მონის დაბინდული ცნობიერება და მატერიასთან მებრძოლი სული.

მსგავსი ხერხებითაა ამეცყველებული მასალა ბრუტოსის ქანდაკება—პორტრეტში. სხივ-ჩრდილთა არილი ბრუტოსის ირგვლივ მატერიალიზებული ფიქრის შთაბეჭდილებას იწვევს. ბრუტოსი ფიქრობს, თავის თავს ებრძვის. ეჭვი და ფიქრი ანთავისუფლებს მას კერპისაგან, რომელსაც მთელი ცხოვრება თაყვანს სცემდა. აქაც მასალა „მეცყველებს“, მასალა გამოხატავს ფიქრს, თავისუფლებისაკენ მიმართულს.

ეს, აშკარად არაკლასიკური მხატვრული აზროვნების მომენტები ალორძინების ხელოვნებაში, არის ფენომენოლოგიური შემობრუნება საკუთარი თავისკენ და ის, რაც ანტიკურობაში ექვემდებარება ფორმას, არის მხოლოდ საშუალება, აქ წარმოგვიდგება ავტონომიური ფენომენის სახით.

ამ შემთხვევაში გაუქმებულია პლატონის თეზა, რადგან ხელოვნება როგორც ფენომენი, როგორც თვითმყოფი რეალობა არ შეიძლება წარმოადგენდეს სინამდვილის მიბაძვას.

ხელოვნების ქმნილებას აქვს თავისი რეალობა, თავისი ყოფიერება და ეს უკანასკნელი (გარე სამყაროს ნაცვლად) განსაზღვრავს მის შინაარსსა და ფორმას.

არამედ როგორც ებრაელთა ეროვნული მოძრაობის ლიდერი, რომელიც უპირისპირდება ქრისტეს ზოგადსაკაცობრიო მოძღვრებას). მიუხედავად ამ ორიგინალური პასაჟებისა, ფილმი ვერ ადის ფენომენოლოგიური ხელოვნების დონეზე, რადგან არ წარმოადგენს დამოუკიდებელ ესთეტიკურ ფენომენს, თავისი საკუთრივი ყოფიერებით. ფილმში ობიექტივირებულია გარკვეული შინაარსი, მაგრამ არ არის შექმნილი სპეციფიკური კინოენა, რომლის გზითაც უნდა მეტყველებდეს ქმნადობის მასალა და საშუალებები, რომელთა სახით ალაპარაკდება თვით ავტორი, გამოიხატება ავტორის სუბიექტური დამოკიდებულება გადმოსაცემი ამბის მიმართ და რაც საბოლოო ჯამში შექმნის იმ სუბიექტურ ყოფიერებას, რაც ფილმს დამოუკიდებელი ფენომენის სტატუსს მიანიჭებს.

სრულიად განსხვავებული ხასიათისაა „მათეს სახარება“. სხვათა შორის, იცნობდა რა პაზოლინის ეგზისტენციალურ იდეებს, რომის პაპი ამ ფილმის შექმნის წინააღმდეგი იყო. რეჟისორმა მოახერხა პაპთან შეხვედრა, აღუთქვა მას, რომ საღვთო წერილი უცვლელად იქნებოდა გადმოტანილი კინოფირზე, რომ არ ექნებოდა ადგილი არავითარ თვითნებობასა და სუბიექტურ ინტერპრეტაციას მისი მხრიდან.

ნებართვა მიღებულ იქნა. პაზოლინიმ მართლაც შეასრულა თავისი პირობა: ერთი შეხედვით მათეს სახარება უცვლელად იქნა გადატანილი ეკრანზე, მხოლოდ ერთი შეხედვით, რადგან ტექსტის პარალელურად რეჟისორმა შექმნა თავისი კინოენა. ტიპაჟების შერჩევითა და მასალის ამეტყველებით მან გამოხატა თავისი სათქმელი, თავისი სუბიექტური დამოკიდებულება კანონიკური ტექსტის მიმართ.

მაგალითად მეფე იროდსა და დურგალ იოსებს მსგავსი სახის მსახიობები განასახიერებდნენ. იროდი იქ იკითხება როგორც ამქვეყნიური ბოროტება, იოსები კი, ვით ქრისტეს მინიერი „მამა“ მინიერ სიკეთეს აღნიშნავს. სახეთა მიმსგავსებით ფილმის ავტორი გვეუბნება, რომ ამქვეყნად ბოროტება და სიკეთე განურჩეველია ერთმანეთისგან, რომ ერთი მეორის სახით გვევლინება და მეორე პირველის სახით მოქმედებს, რადგან ორივე მოჩვენებითია, რადგან ჭეშმარიტი სიკეთე მხოლოდ ცათა სასუფეველში არსებობს.

რეჟისორის მთავარი სათქმელი კი გამოხატულია კანონიკური ტექსტის შემდეგ ეპიზოდში: მოწაფეები აღშფოთებას გამოთქვამენ იმის გამო, რომ მორწმუნე ქალმა ქრისტეს მეტად ძვირფასი ნელსაცხებელი

ნაუსვა. რა საჭიროა ასეთი ფუფუნება, განა უკეთესი არ იქნებოდა ნელ-საცხებლის გაყიდვა და ფულის ლატაკებისთვის დარიგება?

მონაფეების აღშფოთება სამართლიანია, ისინი სწორედ იმას ამბობენ, რაც იესომ ჩაუნერგა; სიმდიდრე და ძვირფასეულობა ღარიბებს უნდა დაურიგო, მაგრამ ამის პასუხად მასწავლებელი თავისივე შეგონებას უარყოფს: ნუ დავუშლით ქალს გააკეთოს ის, რაც მისმა რწმენამ უკარნახა, რამეთუ ლატაკნი მუდამ გეყოლებათ თქვენ, ხოლო მე ყოველთვის არ ვიქნები თქვენთან...

მაცხოვრის ეს სიტყვა უნდა გავიგოთ როგორც რწმენის თავისუფლება რელიგიური დოგმებისგან, რომ ჭეშმარიტ მორწმუნეს შესწევს ძალა და უფლება დაარღვიოს ის, რაც სავალდებულოა სხვებისთვის.

პაზოლინის ფილმი ამ აღშფოთებას გამოხატავს იუდა, სწორედ ის, ვინც უღალატა ქრისტეს მცნებას. ამ ნიუანსით თითქოს არაფერია შეცვლილი კანონიკურ ტექსტში, სინამდვილეში კი გამოხატულია რეჟისორის სუბიექტური კრედო: რომ ქრისტეს მცნებათა ერთმნიშვნელოვანი გაგება და მათი დოგმებად გამოცხადება არის ქრისტიანობის ღალატი.

აი ამ რეჟისორული ენით, ტიპაჟების შერჩევით, პაზოლინი დადგა რწმენის თავისუფლების პოზიციაზე.

ავტორის მხატვრულ კრისტალიზაციასთან დაკავშირებით მეტად საინტერესოა ბერგმანის ფილმი „ფანი და ალექსანდრე“. სიყვარულის გარეშე არსებული, მხოლოდ ფორმალურ-დოგმატურ სისტემად მოაზრებული ქრისტიანობა ფილმში დასახულია როგორც ციხე, რომელიც ართმევს ადამიანს თავისუფლებას. გაფეტიშებულ სიკეთეს უპირისპირდება ბიბლია, თავისი ავ-კარგიანობით, თავისი ცხოვრებისეული მრავალფეროვნებით. თუმცა ავტორის ეს პოზიცია საკამათოდ მიგვაჩნია, საინტერესოა, რომ ადამიანური თავისუფლების თემა აქ არაკლასიკური ფორმით არის გააზრებული. ფილმი წარმოგვიდგება როგორც მხატვრული ფენომენი, თავისი შინაგანი რეალობით, რომელიც არ არის გარე სამყაროზე მიმართული. თამაშისა და პირობითობის უკან აქ დგას არა ობიექტური რეალობა, არამედ სუბიექტი, სუბიექტის ცნობიერება, სუბიექტის ცნობიერების ეგზისტენცი, მისი შინაგანი რეალობის საფუძველი. ამიტომ აქ მოქმედებენ არა სინამდვილის, არამედ ცნობიერების კანონები. კერძოდ მიზეზობრიობის კანონი, ასოციაციის პრინ-

ციპით არის შეცვლილი. მოვლენები ერთმანეთს კი არ იწვევენ, არამედ ჩნდებიან შინაგან ასოციაციათა საფუძველზე; ბავშვის გულს ცეცხლივით წაკიდებული სიძულვილი ხანძარივით მოედება მამინაცვლის სახლს. გარეგნულად ხანძარი შემთხვევით ჩნდება (ავადმყოფ ქალს ანთებული სანთელი წაექცევა ლოგინზე), მაგრამ ამ შემთხვევითობას წარმართავს ბავშვის სიძულვილი მამინაცვლის მიმართ.

ამას ადასტურებს ხანძრის შემდგომი ეპიზოდიც, სადაც აშკარად ირღვევა კლასიკური რაციონალიზმის პრინციპი: გამომძიებლები ეკრანზე მხოლოდ იმიტომ ჩნდებიან, რომ კი არ გამოიძიონ, მოვლენათა გამომწვევ მიზეზებს კი არ ჩანვდნენ, არამედ დაადასტურონ შემთხვევითობის ვერსია და ამით, ფაქტიურად დახურონ საქმე.

მათ გამოჩენას თითქოს არანაირი გამართლება არა აქვს. ქალთან გამართული დიალოგიც აბსურდია. იწყება დაკითხვით, საქმის გამოძიებით და მოულოდნელად ერთ-ერთი დაასკვნის, რომ ამ შეკითხვებს არავითარი აზრი არა აქვს. ნათელია, რომ სანთელი თავისით წაიქცა ლოგინზე და რომ დამნაშავე არავინ არ არის.

სწორედ ამ დროს ოთახის სიღრმეში ილანდება ბავშვი, რომელსაც ვხედავთ ჩვენ, მაგრამ ვერ ხედავენ ფილმის პესონაჟები. ამ თამაშგარე სახეს მოაქვს რეჟისორის სათქმელი, რომ ბიჭია სწორედ მამინაცვალის მკვლელი. შემთხვევით გაჩენილი ხანძარი, მხოლოდ გარეგანი გამოსატყულება იმ შინაგანი ცეცხლისა, რომელიც სიძულვილმა დაანთო.

ეს აშკარად „ძმები კარამაზოვების“ მოტივია. თუკი ბერგმანთან შემთხვევითობა და შემთხვევითობას ამოფარებული ავტორი მოიყვანს სისრულეში განაჩენს, რომელიც მამინაცვალს ბავშვმა გამოუტანა, დოსტოევსკისთანაც ავტორი (ავტორი ამ შემთხვევაში გაიგივებულია სმერდიაკოვთან) აკეთებს იმას, რისი გაკეთებაც სურს, მაგრამ ვერ გაუბედავს ერთ-ერთ ძმას. ამიტომაც უფროსი ძმა სამართლიანად ისჯება როგორც მამის მკვლელი და ამ სამართლიანობას თვითონაც გრძნობს, თუმცა მას არ დაუღვრია სისხლი.

ეს მოტივი ასევე ქრისტეს მცნებასთან გვაბრუნებს, რომ თუკი შენ ავი თვალთ შეხედე შენს ახლობელს, თუ ცუდი რამ გაივლე გულში, შენ უკვე ჩაიდინე სიავე. ეს ფენომენოლოგიური მომენტია ქრისტიანობაში: გაფიქრებული, გულში ჩახვეული, წარმოსახული უკვე ქმედებაა, რეალობაა. ზოგჯერ სურვილი იმდენად ძლიერია, რომ ვერ ეტევა

ფსიქოლოგიური განცდის საზღვრებში და მოქმედებს როგორც რეალობა, იძენს ყოფიერების სტატუსს.

ამიტომ შეიძლება ითქვას, რომ „ძმები კარამაზოვები“ ერთი მხრივ ფენომენოლოგიური, არაკლასიკური პრინციპით აგებული რომანია – ავტორი შინაგანად ჩართულია პერსონაჟთა პოლიფონიაში, მეორე მხრივ კი თავისი თემითა და იდეით ქრისტიანობისკენაა მიმართული. „მამის მკვლეელი“ ურწმუნოებასა და ქრისტიანობის მხოლოდ ფორმალურ-დოგმატურ გაგებას შორისაა მოქცეული. მისი ერთი ძმა ათეისტია, მეორე კი – სასულიერო პირი; ჭეშმარიტი რწმენა კი სულ სხვა განზომილებაში ძევს. იგი ფაქტიურად „გამოჟონავს“ ნაწარმოების ბოლო ფურცლებზე, როდესაც გმირი თავის თავზე აიღებს მკვლელობის ცოდვას და სასჯელის მოხდით გამოისყიდის მას. აი აქ ჩნდება ნათელი სულში. ინდივიდი, პიროვნება ეზიარება რწმენას არა მოძღვრების, არამედ რწმენის გათავისების გზით.

ავტორის თანამონაწილეობა ნაწარმოებში ნიშანდობლივია დოსტოვესკის მეორე რომანისთვისაც „დანაშაული და სასჯელი“. აქ ავტორი უცნობი მოწმის სახით გამოდის. მან იცის ვინ არის მკვლეელი და ეს ცოდნა აშკარად ნაწარმოების მიღმა ძევს.

ავტორისა და ნაწარმოების ფენომენოლოგიური ერთიანობაც ქრისტიანული განწყობილებითაა მოტანილი. ღმერთის ჩამოსვლა მიწაზე, მისი შესვლა მის მიერ შექმნილ სამყაროში, შემოქმედისა და ქმნილების ურთიერთშერწყმასა და ერთიანობაზე მიგვანიშნებს. ღმერთი არ არის მხოლოდ გარეშე მომენტი სამყაროსათვის, მას შეუძლია შევიდეს თავისივე შექმნილ ქვეყანაში და ეს შესვლა ხდება სიყვარულის ძალით, ანუ როგორ ვაჩვენეთ, გარე ობიექტთა სუბიექტივაციის, გათავისებისა და შიგნიდან განცდის საფუძველზე. ქრისტეს მოსვლამდე ღმერთი სამყაროს გარეთ იმყოფებოდა. ამ ტრანსცენდენტობის გამო სამყარო გაუცხოვდა მისგან. ერთი მხრივ სამყარო ჩაიკეტა თავის თავში, მეორე მხრივ, მოკლებული ღვთაებრიობას, იქცა აჩრდილად, მოჩვენებად, დაკარგა მან ნამდვილი ყოფიერების სტატუსი.

ქრისტეს დაბადებით მოხდა ჩაკეტილი სამყაროს გაღიალება. შემოქმედი შეიჭრა თავის შექმნილში და ამ ქვეყანამ შეიძინა ნამდვილ რეალობის ღირებულება.

ანალოგიური რამ ხდება ფენომენოლოგიურ მხატვრულ აზროვნებაშიც. ავტორი შედის თავის ნააზრევში და ხდება ნაწარმოების შინაგანი ელემენტი. შედეგად ხდება ნაწარმოების გაღიაება, იგი არ არის მეორადი, სინამდვილის ამსახველი ფორმა, არამედ იძენს პირველადი ყოფიერების მნიშვნელობას.

ასეთი პირველადობის გამო არაკლასიკური მხატვრული ქმნილება უნდა მოიცავდეს თავის თავში იმ შემოქმედებით პროცესსაც, რომელიც კლასიკურ აზროვნებაში წინ უსწრებს ნაწარმოებს და გატანილია მის ფარგლებს გარეთ. მეორე მხრივ კი რადგანაც აქ უკვე საქმე გვაქვს ნამდვილ რეალობასთან, ეს შემოქმედებითი პროცესიც უნდა განვიხილოთ არა როგორც ფსიქოლოგიური კატეგორია, არამედ როგორც ეგზისტენციული. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ნაწარმოებისაგან განუყოფელი შემოქმედებითი აქტი და ავტორის ცნობიერებაში მიმდინარე პროცესები უნდა განვიხილოთ არა გნოსეოლოგიურ, არამედ ონტოლოგიურ პლანში. სწორედ ონტოლოგიის მხრიდან არიან ისინი არაკლასიკური მხატვრული რეალობის ფუძემდებელი ელემენტები.

ასეთი მსჯელობის შემდეგ სავსებით გასაგები ხდება დოსტოევსკის გამონათქვამი, რომ მე ვარ არა ფსიქოლოგი – არამედ რეალისტი.

მართალია დოსტოევსკი სამყაროსა და მოვლენას ხედავს არა გარედან, თავის ჩაკეტილობასა და სისრულეში, არამედ შიგნიდან, ფსიქიკის ქრილში, თავის ღიაობასა და ცნობიერების ნაკადის უსასრულობაში, მაგრამ ეს შინაგანი მისთვის რჩება არა ფსიქოლოგიური განცდის დონეზე, არამედ ადის ყოფიერების სიმაღლეზე, იქცევა რეალობად. სწორედ ამ აზრით ამბობს მწერალი, რომ ის არის არა ფსიქოლოგი, არამედ რეალისტი.

იგი ხატავს ადამიანის სულის სიღრმეებს არა ფსიქიკის, არამედ ყოფიერების მხრიდან, მათ განიხილავს როგორც თავისთავად ფენომენებს.

ასეთი მსჯელობის შემდეგ ახალი შინაარსი ეძლევა კათარზისის ცნებას.

კათარზისი (სულიერი განწმენდა) შესაძლებელია თანაგანცდის საფუძველზე. თანაგანცდა შესაძლებელია განცდის გადატანით სუბიექტიდან ობიექტზე, რაც აუცილებლად გულისხმობს სუბიექტისა და ობიექტის ერთიანობას.

ასეთი ერთიანობა, მათ შორის საზღვრის გარღვევა, მოხდა ქრისტიანობაში. სამყაროს შემოქმედი შეიქრა თავის ხელქმნილში სიყვარულის ძალით, სიყვარული კი სხვა არაფერია, თუ არა თანაგანცდა, განცდის გადატანა ერთიდან მეორეზე. კათარზისიც ამ ერთიანობაში ხდება: როდესაც მე განვიცდი სხვას იმ შინაგანი უშუალობით, როგორც განვიცდი საკუთარ თავს, მე ვაღწევ ერთიანობას სხვასთან და ვიხსნები სამყაროს მიმართ. ჩემი „მე“ აღარ არის ჩაკეტილი საკუთარ თავში, არამედ „გალიაფებულია“ ყველასა და ყველაფრის წინაშე. ამ დროს გვაქვს სუბიექტის და ობიექტის, სულისა და სხეულის ერთიანობა. ამ ერთიანობიდან იღებს სათავეს ფენომენოლოგია და მთლიანად ფენომენოლოგიური აზროვნება.

აქედან შეიძლება გავაკეთოთ დასკვნა: კლასიკური აზროვნება, კერძოდ კლასიკური მხატვრული აზროვნება, რომელიც ერთმანეთისგან ანსხვავებს სუბიექტსა და ობიექტს, არის რეფლექსია საგანზე, რომელიც წინ უსწრებს მას. ამიტომ კლასიკური ინტერპრეტაცია ქრისტეს ცხოვრებას და ჯვარცმას განიხილავს, როგორც უკვე დასრულებულ და მომხდარ ამბავს, რომელიც წინ უსწრებს მის გააზრებასა და ინტერპრეტაციას.

არაკლასიკური, ფენომენოლოგიური აზროვნება არის ინტუიციური, ეს არის საგნის წვდომა „მარადიულ ანმყოში“, თავის საწყის ყოფიერებაში. არაკლასიკური აზროვნებისთვის, ქრისტეს ჯვარცმა მომხდარი და გარდასული ამბავი კი არ არის, არამედ დღესაც გრძელდება. შემთხვევითი არ არის, რომ სწორედ არაკლასიკურად მოაზროვნე მწერალმა მარსელ პრუსტმა თქვა: მაცხოვრის ჯვარცმა არ მომხდარა, ის დღესაც ხდება...

არაკლასიკურ, ე. წ. ფენომენოლოგიურ ლიტერატურაში სახეზე გვაქვს ავტორისა და ნაწარმოების ერთიანობა, როდესაც ავტორი თავის ინტუიციის ცოცხლად „იჭერს“ მხატვრულ ობიექტს, როგორც ფენომენს. მყარდება იგივეობა ავტორის ცნობიერებასა და ამ ობიექტს შორის და ეს უკანასკნელი თავს გვიჩვენებს არა გარედან, არამედ შიგნიდან, როგორც ავტორის ცნობიერების შინაარსი, რომელსაც არსებობის საკუთარი სტატუსი აქვს, გარე სინამდვილესთან მიმართულების გარეშე.

სწორედ ამიტომ, მარსელ პრუსტის ინტუიციის საგანია არა ცხოვრების რეალობა, არამედ შთაბეჭდილება, შთაბეჭდილება არა რო-

გორც განცდა, არამედ როგორც ეგზისტენციალი. ეს მომენტი აშკარად აახლოებს მას იმპრესიონიზმთან.

მწერალი ამბობს, რომ თავის რომანში ის წარსულს კი არ აცოცხლებს, არამედ წარსულის შთაბეჭდილებებიდან ახალ რეალობას ქმნის. აქედან ნათელია, რომ შთაბეჭდილება მისთვის არ წარმოადგენს ფსიქოლოგიურ აქტს. შთაბეჭდილება არის ისეთი რამ, საიდანაც ახალი რეალობა შეიძლება აშენდეს,

ახლა შეიძლება გავიაზროთ კათარზისის ცნებაც: თუკი არისტოტელესთან სულიერი განწმენდა ხდება მაცურებლისა და მსახიობის შინაგანი ერთიანობის საფუძველზე, თანამედროვე ლიტერატურაში ეს ერთიანობა შეიძლება გავიაზროთ მწერლისა და მხატვრული სახის, კერძოდ ავტორისა და პერსონაჟის ურთიერთმიმართების პლანში.

როდესაც მწერალი ნაწარმოებთან ერთიანობის საფუძველზე გარდაისახება თავის გმირში და მას ხედავს არა გარედან, როგორც მხატვრულ ობიექტს (ამ შემთხვევაში კლასიკურ აზროვნებასთან გვექნებოდა საქმე), არამედ მას განიცდის შიგნიდან, როგორც საკუთარ „მე“-ს, როგორც სუბიექტს, მაშინ ის გადალახავს საკუთარ შემოსაზღვრულობას და სულიერად იწმინდება, ანუ შინაგანად იხსნება სამყაროსა და ღმერთის წინაშე.

ამ გაღივებაში მდგომარეობს მისი კათარზისიც. ამრიგად ფენოზენოლოგიური მხატვრული ნაწარმოები არ არის მიმართული გარე სამყაროზე და წარმოადგენს კათარზისის გზას ავტორისათვის; შემოქმედი არღვევს თავის თავში ობიექტურ შრეთა დანალექს და მიისწრაფვის თავისი ქეშმარიტი ცხოვრებისაკენ, სადაც მხატვრული აზროვნება წარმოჩენილია როგორც ავტორის თვითდამკვიდრების, მის მიერ ნამდვილი არსებობის მოპოვების პროცესი.

თავი 6
ინგლისური ტექსტები და ქართული
რეზიუმეები სართაშორისო კონგრესებზე
წარდგენილი მოხსენებების შესახებ

PHENOMENOLOGY OF LIFE
BY ANNA-TERESA TYMIENIECKA

(ივნისი 27 – ივლისი 1 2011 წ. სტამბული, კულტურის უნივერსიტეტი
ფენომენოლოგიური კონგრესი. მოხსენება)

Our intention is to consider the phenomenology of life by Anna-Teresa Tymieniecka (35) in the light of new achievements of Georgian phenomenology.

The life is unfolded as a unique stream of creative actions like the Heraklitus' river which is impossible to enter twice. That is the vision of professor Tymienicka, vision of creative working of individualization of being, resulting the emergence of life. Cultural artifacts and all the achievements of human creativity are worth considering as a phenomena of life embracing the world in which we live.

Such understanding of life leads us to the sphere of imagination. Imagination is presented as a driving will of vital reality going beyond natural constraints in the area of freedom and creativity. The interest of the scientist is to reveal the process of becoming the being through the special way of arising the living forms in the interplay of subjective and objective forces of nature. The act of arising the sense of life dominates on the process of becoming the physical being and unveils the great stage of playful forces of the universe, leading from the chaos to the cosmos. Differentiation and unity of life present the miracles where the existence comes to the general essence through the individualization of being.

This phenomenological way of creativity needs the special, non-analytical way of thinking in order to catch the integral nucleus of life as a descriptive form of intuition.

Therefore the style of exposition essentially differs from the analytical tradition. Philosophical language of professor Tymieniecka is charged by the various ideas concerning the development of organic matter. The author seems to embrace the diversity and wholeness of vital phenomena all together.

Thinking through the phenomenology of life leads us to the pulsation of being where one can find the birth-place of special agent of life between vital constraints and imaginative freedom. This is the creative agent which always strives for avoiding the determinism of physical reality and provides the matter with ability of self-interpretation. This creative agent helps us to unfold the development of vital structure from the simple living forms through the animation of organic matter to the high level of human consciousness, to the personal freedom within the society and eventually to the infinite perspective of phenomenological intuition of God.

Professor Tymieniecka shows the emergence and heartbeat of the sense of life within and beyond the human consciousness, through the detail description of the interplay of vital forces on the universal stage of being. Such position interfaces the existential phenomenology of Georgian philosopher Zurab Kakabadze (36).

“Ontopoesis of Life” inspired us to investigate the process of sense-formation through the phenomenological reduction of human consciousness.

Therefore we would like to present some results of this investigation.

In our research (11) we used the method of phenomenological reduction and tried to separate the content of the consciousness from the external thing. But ultimately this process of separation, as an existential act, destroys the merge between internal and external and leads us beyond the consciousness into the vital world.

To reach the existential process of separation we used radically the method of “epoche” and ejected the concept of being not only in the reflection of external object but also in internal content as well. Finally, any content of the consciousness had been lost. We received the objectless process of description, which logically was not complying with the act of “bracketing” and thus maintained its existential claim.

Therefore it seems that phenomenological description has no pre-given object and thus, makes the object in itself. Phenomenological description is at the

same time the process of making the being which seems to echo “The Ontopoesis of Life”.

Our next thesis is that phenomenology of atomic physics which stems from orthodox interpretation of quantum theory consolidates with phenomenological approach mentioned above.

Dynamic integrity of matter and form makes the constitutional structure of being and at the same time embodies the sense as an accompanied feature of matter which is responsible for destroying the previous structures of matter to create a new synthesis. This active ability of self-development of matter is relevant to the “h” - Plank’s constant in physics. (h - means the integral quant of subject-object interaction which bases the act of quantum measurement).

Every physical object as an individual entity, has an intentionality of own resistance which could not be explained from its material structure.

According to the quantum point of view the nature has an ability of self-interpretation so that the way of consideration of atomic situation actually changes the behavior of physical objects. Such issue of “orthodox” quantum theory echoes the phenomenology of life of Tymieniecka and particularly expresses the idea that the sense, as an accompanied feature provides the matter with the process of self-interpretation.

What is implied in the concept of probability of physical nature? If causality appeared to be presenting an inevitable principle of reality, there would be no room for probability unless it didn’t express the lack of knowledge. To solve this problem, it will not come out without mentioning the contextualism of Merleau-Ponty namely, of what he called “truth within a situation” (38).

In a quantum sphere the latter encourages us to consider some causal links between two mutually exclusive situations. In case of contextual truth, if the poles of causal link – the cause and the effect were in different, wave and particle situations, it would end in the loosing of existential sense of one of them. The effect is said to have no cause if the latter lost its physical meaning in a new situation. Hence quantum probability shows that the cause exists beyond the limits of a new truth which determines the physical meaning of the resulting effect.

The loosing of existential sense within the causal links of quantum interaction is reminiscent to the situation in psychology, namely in psychoanalytical therapy. A patient had better talked about the starting point of his illness but he

cannot remember a cause of his spiritual confusion, not because of the weak memory but because of losing the existential sense within the causal link. The cause while resulting the illness, lost its meaning of existence in a new condition of psychological disorder.

It is said therefore, that the cause would have been beyond the given state of the consciousness and psychoanalytical method seems to have revealed this losing sense of the cause.

Why don't we try to use something similar to psychoanalytical method in quantum sphere, in order to construct the existing cause of probable errors? And on the contrary: can we use the principles of quantum theory so that the psychoanalytical therapy could enrich its experience? Maybe the new quantum-probable approach to rebuild the ejected cause is the way of solution the problem of incurable disease?

One could mind that there are some crucial differences between the external reality of quantum physics and the inner sphere of psychology and the aim of phenomenological bracketing is to separate the internal from the external; but phenomenology of life by Tymieniecka makes us to overcome this differences by asserting that the act of phenomenological description which separates the phenomenon from the being, is at the same time, the process of making the being.

It seems that on the basis of phenomenology of life we succeed in finding an analogy between psychology and quantum physics.

ანა-ტერეზა ტიმიენიჩკას სიცოცხლის ფენომენოლოგია

რეზიუმე

ჩვენი მიზანია გავიაზროთ ანა-ტერეზა ტიმიენიჩკას სიცოცხლის ფენომენოლოგია, რომელიც ავტორის მრავალწლიანი შემოქმედებითი ძიების სფეროს განეკუთვნება. საკითხი ეხება სიცოცხლის სამყაროს წარმოჩენას თანამედროვე ფენომენოლოგიური ფილოსოფიის შუქზე. უაღრესად საინტერესო და ღრმა მოაზროვნის თვალთ დახახული სიცოცხლე, მისი საფუძვლიანი და მეტად გაფაქიზებული დეტალიზაცია, მისი წარმოშობის ურთულესი მექანიზმის ჩვენება... ყოველივე ეს სცილდება ფილოსოფიური ანალიზის ტრადიციულ ფარგლებს. ავტორს სიცოცხლე აინტერესებს არა მისი ფორმადარსებობის და ბოლომდე დეტერმინირებული სტრუქტურის სახით, რომლის გამოვლენათა მიხედვით ტრადიციული ონტოლოგია განაზოგადებს სიცოცხლის არსს, არამედ მისი მიზანია ჩანდეს სიცოცხლის მაჯისცემას ცოცხალი არსის წარმოშობისა და ქმნადობა-განახლების დაუსრულებელ მდინარებაში. სიცოცხლის განუმეორებელ ნაკადში შესვლა შესაძლებელია მხოლოდ ერთხელ, ამიტომ ფილოსოფიური განზოგადობა აქ ვერ გასცდება ცოცხალი არსის ჭვრეტას მის უნიკალურ და განუმეორებელ ხდომილებაში. კლასიკური რაციონალიზმის გზა, ერთეულთა მსგავსებიდან ზოგად-ლოგიკური ცნებისკენ აქ ჩიხში შედის და ინტუიციის შემოქმედებით ნიაღვრებაში გარდაისახება. ეს ფენომენოლოგიური ინტუიცია არ უარყოფს, პირიქით აფართოებს და განახლებს ძველ რაციონალიზმს, რომლის მარადიულ ნიშანსვეტად კვლავ გვეცხადება “ლოგოსის” იდეა, მაგრამ განსხვავებით ჰერაკლიტესგან, ავტორი სიცოცხლის ლოგოსს ხედავს არა შემეცნებითი გონების თვალთ, არამედ შემოქმედებითი ინტუიციით. “ლოგოსი” აქ გვევლინება სიცოცხლის უნიკალური ფენომენის შემოქმედებითი სტრუქტურირების მატრიცის სახით.

არანაკლებ საინტერესო და ორიგინალურია ავტორისეული მსჯელობის სტილი. აზრის ცოცხალი პულსაცია ლოგიკური სიცხადით და თანმიმდევრულად კი არ ვითარდება, არამედ მიისწრაფის ერთბაშად და დესკრიფციულად მოიცვას ის უამრავი ფაქტორი და ნიუანსი, რაც არყოფნის ნიალიდან წარმოშობს და ააგორებს სიცოცხლის ტალღას. ყოველი წინადადება, თავისი რთული, სინტაქსური თანწყობითა და ქვე-

წყობით მიისწრაფის სრულად გამოხატოს სიცოცხლის ფენომენოლოგიური კონცეფცია, რაც, რა თქმა უნდა შეუძლებელია, მაგრამ სწორედ ამ შეუძლებლობასთან ჭიდილში იბადება მოვლენათა აღწერის ღია და მრავლისმეტყველი სტილი. მსჯელობა აზრის მრავალგანზომილებიან მოძრაობათა გადაკვეთის, ზედდების და შერწყმის ინტეგრირებულ შედეგს შეადგენს, სადაც “არქეოლოგიური გათხრები” სიცოცხლის სხვადასხვა მნიშვნელობათა მოძიების მიზნით, მრავალმხრივ შეიძლება ვანარმოოთ. ტექსტის ასეთი გართულებული ფორმა შინაარსობრივ დატვირთვასაც შეიძენს; სიცოცხლე უნდა შეიცნო და შეიგრძნო არა მის კერძო შემთხვევათა განსაზღვრისა და მარტივი განზოგადების გზით, არამედ წინასწარ უნდა ჩანვდე მას იმ უზოგადესი და განუსაზღვრელი პროცესის წიაღში, რასაც ყოფიერების ინდივიდუალიზაცია ჰქვია. ყოფნა-არყოფნის მოძრაობაში არსებული სიცოცხლე უპირველესად არის შემოქმედების თავისთავადი აქტი; პროცესი, რომელშიც უამრავი ფაქტორი მონაწილეობს. სიცოცხლის სცენაზე მოთამაშე ეს ფაქტორები “ლოგოსის დრამატურგიის”, ანუ მოვლენათა ხდომილებისა და განვითარების მატრიცის მიხედვით ქმნიან ე.წ. “სიცოცხლის აგენტს”, რომელიც ემატება და ერწყმის ბიოფიზიკურ რეალობას, რათა შეიტანოს მატერიაში თავისუფლებისა და ავტონომიურობის პრინციპი. ეს პრინციპი ცოცხალი არსის სასიცოცხლო გარემოსთან თავისუფალ ურთიერთქმედებასა და ალბათურ მიზეზ-შედეგთა ურთიერთ თამაშით განისაზღვრება. აქ ფილოსოფოსის გაფაქიზებული თვალი ხედავს თუ როგორ ეგუება ორგანული ნაერთი გარემოს, როგორ ჩნდება ამ ნებაყოფლობით შეგუებაში თავისუფალი ნება, როგორ ფუნქციონირებს თავის ტვინი და როგორ მალდება ცენტრალური ნერვიული სისტემა გონებისა და ცნობიერების დონემდე; როგორ ეგზისტირებს ადამიანის ცნობიერება სოციალურში, ინტერსუბიექტურობისკენ და საბოლოოდ, იდუმალი ზეამოცანის მიხედვით, როგორ მიისწრაფვის ყოველი არსი უსასრულო ტელოსისაკენ. იქმნება შთაბეჭდილება, რომ “სიცოცხლის აგენტი” მუდმივად გაურბის მატერიის დეტერმინიზმს და ინერტულობას, სასიცოცხლო სინთეზის თავისუფალი თამაშის გზით. ამიტომ მატერიას, მიზეზობრივი და მიზნობრივი აუცილებლობის მიღმა, ახასიათებს თვითინტერპრეტაციის უნარიც, რაც მის თავისუფლებას მოასწავებს საკუთარი თავისგან.

სიცოცხლე თითქოს თავისუფლად, შემოქმედებითი ნახტომების

გზით ვითარდება მარტივი შენაერთიდან რთული ორგანიზმისკენ, რაც ნიშნავს, რომ ჭეშმარიტად ეს პროცესი შებრუნებული სახით მნიშვნელობს და რომ ღმერთი, სამყაროს ინდივიდუაციის უმაღლესი და საბოლოო შედეგი, სინამდვილეში ამ პროცესის პირველსაწყისსა და საფუძველს შეადგენს.

ყოველი ცოცხალი არსი და უმთავრესად ადამიანი თავის შემოქმედებით თავისუფლებაში მიემართება იქით, საიდანაც ის აუცილებლობით მომდინარეობს. ამიტომ თავისუფლება სულაც არ ნიშნავს თავისუფლებას. გვაქვს თავისუფლება რეალურ ძალთა მოქმედებაში, გვაქვს თავისუფლება შემოქმედების სფეროში, მაგრამ გვაქვს თუ არა თავისუფლება დასახული მიზნისა და მისწრაფების მიმართ?

პასუხი ამ შეკითხვაზე თავისუფლებისა და აუცილებლობის ერთიანობას გულისხმობს. ეს აუცილებლობა სხვა არაფერია, თუ არა სიცოცხლის სამყაროს ინტენციონალობა, მისი მეტაფიზიკური მიზანმიმართება, რომელიც არასოდეს ამოიწურება სიცოცხლის რეალიზაციის უკვე განხორციელებული და შემდგარი ფორმებით, არამედ გრძელდება ყველასა და ყველაფრის მიღმა, უსასრულოდ, ყოფიერების შემოქმედებითი ინდივიდუაციის თვალუწვდენელ პერსპექტივაში.

QUANTUM PHYSICS AND PHENOMENOLOGY OF LIFE

(აგვისტო 15-21, 2004 ინგლისი, ოქსფორდი, “ვოდეის” კოლეჯი.
ფენომენოლოგიური კონგრესი. მოხსენება)

In modern time the philosophical sense of quantum physics plays a significant role in post-modern globalization of culture and science. Quantum physics reveals the especially phenomenological approach to the problem of essence and existence in sphere of microcosm. All the difficulties arising in interpretation of probability, uncertainty and wave-particle duality of quantum physics are the results of mixing the essential and existential phenomena of atomic world.

To resolve the problem of wave-particle duality, we compare the phenomenology of life with cognitive situation in Atomic physics. We develop our understanding of the significant research of professor Tymieniecka (39) in the light of phenomenological conception of quantum theory. This conception is originated out of our work “Phenomenology in Science and Literature” (40).

We think that phenomenological approach reveals the openness of the micro-world to the world of life and especially to the kingdom of human life which appears to be unfolded thanks to playful development of creative powers within the whole context of individualization of being.

* * *

Professor Tymieniecka considers the essence of the human being in the dynamic state of development and emphasizes its integrity with the context of individualization of life, on the backbone of more wide process - the process of becoming the being. The philosopher rejects the stereotypical view of human essence as a stable nucleus of salient features which distinguishes him/her from the other human creatures. Instead of this traditional view Tymieniecka focuses on the changeable nature of man which is far to be exhausted by the traditional concept mentioned above.

Though the traditional essence also takes into account the changeable nature of man and this stable definition is open to the perspective of unfolding new

features. Nevertheless Tymieniecka's point of view differs from this traditional standpoint. Tradition considers the essence of man in coexistence with its development for the sake of new possibilities. We think that Tymieniecka does not accept the direct coexistence of the stable essence and changeable (progressive or regressive) nature of man. Individualization of life as an unfolding act of human essence presents a part and a parcel of the process of becoming the being. Phenomenology rejects the direct link between the beings, as a system of established things and becoming of being as a process of revealing the essence through the bracketing an existence. Traditional, stable essence refers to the system of beings, phenomenological essence should be considered in other dimension; in the dimension of becoming the being to reveal the essence.

Professor Tymieniecka considers the formation and creative development of life in sequence of a human being. It is important that she deems the act of differentiation as a way of unity of human life within the condition of becoming. The matrix of vital construction operates with organic significance of life and incipient state of its adapting with existential circumstances anticipates the process of unfolding the life.

Tymieniecka discloses the creative dimension of human mind which is compounded to the network of natural necessities. The mind through imagination goes beyond natural demands of life and embraces the inter-subjective sphere of social relations. The living agent of vital constitutive system, who controls the mechanism of selection to adopt existential conditions, now turns into the creative agency of mind which through the interplay between the individual existence and the life - network (within which it is ingrown) strives for an aim of "achievement".

"This essential feature endows human self - awareness with an inner conviction of being free. Free to project, free to choose, but does it mean free to achieve? " (39).

The question leads us to the problem the author sets at the end of her inquiry. The creative development of mind means the development of the whole life - world passing in a new phase of becoming the being with crucial changing of coexistence of natural being with "essential vitality, by the intrinsic ontopoietic sequence" (39).

The creative progress of human mind seems to take part in this innovation but on the other hand the avalanche of achievements involves the human mind so that it can not be the master of this non-reversible process.

Tymieniecka's conception reveals the interplay of individual existence with the network of life. This playful relation is balanced in sphere of "in-between" of the matrix of vital necessities and imaginario creatrix. The very fact of emergence of imagination and inventive powers confirms the principle of differentiation for the sake of unity. Namely the interplay means that the natural living agent enters the double position of freedom and necessity. He exists by keeping and directing the process of adopting with existential conditions and at the same time he gets rid of himself from the previous relation, to imagine and estrange itself and to discover the new relation with life-conditions .

The interplay of creative mind with the network of life expresses the inventive and unpredictable nature of human development. The self-existed, spontaneous, auto-regulated and creative unfolding of life includes in itself the playful agent which always strives against vital construction of life keeping the self in state of openness toward the unexpected turns, leading it to the influx of new achievements.

* * *

The relation between vital constraint and imaginative freedom of creativity echoes with situation of complementarity arising in the sphere of quantum physics. Phenomenological interpretation of this strange quantum-physical situation suggested the idea that the wave-particle dualism of atomic events is factually the dualism of two mutually excluded physical experiments; the cognitive situation, revealing the essence (physical sense) of a quantum object excludes the experiment which displays the existence of the same one.

Professor Tymieniecka seems to use the same principle of complementarity in sphere of human development. (The author of the principle of complementarity, Nils Bohr considered it as a cultural phenomenon and spread it beyond physics). Vital constraint and imaginative freedom of creativity both seems to be the mutually exclusive states of human being. The first refers to the existential necessities of life whereas the second presents the creative unfolding of the essence of human life. We do not intend to draw the full and complete analogy

between phenomenology of life and phenomenological conception of quantum physics but despite the differences some similarity could be observed.

Tymieniecka emphasizes the discontinuity of passage between two different states of human development. Selective and decisive contribution of vital agent to adopt the external conditions is incongruous with imaginative freedom of creative agency. Combustion of creativity sounds as a counterpoint propelling the mind beyond vital necessities to the freedom of creative life.

“... it stems from an imaginative propulsion of the mind, it carries an aim of “achievement”. This essential feature endows human self awareness with an inner conviction of being free” (39).

The analogy with quantum physics suggests the idea that the “inner conviction of being free” is not only the psychological phenomenon. It can be matched with indeterminism and probability of quantum phenomena. Indeterminism does not reject the causality. If quantum particle conducted itself as a wave it could not be absolutely free, it would have the hidden deterministic factors but because of wave-particle dualism, these factors would be devoid of sense of causal substance, since they refer to the existential-particle picture which is incongruous with wave-essential description of atomic events.

Accordingly, the “inner conviction of being free” derives from conjugate-incongruous relation between vital constraint and imaginative freedom. In the kingdom of creativity the human self is free although it is determined by the vital necessities. In the perspective of unfolding the human essence, these existential factors are deprived of the sense of causal substance. Therefore the freedom of human self is not psychological phenomenon. It is really based on the dualism between vital constraint and creativity.

* * *

Now to develop our analogy we would like to expand and stipulate some points of phenomenological interpretation of quantum physics. Quantum theory, arising at daybreak of new, non-classical physics played a major part in a very interesting view of modern thinking concerning the problem of phenomenology in modern sciences.

In respect to our position it is worth noting that we have introduced the concept of intentionality in the realm of microphysics. Such position seems to be fruitful, since the mode of “openness” as a result of intentionality of quantum

situation discloses it to an alive being which arises as an unknown subject on the playful stage of quantum effects.

The life-system exists on the level of molecular interactions. It is the cell which presents the rudimentary nucleus of life. Hence on the level of atomic relations the life can not reveal itself. In sphere of atomic world the life presents the hidden, unobtainable phenomenon.

Nevertheless modern philosophers use the quantum theory to investigate the life, consciousness, society, in a word, all the phenomena of an alive being. This fact inspired us to examine closely the phenomenological character of quantum physics.

We think that the mode of openness of quantum system means that the latter has an intentionality to the phenomenon of life, although the life has never been revealed on the quantum level.

Thanks to this intentionality, the life participates in the forming of quantum reality in a double way: firstly, we suggest that the measurement device presents a representative of a life-system (consciousness) in a quantum area. It is the measurement device which makes the physical sense of a quantum object and hence operates with individualization of being in the atomic sphere. .

Secondly, the quantum situation (including in itself the measurement device) can be open toward the life in its special sense; the quantum event might be a pivotal factor of organic matter and its superstructure _ biological system, psychological self, consciousness, society, art etc.

Incomparability of life with quantum system manifests itself through an incompatibility of the measurement device and the atomic object. This incompatibility has positive sense. It is fruitful and it must be kept. Therefore the measurement device is considered to be a classical object which is not reducible to the system of quantum particles. (Accordingly, the wholeness of life is not reducible to countless diversity of atomic events.)

Thanks to this incompatibility the classical, measurement device plays a role of consciousness and makes the physical sense of a quantum object. To be more precise, the quantum measurement shows that the sense might be emerged on its own in interaction of physical objects, if these objects were mutually incompatible and if they complemented each other.

We call them conjugate objects.

The “objective” sense of atomic events has an essential nature since it conducts the behavior of quantum particles. Therefore the measurement device could play a role of consciousness which would be indifferent to the real attendance of human consciousness.

This model of self-generation of sense can be used in physical reality as well as in the sphere of human creative development. It entitled us to draw an analogy between quantum phenomenology and phenomenology of life.

Our analyses eventually comes to the point that despite incomparability mentioned above (or just because of it), the quantum system has an intentionality to the wholeness of life. This intentionality, through the measurement process makes the physical sense of quantum particles.

Therefore unlike the classical physics, there is an inseparable unity between quantum measurement and quantum object. It presents integrity of subjective and objective beings in the micro-world.

We suggest that such strange, non-classical situation was implicitly expressed through the Bohr’s principle.

Investigating the new character of atomic particles, Nils Bohr came to the standpoint which was unacceptable for classical physics: it would be senseless to speak about an atomic object if we do not stipulate what kind of measurement device could determine it.

Bohr emphasized the dependence of an existence of quantum object on the measurement situation. The latter makes the physical sense of quantum object.

To put it in other words, Bohr inserts the measurement process and cognitive situation in the concept of atomic object.

Here we encounter with manipulation which seems to be strange for classical physics: the cognitive condition is included in existential state of physical object.

Our idea consists in fact that if cognitive situation (measurement process) merged with a quantum object and if any cognitive act had intentionality, the latter would also become an element of quantum object.

Introduction of intentionality in the very heart of quantum object echoes with significant principle of phenomenology of life of Tymieniecka: the matter has an ability of self-interpretation.

We think that this ability does not present the privilege of a highly developed vital system - human mind but appears to be the essential principle of being even on the level of quantum events.

In the sphere of the atomic world the ability of self-interpretation of physical matter and intentionality of quantum situation factually are one and the same.

After this phenomenological innovation Bohr's principle would be widened and changed in the following way:

it would be senseless to speak about an existence of quantum object aside from a measurement device and regardless of intentionality which accompanies it. The latter determines the way of self-interpretation of a quantum system.

Hence, considering the micro-object I must take into account not only the quantum experiment which determines either wave or particular conduct of atomic events but I must take into account a new additional phenomenon - the intentionality of this experimental situation.

* * *

Quantum intentionality helps us out of century-old confrontation between deterministic and in-deterministic interpretations of quantum theory.

Heated debates between Albert Einstein and Nils Bohr growing into deterministic - in-deterministic dilemma seem to be resolved from this phenomenological point of view:

The both - deterministic (according to Einstein) and in-deterministic (following Bohr) interpretations of quantum physics are right. The first would be acceptable if a quantum situation had intentionality to the life-system, the second could be useful if a quantum object presented the element of non-living matter.

It is important that such phenomenological approach also takes into account the distinction between essence and existence of a physical object.

The strange, non-classical situation arising in quantum physics was the result of mixing the essential and existential aspects of an atomic object. Certainly, in quantum experiment we deal with the process of generating the essence (making the physical sense) of an atomic object beyond dilemma - either this object exists or not. (Quantum phenomenology considers this question as a metaphysical problem.)

It does not mean that a quantum object presents the phantom of imagination, or it is an ideal model to explain the results of measurement. It only means that the process of disclosing the essence of a quantum phenomenon (the act of making the physical sense) is incongruous with an act of ascertaining the existence of the same one. The essential and existential aspects of a quantum-cognitive

situation both are in opposite, exclusive relations. They are expressed through the wave-particle dualism.

The problems arising in cognition of the micro-world seem to be the result of mixing these mutually exclusive aspects of quantum phenomena.

* * *

Now, to summarize our analyses we would like to emphasize once more: phenomenological approach leads us to equality between in-deterministic and deterministic interpretations of a quantum theory. Despite the disagreement and unquenchable debates between these opposite views we must share the alternative way of thinking and admit that both points of view are right.

If intentionality presented the innermost feature of a quantum situation, the feature of self-interpretation could also refer to the nature of micro-physical matter.

We suggest that when a quantum system participates in an act of individualization of life, it interprets itself as a deterministic system.

If quantum particles represented the micro-structure of non-living matter they would be unfolded as in-deterministic phenomena. Therefore, our analogy with conception of human development refers to the “deterministic” interpretation of the quantum theory.

Although the “conviction of being free” (39) in Tymieniecka’s model stems from non-compatibility of vital constraint and imaginative freedom, it reveals the unity of mutually exclusive states of human development. But it is not a dialectical unity. It is a unity according to the principle of complementarity, which takes into account the discontinuity of passage between a vital agent and creative agency.

Consideration in detail of the difference between deterministic and in-deterministic interpretations of quantum phenomena (according to an alive and a non-living matter) goes out of the presented paper.

We would like only to emphasize that the creative interplay within the human development echoes with non-reducible probability of quantum events. In accord with deterministic view quantum particles come to the stage of microphysics to keep the essence-existence (wave-particle) duality in a playful state of unity.

The fog-bounded way of unfolding the hidden human potentials seems to refer to the same effect of quantum interplay. The differentiation and unity, unique-

ness and regularity of especially human events echo with strange, non-classical situation of quantum phenomena. The playful element within unfolding of life turns the creative development into partly in-controllable influx of achievements leading to the new turns of human creativity.

The occurrence of the same element in interplay of atomic events is responsible for the in-controllable measurement (sense-formation) process leading to the creative freedom of interactions in the micro-world.

In the light of quantum phenomenology the emergence of life in the process of becoming the being can be considered as a turning point of intentionality of quantum systems from in-deterministic unfolding of matter (according to the differentiation of being) to the deterministic self-interpretation of being leading through the individualization of life to the unity of the world.

Deterministic unfolding does not mean that quantum description of atomic events comes to the mono-logical picture of classical physics. Probability, uncertainty and wave-particle dualism, all these especially quantum phenomena keep their principal sense in deterministic quantum system, but as the latter is opened and refers to the phenomenon of life, there is a two-fold position of schism and unity between wave and particle aspects of quantum reality.

Existential (particle) factors are devaluated in the wave (essential) picture of atomic events, but on the other hand, to save the unity of life they keep their existential meaning in essential description of micro-phenomena.

Such contradictory state of devaluation and keeping of causal factors is possible in case of interplay between wave effects and particle causes.

Emergence of life means that in-deterministic unfolding of quantum events is turned into deterministic development of the same phenomena and the quantum waves begin to flirt with quantum particles, keeping and at the same time, rejecting their existential meanings.

In respect to our analogy we can conclude that the creative mind in the light of non-classical, wave-particle dualism sounds as a counterpoint to the physical being, propelling the self beyond vital necessities to the imaginative freedom. This freedom does not neglect causality. The freedom roots in schism between causal substance and resulting effect. Leaving the ark of classical causality, creative mind navigates the stormy sea of new possibilities at the price of risk being perished. The impulse to go beyond previous borders and to swim for the free-

dom keeps it on the wave of creativity. Devaluation and losing the causal sense of the factors, which appeared to determine the creative state of mind drives the self to the “inner conviction of being free” but on the other hand, to save the unity of life between vital constraint and imaginative freedom, the mind takes into account the deterministic factors of vital necessities, which it removes from the field of creativity.

Such two-fold position of removing and retaining the causal links eventually shapes the flirting of creativity with determinants of fitness resulting the interplay of creative mind with the network of life. It makes the chance to consider the freedom and creative uncertainty of life as a special development of quantum system in accord with principle of complementarity, which thanks to mutually exclusive difference between wave and particle, makes the vital unity of micro world.

კვანტური ფიზიკა და სიცოცხლის ფენომენოლოგია

რეზიუმე

ჩვენი მიზანია სიცოცხლის ფენომენოლოგიის ინტერპრეტაცია კვანტური მექანიკის ფენომენოლოგიური კონცეფციის შუქზე. თუმცა სიცოცხლის ფენომენი უჯრედის დონეზე იწყებს რეალიზაციას და არ ვლინდება ატომურ (კვანტურ-მექანიკურ) სამყაროში, კვანტური სისტემის ფენომენოლოგიური ღიაობა სიცოცხლის მიმართ საშუალებას გვაძლევს მოვახდინოთ აღნიშნული ინტერპრეტაცია. სიცოცხლე მიკროსამყაროში იდუმალი, მეტაფიზიკური ობიექტის როლს ასრულებს. კვანტური სისტემის სიცოცხლესთან მიმართება განაპირობებს ერთი მხრივ ატომური ნაწილაკის ერთგვარ თავისუფლებას, მეორეს მხრივ კი კვანტურ-შემეცნებითი სიტუაციის მთლიანობას. კვანტური სიტუაცია ღიაა სიცოცხლის ფენომენის მიმართ, ამიტომაც იგი სცილდება მიკროსამყაროს ფარგლებს და მოიცავს ადამინის შემოქმედებით რეალობას, ხელოვნებას, ლიტერატურას. გვიჩვენებს შემოქმედებითი თავისუფლებისა და სასიცოცხლო აუცილებლობის დუალიზმს და ამავე დროს ერთიანობას სიცოცხლის მთლიანობაში.

SOME PHENOMENOLOGICAL AND METAPHYSICAL ASPECTS OF HUMAN CREATIVITY

(სექტემბერი 19-23 2011 ესპანეთი, სეგოვია. საერთაშორისო ფენომე-
ნოლოგიური კონფერენცია. მოხსენება)

In the metaphysical mystery of creativity I encounter with impossibility to express the artistic object. The process of the expression like a river of Heraclitus thrills me away in a depth of unconscious where any mental constructions arising in this dizzy dance of the thoughts and the words must be overcome and destroyed. On the other hand I am aware that it is the contradictory way of thinking since my stream of thoughts presents the striving for an aim which makes an intentionality of thought and brinks to light the darkness of this unconscious state. It is certainly impossible state of mind since I aspire to a full freedom taking into account that the freedom always slips away, since my creative thought is intentional; it is motivated by an aim and besides, I use the ready-made words and concepts. They are given to me in advance as forms of my knowledge which enslaves me.

I am on the edge of despair and happiness. I am in despair since I am aware that I can not swim the ocean of freedom without the boat which is constructed by the language, otherwise I would be under the sword of Damocles to sink in a senseless speech of a madman.

I am happy because despite this danger I feel the strong desire to leave the boat and swim and follow the hidden stream of an ocean to find something new as a result of my risk to be perished.

Striving for an unknown I am not motivated by an aim. I am even ignorant does this aim exist or not. The driving wheel of my venture is the desire to leave the boat, to break the limits which imprisoned me. I have intentionality (without intentionality my motion would lose the sense and coincides with madness) but it is not intentionality for an aim. It is an intentionality to leave the boat, to break the limits and swim for the freedom.

One significant remark: my desire to leave the boat is not rational; it is not motivated and purposeful process. It rather belongs to the sphere of passions. I perceive the boat as a prison and I have a strong desire as a feeling of aspiration to get rid of myself. I keep my striving for the freedom on the level of passion not to turn it into the rational, purposeful process which would destroy it. To maintain the freedom and creative function of my desire I must retain it in the sphere of unconscious passion.

In respect to this problem it would be worth citing the work of Professor Tymieniecka A-T:

“Indeed, in its progress the creative function is a mechanism of discrimination, deliberation, and selection. But so is the passive genesis. However, in opposition to the latter, which works with the material of rational elements of structuring and their selective principles, the mechanism of choice of the creative function is constantly oriented and reoriented in its modalities by fluctuating inclinations, tendencies, expectations, aspirations, hidden longings, aversions, and sympathies; all of them, whether they are dispositional or acquired within the present world (being matters of feeling, taste, belief, etc.) seem to escape the authority of our rational powers.” (41)

Our analyses eventually come to the point that the phenomenological intentionality as an acts of creativity and liberation does not coincide with purposefulness. Two kinds of intentionality appear to display the freedom going beyond the purpose. “Intentionality - to” and “Intentionality – from”. The first presents the orientation of consciousness to structure the phenomena and construct the object of perception, according to an aim. It coincides with purposefulness. The second form of intentionality, “intentionality – from”, presents the unconscious striving for freedom against objectification of knowledge. It expresses the creativity and openness of consciousness toward the metaphysical object which has never released in the world of phenomena.

These two forms of intentionality merge with each other and there is no way to distinguish the one from an other. Nevertheless they have different meanings and act in a different ways. At the very beginning of act of creativity there is a phenomenological mood to go beyond borders in a depth of unknown sphere. This unconscious state is supported by the inner working of consciousness which refers to the “intentionality-from”. Otherwise, the striving for the freedom lead-

ing to the deconstruction of language would fall in anarchy and chaos of madness. To avoid this danger, phenomenological mood, as an incipient point of creativity implies the consciousness as a second form of intentionality.

As soon as consciousness in the freedom of creativity distinguishes itself from the being, it would be generated as an “intentionality – from”. At the same time, it constitutes and mirrors the being and turns itself into the “intentionality – to”. The new phenomenon of the human world presents an integral result of collaboration of these two forms of intentionality.

Thanks to “intentionality-from”, this phenomenon presents the unique fruit of creativity and differs in principal from the previous phenomena. Because of “intentionality- to”, it reflects the suppressed being and dealing with general essence follows the dynamic order of the human world.

Here we encounter again with strong impact of metaphysical object which seems to maintain its unknowable nature in the process of human creativity. This influence consists in fact that creative function of “intentionality- from” reveals the insurmountable distance between consciousness and its object which, as a transcendent object plays a role of metaphysical thing.

Although the latter is incomprehensible, it is not closed for the consciousness and manifests itself through the freedom of creativity and subjective tendencies of phenomenological mood.

We introduce the “intentionality – from” to avoid the chaos in deconstruction of any mental constructions arising in our searching for the metaphysical thing. Thus we confer the status of creativity on the process of deconstruction of thinking turning it into an act of disclosing the thought toward the metaphysics.

“Intentionality-from “ has a creative function to distinguish itself from the being, to break the previous givenness and to go beyond any kind of borders. It seems to escape the authority of rational powers and dwells in subjectivity of phenomenological mood.

“Intentionality - to” is connected with constitutive activity of consciousness. It uses the phenomenological method (epoche) to reveal the essence of being and brink to light the act of cognition.

Although we separate these two forms of intentionality, really they are conjoined and overlap themselves. Indeed! It is really incredible to inspect the sep-

arate trails leading in opposite forms of intentionality. Rather we perceive them integrally dealing with positive evaluation of negative acts.

If we interpreted the act of deconstruction in positive sense considering it as an act of differentiation for sake the freedom we would come to the constitutive activity of consciousness – with “intentionality-to”. Therefore the process of deconstruction of thinking in its metaphysical openness means the act of creation of object and “intentionality-from” immediately turns into “intentionality-to”. Therefore as soon as I feel the freedom from the givenness of being I become aware that it is my striving for breaking the old form and creating the new one. Although my feeling is actual, I can not retain the freedom really it would be transformed in imaginary phenomenon. But this imaginary freedom is not the groundless fantasy it is really founded on the conjoined forms of intentionality mentioned above.

Coexistence of this opposite forms makes the balance between tension of purposeful striving and relaxation in freedom. Intentionality as a result of coercing forms goes beyond any specific purpose. It spreads endlessly embracing all the mental activities and reveals the essential structure of consciousness. As a matter of fact, thanks to this essential and everlasting intentionality, the consciousness refers to an inaccessible object and is open toward the transcendent sphere. The object of metaphysics – the interminable goal of this openness stands beyond any concrete achievements of thinking providing the latter with creative freedom.

Our tendency to deconstruct any mental construction arising in the searching for metaphysical thing expresses the unlimited nature of intentionality which would be impossible if we dealt with only “intentionality – to”. Leaving the boat of language for swimming the ocean of freedom we refer to the “intentionality-from” which helps us out of senseless speech of madman. It keeps the language conditionally taking it in brackets, in status of ideal “phenomenon in itself” which would not be determined by an external being. Eventually, we will find ourselves in a dreamy vortex of playful words, metaphors, illusions, hidden desires, unwilling thoughts, game of fantasy. All this stream of consciousness seems to have no basis underneath but here, thanks to the “intentionality-to” the diversity of this creative phenomena gains the sense of striving for an inaccessible, sublime aim which plays a role of metaphysical object.

The painful sensation of distance between the creative self and sublime object has positive sense since it keeps the creative thought in state of openness toward the unconscious. Despite the final point, the achievement of creativity must be considered as incomplete in principal. It would be open in perspective of further development to keep certain creativity leading to the mystery of the metaphysical world.

* * *

Now to stipulate our special standpoint concerning the metaphysical thing we would like to address to the work of Professor Jiro Watanabe – Heideger’s Phenomenology of Being and Husserl’s Phenomenology of Consciousness (42). The author analyses Husserl’s idea that “being is not in the object, is no part of it, no moment dwelling in it. Neither is it attaching to an object... Being is no real predicate ... Being is absolutely imperceptible... Being is no sensuously perceptible but supersensuously self-given ... in the higher perception of the state of affairs... namely in the categorical intuition.”

Sharing this position we dare assume some remark:

the being seems not to be the real predicate. I can perceive the color, the form, the smoothness of thing but can not perceive the states of being –colored, being- smooth. I can hear the sound but can not hear the something which is sounding. There is no doubt that the being is not the predicate it is the subject and all the diversity of perceptible phenomena is attached to this subject. Consciousness as an “intentionality-to” perceives or creates this phenomena and brings them into correlation with subject that is the being.

Here the question arises: would it possible to attach the predicate to the subject if there was no similarity between them? One should admit some common, united point between predicate and subject otherwise this logical link would be destroyed. Such kind of similarity means that the subject is not absolutely strange for predicate and there would be the cognitive situation when the subject becomes the predicate and vise-versa. Hence in the context of our judgment we must assume the situation when the being turns into the predicate and transforms itself in a perceptible thing. But it is not the real situation. Reality is exhausted by the phenomena and besides, the language of actual world is unable to determine the being as a predicate (like the form, color, smoothness, sound, taste... e tc.). Hence the situation when the being is perceptible exists beyond the language

and spreads out of sphere of objective reality; it belongs to the area of possible worlds. When the consciousness constitutes the world of phenomena in which we live, it at the same time have in mind the possibility of being as a perceptible thin, although the latter has never been perceived really. That is our understanding of Husserl’s instruction that the act of phenomenological constitution also takes into account the being as a basis of this constitution. It is possibly perceptible although this possibility always slips away from the reality.

If the being as a possibly perceptible thing presented itself beyond the world of phenomena it would coincide with metaphysical object and it needs the special ability of consciousness to be perceived. “Intentionality-to’ is unable to accomplish this task since it operates with diversity of phenomena. It is my conviction to say that here we needs the second form of consciousness, the “intentionality-from” which goes beyond the purposefulness and is open toward the metaphysical sphere. As it refers to the sphere of possibilities which have never realized actually, “intentionality-from” uses imagination to keep the metaphysical status of being and to turn it into perceptible thing. Imagination here presents the basis of perception and it appeals to the creative function of mind.

Our analyses eventually comes to the point that metaphysical object is not absolutely closed “thing in itself”. It is open toward the consciousness. It has never entered the field of consciousness but at the same time it is always taken into account as a possibly perceptible thing. Therefore it plays the role of basis which transforms the constituted phenomena in the real world of perceptible objects. “Openness” presents the most pertinent name, reflecting this nature of metaphysical being. “Openness” of being presents the inexhaustible source of phenomenological constitution and on the other hand, as a pure possibility, it always stays beyond constituted phenomena keeping the mystery of metaphysical world.

The more the “Openness” of being reveals itself as a phenomenon, the more it conceals itself as a metaphysical thing.

Beyond the world of phenomena there is a metaphysical being in mode of “Openness in itself” which presents the self-existing being which is possibly opened toward the consciousness; although the latter has never realized in actual status of “ intentionality-to”. That means that consciousness does not exist and the being, as a metaphysical thing is open toward itself. But at the same time it must be open toward the consciousness to provide the world of phenomena with

status of being. Hence the being as a metaphysical thing includes in itself the consciousness as a not-being. Consciousness in mode of “intentionality - from” differs from being and at the same time dwells within the metaphysical being as a not-being.

Non – existence of consciousness turns it into the mirror, which reflects the being. If this mirror had its own being it would need the other consciousness to reflect this being and so on endlessly...Therefore the being which roots in metaphysics and at the same time presents the basis of phenomenological world includes in itself the not-being as a mirror and presents the self-reflecting being. As a metaphysical object it exists independently, beyond the consciousness but on the other hand it implies the consciousness as a not-being within its being.

Therefore emergence of human consciousness would be unavoidable stage of creative development of the phenomenological world if it rooted in metaphysical being. Perfect state of being is impossible without the point of self-reflection which leads it beyond itself to the consciousness. Two forms of consciousness _ “intentionality-from” and “Intentionality-to” regulate this self-existing process and makes the correlation between metaphysical object and phenomenological world.

ადამიანის შემოქმედების მეტაფიზიკური და ფენომენოლოგიური ასპექტები

რეზიუმე

კვლევის საგანია თავისუფლების პრობლემა ადამიანის შემოქმედების ფენომენოლოგიურ და მეტაფიზიკურ ასპექტებთან მიმართებაში. მეტაფიზიკის პრობლემის ფენომენოლოგიურ კვლევაში განხილულია ინტენციონალობის ორ სახეობა: ინტენციონალობა, როგორც მიზანმიმართება მოვლენათა ინტეგრაციის მიზნით და ინტენციონალობა, როგორც განსხვავების პრინციპი, ფენომენტა დიფერენცირებისა და ინდეტერმინაციის შემოქმედებითი იმპულსით. პირველი სახეობა დაკავშირებულია ადამიანის აზროვნების კონსტიტუციურ ფუნქციასთან. იგი მონაწილეობს ცნობიერების შინაარსთა რეალიზაციისა და ობიექტივაციის პროცესში. ინტენციონალობის მეორე სახეობა წინ უსწრებს ფენომენტა მოვლენებად რეალიზაციის აქტს, როგორც შემოქმედებითი იმპულსი, რომელიც ქმნის სუბიექტურ შინაარსთა განსხვავებულობას და უნიკალობას. მეორე სახის ინტენციონალობის სათავეა მეტაფიზიკური ობიექტი, რომელიც მუდამ დაფარულია, მუდამ იდუმალია, მაგრამ ამავე დროს გამუდმებით იხსნება და ღიადება ცნობიერების წინაშე როგორც ფენომენტა მრავალფეროვანი სამყარო.

INTENTIONALITY OF TIME AND QUANTUM - PHENOMENOLOGICAL SENSE OF SPACE

(აგვისტო 5-12, 2012 საფრანგეთი, პარიზი;
ფენომენოლოგიური კონგრესი. მოხსენება)

Preface

Intentionality of time seems to play a role of vitally important phenomenon in comprehensible sphere of cosmos. The work presented here is just devoted to the problem of timing the space

throughout the genesis and development of the universe. This philosophical inquiry goes beyond physical cosmology and refers to phenomenology of life in the light of biblical-theological experience of mankind, concerning the supernatural celestial events.

To explain the correlation between the intelligible order of outer space and the logical structure of consciousness, it is suggested (based on the phenomenology of Hegel and in the spirit of the ontology of Heidegger) that being has an inborn intentionality of self-reflection. Therefore, incipient state of being - primeval chaos, which gives birth to the cosmos presents the self-reflective and hence the self-ordering system. Emergence of life and development of human consciousness both are essential points in unfolding this system, since Logos of Life appears to have realized this inborn intentionality of being.

This position makes some critical remarks to the cosmological theory of “Big Bang”. Phenomenological interpretation of wave-particle duality explains the expansion of the galaxies without referring to the starting explosion.

It is suggested that the cosmos is not exhausted by the objective reality of mega-physical events and shares with subjective forces of life which make the sense of time penetrating all the cosmic river of stars. Although time is relative (it depends on the reference system), the intentionality of real time (from the past toward the future) keeps its absolute meaning for all the diversity of beings. On the other hand, subjective origin of arrow of time ruins objective perspective of

spreading the classical causality throughout space, since the cosmos has not the mono-logical, continual structure.

Discontinuity of the upper-land means the coexistence of galactic physical reality with transcendental sphere of ideas and sense-forming acts. This subjective process of becoming the sense saturates the world and inserts some freedom and uncertainty within the starry order. Therefore, the cosmos is not absolutely intelligible and cognoscible. Neither the lack of cosmic information nor the failure of cosmological theory are responsible for cosmic uncertainty. The latter has a positive value, since it has manifested the phenomenological openness of cosmos toward primordial chaos. It makes an opportunity of creative development of human consciousness in the everlasting life of the universe.

Part one

It is not accidental that the cosmos serves as the area of my imagination, fantasy and dream. The very fact of coordination of my subjectivity with the celestial sphere means that the cosmos cannot be exhausted by interactions of physical-celestial bodies. The moon is the source of my poetical inspiration, the sun symbolises the joyfulness and happiness of life, stars accompany my dreams. All these phenomena of my psycho-emotional life have the roots in the metaphysical mystery of cosmos. I always used to confuse when meeting the explorations revealing the tremendous scale of the mega-world – the distance million and million light years, time leading in a huge number of centuries... My imagination is unable and my words are ineffable to express the incredible scale of cosmic forces. Theoretically I can calculate the great number of stars and embrace immense diversity of galaxies but let me be sceptical concerning the phenomena which I cannot actually comprehend.

Indeed, my terrestrial being is far to be compared with the great distances and forces of cosmos, but I have the consciousness which gets my being to deal with a spiritual sphere and thanks to this relation I am a subject who perceives and cognizes the cosmos. Therefore, there should be some accordance between the subject and object of this cognition. If the cosmos presented a comprehensible system of objects, I as a subject would be comparable with the cosmos and the huge celestial events calculated from the data of the cosmic experiment yet going beyond my comprehension, would be illusive.

To clearly recognize the problem let's emphasize what kind of the subject we are speaking about. The subject as the source of vital spiritual energy is worth mentioning here. He looks like the subject of quantum measurement which participates in the process of making the sense of atomic objects. Therefore, the subject appearing in the cosmos is not only the observer. He presents the vital agent of some energy acting as the creator on the stage of celestial phenomena.

When I speak about the cosmological theory of "Big bang" leading to the expansion of the distance between the galaxies I am not the vital narrator of the history of the cosmos. My suggestions are based on the data of the cosmic experiment according to the logic of classical causality. Here I imply that the universe has a mono-logical and continual structure which makes opportunity to extend endlessly my classical knowledge. I do not take into account that I am the subject which acts, like the subject of quantum measurement, in the dualistic (polyphonic) spheres of being.

Discontinuity of matter rejects the mono-logical structure of the universe and hence I should restrict the using of classical causality in the cosmos. Classical physics does not take into account attendance of vital consciousness in the cosmos which deals with the stream of some intellectual energy participating in making the sense of cosmological order.

Theory of "Big bang" reveals the incipient explosion of the super-dense matter resulting the extension of the system of the galaxies. The theory of relativity implies the cognoscibility of the universe (43). Both conceptions make the cosmological viewpoints according to physics. To speak about the metaphysical aspect of space in the sphere of genesis of the being we also need the philosophical approach.

Phenomenological philosophy assists us to grasp the universe in the dynamic process of becoming the being. It takes into account the sense-forming acts reflecting the process of the cosmic development. Phenomenology embraces the motion of cosmic forces in its integrity with human consciousness. Such a complicated problem is far from the physical viewpoint. To the physicist the cosmos presents the area of physical-celestial bodies and the cosmic relations are reducible to interactions of the physical objects. Even if we shared the position of Einstein concerning the intelligible nature of the cosmos it would be the intelligible space from the viewpoint of the physicist, who considers the cosmo-

logical concepts and ideas as the ideal, stable, basic forms. This forms objectively determine the physical objects and the relations in between. Einstein's viewpoint implies that the order of cosmos has absolute character and all the cosmic phenomena eventually are reducible to the some intellectual position of the system of knowable concepts and ideas. In other words, there is some possibility to unfold the cosmos completely according to the logical concepts. The development of human mind shares with this intellectual position.

Although the cosmic order has an intelligible (geometrical) structure, phenomenological approach rejects the absolute cognoscibility of the cosmos. Phenomenology takes into account the metaphysical, unknowable character of the universe and what is more important, it does not consider this unknowable aspect in negative sense (which according to the physical viewpoint must be overcome). Phenomenology interprets the cosmic non-cognoscibility as a positive value, which must be kept as the basis of human creativity and as the perspective of the creative development of the cosmos.

Such a position echo with the cosmological ideas of phenomenology of life which are developed in the work of Professor Tymieniecka A.T. – “Human Development between Imaginative Freedom and Vital Constraints” (39).

How to reconcile this metaphysical aspect with the physical order of the cosmic phenomena?

The cosmos is knowable and intelligible since it has the geometrical structure and it is penetrated with ideas. We can imagine the cosmic ideas as the ideal particles which are involved in wave-particle dualism of quantum physics. The interaction of these ideas makes a vital language of the cosmos and presents the process which saturates the universe. But cosmic order is not completely intelligible and absolutely clear. It has some hidden uncertainty since it has been provided by the creative process of sense-formation. Thanks to this positive uncertainty the cosmic order has a changeable and creative character in the perspective of endless development.

Thus we suggest that the universe is penetrated with ideas and confines the sense-forming process which is responsible for the development and order of the cosmos. Our suggestion derives from the basic thesis we have expressed it after the phenomenology of Hegel and in the spirit of the ontology of Heidegger (45): the being (existence) is related to itself and hence it has an intentionality of

self-reflection. Thanks to this existential intentionality, in primeval chaos we can assume the occurrence of some intellectual energy of becoming the being. Chaos has an inborn intentionality toward the being which would be self-reflected. Therefore chaos partially and step by step turned into the cosmos which thanks to the incipient intentionality, would be constituted as an intelligible system of the beings on the point of being reflected through the consciousness. Emergence of human consciousness is an indispensable step in the development of the cosmos and we can emphasize once again: there should be some accordance between the intentionality of human consciousness and intelligible nature of space.

Thanks to this essential accordance, cosmic disorder should be accompanied by the disturbance of human consciousness. One can see the signs of cosmic disaster in estrangement of human consciousness leading to self-alienation of man and to the ecological catastrophes. Being has a potential striving for self-reflection, that means that the being presents a self-ordering system. (Otherwise, in state of disorder it cannot be reflected on its own). Emergence of life which through the adaptation reflects the environment, is the first step of realization of this hidden potential of the being . If some celestial body burst into the system of the galaxy and broke its order it would mean that the being had lost its striving for self-reflection (and hence, the tendency to self-ordering) and life and consciousness as the fruitless phenomena should be destroyed. Therefore the crisis of human consciousness leading to the destruction of life should anticipate the cosmological disaster. This problem needs special investigation going beyond our paper.

To come back to our phenomenological approach it should be noted that intentionality of human consciousness in alliance with an intelligible nature of space makes vital wholeness of a subject-object relation and the heterogeneous order of the cosmos is based on this vital stream of intentionality. Therefore there must be some correlation and balance between the consciousness as an intentional, subjective phenomenon and the cosmos which presents the object of human investigation. Man as an intentional subject is comparable with his object and the cosmos is not incredibly big. It is great but not as matchlessly great as compared to human consciousness.

Primordial chaos which anticipates and limits the cosmos is the area of brownian movement. Brownian movement presents the in-deterministic, non-predictable rambling of particles which can be expressed through the principle:

there is always the threat of braking the interaction between two particles by the accidental invasion of the third particle.

Scrutinizing this principle we have come to the point that there is no sense of time in brownian movement; time can be measured through the duration of some movement, but this duration cannot be objectively established, because the movement always can be accidentally interrupted by the invasion of a new wandering particle. Therefore it is impossible to determine the period of time in brownian chaos and the time loses its sense.

The similar logical judgment is true for the law of causality: the link between the cause and effect always can be destroyed because of a sudden invasion of accidental particle. So we have an in-deterministic chaos of the particles which is devoid of the senses of time and causality.

Considering the primordial chaos as brownian movement of the celestial bodies, we should take into account that our analogy is not completely identical. Chaos giving birth to the cosmos coincides and at the same time differs from brownian movement. It has had some inner, spiritual energy of self-reflection. This intentional energy eventually makes within the chaos the order and some wholeness of the system of beings. It would be an indivisible whole which prevents the objects from the accidental invasion of wandering celestial bodies. Within this system the time gains its existential sense and the law of causality commences to work. That is the cosmos which begets in itself the life and develops the consciousness to realize its potential tendency to self-reflection.

Phenomenological intangibility of cosmos means that the cosmic order has some openness toward the disorder of chaos. It embraces therefore some uncertainty which phenomenology considers in the positive sense _ as the perspective of creative development of the world. The upper-land presents the sphere of some suggestions, ideas and hypotheses excluding in principle the exact science about the cosmos. The speculative character of cosmic knowledge is not the result of lack of corresponding information or the failure of cosmological theory. It derives from the real uncertainty thanks to metaphysical openness of the cosmos. Like the ontological probability of micro-phenomena, the events of the mega-sphere also are partly unpredictable as the events of the creative forces keeping the balance between chaos and the cosmos.

Here is a very important link between the objective reality of the mega-sphere and some kind of subjective being which roots in the speculative diversity of the cosmological models. It would not be strange that all these subjective phenomena serve also as a source of mythological interpretation of the celestial world. Description of genesis of the world according to the Bible appears to contain the true information concerning the incipient point of being. The word, which presents God, exists before the centuries i. e. before the time and hence, belongs to the primordial chaos. At the first day of genesis divine word created the light and separated it from the darkness. It was not the physical light which was the light of day (which he separated from the night), it was the shining of Logos , the light of absolute mind, the substance for arising the sense (34). Our suggestion echo Such biblical understanding of beginning of the world ; brownian movement confines some intentionality of Logos which makes first of all the sense of being and then realizes the world we call the cosmos.

This intentionality is an inner, potential ability of the universe striving for being reflected through the consciousness. Of course, genesis of the world in accord with Bible is more obvious and visual, than our philosophical suggestion. The suggestion as a scientific idea assumes the incipient intentionality of being which explains scientifically the appearance of the cosmos and emergence of life from chaos. But logical chain of scientific explanation needs to be extended endlessly, so we must spread it beyond the origin of being and answer the question – why the primordial chaos has the intentionality of self -reflection?

Even if we found the answer it would evoke a new question concerning the genesis of a new commencement and so on endlessly...

Description of the world's genesis according to the Bible avoids this difficulty. Vital experience of language shows that a word is inexhaustible for all its meanings and the word as the subject of expression anticipates the object which is expressed. The existence of the vital word as the inexhaustible subjective energy of expression is the fact, it is the phenomenological givenness and it does not need any foundation and explanation. Therefore, the word as the subject is worth considering as the absolute commencement of the world.

If we followed the biblical description of genesis of the world and assumed word-subject as the origin of being, we could not refer to the scientific – objective explanation of cosmological events. We should describe the history of the world

in the concepts of subjective being. Therefore the Holy Bible contains the history of Hebrew's nation but thanks to the mythological expansion, this description goes beyond the historical introspection and refers to the cosmological sense of incarnation of God.

The biblical interpretation and the scientific–cosmological explanation both appear to be the equivalent descriptions of genesis of the world, they complete each other.

Phenomenological approach seems to try to synthesize both – the objective- scientific and the subjective introspections of becoming the world. It keeps but at the same time takes the scientific explanation in brackets taking into account genesis of the world according to the Bible.

Eventually we come to the dualistic vision of the nature of the cosmos. The celestial order should be in alliance with the creative imagination of consciousness which must be taken into account as a subjective phenomenon. The scientific description of the cosmos has been restricted by the viewpoint leading us to the development of human consciousness on the background of creative uncertainty of ubiquitous life.

Phenomenology of life differentiates two main abilities of human mind: constitutive function and creative activity (41). The first refers to the rational power of mind which establishes the deterministic structure of the cognizable world. Under the spell of rational authorities of mind we involuntarily come to the absolute cognoscibility of cosmos – to the close system of interactions between the physical-celestial bodies.

The creative impulse inserts the freedom of intentionality as a weapon against the monster of rationality. Creative activity of mind appeals to the sense-forming process which furtively saturates all the heterogeneous diversity of upper-land. Creative impulse versus to analytical thought - that is the motto which drives not only the inner working of mind but it also develops the propulsion of the cosmic forces beyond physical matter to the vital intentionality of chaos. Openness of the cosmos toward primordial chaos provides the human mind with the creative condition.

Heterogeneous world of heaven is responsible for devaluation of the concept of causality for benefit of the idea of freedom. The link between cause and effect is played down thanks to the cosmological duality of spirit and matter. We

assumed the area of uncertainty where the inborn intentionality of self-reflection acts as the subject and creates the light as the shining sense. Than it makes the order of cosmos which can be reflected through the human consciousness. This uncertainty could be identified with infinite darkness which God separated from the spiritual light. It is the positive darkness impregnated by light of Logos; it is a precondition of arising the world (34).

This creative uncertainty is not the object of scientific - analytical thought. It is the sphere of phenomenological description where the integrity of subject and object would be unfolded in terms of subjective being , as the biblical history of mankind with cosmological sense of incarnation of God.

* * *

These ideas derived from the results of comparative analysis of the work of Professor Tymieniecka A-T (39) and our work (37). To find the existential basis of human consciousness we used gradually the method of phenomenology and removed the claim of being from the inner strata of mind. This process of ousting (bracketing) the existence had been ended eventually; we came to the basic procedural level of the content with undeniable existential claim. It was the irreversible process of sense-forming acts, which had been embracing some mutually exclusive, conjugate couples of the phenomena , like the spirit and matter, the wave and the particle (in quantum physics), the particle and the anti-particle (the electron and the positron), the essence and existence, the being and becoming, continuity and discreteness etc. Although these phenomena were mutually exclusive, they needed and completed each other since the one provided another with existential sense and vice versa. To explain this paradox we interpreted the phenomenon of freedom as the result of devaluation of deterministic _ causal link. The mutually exclusive phenomena of conjugate pairs annihilated each other as the causal events, they were manifested and unfolded as free phenomena and thanks to this freedom they gained the existential sense in the ubiquitous river of the sense-forming acts.

We used our model in a different spheres of phenomenological inquires. It resolves for instance, the paradox of wave behavior of quantum particle. Only in continuity of wave-state which excludes the discontinuity of particles, the deterministic factors of local micro-object are devaluated and the quantum particle displays itself as a free, in-deterministic phenomenon. Thanks to this freedom the

quantum particle gets its physical sense since the freedom is an inevitable condition of arising the sense. Therefore, if atomic particle had not behavior of wave it could not exist as a particle and vice versa: If quantum wave was not considered as a stream of micro-particles it could not exist as a wave.

If we expanded this phenomenological approach on the cosmic sphere , we would come to the point that chaos and cosmos both are mutually exclusive, conjugate states of the universe. They provide each other with existential sense. Through the inborn intentionality of chaos the cosmos gets its sense of being. Why? Because the physical order of cosmos devaluates the causal structure of primordial intentionality, the latter turns into a free phenomenon and this creative freedom provides the cosmos with existential sense.

On the other hand the causality and necessity of the cosmos are played down in eternal endlessness of chaos. Cosmic order deals with creative freedom and thanks to this freedom, the intentionality of chaos obtains its ontological sense of divine existence and the cosmos is worth considering as the creation of God.

Such phenomenological approach helps us out from the problems arising not only in the history of micro- physics (concerning the principle of uncertainty in quantum theory) but also in the mega-sphere of celestial events. Philosophical –speculative – scientific-hypothetical explanation of the universe completes the biblical description of Genesis. Indeed, they are mutually exclusive yet equal and correlative approaches to the great problem of becoming the being which drives the development of philosophical thought.

Our conception of freedom seems to be acceptable to genesis according to the Bible. The word dwelling before the centuries , hangs upon the chaos in the playful state of freedom and creates the world. We must take the beginning of the world through our believe in God without any analytical explanation. This religious position echo with the phenomenological approach that the sense of being dwells beyond causality in the sphere of freedom and anticipates genesis of the world.

If chaos had an inborn intentionality of self- reflection and if this intentionality established the physical order of the cosmos, it would establish the transcendental condition of arising the sense of this order. The sense of cosmic order appears to be in the area of creative uncertainty between chaos and cosmos. It

establishes the physical order of the cosmos but at the same time it refers to the hidden nucleus of chaos - to the intentionality of becoming the being. Therefore there would be complicated, many-fold relation (and even divergence) between the sense of the order and the actual cosmological order. The latter (and hence the currency of natural events) could be changed and destroyed according to this hidden, cosmological sense, if it reveals the intentionality of God.

That is our phenomenological explanation of miracles of God.

* * *

Now we would like to examine more closely the hidden self - reflection of chaos leading to the cosmological order. As we mentioned elsewhere the miracle of arising the life crowns itself with emergence of human consciousness and presents the final accord with the realization of the inborn, celestial intentionality. The cosmos arranged itself so that it can be reflected through the consciousness. The latter plays a role of a vital agent participating in the sense- forming process , which establishes the forms of space and time for the celestial phenomena . As far as the consciousness is the fruit of primordial intentionality, which arranges chaos and unfolds the cosmos, we cannot consider it in the Kantian sense, as a transcendental-ideal basis of the human world ; rather it would be presented in the spirit of phenomenology of life as an issue of self-interpretation of matter which shares with Logos of Life thanks to the creative activity of subjective forces.

It is impossible to enter the river of Heraclitus twice but Logos of Life makes possible to enter it at once. That means that although uniqueness of life is a non-periodical stream , life avoids the accidental state of chaos thanks to intentionality of Logos . Logos attaches to the life-river some periodical sense of similarity. Thanks to this sense, the unique particles of life are integrated in the one and the same stream of wave, which makes the indivisible period of time, we call it the “present time”. I can enter the river of life at once, because Logos , through the sense of similarity organizes the duration which exists and awaits me as the present time. Here we think is acceptable our model of conjugate pairs we have worked out through the phenomenological approach: the continuity of wave and the discreteness of particles both organize the mutually exclusive, conjugate pair. They provide each other with existential sense.

Indeed, stream of life, like the river of Heraclitus exists as an interplay of waves but the continuity of wave (making the indivisible period of present time)

gets the sense of being through the discontinuity of unique particles of life and vice versa - if Logos would not attach the periodical sense of similarity to the uniqueness of life, inserting the order and law in chaos, life could not exist as the unique phenomenon.

Instead of network of Kantian categories, concepts and ideas which arranges the close system of world, restricted by the metaphysical “thing in itself”, we refer to the phenomenology of life and consider genesis of the world according to the vital intentionality of the universe. Logos of Life provides chaos with sense-forming process and connects the cosmic order with human vital consciousness. It opens the creative perspective of the development of the world toward the positive uncertainty of metaphysical sphere.

Part two

The problems arising here are worth considering in the light of “The Brief History of Time” - a brilliant cosmological inquiry by Stephen Hawking (43). The author deems the beginning of the universe in accord with the theory of “Big Bang”. He argues that starting point of the universe is the explosion of the super-dense mass resulting the infinite extension of the galaxies. It would be the way of increasing the entropy _ the way leading from the incipient order to disorder. Stephen Hawking asserts that the arrow of time has emerged after the explosion thanks to increasing the entropy from the order to disorder. He distinguishes three directions of this intentionality: 1. the cosmological explosion is accompanied by the extension of the galaxies (the universe is expanding rather than contracting). 2. The thermodynamic arrow of time has the direction in which disorder of entropy increases. 3. According to the psychological arrow of time we feel that the time passes and hence, we remember the past but not the future.

The author argues that life presents the act of increasing the entropy _ we digest some food and turn it into energy of life. This thermodynamic energy arises thanks to destruction of the previous order we have accepted as a food. Therefore according to the theory of “Big Bang”, the emergence of life (and hence, the appearance of human consciousness) as an act of increasing the entropy, is compatible with the cosmological process of the extension of the galaxies which commenced from the explosion of the super-dense mass. The process of contracting the universe would be accompanied by the opposite arrow of time,

when the effect anticipated the cause and we could remember the future but not the past. Life and consciousness would be non-compatible with such absurd state of things. (The particular case of contracting the entropy – the crystallization of stars and planets under the forces of gravitation he considers as a divergence from the total cosmic extension, which cannot change the general arrow of time).

“The Brief History of time” by Stephen Hawking seems to be a very significant inquiry of the world’s genesis, but from the position of phenomenological philosophy it deserves some critical remarks. This work brings to light the cosmic development according to the viewpoint of physics. The author does not take into account that emergence of the sense of being anticipates and differs from the process of realization of being which manifests and unfolds itself as a cosmos. Yes indeed, the arrow of time is the result of increasing the entropy (from the order to the disorder) but we suggest that the sense of time which anticipates the real stream of time arises thanks to Logos of Life which attaches the sense of similarity to the unique , vital particles of the river of life. It makes indivisible, instant period of present time. This sense-forming act of the present always provides the real stream of time with intentionality from the past to the future [Logos of Life makes the sense of actual time connecting the previous (past) vital particle with the next (future) one but not vise versa].

Therefore the sense of time which basis the intentionality of real time is a free phenomenon and it is independent from the general state of the universe. If the universe changed its orientation and instead of unfolding began to contract, time would keep its intentionality from the past to the future, thanks to independence and resistance of the sense of time, deriving from Logos of Life. Hence the existence of intentionality of time is not the argument for benefit of theory of “Big Bang” since the sense of time has been compatible to both _ the unfolding and contracting states of the universe and the absurdity of the contracting state (when time passes from the future to the past) might be abolished.

The second argument for the theory of “Big Bang” is based on emergence of life. Life presents the act of increasing the entropy from the order to the disorder (We digest some food and turn it into the thermodynamic energy of life). But if the physical life is compatible with unfolding state of the universe, (where the entropy also increases) the sense of life needs the contracting cosmological process. Truly, if we used our phenomenological model of the mutually exclusive,

conjugate pairs, we would come to the point that life as an act of increasing the entropy would get its sense of being through the opposite, contracting state of the universe where the entropy decreased . Only in this contracting cosmological state the deterministic factors of life are devaluated, life appears to be a free phenomenon and thanks to this freedom life gets its existential sense. Emergence of physical life which derives from the Logos of life shows that both – the unfolding and contracting states of the universe are possible and thus, the theory of “ Big Bang” does not correspond with genesis of the world.

The explosion of the super-dense mass resulting in extension of the galaxies is the explanation of the very beginning of the universe through the concepts of causality and necessity. However, if time presented the result of explosion, causality, basing on the arrow of time also would emanate after the Big bang and it could not embrace the beginning of this process. Hence we cannot regard the starting point of the explosion as a primary cause of the world. On the other hand, the chain of the cause and effect is limitless and it needs to be spread endlessly. Therefore, the question arises concerning the cause of the incipient explosion, which needs as for it the previous cause and so on...

Phenomenological model of decreasing the entropy from chaos to the cosmos, refers to the freedom and fortuity as a conditions of arising the sense of the world. The vital word dwelt in chaos as the intentionality of self-reflection. There were neither time nor causality in brownian movement of primordial chaos (so we could not set a question concerning the previous causal state of chaos.) But infinite chaos was not the senseless. It was Brownian movement of the celestial particles with intentionality of self-reflection. Therefore there was a probability that some part of chaos accidentally would arrange itself and could establish the cosmos. The existence of the sense of chaos made the possibility of accidental arising of cosmos. Thus the sense and the hidden intentionality of chaos both were the one and the same phenomena.

Openness of the cosmos toward the metaphysical sphere of chaos means that both - the unfolding and contracting states of the galaxies are possible but the intentionality of time, from the past to the future must be kept in both cases according to primordial Logos of Life. The destruction of the arrow of time and changing its orientation from the future to the past means that our observation goes beyond the cosmos and deals with illusive celestial order that is really disorder of chaos.

Theory of relativity seems to avoid such an illusive celestial order. Because of definite velocity of light the observation of any cosmic event needs some periodical interval. During this time we can see the celestial event which has already passed and does not exist now. Hence we can only perceive the past event and the present time is always elusive for our observation. Einstein avoids this destruction of the present time asserting that absolute simultaneity does not exist and thus we cannot match the time of observation with the time of a cosmic event (It is the result of relativity of time). All the mathematical equations and principles of the theory of relativity keep the intentionality of time from the past to the future thanks to the absolute constant of the velocity of light .

Indeed, the velocity of light could not be exceeded. Otherwise, according to the formulas of the theory, time would pass from the future to the past , the effect would anticipate the cause and we could fall in a senseless state of the not- being.

However, recently, in new experiment of elementary particles (46) the velocity of light has been exceeded. The speed of neutrino surpassed the spreading of light yet the time and the causal link have kept their normal intentionality from the past to the future. What does it mean? It means that physical quantity (namely the velocity of light) cannot serve as an absolute basic constant for the theory. We think that the new limit of maximal speed also would be surpassed.

The constant of the velocity of light supported the normal intentionality of time in the theory of relativity. But this constant has been exceeded. We interpret this fact as devaluation of absoluteness of all physical –measurable constants. Even if we assumed that there had been an error in OPERA experiment and the new datum of neutrino speed was not reliable , the very fact of arising this experiment would show that the absolute value of velocity of light could be doubtful, it was useful only in sphere of cosmic physical reality and we should find the new constant for phenomenological description of the universe.

Positive intentionality of time appears to play a role of this absolute constant.

Therefore, instead of a physical phenomenon now we should find some metaphysical basis for saving this arrow of time and for keeping the sense of simultaneity.

In the physical reality of space absolute simultaneity does not exist. It is not a technical problem of identification of the different moments of time; simul-

taneity is impossible objectively, because the cosmos presents the creation of intentionality of life which penetrates all the universe and inserts the uniqueness in the world; but on the other hand simultaneity as a sense of similarity is admissible thanks to Logos of Life which makes the time step we call the present time. Therefore, we can match the previous state of a cosmic event with a moment of observation. The both moments belong to the one and the same period of the present time - slice. The latter has some duration which can embrace the different points of the event -perception and we can enter the cosmic river at once. To save the arrow of time, we need not introduce some pseudo- absolute physical constants. Although time is relative (it depends on a reference system) intentionality of time is unchangeable and absolute, since it has referred to the sense of present time arising thanks to Logos of Life, through the connection of the past and the future (but not vise versa).

The doctrine of positive arrow of time is based on the creative action of Logos of Life which always makes the quantum of the present time through the sequence of the past and the future.

However this doctrine seemed to be broken in quantum physics, namely in spatial- temporal interpretation of quantum theory by Richard F. Feynman (44).

Feynman formulated mathematical description of quantum theory so that the anti-particle could be considered to follow the negative arrow of time from the future toward the past. He focused on the effect of arising the couple - electron (particle) and positron (anti-particle i.e. electron with positive charge). In this effect the positron was a short-life particle. It would immediately clash with other electron. Both mutually annihilated themselves resulting the emanation of Gamma-rays.

Instead of two particles (electron and positron) with normal intentionality of time, Feynman offered to consider only one particle _ electron moving by turns in alternative streams of time. Positron could be at one with electron if the latter changed its intentionality from the future toward the past. Electron would keep its negative charge but thanks to opposite temporal direction eventually we would receive the positive energy of positron. Instead of trajectories of electron and positron Feinman considers one tangle trajectory of electron.

Thus in this model, time was reversible. Quantum events were described with the precedent of negative intentionality of time.

Phenomenology of quantum physics offers different interpretation of this paradoxical effect. Our model of conjugate couples considered above, shows that we cannot reduce the coexistence of two particles (electron and positron) to the existence of one particle (electron) which would move by turns in opposite streams of time. Electron cannot obtain the physical (existential) sense without conjugate relation to its anti-particle. If we removed the positron from the picture of micro-objects, electron would lose its sense of being and description would turn into the formal model of imaginary phenomena.

The short life of the positron, because of the external collision reveals the presence of other electrons surrounding this individual effect. After the positron's collapse electron keeps its physical sense through the interaction with other electrons making the stream of discrete particles which, according to the principle of uncertainty would behave itself as a continual wave.

Thus the short life period of anti-particle is truly the period of becoming the existential (physical) sense of the particle. This duration coincides with the duration of the present moment when micro-object enters the existential river of time and we can use it as a unit of time in the micro-world.

Quantum principle of uncertainty determines the relation between the elements of this conjugate (particle-antiparticle) couple: more the first element acquires the physical sense, more the second one loses it and vice versa. Positive arrow of time is essential condition of such an effect of arising the physical sense.

It is our conviction to draw an analogy between wave-particle duality of quantum effects and cosmic phenomena. Therefore, we can replace in Feinman's picture the pair of particle-antiparticle (electron- positron) by the couple of star and "Black hole". If the star emitted the beams, "Black hole" as a celestial body with super-dense mass (43), would absorb the light and in this respect we could consider them as a conjugate couple of particle-antiparticle. The appearance of "Black hole" with existence of star supports the positive arrow of time in cosmos. If "Black hole", like a Feynman's positron would be considered as a shining star, the positive temporal intentionality would change in negative time and the star, turning into illusive phenomenon, would lose its physical sense.

The existence of Black holes provides stars with sense of being and keeps the normal intentionality of time throughout the cosmos.

Thus, we suggest that wave-particle duality goes beyond quantum physics and embraces the entire universe. If we considered this duality according to our model of conjugate couples, we could make an argument against the theory of “Big Bang”.

Theory of “ Big bang” is based on the experimental data of red-shift in spectrum of cosmic rays, which points out the expansion of distance between the galaxies. Yet this permanent expansion of the galaxies is not the sufficient argument for the suggestion about the incipient explosion of super-dense mass.

Phenomenology of quantum physics is worth offering another explanation (40). We mentioned elsewhere that quantum particle would gain the physical sense if it behaved itself as a continual wave. Hence we can explain the extension of galaxies without referring to the starting explosion.

Starry order, we call cosmos has been formed under the forces of gravitation as a discrete system of celestial particles. According to our model of conjugate couples, this system could not gain the physical sense if it did not behave itself as a quantum wave resulting the endless expansion and dispersion of the system. Therefore cosmic galaxies as a parts of this system are in state of permanent expansion striving to turn into the continual wave which would be spread endlessly. Otherwise the cosmos, the discrete system of celestial bodies would lose its sense of being.

In phenomenological conception of quantum physics (40), wave-particle duality derives from the quantum-measurement situation, which was not exhausted with objective physical interactions. It was penetrated with subjectivity since it had presented the situation of genesis the physical sense of quantum system.

Accordingly, in space, wave-particle celestial duality derives from the state of the universe which is penetrated with subjective forces of appearance the existential sense of cosmos. We call it the inborn intentionality of life which always has referred to the positive arrow of time.

This expansion of quantum subjectivity throughout of cosmos, inspires us to continue our scientific inquiry in the spirit of phenomenology of life, taking into account the subjective origin and vital genesis of the world according to Bible.

* * *

On the background of wave-particle duality, our analogy between quantum physics and cosmos supports the doctrine of positive time and makes clear that

temporal intentionality is irreversible for all the physical reality. Negative arrow of time involves us in a dreamy kingdom of imaginary things leading to the chaos.

Hence it is possible to speak about the comprehensible distance and limits of the cosmic world. It would be the celestial sphere where time and causality tend to keep their intentionality. If we observed a cosmic event which could not be identified with actual time of observation and leads us to the past of the event (accordingly, the causal link changes its orientation from the effect to the cause), that would mean that the intentionality of time is ruined, observation goes beyond the cosmos and the visual event might be involved in disorder of chaos.

The inseparable wholeness of the present time-slice roots in the subjective and metaphysical forces of Logos of Life. Human consciousness, in the daily routine, through the awareness of self makes the integrity of present time-slice, in which it identifies the perception with its external object. That is the basis for cognition of the mundane world. To establish the present time –slice for the cosmic observation, we also appeal to the subjective forces of life-logos resulting the psychological influence of the celestial events on the spiritual state of the self. Here we meet some uncertainty, since the subjective influence of Logos making the cosmic present time cannot be objectified and measured. Although it has some duration (which embraces the moments of the past and the future), this duration cannot be established objectively, since it has subjective sense of simultaneity under the sign of the present . For instance, the influence of constellation on our psychological self is considered to be instant and if we restricted the cosmic speed by the velocity of light (or by the other measurable constant) this sense of simultaneity would be devaluated and the integrity of the present would disintegrate and fall to pieces of the past and the future. That would ruin the temporal intentionality and hence we would lose the existence of time. Therefore Einstein rejected the idea of simultaneity, excluded the instant influence of subjective forces and believed in absolute cognoscibility of space. But this position eventually led him to the close and completely objective system of celestial interactions without positive uncertainty of the creative development.

In the astrologer's consideration, the most important part of the sky is the sign of Zodiac which has emerged at the moment of the child's birth. That makes the individual horoscope of the man and establishes his psychological nature. Instead of Zodiac, astrophysics gets activity of sun to determine our psychological

self. In both cases, at the moment of child's birth the influence of constellation (or influence of the sun) through the position of the earth (around the sun), is instantaneous although it has some duration. Indeed, to keep the actual relation between the cosmic state of stars at the moment of birth, this influence should have the sense of momentary interaction, but on the other hand it has some duration. This duration plays a role of an individual temporal interval for each person. Therefore, "momentary duration" of starry influence is uncontrollable, immeasurable. It cannot establish itself objectively. We think that it is the period of interaction of the cosmic subjective forces rooting in primordial Logos of Life. It coincides with the cosmic present time –slice which is given from the heaven to the individual as a standard of his psychological time.

According to this standard the individual can enter the river of life at once and identify his perception with an external world. Thanks to this standard he keeps the intentionality of time with a normal causal link, not only in his daily routine but throughout of cosmic interactions, where he participates as a phenomenon of life. It is an individual standard of the present time-slice which determines his subjective self, since the activity of sun or the position of earth toward the sign of Zodiac, both are unique at the moment and place of his birth. Therefore every individual quantizes time subjectively, on his own way keeping the idea of simultaneity through the integrity of present period and following in general the intentionality of time from the past toward the future.

It is very important to consider the cosmic order in accord with individualization of life and subjective activity of human consciousness. The idea of simultaneity supports our belief that the every physical speed can be exceeded in the new cosmic experiment. Therefore, it would not be senseless to speak about a "metaphysical duration" of the present moment. That is the unique gift of heaven which helps us to enter the river of life. In the sphere of subjective cosmic forces we can save the arrow of time and keep the causality thanks to the individual standard of time. If we examined closely the influence of constellation on our psychological self we would determine the standard of our time. Beyond the cosmic boundaries the wave of present time disintegrates, the self cannot enter the vital cosmic river and the sense of simultaneity (the accordance between the celestial event and the state of the self) would be lost and chaos absorbs everything.

Neither astrophysics nor astrology can establish the metaphysical sense of time. The thing is that a horoscope, determining an individual standard of present time derives from the natural position of stars. According to our model of conjugate pairs, a natural cosmological state needs some supernatural event, which would create the freedom for the metaphysical sense of time. We need some supernatural phenomenon through which Logos of Life makes the sense of “metaphysical duration” of the present. This phenomenon would be individual and at the same time general.

The Christmas star arising as a mark of the birth of Messiah was the brilliant evidence of miraculous accordance between the celestial and terrestrial events. At the moment of incarnation of God, the basic present time–slice was established. It had derived from the incipient intentionality of life. The subjective cosmic force provides the Christmas star and the birth of Messiah with a momentary connection. Individual standard of the present time is reducible to this basic present time and hence, the grace of God as the positive energy of entering the cosmic river is accessible to our mundane world.

An individual self is determined by the standard of the present time. We receive it as a cosmic gift, through the momentary contact with the state of constellation on our birth day. That is a very significant moment of becoming the being when we enter the river - life at once. But this cosmic influence determines our life under the sign of destiny and we need God’s assistance to turn our destiny into freedom. That would be possible, if we connected the individual standard of time with the basic present time arising at the moment of incarnation of God.

Astronomers have made several attempts to link the Christmas star to the unusual astronomical events such as the conjunction of Jupiter and Saturn or arising of the supernova nearby Andromeda nebulous. Some astrophysics argue that at that moment Jupiter and Saturn were in a triple conjunction in the constellation Pisces. According to another modern version, the birth of Christ was accompanied by the supernova occurring in the nearby Andromeda galaxy. We suggest that In both cases there were some supernatural astronomical phenomena deriving from the primeval intentionality of life.

It is significant to connect an individual standard of time with the basic present time-slice. The former appears to be the issue of natural cosmic influence restricting the man by the necessity. The latter has a supernatural origin and helps

him out of the psychological destiny. Therefore, the physical birth must be supported by the birth from the spirit.

“Truly, truly I say to you, unless one is born of water and Spirit, he cannot enter into the Kingdom of God” (33).

We can interpret the words of Jesus Christ as the communion of individual standard time with the metaphysical integrity of the present, which was realized through the incarnation of God. Here comes into effect our model of conjugate pairs: the natural individual time and the supernatural present time both provide each other with the sense of being . The latter creates the freedom within the natural necessity that is the condition for the existential sense to arise.

The Resurrection of Christ certainly presents a significant point in the history of the world. This miracle keeps always the sense of present. Christ tends to arise from death permanently and every year the miracle has been accompanied by an emergence of the divine fire on the wall of Christ’s grave. That means that the terrestrial miracle (divine fire) might be in interaction with some supernatural cosmic phenomenon and this interaction has the sense of a momentary influence.

The Resurrection of Christ establishes a coincidence and simultaneity between the celestial and terrestrial phenomena and the distance of this momentary interaction corresponds to the basic interval of the present period, where the intentionality of time is maintained. Beyond this distance, the supernatural event would not keep the sense of time, intentionality would be ruined and we would not be able to speak about the cosmic order. However, this distance is not a measurable object since it has a subjective origin. Eventually it derives from the interaction of the individual self with God, who is the subject. But our phenomenological approach revealed that this subjective relation has an existential sense and thus we can speak about the distance between the supernatural and terrestrial phenomena . We can restrict the sphere of cosmos by this distance which corresponds to the step of the present time, deriving from the Resurrection of Christ. This sphere of cosmos dwells under the protection of God and the starry order cannot be destroyed, unless life and consciousness both are ruined on the earth. As far as the heavenly order is the creation of God (who keeps the intentionality of time in celestial interactions), destruction of human consciousness implies devaluation of faith throughout the world. Therefore the belief in God is significant not only to save the soul, but to protect our planet from cosmic disasters.

Thus, to determine and comprehend the area of cosmos we can use the mystical experience of mankind.

Astrophysics consider the cosmos as an objective reality of celestial events and finds the non-comprehensible distance or radius of the cosmic sphere .

Astrology interprets the upper-land subjectively through mythological signs and psychological destiny and it is unable to resolve this problem.

We think that transcendental phenomenology of life , basing on the vital integrity of subject and object and appealing to the creative light of God, can speak about the existence of the comprehensible border of cosmos. If our scientific observation and calculation went beyond these boundaries the intentionality of time would collapse, we could deal with an illusive order of the celestial events that means the disorder and darkness of infinite chaos.

* * *

Now, to conclude, we would like to observe the landscape of our phenomenological approach in general. The centuries–old philosophical question of the beginning of the world appears to have some definite solution from the position of phenomenology of life. Infinite chaos has the intentionality of self-reflection. That is the potential energy of making the sense of being. Therefore chaos gives birth to the cosmos which has the heterogeneous, polyphonic structure. It presents the coexistence of the physical reality of celestial bodies with the transcendental sphere of ideas and sense-forming acts. Intentionality of life, as the vital word of God makes first of all the sense of being and then the physical reality of beings we call the cosmos. This divine force of creation is responsible for the order of space and for the emergence of life and for the development of human consciousness. Life and consciousness are both the cornerstones of unfolding the cosmos in the realization of the inborn idea of self- reflection. That is the reason that the cosmos has an intelligible structure. The analogy between quantum physics and phenomenological cosmology spreads the wave-particle duality in the sphere of cosmos and explains the expansion of galaxies without referring to the theory of “Big Bang”. It shows the genesis of the existential sense in the conjugate relations of stars and the “Black Holes”.

The universe is far to be exhausted with the physical interactions of celestial bodies and enchants us with a spiritual spell of subjective forces, speculative ideas and the sense - forming acts. It is not accidental that the metaphysical un-

certainty of an upper - land serves as a field of hypothesis, conceptions, theories and on the other hand, it might be turned into the sphere of my imagination, fantasy and dreams. The cosmos is not incredibly big. It is great but not as matchlessly great as compared to human consciousness. Thanks to the Resurrection of Christ, it is possible to speak about the comprehensible area and boundaries of space yet the cosmos is not a close system of matter. Openness of cosmos means that cosmic matter gets the sense of being beyond itself in the transcendental sphere of ideas. The incarnation of God revealed this creative aspect of Logos of Life. Appearance of Christ with arising the Christmas star and the Resurrection of God present significant turning points from the natural necessity to the supernatural freedom of life, toward the creative perspective of unfolding the world. It is the world of my creativity and my faith. It inspires my thought to go beyond the physical reality into the very heart of the truth and the life, into the hidden interplay of the subjective forces with the celestial matter. Such theological standpoint is compatible with scientific picture of the universe on the basis of analogy between phenomenology of quantum physics and modern cosmology. Considering the wave-particle duality as a condition of the genesis of existential sense, quantum-phenomenological approach takes into account the transcendental sphere of sense-forming acts as a background of metaphysical openness of space in which we live.

**ღროის ინტენციონალობა და კოსმოსის
კვანტურ-ფენომენოლოგიური საზრისი**

გაფართოებული რეზიუმე (იხილეთ მე-2 თავი გვ. 51)

MOTIVES OF CHRISTIANITY IN WILLIAM FAULKNER'S FICTION

(აგვისტო 19 – სექტემბერი 18 2015 წ. ვაშინგტონი, ამერიკის
კათოლიკური უნივერსიტეტი, ღირებულებებისა და ფილოსოფიურ
კვლევათა ცენტრი, დასწრება ფილოსოფიურ-თეოლოგიურ სემინარზე,
მოსხენებით)

Preface

Two novels by William Faulkner - “Absalom Absalom” and “Sound and fury” inspired the author of the presented article to interpret his fiction from the position of The New Testament. Faulkner’s creative style appears to be far from reducing on the dogmatic system of Christianity yet the original form of the narrative events reveals his religious attitude. The author remarks that the orthodox teaching of Christian theologian Gregory Palamas resonates with Faulkner’s literary experience. This experience has two aspects - general and individual. The cosmic pathos of the American writer refers to all generations, which have inherited the essential achievements of XX century culture, yet at the same time the writer turns this general pathos into the intimacy of the individual reader so that he/she gets the feeling that the narrator speaks to him/her alone, entering deeper and deeper into the internal sphere of his/her subjective experience. This integrity of the individual and general also reminds us two aspects of the Orthodox Christian Church. Jesus takes responsibility for the sins of mankind, speaks with people and cures many diseases, and at the same time he creates an opportunity for an individual believer to find intimate contact with God, through his own speech and private requests. The openness of Christ to the heart of the believer also correlates with the stream-of-consciousness fiction by William Faulkner. The polyphonic structure of his creative works is essentially open to the reader and its influence surmounts any distance of space and time. The researcher makes the conclusion that the investigation of hidden connotations of this literary text shows Faulkner as a supporter of Christian values. He transforms the theological

ideas in literary metaphor and pushes the reader to perceive the text not through the logical clarity of the mind but through the heart of a certain believer in God.

* * *

Despite the opinion that in the novel “Absalom, Absalom” Faulkner refers to the biblical motives, avoiding The New Testament, we would like to disclose some aspects of Christianity which might help us explain the imaginary existence of a central character - Thomas Sutpen. The stranger who has come from nowhere to the county of Yoknapatawpha, looking for the name of a reputable man, is associated by the writer with the Biblical King David, and that is certainly the old mythological reference. But non-existence of this central character in the text inspires us to interpret David the Prophet from the Christian point of view. Jesus teaches us that David is on the one hand his ancestor, but on the other hand, as David calls himself a descendant of God (see psalm 109) , he came after Christ. Thus King David precedes and at the same time descends from Christ, which means that he belongs to the past and to the future simultaneously. Faulkner seems to share the Christian understanding of time; God exists exclusively in the present and hence the past and the future, from this point of view, do not exist. The past was already gone and the future was still to come. King David, who dwells in the past and the future, according to the Christian time –conception is non-existent. Thomas Sutpen, associated with King David in this sense, also has an imaginary existence. The ghostly nature of the central character shows that Faulkner constructs his novel in accordance with the Christian concept of eternal present time, where the past and the future appear in the form of the present.

The present form of Faulkner’s literary style singles him out of traditional narrative prose which commonly puts the story in the form of events that have already happened. Faulkner shares the style of stream-of-consciousness fiction. Yet, one should be aware that Faulkner’s stream-of-consciousness grows in the “stream of being”, which involves all the narrative events taking place in the present, past the future as well. Past events are presented in the form of memory, through the act of recollection. The act of remembering happens in the present, so all events, as products of memory, also exist in the present.

I am not aiming to follow either the analogy between the history of King David and the story of Tomas Sutpen or the tragedy of Henry, Bon and Judith in association with the misfortune of Absalom. Our philosophical- phenomeno-

logical approach goes beyond the biblical interpretation of the text as viewed by literary critics. Our suggestion is that the Christian motives in Faulkner's fiction refer to the deeper, metaphysical aspects of his stream-of-consciousness style, revealing the meta-textual relationships among the writer, the reader and the characters of the novel.

The succession of events in the novel merges with the process of developing ideas within the literary text. As a result, the wholeness of perception of these literary phenomena is somehow "destroyed". Both, the reader and the author are involved in the "stream of being", which, like the Heraclitus river, is impossible to enter more than once. Therefore, it seems to be useless to read again and again fragments of the novel. They are elusive and intangible in principle to clear understanding. The first reading of the text is more important. It directs the perception of a reader immediately to the depth of the subconscious, where the reader can get the satisfaction of his soul as he finds himself in correlation to the waves of being, which seem to coincide with the existing stream of narrative events. This phenomenon of soul refers to intentionality of life, erasing the distance between mind and being. It explains my attitude towards the novel, and why I am unable to give up Faulkner's text though it does not seem to be clear for me. Within the unclear play on words I find the clarity of my harmony with the river of Heraclitus -a unique rush of life, which is impossible to enter twice. But on the other hand, the Logos directs this stream providing the uniqueness of life with the sense. This sense abides within and out of my consciousness and helps me to enter the river of life one time.

Faulkner constructs his text embracing all the events simultaneously, which take place in present time of narration, without selecting them according to the general development of the plot. He tries to encompass all existential phenomena running through the consciousness of the narrator. It is hard to take into account all events, which are important or accidental for the development of the fiction. But such a style of writing diminishes the distance between a creator and a created world, turning the voice of author into the voice of character of the story. Thus Faulkner breaks the dominant, unlimited position of the "omniscient" narrator, who traditionally has been the bearer of the ideas of the novel.

Divergence from the literary tradition creates some field of uncertainty within the Faulkner's fiction. It seems that the principle of uncertainty arising

in quantum physics, which shows the integrity of subject and object, also finds the parallel in the sphere of stream-of consciousness literature, as an integrity of author and character. I considered this analogy in my work (40). Now we would like to bring to light the existential aspect of this inevitable uncertainty. Faulkner's obscure style correlates with the existential crisis of XX century western culture. Today my homeland Georgia is undergoing the same destructive process of national culture. It is not only the result of post-soviet destruction. It appears to be the late influence of the "Decline of the West", as Oswald Spengler calls it. (47). Western spiritual crisis gradually embraced the Eastern lands and eventually spread in the whole world. The lack of religious values, the loss of a sense of culture creates a state of uncertainty which strongly saturates the modern life within the post-soviet ruins. I try to explain this uncertainty as an effect of particular political causes (such as ethno-conflicts, economic crises, devaluation of human values, etc.). However, it has longer and deeper roots, leading beyond "Perestroika" to the crisis of XX century western culture after the scientific-technical revolution. William Faulkner grasps this existential uncertainty through the special style of putting the literary events in an indiscernible stream of narration. Owing to this unclear style, he depicts the disorder and absurdity of the contemporary world and shows the miserable state of human consciousness in the despair of losing the sense of life. Yet through this negative attitude to the problems of human being one can find some positive points. I am a citizen of Georgia, my heart reflects, and reflects painfully, on the difficulties arising from the nonsense of post-soviet being. I listen to the voice of a great prophet of the post-modern situation, William Faulkner. But at the same time, thanks to my despair, thanks to my contradiction with the environment, thanks to my fight I feel myself as the writer of my life, who surmounts the uncertainty of matter and creates the sense in an absurd state of political chaos. But it is not my own subjective experience. William Faulkner and many great thinkers of the XX century foresee this active human position on the verge of despair. Friedrich Nietzsche gets Over-man to replace the devalued Christian values. Soren Kierkegaard asserts that despair has appeared to be the way leading to God. According to Jean-Paul Sartre the human projects himself in the chaos of non-being. Samuel Beckett depicts the absurd state of men awaiting God. Most of the great achievements of XX century philosophy and literature have been saturated with deep repentance of human

mind for the loss of Christian values. It seems to be the reverse side of a certain belief in God. I share the despair of believers looking for the way, which leads to the Almighty.

This position essentially differs from atheism, from the soviet-communist materialistic attitude, which states God does not exist, a human doesn't need any assistance from above, since he is able to build his own Paradise on the earth. Such a false optimistic point of view differs from the despair of great thinkers and great believers in God.

The active position of man against the chaos of nonsense refers to the modern form of American Christianity _ the decision-making belief. (Yet this reference goes beyond our investigation). It also echoes the phenomenon of free will in Orthodox Christianity. Today, I perceive it as my own subjective religious experience.

Freedom appears to be the central idea of Christianity. In this respect it is worth noting the parallel between Martin Heidegger's ontology and phenomenon of free will in The New Testament. Heidegger considers the man to be the listener to the voice of being. A human's mission is to disclose the being so that he can hear the voice and obey it. He is motivated by the will of being. Accordingly, Christ tells believers that he hears the voice of the Father and fulfills his will. He does the things the voice from above has prompted to him. Yet Christ is free in his actions, making an example of freedom for the believers. Heidegger's man refers to the being, which is something material and objective. He acts according to ontological necessity. But he is also free, because beyond the necessity, within the being he views the non-being as a source of freedom from where this voice comes. The human nature of Christ refers to the will of the Father who exceeds the objective necessity by the freedom of his subjective nature. Christ retains the freedom in his obedience to the Father, who represents the source of freedom. Jesus turns the voice of the Father into the voice of his individual free will. Thereby he demonstrates to believers the way of keeping one's individual free will in obedience to God.

When I am looking for the voice in order to make my decision I, at the same time, should be aware that I am free, that it is me who makes this decision. Here I overstep my physical nature and act against circumstances, against the mundane world. I follow my calling which leads me to the kingdom of liberty.

Being responsible for my deeds I, at the same time, appeal to the assistance of God to support me in being free from myself, from my sinful nature.

A Russian theologian of XX century Vladimir Lossky (1903-1958) (34) remarks that Christ accepts the will of the Father as his own will. In secret vespers he is freely choosing the crucifixion giving the consecrated bread and wine as his own flesh and blood. The Eucharist represents the Christian phenomenon revealing Christ's free choice to sacrifice himself. Communion and repentance would liberate the believer from sin and heal him.

Individual free will is essentially important for the believer. In making the decisions, choosing the way of life, he should be free. Otherwise he cannot hear the voice of God who makes the law of freedom. The contradiction to the mundane world is significant here. To become free a believer should find a new point, a new word, which would be strange for the people. This word can play the role a counterpoint, which sounds as a non-being in the context of the reality in which he lives. Such a counterpoint drives him toward the freedom. Hence, the confrontation with objective reality is important for the believer on his way to God, to a certain liberty.

The Christian-theologian attitude can be a basis of the modern philosophical meditation as well. Jacques Derrida remarks that there is an essential difference between abstract thinking and philosophical meditation. The latter presents the living existential process which gives birth to new ideas. William Faulkner carries out the same meditation as he turns the stream-of-consciousness into the stream of being. Recently, I saw a film about Derrida and was delighted with the calm atmosphere of his life where the great philosopher developed his thoughts. Compared to the chaotic state of my homeland, where the comfort of philosophical meditation seems to be out of place, I felt sorry for Georgian scholars as the obstacles of daily routine and permanent political tension deprived them of elementary rights of participation in the global development of philosophy and culture. However, the contradiction between the reality and faith in God (I mentioned above) changed my mind.

In his memoirs the great Russian musician Sviatoslav Richter remarks that once he happened to play the piano which was out of tune. He could change the instrument but he did not do that. He said that this piano had appeared to be his destiny and he had to accept it. Christ shows that to accept the destiny as his own

will is just the way to defeat the destiny. It is the creative position of certain freedom and the Russian pianist illustrates it. To defeat the unpleasant and senseless reality of contemporary Georgia the philosopher must accept It and take responsibility for all of the political events happening in his country. Perceiving himself as a character in Faulkner's fiction he is carried away by the "unclear" stream of being. He has no right to isolate himself for philosophical meditation. Philosophical ideas arising in contemporary Georgia have valuable sense as a result of confrontation and hence coexistence of thinker and reality. This living contradictory relationship provides the thinker with freedom which is so desirable for giving birth to new philosophical ideas.

The existential link between philosophy and life turns literature into an intermediary instance. The artistic reality of literature offers some system of poetic metaphors which can reduce philosophical ideas on the life-facts. Coexistence of philosophical ideas with literary events causes some uncertainty within the literary text, since the mutually incongruent points of general idea and individual (artistic) event destroys the clarity of the word. Such controversy takes place in Faulkner's fiction. On the one hand, he tries to put together the process of becoming the ideas through the stream- of- consciousness, and on the other hand the process of development of narrative events through the stream of being. But correlation of the stream- of- consciousness and the stream of being is somehow controversial. According to phenomenology, consciousness as an essence and being as an existence are mutually exclusive points. This phenomenological approach explains Faulkner's "unclear" fiction as a vital contradictory relation between mind and being. William Faulkner sacrifices the clarity of the literary text to his phenomenological intention of putting together the stream-of- consciousness and the stream of being.

In his novel "Sound and Fury", through the metaphorical word he deeply investigates the phenomenology of the human mind. I do not intend to interpret this novel according to the well-known paths of literary critics. Perceiving the story from the position of different characters I see my own life as a succession of disjointed parts of my past, present, and future. Destruction of consciousness with some kind of oblivion keeps my soul on the existential wave of bygone and forthcoming events. To discover the phenomenological intentionality of my mind I should create some distance between the mind and the being. Faulkner makes

this distance by the four different narrations of the one and the same history. My contradiction with “given” reality also serves to disconnect myself from the political events inundating the state of contemporary Georgia. I see myself as being split in different parts, perceiving one and the same history in different ways. The sense of non-identity with my past accompanies me in the present day life. I am unable to tear myself away from Faulkner’s “unclear” fiction to become the objective observer of his creative works. Thanks to the positive uncertainty,(as mentioned above) Faulkner’s narration lends some “openness” to the subjective state of the reader and this “openness” plays a significant role in the phenomenological approach to his artistic world.

The subjective openness of Faulkner’s style is responsible for creating an aura, a field of gravitation around the stream -of-consciousness fiction. This gravitation attracts the reader so that he is immersed in the succession of the vague phenomena, which like an electromagnetic field charges him with a subconscious identity to the characters and events, and the sense-forming acts of this imaginary sphere.

In traditional literature a reader passes from an actual reality into the world of fiction. This artistic sphere is ordered by the ideas driving the development of the story. The ideas are clearly determined and they make a stabile network of metaphors, organizing the basis of literary work. The author is omniscient as he embraces this metaphorical foundation and controls the development of his story.

Reading Faulkner we feel the opposite. I feel that the image of an absolute, omniscient author is destroyed. Instead of passing into an artistic reality, which should be clear and purposeful , the reader finds himself in the process of forming the ideas, where a chaotic state of events can throw him back into his actual present day world. The reader, and the author and the characters merge with each other. They represent the subjects who interprets the literary events as phenomena of subjective experience of the narrator.

Through this obscure literary text I find the pleasure of being alive. My thoughts, feelings, emotions, ideas, desires, and even dreams echo Faulkner’s characters and are concentrated on the bygone events of the United States South. I feel that my ignorance, uncertainty and subconscious impulses, arising in the process of reading the text, help me enter the river of literary events so that I can find the secret of coexistence with the inventive world, as if I discovers the reverse

side of myself, which seems to be closed to the actual thought. This discovery enlarges my soul and resonates in my heart. It obtains a sense of life without the assistance of reason. Yet at the same time I am aware that my intimate, subjective world, being tangled with Faulkner's fiction does not belong to me only. It goes beyond the self of mine and roots in the very source of primordial subjectivity of the world. It is the word of God, which saturates the chaotic darkness anticipating the creation of the world.

Such state of emotional and subconscious cognition reminds us the teaching of Gregory Palamas - Byzantine confessor, Holy Father and theologian (1296-1359). Sharing the method of a negative approach to God, who appears to be absolutely closed to the mind, he treats human ignorance as entering the primordial darkness which is saturated by the word of God. Palamas' teaching strongly influenced the orthodox theology of eastern Christianity. This doctrine essentially differs from the Neo-Platonic point of view. According to the latter, God as a super-essence is not closed in principle to us. It is the weakness and sinful error of our minds, and the finitude of our life, which are responsible for failure in the cognition of the Almighty. There is not prohibition from above to keep us from understanding the super-idea. The human mind is similar to the absolute mind and essentially is open toward God. According to Neo-Platonic viewpoint, human ignorance and the obscurity of mind are negative points which should be overcome as an obstacles in our contemplation of the Absolute.

Gregory Palamas' great achievement is the fact that he turns these negative points into positive ones. Owing to our ignorance and inborn error of thinking, which are the fruits of the Fall, we are able to enter the darkness of the Almighty . Human sinful nature, through the repentance, appears to be the driving force leading to the mystery of the Trinity. The inability of the mind to resolve this mystery would change in the ability of the soul to get in touch with the unobtainable darkness of God. This darkness contains the hidden light of Christ but this light is elusive to the clarity of Human thought. The light is accessible to individual, subjective exaltation of the believer. The light of the transfiguration, when Christ took his disciples up to the Taborian hill, is a brilliant example of this phenomenon.

I venture to compare this orthodox teaching with stream-of-consciousness fiction. It is me who exists in the vortex of contradiction between ideal and real. All the phenomena of my religious life are the witness of my struggle to work

out a positive attitude in the plethora of negative political factors. From our point of view, Faulkner seems to be the follower of Gregory Palamas as he turns an uncertainty of coexistence of being and the mind into a weapon against the monster of reason. That is the position of the Christian believer who shares with the light of transfiguration. Thanks to this Taborian light the finitude of my life is essentially open to the infinite being, to the source of subjective forces of everlasting life, which turns the disorder of chaos into the order of cosmos. Cosmic pathos of Faulkner's fiction bridges the historical events of United States South with the doings of XXI century Georgia. The strong motives of Christianity make the sounding aura resonate with the thoughts of the reader. Although the cosmic scale of the literature addresses to all generations, which have inherited the achievements of XX century culture, I have a feeling that the writer speaks to me alone that we are two strangers, two believers in God against the lack of faith. Of course that is not my contribution. I would like only to highlight that the writer could reduce all his expressive power on the intimacy of individual reader, keeping at the same instant the cosmic sense of the word embracing all the people .

Vladimir Lossky emphasizes that the Orthodox Christian church has two aspects (34): a general aspect where prayer and religious rituals involve the whole congregation, and an individual aspect where a believer can address God on his own through his private speech and requests. The coexistence of general necessity and individual freedom seems to be the mystery of the orthodox Church.

The coexistence of general, sense-forming act and individual stream of beings seems to be the mystery of Faulkner's fiction. Literary critics should not attempt to resolve this mystery. The great talent of keeping mind and being, both general and individual together, helps the writer to get in touch with the fundamental problem of the history of philosophy. Instead of an analytical solution he refers to the phenomenological description of the same obscurity, which is akin to the human ignorance, leading us to the mystical light of darkness, to the source of energy of free religious exaltation. Christ thanks his Father that the truth is revealed for the poor and is hidden for the scribes, since the word of God is so deep and omniscient that it goes beyond any knowledge and becomes clear for the gullible and simple-hearted people (33).

I perceive Faulkner's fiction through my heart, from the background of my subjective experience. I am lost in this world, in a dreadful time of crushing of all

human values, where political power dominates over the common sense and over the mystical essence of religious attitude. I am alone, and I should find the other who seems to be alone too. I should attract all the strength of my individual effort, appealing to the neighbor who exists in the same state of despair. Faulkner's creative works are not for amusement. They have an existential sense for my being and resistance to this world. His literary text assists me to find the sound from above, in the fury of hell. Imagining the invisible face of Tomas Sutpen I dare gaze into the abyss of nothingness, where I get the freedom and courage to pierce the monster of reason and surmount the rational clarity of mind, which seems to be so bounded for living contemplation of truth. My subconscious intuition helps me find in this abyss the spring of everlasting life.

Like the hidden body of an iceberg the tremendous historical reality accompanies Faulkner in his journey within the virtual country of Yoknapatawpha. I venture to discover the writer as my close neighbor in whom I can trust. He appears to be my otherness, my inter-phenomenon abiding in another space and time. But this distance is irrelevant. Faulkner inspires me to keep the sense of life in the nonsense of contemporary world. We are together and that is the way to save our souls. As Christ said;

“For where two or three have gathered in my name, there I am in their midst”.

(Matthew, 18, 20).

ქრისტიანული მოტივები უილიამ ფოლკნერის შემოქმედებაში

რეზიუმე

ფოლკნერის მრავალფეროვან შემოქმედებაში, სტატიის ავტორი ყურადღებას ამახვილებს ორ ნაწარმოებზე – „აბესალომ აბესალომ“ და „ხმაური და მძვინვარება“. პირველ რომანში, ტომას სატფენი ბიბლიურ დავით წინასწარმეტყველს მოგვაგონებს. ის თითქოს არსაიდან ჩნდება თხრობის დრამატურგიაში. მის შესახებ პერსონაჟები ბევრს ლაპარაკობენ, მაგრამ უშუალოდ ამბის განვითარებაში მთავარი გმირი მონაწილეო-

ბას არ იღებს. ტომას სატფენი თითქოს ნაწარმოების გარეთ მყოფი სახეა, რომელიც პერსონაჟთა ცნობიერების ნაკადში სიტყვით მოუხელთებელი ავტორის როლს ასრულებს. მას რომანში შემოაქვს ერთგვარი ქაოსი, განუზღვრელობა, რაც ქმნის თხრობის პოლიფონიურ ჟღერადობას და განსაზღვრავს ნაწარმოების ღიაობას ბიბლიური არქეტიპის მიმართ.

რომანი „ხმაური და მძვინვარება“ სადაც ამბავი სხვადასხვა პერსონაჟთა თვალთახედვით არის გადმოცემული, ოთხთავის პრინციპით არის აგებული. თანამედროვე ადამიანის სულიერი კრიზისი, მისი ცნობიერების მთლიანობის რღვევა, ხსნის იმედი და მხსნელის მოლოდინი, ყოველივე ეს აშკარად გამოკვეთს ქრისტიანულ მოტივებს ამ ლიტერატურულ შედეგში.

ფოლკნერი თავის პერსონაჟთა გამძაფრებული განცდებით და ღრმა ფსიქოლოგიური წიაღსვლებით ქრისტიანული განწყობის მოაზროვნებას. მის მწერლობაში, რელიგიურ ღირებულებათა ფონზე ნაჩვენებია XX საუკუნის ადამიანის დეგრადაცია, მისი სულიერი დაცემა; მაგრამ მწერალი გვიჩვენებს, რომ სწორედ ამ უკიდურეს სასონარკვეთაში ჩნდება სასოება და უფლის გამოცხადების რწმენა.

ავტორის ანალიზი საცნაურს ხდის, რომ ფოლკნერი, როგორც „ცნობიერების ნაკადის“ მწერალი, არათუ შინაარსობრივად, ფორმის თვალსაზრისითაც ეხმიანება ქრისტიანობას. თხრობის გადატანა წარსულიდან აწმყოში, სადაც თითქოს არსაიდან ჩნდებიან და ისევ ქრებიან პერსონაჟები, მის მრავალხმიან შინაგან მონოლოგს, მარადმფეთქავი სიცოცხლის აწმყოობას ანიჭებს. ყველაფერი რაც მოხდა, ისევ და ისევ ხდება, ხდება აქ და ახლა. ეს სახარებიდან გამომდინარე „მარადიული აწმყო“ გაგებაა, რომელიც ღვთის გამოცხადებას, მომხდარს ორიათასი წლის წინ, აქ და ახლა მიმდინარე დროის საზრისს ანიჭებს.

დიდი ამერიკელი მწერლის წინასწარმეტყველური სიტყვა საოცრად ეხმიანება თანამედროვე ადამიანის ეგზისტენციალურ კრიზისს. ფოლკნერის შემოქმედება დღესაც განსაკუთრებით შთააგონებს მკითხველს დაძლიოს სულიერი გაუცხოება და მოყვასის სიყვარულით ეზიაროს უფლის სისხლსა და ხორცს

„ვინაიდან სადაც ორი ან სამია შეკრებილი ჩემი სახელით, მეც იქა ვარ მათ შორის.“ (მათეს სახარება, 18, 20)

THEATRICAL TRANSFORMATION, HUMAN EXISTENCE AND PHENOMENOLOGY OF LIFE

(აგვისტო 5-12 2013, საბერძნეთი ათენი,
მსოფლიო ფილოსოფიური კონგრესი. მოხსენება)

Preface

Our purpose is to examine the existential linkage between theatrical transformation and condition of Human development on the background of coexistence of regularity and uniqueness of existential phenomena.

Such purpose needs special approach of phenomenology of life which makes perspective of creative development of human existence beyond natural conditions of life.

Introducing the principle of artistic transformation we try to reveal the artificial origin of life which refers to the process of sense - formation on the anthropological stage of phenomena of being.

Philosophical argumentation.

To speak generally, from the viewpoint of phenomenology of life, the process of individualization of events and things permeates all the layers and dimensions of the world.

Eventually the world exhibits itself as a diversity of individual beings. The individual being is unique.

There is no necessity of arising the form of being, which would exactly repeat the previous one.

Therefore we cannot find an individual form without its own unique nature. So the being exists as an individual form and this form is unique.

On the other hand, if the world presented only the sequence of inimitable events with diversity of unique, individual things, we could not find the order in this world and instead of cosmos we would find ourselves in chaos.

The cosmological order of being implies the existence of general law which is based on the recurrence of similar phenomena of being.

How to reconcile the uniqueness of individual beings with recurrence and regularity of similar events, to explain the cosmological order of individual diversity?

The traditional way of distinguishing the general essence from an individual existence seems not to be valid today.

Two main trends of modern philosophy - Existentialism and Phenomenology, both appeal to the wholeness and indivisibility of individual being and such integrity makes impossible to extract the general essence from an individual existence.

To resolve this problem, we offer the principle of substitution, following to the theory of roles.

According to this theory the logical chain of philosophical basing can be interjected, to give way to the stream of consciousness which, like the Heraclitus' river seems to be impossible to enter twice.

It is the reason that we borrow the artistic principle of substitution of individuals according to theory of roles, in natural sphere of objective being.

Thus we come to the point that because of coexistence of uniqueness of being and regularity of events which eventually comes to an order, it would be reasonable to imply that the individual beings are mutually replaceable (interchangeable) at a definite point of time and space.

That is the reason that the development of natural things and events is not authentic but it is nearly predictable according to the law of probabilities.

To speak in theatrical manner, one phenomenon of being is biased toward playing a role of other phenomenon and vice versa.

Therefore artistic transformation would not be the privileges of theatrical art and even the art at all.

Artistic transformation has global character and reflects the essential state of being - the state of coexistence of individual uniqueness and regularity of natural events to furnish the general order in individual and unique diversity of the world.

Theatrical Transformation and Phenomenology of Life

In previous part we come to the point that the global character of artistic transformation roots in natural state of the world, in state of cooperation of individual uniqueness and general regularity of being.

The phenomenon of life presents the most significant event of being where the uniqueness of individual essentially embodies the general regularity of the law.

The phenomenon of life deals with mystery of merging the individual and general aspects of being so that the probabilistic nature of being can expose the balance between freedom and necessity of the world.

It would be the reason that life is not only the natural phenomenon. It deals with artistic creativity and just therefore the relation of art and namely the theatrical art to the mystery of life has not only figurative and conditional sense, this relationship exhibits the essential and existential states of human being and the being at all.

Just therefore the life abounds in artistic transformations and the crown of vital system - the human being has a partiality for changing face to play a role of other individual.

Moreover; the connection of art and life is so deep and essential that they are mutually interchangeable phenomena.

Life becomes the measure and evaluative criterion of any art and especially the art on the theatrical stage.

Therefore theatrical histrionics influences the natural life.

Theatrical spectacle is not only an entertainment. The artistic reality presents a process of transformation, according to the roles, which is an issue of fundamental necessity of being – to keep the balance between individual and general, between unique and regular.

Therefore life could be considered as an evaluative basis of theatrical art.

The creative phenomena of human life appear to have some correlative elements in existential act of becoming the being. Creative imagination appears to be the basis of unity of life and theatrical art.

In respect to this problem we should note that Phenomenology of life by Anna-Teresa Tymieniecka considers the creative imagination as a driving will of Human development (39). She reveals the two dimensions of unfolding the human life. The first way follows the principle of fitness for natural conditions of life. The second way refers to the imaginative freedom in the artificial perspective of inter-subjective relations and the new achievements of human mind.

The conflict between these two ways of human existence does not exclude the unity between them and we suggest that the aim of phenomenology of life is

to reconcile these different ways and to explain the human development between imaginative freedom and vital constraints.

Our idea of theatrical transformation seems to echo with such position of phenomenology of life. In artistic transformation the individual plays a role of other individual yet at the same time keeps the awareness of his own self (otherwise he would fall in madness). So, artistic transformation embraces two different human conditions. Individual keeps its natural existence and at the same time plays a role of other individual. Such duality and unity of condition of life appear to be reducible on the “development in a confliction situation between human inventive projections and vital necessities” (39).

Artistic transformation presents the act of creativity. Our investigation came to the point that complete transformation is impossible and this creative process has the figurative sense. It is the sense of similarity which arises through the regularity of rhythm within the uniqueness of being. Phenomenon of rhythm turns individual into general and provides the life with creative act of sense-formation. Professor Maija Kule in her book “Phenomenology and Culture “ (48) connects the idea of rhythm with metaphor of eternal recurrence and this point of view seems to lead us to the problem of differentiation and unity of the world.

Theatrical art and human condition

Now it is high time to consider our problem more widely - in the context of cosmological development of forces of life and emergence of human consciousness. How we can consider the phenomenon of life? Is it accidental or inevitable event of spiritual unfolding of universe? From the phenomenological point of view there would be an act of sense-formation leading from the disorder of chaos to the order of cosmos. There is only one criterion to distinguish the order from the disorder. The order refers to an ability of self-reflection. So the cosmos as an order of celestial phenomena presents the self-reflective system where the each phenomenon has an ability to reflect the other one and vice versa. It would be incredible to find the other form of order. The order is expressible and descriptive phenomenon, hence it contains in itself some sensible instance who differs from the celestial things and who expresses, describes and reflects these cosmic phenomena. The human being arising in the game of cosmic events just presents this spiritual instant.

The attendance of human being is an inevitable issue of self-reflective, cosmological order. Therefore the cultural world with its anthropological centre presents the top point of unfolding the world since it realizes the inter-subjective instant to establish and keep the sense of the self-ordering universe.

On the other hand if we compare the Human existence with the Heraclitus' river, which presents the mystical unity of uniqueness and regularity of being, our theory of roles would not be out of place. Indeed, theatrical transformation rooting in differentiation and unity of the world shows the creative imitation of Human as a reflective function of existential order. Imitating and replacing one another, individuals make the similarity within the uniqueness of vital being. This creative process reveals the phenomenological act of sense –formation which penetrates not only the sphere of culture but embraces the great theatrical stage of the universe where the game of celestial forces against disorder of chaos and for the order of cosmos refers to an actor - to the human being who makes and unfolds the real and conditional senses of everlasting life.

Summary

The idea of theatrical transformation, we developed above seems to correspond to the philosophical argumentation of theory of roles.

The principle of substitution of individual events leads to the general law which makes an order in objective reality of individual beings.

The accordance of the freedom and necessity, individual being and general law, can be reduced to the theatrical art of transformation according to the role.

Phenomenon of life engenders the common phenomenon which participates in both areas of human activities: on the theatrical stage and on the sphere of reality of life.

Theatrical metamorphose goes beyond art and roots in a great mystery of being - the mystery of coexistence of individual and general, freedom and necessity, regularity and uniqueness.

თეატრალური გარდასახვა, ადამიანის არსებობა და სიცოცხლის ფენომენოლოგია

რეზიუმე

როლის თამაში და მსახიობური გარდასახვა არ წარმოადგენს თეატრალური ხელოვნების და საერთოდ ხელოვნების პრიორიტეტს. გარდასახვის მოვლენა ყოფიერების უღრმესი, ფუნდამენტური ფენომენია, რომელიც სიცოცხლის ინდივიდუალობის და განუმეორებლობის, მეორე მხრივ კი მისი ზოგადარსობრივი მოცემულობის აუცილებელ სინთეზს გულისხმობს.

ყოფიერებაში ერთდროულად მიმდინარეობს ინდივიდუალიზაციისა და გლობალიზაციის პროცესი. ყოველი ინდივიდუალური არსებობა განუმეორებელია, მაგრამ მეორეს მხრივ, სამყაროში არსებობს წესრიგი და კანონზომიერება, რაც გარკვეულ რეგულარობას, ანუ ინდივიდუალურ მოვლენათა განმეორებადობას გულისხმობს. არსებობის განუმეორებლობის და განმეორებადობის ფენომენოლოგიური ერთიანობის ასახსნელად ჩვენ მივმართავთ ე.წ. “როლების თეორიას”. ჩვენი ღრმა რწმენით, სამყაროს მოვლენებს ახასიათებს ურთიერთჩანაცვლების და ერთმანეთში გარდასახვის უნარი. გარკვეულ სიტუაციაში ერთმა მოვლენამ შეიძლება ითამაშოს მეორე მოვლენის როლი და ამავე დროს შეინარჩუნოს საკუთარი, ინდივიდუალური სახე. ასეთი ურთიერთჩანაცვლება მოვლენათა მსგავსების, რეგულარობის და აქედან, სამყაროს წესრიგის და კანონზომიერების გარანტიაა, რომელიც სწორედ მსახიობური გარდასახვის გზით უკავშირდება სიცოცხლის და ზოგადად, ყოფიერების ინდივიდუაციის პრინციპს. რაც მეტად განუმეორებელი და უნიკალურია მოვლენა, მით მეტად მიისწრაფვის ის გარდაისახოს სხვა მოვლენაში და ამ გზით ეზიაროს ზოგადარსობრივ წესრიგს. ეს ხდება რეალობაში და ეს ხდება ხელოვნებაშიც.

სიცოცხლის ფენომენოლოგიასთან შედარებითი ანალიზის გზით ნაჩვენებია, რომ პიროვნული გარდასახვის ეს ფენომენი სცილდება როგორც თეატრის სცენას, ასევე ადამიანური სამყაროს არეალს და ყოფიერების ინდივიდუალობისა და ზოგადარსობრივი მთლიანობის ჰარმონიულობის პრინციპიდან იღებს სათავეს.

THE PRINCIPLE OF COMPLEMENTARITY AND ANTIINSTRUMENTALISM IN KARL POPPER'S WORK

(იენისი, 1996 წ. ცენტრალური ევროპის უნივერსიტეტი, ბუდაპეშტი,
კარლ პოპერისადმი მიძღვნილი კონფერენცია. მოხსენება)

When drawing the demarcation line between the classical and quantum physics, we conclude that the classical physics is established on the model of integral and essential world, which can be wholly determined and explained (even by an infinite intellect, which lies beyond the human ability of cognition). Probability in this case reflects only a lack of knowledge and is not a result of the objective indeterminacy of the reality. The philosophical trend of essentialism implies this finite world in particular, criticized and rejected by Karl Popper (49).

We think, that the quantum theory (in its orthodox interpretation) supports Popper's thesis regarding the fact, that there is no world, integral, finite and comprehensively cognitive, which exists beyond the theory or the system of theories as an ultimate aim of their development (50).

In fact, we try to assert that according to the quantum theory the wave and corpuscular interpretations of the microcosm show dualism existing in it but not only in the knowledge reflecting the world. They do not imply an integrate world which would combine these two mutually exclusive descriptions on a common basis and create a picture of wholly determined reality. That is why the dualism between the wave and corpuscular states has a principal meaning regarding the fact that no universal reality exists. On the other hand, according to Popper, the denial of essential reality can not bring us to instrumentalism as a result, regarding which the theory becomes only an instrument of calculation and provision experimental data considering the fact that the integral and finite world does not exist.

As we try to avoid instrumentalism, we think that a theory (and in our case the quantum theory and quantum-mechanical formalism in particular) can not be considered only as an instrument for prognosis with regards to experimental

data in microcosm. We think that thanks to his special intuition Bohr introduce the principle of the necessity of classical terms into microcosm. The classical term is based on the quantum formalism. It endows the quantum formalism with physical meaning and connects it with the quantum reality. But when introducing classical terms into quantum theory some difficulties arise. The thing is that classical terms, based on classical physics, mean the continuity of physical events and interactions. At the classical level it is possible to reduce infinitely the interaction to nil, because of the continuous structure of physical reality and its classical picture.

No continuity like this does exist in the quantum area. The field of atomic events is discontinuous and quantized. Quantum of action “ h ” is indispensable component of this discrete field. This quantity is not an experimental value but it is the result of quantum theory. If quantum mechanics is a comprehensive theory, if it cannot be considered only as an instrument for the prognosis of the experimental data, if it is a true attempt to reveal different aspects of the reality, we should assume, that no actions less than “ h ” (i.e. quantum of action) are possible and interactions are not continuous because their reduction is limited by “ h ”.

Thus the following condition arises: we need classical terms, but classical terms with their “continuity” contradict the discreteness of quantum theory. In case of the solution of this problem, quantum theory acquires a physical meaning through the analogy with classical physics. But as we have noted, there is an integral, wholly determined and absolutely explicable world implied beyond the classical physics which is rejected at quantum level. Therefore we should apply the classical analogy to quantum area without referring to integral world; but on the other hand, the denial of this basis cannot bring us to instrumentalism as a result, according to which the quantum theory becomes only an instrument for the calculation and provision of experimental data.

When connecting classical “continuity” with the “discreteness” of quantum theory, the same difficulties are being faced. We assume that classical physics reflects wholly determined and exactly cognizable world. We must also assume that the object of reflection determines the continuity of its physical picture, since the determination of events and absolute precision of cognition imply infinite perspective of definition which is impossible without the continuity of the corresponding world.

On the other hand, quantum theory states that the determination of an event and accurate measurement is not infinite but is limited to the quantum of action “ h ”. Thus quantum theory implies discreteness and “quantization” of atomic world. Following Popper, as we try to avoid instrumentalism and give quantum theory physical meaning, we should compare two mutually exclusive sides of the microobject: continuity of classical terms and discreteness of atomic particles. These two opposite aspects are equal in quantum area; none of them being better than the other in terms of the truth and reality. One feature of quantum cognition is the fact that the truth of the continuity of wave picture and the reality of its corresponding area do not mean that the exclusive corpuscular description is false and the corresponding object is illusive. Such an alternative equivalence means that no substantive basis for various worlds (described in theories) exists which could be more real and true. These (wave and corpuscular) aspects are equally real.

Such a situation is reflected in Heizenberg’s relation of uncertainty and in the principle of complementarity introduced by Niels Bohr.

Relation of uncertainty shows that continuous and unlimited differentiable classical terms must be introduced into quantum area considering the integrity of atomic events. Due to integrity quantum action is undifferentiable and indeterminate in a definite interval. For example, the accurate measurement of wave quantity causes a loss of information concerning corpuscular parameters and vice versa, according to Heizenberg’s inequity: $dpdx > h$.

As no integrate reality exists in atomic world, the wave - corpuscular dualism reflects a real situation and this inequity takes on a principle meaning. Not only our cognition and accuracy of measurement are limited to it but also there is an objective indeterminism revealed trough this relationship.

When preserving the relationship between the theory and physical reality and making an attempt not to regard it as an instrument, we should assume that the classical “continuity” complements quantum “discreteness”. Therefore Bohr introduces the principle of complementarity. Inequity of uncertainty shows incompatibility between classical concepts and the integrity of atomic particles. In spite of this, states the principle of complementarity, there is a necessity of classical terms in quantum area. The terms will complement quantum discreteness which gives the theory physical meaning.

Popper's understanding of complementarity is different. He regards the principle of complementarity as a statement of instrumentalism due to which quantum theory becomes no longer reality oriented.

Popper stems from Bohr's statement, saying that quantum mechanics is not a contradictory theory itself. The linking of the two mutually exclusive (wave-corpuseular) interpretations with the theory causes the contradictions. Therefore we should not try to comprehend the quantum theory and wave-corpuseular dualism simultaneously but connect the theory with one experimental interpretation instead.

However, according to Popper, this is what the statement of instrumentalism means, i.e. a theory with one of its experimental interpretations is nothing but an instrument.

Popper notes that his interpretations of complementarity might not be quite satisfactory. We also think that the principle of complementarity is not aimed at the solution of wave-corpuseular dualism. The principle of complementarity on the contrary, says that in spite of the dualism, the opposing parts requires each other, they are based on the same theory and are mutually complementary.

If a theory is compatible with the two mutually exclusive interpretations (not simultaneously but consecutively), this means that neither separately nor jointly they can exhaust it. Theory is more than a case of its experimental interpretation. Therefore it is not only an experimental instrument. Our understanding of the formal nature of quantum theory is such that there is nothing beyond the wave-corpuseular dualism it corresponds to. There are no integral basis which would connect the wave-corpuseular aspects of particles and eliminate the dualism. Despite this complementarity ensures the theory orientated to reality and reveals independent layers of microcosm, complementing each other and creating a polyphonic picture of physical reality.

In respect to this problem is noteworthy to mention the linguistic conception of professor Antonio Domingues Rey (13). He considers the linguistic object in accordance with quantum object which has discrete nature and does not imply any basic essential substance beyond it. Therefore the sense of linguistic object presents the end in itself and there is no way to unite different states of mentioned object to reduce them on the one and the same essential meaning. They are mutually complementary states implying the dualism between reality and language.

Such a position makes possibility to extent the Bohr's principle of complementarity and use it in linguistics.

Thus, to conclude, it is the principle of complementarity that makes it possible to avoid instrumentalism in areas of quantum physics and linguistics and base the theory on the reality which is no longer a wholly determined and absolutely cognizable phenomenon.

დამატებითობის პრინციპი და ანტიინსტრუმენტალიზმი კარლ პოპერის შრომაში

რეზიუმე

ორთოდოქსალური კვანტური თეორიის ჩვენი ინტერპრეტაცია ეხმაურება კარლ პოპერის კონცეფციას ესენციალიზმის წინააღმდეგ, რომლის თანახმად, თეორიის ან თეორიათა სისტემის მიღმა არ არსებობს დასრულებული, მთლიანი და სრულიად შეცნობადი სამყარო, როგორც ამ თეორიათა გაშლისა და განვითარების საბოლოო მიზანი.

ჩვენი აზრით, ორთოდოქსალური კვანტური თეორია პოპერის მოსაზრების ნათელი დადასტურებაა. კვანტური თეორიიდან გამომდინარე, ტალღურ და დისკრეტულ წარმოდგენათა მიღმა არ არსებობს ერთიანი, დასრულებული და შემეცნებისთვის მისაწვდომი ატომური სამყარო, როგორც კვანტური თეორიის განვითარების და შემდგომი დეტერმინაციის საფუძველი, რომელიც გააუქმებდა ჰაიზენბერგის განუზღვრელობის პრინციპს და მოხსნიდა ტალღურ-დისკრეტულ დუალიზმს.

აქედან გამომდინარე ვიტყვით, რომ კვანტური თეორია სრული თეორიაა და კვანტური ალბათობა არის არა ატომის შესახებ ცოდნის და ინფორმაციის უკმარისობის შედეგი, არამედ თვით მიკროსამყაროს ბუნების, მისი ინდეტერმინიზმის მაჩვენებელი სიდიდე.

მეორე მხრივ, პოპერი თვლის, რომ თეორიის საფუძველად მყოფი, ან მისი განვითარების მიზნად დასახული რეალობის გაუქმება ამ თეორიას აქცევს მხოლოდ ინსტრუმენტად, მოაწესრიგოს და წინასწარ განჭვრიტოს ცდის მონაცემები.

ბორის დამატებითობის პრინციპი გვიჩვენებს, თუ როგორ შეიძლება ავარიდოთ ამ საშიშროებას თავი. კვანტური თეორია არ არის მხოლოდ ინსტრუმენტი ექსპერიმენტისთვის. კვანტური თეორია, გაზომვის სიტუაციის დუალიზმთან ერთად, წარმოადგენს ფიზიკური აზრის ქმნადობის, კვანტური რეალობის შექმნის პარტიტურას. ეს რეალობა არ იმყოფება თეორიის გარეთ, როგორც მისი საფუძველი და მიზანი, არამედ შერწყმულია მასთან და ფიზიკური აზრის ქმნადობის ტალღურ-კორპუსკულარულ რეალიზაციას შეადგენს.

PHENOMENOLOGY AND METAPHYSICS

(ოქტომბერი 3-11, 2007 წ. ვაშინგტონი, ამერიკის კათოლიკური უნივერსიტეტი, ღირებულებებისა და ფილოსოფიურ კვლევათა საბჭო. დასწრება ფილოსოფიურ სემინარზე. მოხსენება)

Phenomenology and metaphysics - both seem to be mutually exclusive concepts. The first refers to the phenomena - things, events, ideas, desires, emotions, imaginary contents, works of art, poetry, literature - in short, all the contents of our internal and external life, all the forms of being, which are open toward the other forms of being and first of all, which are given to our consciousness.

Metaphysics appeals to the so called the “Thing in Itself” - the transcendent object which has never been given to the consciousness. It is closed in itself and presents unknown object. This traditional distinction between phenomenology and metaphysics seems not to comply with the modern philosophical thinking. The diversity of modern philosophy abounds with innumerable attempts to break the borders between these two main branches of philosophy.

The unknown concept of the “Thing in Itself” has no resistance against the critical philosophical peruse. Who can characterize the metaphysical object as an unknown thing if it is absolutely unknown? Since the very process of characterization has already brought to light the transcendent kingdom of an absolute darkness. Nevertheless, philosophers introduced this concept and moreover: they harbingered in handling this concept to resolve philosophical-cognitive problems.

One of the ways to explain this paradox is the following: while speaking about the metaphysical “Thing in Itself”, the philosophers do not imply specifically the unknown and transcendent object. They have in mind the meaning of this object which, as a significant content, is open to the consciousness. Thus the meaning and the existence of the “Thing in Itself” differ from each other in principle; the first is open, whereas the second is closed to the consciousness. Hence the meaning of the metaphysical object cannot reflect the existence of the same one. So, this way of explanation comes to the split between the meaning and existence of metaphysical object.

Our judgment seems to be scurrilous and maybe superficial point of view on the problem of metaphysics, mentioned above. More thorough and profound investigation leads us not only to the depth of more refine distinction, coming eventually to the integrity of meaning and being but to the alteration of the style of thinking and to the break of the stereotypical forms of judgment we have been accustomed to.

The first obstacle we encounter here concerns the problem of being of the “Thing in Itself”. How one could speak about the being of object if it was absolutely unknown? One could never assert whereas this object existed or not. One must take into account the “Thing in Itself” out of claim of being or not-being. One must take this object in brackets and that is the very phenomenological description of the metaphysical object.

Such weird and, moreover, self-contradictory issue of our metaphysical inquiry, (since we have encountered the incredible result for philosophical logics - the result of integrity of the metaphysics and phenomenology) is not certainly the synthesis of incongruous conceptions if we share the position of Edgar Allan Poe about the poetic principle (51).

The great romantic writer came to the exactly phenomenological point of view of the poetic principle; a writer would be worth naming a certain poet if he had not been involved in an immediate experience of beauty and romantic life. He must have kept the distance between his desires, feelings, emotions, poetic ideas, stream of an artistic thoughts, wills, etc.

The distance shows that instead of a physical existence of beautiful things and psycho-emotional, romantic state of soul, a certain poet strives for the sublime, metaphysical beauty.

When an author or a reader of a poem bursts into tears it happens not because of the excessive emotions but because of the sorrow that he is unable to attain the metaphysical beauty and cannot reach the sublime state of merging with the spiritual source of romantic feelings.

To put it differently, in the concepts of Bible, that is the sorrow for the Paradise which is lost forever. Therefore a poet’s emotion is not purely aesthetical; it deals with the ethical principle as well. Striving for the metaphysics does not lead him to a poem for the sake of poem and to the beauty for the sake of beauty but it deals with moral sense of sinfulness because of the Fall. Thus the poetical

strive for metaphysics does not attain the “Thing in Itself” (the beauty for the sake of beauty).

It turns into phenomenological way which deals with the phenomenon of morality.

Unfolding this poetic principle in phenomenological manner, we can say that the poet undergoes not only the sorrow for unattainable beauty but he at the same time strives for attaining this unattainable goal. He does not reject the beauty of physical things and internal reality of his psycho-emotional state. He uses these aesthetical points to construct the poem but uses them conditionally keeping the distance between his self and his emotions, since his intentionality has been directed to the metaphysical, unattainable beauty.

Here he comes across with the problem again: the distance between him and his work of art (since it has presented an issue of his romantic experience) inevitably reveals that he certainly deals with the metaphysical world and that his poem plays a role of a mediator between him and eternity.

On the other hand, if he had not been involved in the stream of creative emotions and thoughts, the poem would have become the dry skeleton of symbols, metaphors and ideas calling for revealing the unknown, metaphysical sphere.

If, than, the structure of symbols and ideas was able to draw the curtain of the kingdom of metaphysical things, the latter would lose their mystery and become the knowing things. Consequently, instead of the “Thing in Itself” which is unknown in principle we find the “Thing for the Consciousness” and the metaphysical world would be lost.

Therefore the poet follows the vocation to keep the distance not only with the physical beauty but also with the symbols leading him beyond physical reality to the kingdom of metaphysics.

Such double distance toward the opposite worlds is possible only in contradictory state of motion. The poet must be involved in physical and psychological experience of beauty (to make the distance and keep the inaccessibility of metaphysics) and at the same time, he must not be involved in the same experience of a physical beauty (to keep the strife for an inaccessible world).

Scrutinizing this position of this twofold distance, it becomes obvious that the poet comes to the phenomenological attitude. Keeping and not keeping the distance toward his poetical self (which bears the experience of the real, sensible

beauty) the poet uses the phenomenological method; he takes this experience in brackets, keeps it conditionally as a phenomenon but not as a real state of his soul. He turns his romantic experience into a metaphor of the metaphysical beauty and plays a role of a person who seems to be involved in this experience.

Generalizing this poetical principle into the principle of creativity of art, we come to the conclusion: it is an artistic reality of work of art which makes the bridge between phenomenology and metaphysics.

The problem of relation of phenomenology and metaphysics is far to be exhausted either by the poetical principle, considered above or by the sphere of creativity of work of art in general.

We encounter here with a very difficult crux of the human thinking which always slips away from the logical judgment.

As it was noted, the radical change of style of thinking seems to be unavoidable here. The crux of the matter is in fact that instead of constructing the process of thinking, we must deconstruct it.

The certain creativity, the onto genesis from nothing, excludes the project, an a priori idea, preoccupation and foreseeing of the result of creativity. The work of art essentially arises in the space of freedom in the internal womb of creative action, without been enforced from outside, despite all the projects and ideas as attempts to anticipate and determine it in advance.

However, this ideal work of art dwells on a half way between phenomenology and metaphysics. If we were astute to come over this bridge and continue our way toward an unattainable and unknown object, we would keep our loyalty toward the principle of deconstruction of thinking at all. That means to reject not only any kind of project which would be given in advance but also to withstand to any kind of mental construction which arises on its own in the freedom of creative action. That is certainly impossible state of thinking, since we are in permanent striving for deconstruction of any construction arising in our mind despite the fact, that the very process of deconstruction needs some constructive basis of resistance against any basis of construction. Yes, that is unobtainable state of mind but we are urged to aspire this impossible state, to continue our way toward metaphysics.

There are two ways of helping us out from this state:

The first leads to intentionality of deconstructing and disintegrating all the constructions and eventually all the logical structure of thinking.

Such total deconstruction turns our language either into rambling of a madman, or into an utmost private, intimate and subjective speech, which would be deprived of communicative function and become absolutely incomprehensible.

In his “myth of cave”, Plato pointed out this metaphysical language which sounded as a rambling of a madman.

In respect of this way, it would be worth noting that we could not follow this path, leading to the ultimate form of subjectivity. Otherwise, we would be in danger to be unknown and this paper could lose its scientific value.

The second way is specifically phenomenological.

On the way of creative activity, we are not in charge of deconstruction of mental contents arising in freedom of thinking. We can take them in brackets, or keep them conditionally, changing their meanings and abolishing their claims of being or not-being. That is the phenomenological way of deconstruction of the “givenness” of being to change it in the content of thinking: the way of shifting the sense from an existence to an essence.

Revealing the essence through the “givenness” of being, we attached the metaphysical sense to the phenomenon. The essence is worth considering being an inexhaustible source of revealing phenomena. Hence, the essence is not the phenomenon. It realizes itself through the phenomena but since this realization has been interminable, the essence does not completely disclose itself as a phenomenon. Inasmuch an essence reveals itself as a phenomenon, it conceals itself as a metaphysical object. Here the way of self-revealing coincides with the way of self-concealing. On the one hand, we are unable to grasp the metaphysical object, since our consciousness has always dealt with the phenomena but on the other hand, we are responsible to take into account that the “openness” of phenomena derives from the metaphysical object which is unobtainable and inexhaustible source of our thinking.

The second, phenomenological way, leading to the metaphysical object, has something in common with the first way leading to the same goal through the ultimate subjectivity of language. The thing is that although the metaphysical object is unknown, it influences and leaves a trail on our phenomenological world. This trail runs through the subjectivity of being.

Disintegration of logical structure of thinking and devaluation of communicative function of language both appear to be the tribute to keep the unknown status of metaphysical object.

Phenomenological shifting of sense of mental constructions, arising in creative freedom of thinking seems to be an attempt to grasp the trail of metaphysical object leaving it in our world of phenomena.

What kind of trail we are speaking about?

This trail could not be the element of our cognition; otherwise, it would not correspond to the metaphysical object which has never become the object of knowledge.

It would be an obscure and unconscious trail of influence of unknown “thing in itself” which has always strove against objectification of the knowledge and through the contingency and freedom it breaks the order of objective world.

In word, that is the subjectivity of being which manifests itself in two spheres: in the sphere of consciousness, through the elusive self of psycho-emotional phenomena and in the sphere of external world, through the freedom and irreducible probability of natural events.

Emergence of the quantum theory in atomic physics and disclosing the irreducible probability and indeterminism of quantum events clearly confirmed these objective forms of subjectivity in the physical reality.

Quantum theory obviously shows that the matter as a phenomenon has an ability of self-interpretation and the essence should be considered beyond phenomena, as a metaphysical object.

The influence of this metaphysical essence introduces the subjective agent versus to objectivity of knowledge, against necessity and determinism of reality.

Therefore, to take into account the essence of phenomenon, above all we need to fix this subjective agent which deconstruct the regularity of objective being.

The special phenomenological method is used to accomplish this task - the method of bracketing the phenomenon that means to wrest it from the determinism of objective being.

Unfolding this position, finally we could come to the point that, it would be the influence of the metaphysical world that create obstacles to insight completely the self of subject and to cognize the world in the absolute light of logical accuracy.

Therefore, the elusiveness of the self and the error of human cognition, both have positive values, since they have indicated the influence of metaphysics on the phenomenological world.

* * *

Looking back through our opus, the feeling of dissatisfaction accompanies us, since instead of deconstruction of the mental forms leading certainly to the unknown object we use ready-made phenomenological conception to bridge the gap over phenomenology and metaphysics.

Therefore, the subtle way of creativity between certainty and uncertainty of thinking slipped away.

Therefore, this work could be considered as incomplete in principal. It would be open in perspective of further discussions to keep certain creativity leading to the mystery of the metaphysical world.

Does Quantum Physics Refer to Metaphysics?

Our previous investigation devoted to the century - old riddle of relation between phenomenology and metaphysics. We have also noted in brief, that quantum theory, arising in daybreak of new, non-classical physics has played a major part in very interesting view of modern thinking concerning the crux of rethinking the problem of metaphysics in phenomenology and partially in modern sciences.

Our contribution in this process of rethinking the fundamental problems of physics on the light of metaphysics consist in fact, that we have introduced the concept of intentionality in the realm of microphysics. Such innovation became fruitful, since the mode of “openness” as a result of intentionality of quantum situation disclosed it to the system of an alive being which, in a word play a role of metaphysical system concerning the quantum effects.

Indeed, the life-system exists on the level of molecular interactions. It is the cell which presents the rudimentary nucleus of the system of life. Hence on the level of atomic relations the life can not display itself. Therefore, concerning the quantum situation, in sphere of atomic world, the life plays a role of metaphysical, unknown object.

On the background of logical thinking the bridge between metaphysics and quantum physics, between life and atomic events seems to be ruined once and forever. Nevertheless a lot of modern inquires delve in reckoning of life, consciousness, society, in word, all the phenomena of vital system on the basis of quantum theory. This fact inspired us to examine closely the metaphysical origins of quantum physics.

We repeat again and again: the mode of openness of quantum system means that the latter has intentionality and hence some form of relation to the phenomenon of life which has never revealed on the quantum level.

Relation to the inter-phenomenon of life changes the atomic events within the quantum situation. It is paradoxical fact, since here the causal relation between metaphysical cause and physical effect has not been observed. Purposefulness of micro-object to the some knowable goal also is excluded because the quantum intentionality presents a striving for interminable aim and not a concrete goal exhausts it.

Consequently, the intentionality and openness of quantum situation refers to the metaphysical mystery of life. The life participates in forming of quantum reality in a double way. Firstly, the measurement device presents a representative of a life-system (consciousness) in quantum area. It is the measurement device which makes the physical sense of quantum object and hence operates with individualization of being in atomic sphere. Here the life-system has a general, omnipotent sense as source of individualization of being.

Secondly, the quantum situation (including in itself the measurement device) can be opened toward the life-system in its special sense; the quantum situation might be a part of organic life and its superstructure _ biological system, psychological self, consciousness, society, art etc.

We can not continue this significant topic unless we scrutinize the strange from classical point of view situation arising in atomic sphere which occurred to be the starting point of emergence of quantum theory.

The matter concerns to the so called the Bohr's principle, which played an important role on the stage of quantum effects. Investigating the new character of atomic particles, Nils Bohr came to an unacceptable for classical physics point:

it would be senseless to speak about an atomic object if we not stipulated what kind of measurement device could determine it.

Bohr emphasized the dependence of an existence of quantum object on the measurement situation. The latter makes the physical sense of quantum object. If, for instance the device detected the quantum impulse - P, the micro-object would conduct itself as a wave, if the coordinate X was fixed on the screen of measurement instrument, the same object would turn into an atomic particle.

To put it on the philosophical language, Bohr inserts the measurement process and cognitive situation in concept of atomic object.

Here we observed the inadmissible in classical physics manipulation; the cognitive conditions were included in existential state of physical object. Our idea consist in fact that if cognitive situation (measurement process) merged with quantum object and if any cognitive content has an intentionality, the latter would also become an indivisible element of quantum object.

Introduction of intentionality in the very heart of quantum object echoes with fundamental principle of phenomenology of life. The matter, in our case the quantum object which has been overgrown with measurement situation, has an ability of self-interpretation. This ability therefore, does not present the privilege of high developed alive system – human mind but appears to be the essential principle of being even on the level of quantum events.

Now it is high – time to mention that the ability of self- interpretation of physical matter and intentionality of quantum situation factually are one and the same. After this phenomenological innovation Bohr’s principle would be broaden and changed on the following way:

It would be senseless to speak about an existence of quantum object if it was not stipulated concerning the measurement device and what kind of intentionality accompanies it. The latter determines the way of self-interpretation of quantum system. Hence, considering the micro-object I must take into account not only the quantum experiment which determines either wave or particular conduct of atomic events but the new additional phenomenon _ the intentionality of this experimental situation.

Before scrutinizing the new perspective of quantum phenomena, let’s come back to the origins of phenomenological philosophy to ascertain the role of intentionality in phenomenological foundation of quantum physics.

To speak in mathematical language, phenomenology inserts in philosophy the concept of Vector. Therefore the logical elements of our philosophical judgment – the ideas, principles, statements, suppositions etc. would be considered under the sign of intentionality, they acquire the feature of purposefulness. Thus the philosophical judgment is considered not to be true or false but it is evaluated according to its purpose to be pursued.

The charm and peculiarity of phenomenology consists in fact that thanks to phenomenological approach the investigator of philosophical problems becomes free from the determinism of objective being, since he comes directly to the es-

sence of thing without referring to the question either the object of his inquiry exists or not. Indeed, if in accord with phenomenology, the essence and the existence of things are alleged to refer the different - ideal and real spheres of being, the central philosophical question about an existence of the world seems to put obstacles in the way of disclosing the essence of the things. Therefore phenomenology demands the abstention from an ambition of thinking to overstep itself and make a bridge between the essence and the existence of the phenomenon.

The “strange” situation arising in quantum physics was the result of mixing the essential and existential problems of atomic object. Certainly in quantum experiment we deal with the process of disclosing the essence (making the physical sense) of atomic object beyond dilemma - either this object exist or not. (Quantum phenomenology considers this question as a metaphysical problem.) It does not mean that quantum object presents the phantom of imagination, or it is an ideal model to explain the results of measurement. It only means that the process of disclosing the essence of quantum phenomenon (the act of making the physical sense) is incongruous with an act of ascertaining the existence of the same one. The essential and existential aspects of quantum-cognitive situation both are in opposite, exclusive relations and the wave- particular dualism of micro-world seems to be the result of mixing these mutually exclusive aspects of quantum situation.

Classical world in which I live, offers some solution of essence- existence dilemma. I am involved in events and currency of things on my own, through the internal integrity of my essence and existence which I experience as my self. Thanks to essence-existence integrity I have a criterion to connect essence and existence of things and to distinguish the dream from the reality.

Such confidential attitude is impossible in micro-world. The scale of the atomic sphere is so small in accord with space and time of my existence that I am unable to extend the experience of essence- existence integrity which I make through my self on the realm of micro-world. Therefore, there is a prohibition to connect directly the essence and existence in quantum area and quantum measurement dealing with establishment of quantum essence (to determine the physical sense of the object) can not answer the question does this object exist or not.

If through an experiment I determined the quantum impulse and fix the wave conduct of micro-object I would ascertain the essence of this object and could not answer the question - is this object really the wave or the particle?

On the other hand, it is an act of measurement disclosing the only way to ascertain something about the quantum object.

Hence the measurement must also resolve the problem of existence of the same object and determine its wave or particle reality. If we took into account that the essence and existence both present the incongruous aspects of quantum phenomenon, we would introduce the measurement which determines the existential status of quantum object and which would be incongruous (conjugate) with experiment disclosing the essence (wave aspect) of the same object. This is the measurement which shows the quantum object as a particle.

Scrutinizing the quantum theory I used to amaze why the theory forbade synthesizing the wave and particle aspects of quantum experiment to make the one, monologist picture of atomic events.

Now I am aware, that quantum theory uses the phenomenological approach and considers the quantum experiment (as an immediate givenness of physical reality) as an only way to grasp the essence and to indicate the existence of an atomic object.

There were a lot of opposite and even mutually exclusive experimental situations arising in macro-world but classical physics, unlike the quantum theory made a theoretical basis to synthesize them. Why? Because the classical-physical reality is relevant to the space and time in which I live and hence, I can extend through the experience of my self, the essence -existence integrity on the sphere of physical events.

Quantum - physical world is devoid of this opportunity. Quantum physics works with phenomenological non-compatibility between essence and existence of things and thus it demands to make a clear distinction between essential and existential intentionality of quantum measurement.

When physicist say that the wave picture of quantum object presents the pertinent way to explain the experimental data and hence to join these data under the physical law, he maybe involuntarily, implies the essence but not an existence of the same object.

Indeed, the essence presents the phenomenon which unites the individual data of reality under the general law. Thus he deals with model of atomic object which explains the behavior of micro-particles but does not resolve the problem of relevance of this model to the quantum-physical reality. In short, the model

presents the general essence of quantum individuals, providing them with physical sense.

We have still noted that the quantum experiment is also responsible to establish the existence of quantum object. It is important to take into account that this “existential” experiment is not compatible with “essential” measurement. Therefore if the wave- model disclosed the quantum essence (i.e. the physical sense), the measurement, indication of quantum existence would be non-compatible to this “essential” measurement leading to the wave-model. This “existential” measurement appoints to the particle reality of quantum object.

Quantum theory must keep this non-compatibility between “wave” and “particle” measurements of micro-object just like the phenomenological philosophy which demands to make the principal distinction between essential and existential aspects of the phenomena. (The method of phenomenological inquiry brackets and separates the essence of phenomenon from its existence.)

Therefore quantum theory presents the complete theory of atomic particles. It has completely realized the phenomenological approach to the wave-particle dualism in micro-world. Eventually it unveils this dualism as an anti-nomy of essence and existence and shows the quantum uncertainty as an openness of atomic object toward the metaphysical sphere.

.Consequently, thanks to the metaphysical origin, all the results of wave-particle anti-nomy _ irreducible probability, uncontrollable freedom of atomic individuals, indeterminism and integrity of quantum experiment, have principal character.

In quantum area the phenomenological disparity of essence and existence is expressed through the wave-particle dualism and if I disclosed the quantum essence through the datum of impulse - P which belongs to the wave-model of an object, I would observe its non-accordance with quantum coordinate X , which shows the existence of the same one.

Phenomenological interpretation of quantum situation in metaphysical context helps us to understand why the quantum impulse and coordinate are incongruous quantities in principle.

Therefore there is no causal link between P and X and the quantum theory is unable to determine the first from the latter. (It is possible in sphere of classical physics, because of essence-existence integrity, mentioned above.)

Existing in form of particle, atomic object behaves as if it was a wave, since the essential model of wave has explained and united the experimental data of quantum particle beyond the law of classical physics.

So to conclude, the phenomenological explanation of quantum situation is worth considering as a basis of understanding the wave-particle dualism as an anti-nomy of essence and existence which refers to the metaphysical origin of atomic object.

ფენომენოლოგია და მეტაფიზიკა

რეზიუმე

ფენომენოლოგია და მეტაფიზიკა ყოფიერების ორ განსხვავებულ, ერთმანეთის გამომრიცხავ სფეროს შეეხება. თუკი ფენომენოლოგია აღწერს ფენომენტა სამყაროს, რომელიც ღიაა ცნობიერების წინაშე, მეტაფიზიკის ობიექტია “ნივთი თავისთავად” - ის, რაც არ შემოდის ცნობიერების ველში და ვერასოდეს იქცევა ცოდნის ობიექტად.

ჩვენი მოსაზრებით, ეს ტრადიციული წყალგამყოფი ფენომენტა სამყაროს და მეტაფიზიკურ სფეროს შორის შეიძლება კიდევ დაირღვეს ფენომენოლოგიის თანამედროვე მიღწევათა შუქზე. თუკი “ნივთი თავისთავად” სრულიად შეუმეცნებადია, როგორღა შეიძლება ვთქვათ, რომ ის არ შემოდის ცნობიერების ველში და ვერასოდეს იქცევა ცოდნის ობიექტად? ამის თქმა უკვე მის გარკვეულ დახასიათებას და მაშასადამე, გარკვეულ გაცნობიერებას ნიშნავს. იქნებ ასეთი საუბრისას მხედველობაში გვაქვს არა მეტაფიზიკური ობიექტი, არამედ მისი საზრისი, ანუ ის კვალი, რაც მისი ზეგავლენით აღიბეჭდება ცნობიერების ეკრანზე? მაგრამ აქედან გამომდინარეობს, რომ მეტაფიზიკური ობიექტი და მისი საზრისი ორი განსხვავებული შინაარსია. ერთი განეკუთვნება არაცნობიერის სფეროს, მეორე კი ცნობიერების ველს. ასეთი გახლეჩვა რომ არ მოხდეს, შეიძლება მივმართოდ ენის დეკონსტრუქციის პრინციპს. ენა, როგორც აზროვნების ფორმა, მიისრაფვის გარკვეულობისკენ, სიცხადისკენ. გარკვეული შინაარსის წარმოჩენით ენა შორდება არაცნობი-

ერის სფეროს და ფიქსირდება ცნობიერების ველში. ამდენად ენობრივი კონსტრუქცია კარგავს მეტაფიზიკური ობიექტის იდუმალებას.

იმისთვის, რომ გავიღებთ ცნობიერების გარეთ და გადავიდეთ საზრისიდან მეტაფიზიკურ ობიექტზე, საჭიროა მოვახდინოთ ენის დეკონსტრუქცია, ანუ დავარღვიოთ მისი შესაბამისობა ობიექტურ რეალობასთან და აღმოვაჩინოთ ის სტიქიური ელემენტი, რომელიც არ ობიექტივირდება და საგნობრივ კრისტალიზაციას არ განიცდის. ფაქტიურად ეს არის ენის, როგორც სუბიექტური ფენომენის ჩვენება, რაც მუდმივად ეწინააღმდეგება ცოდნის შინაარსთა ობიექტივაციის პრინციპს. ენის ამ სუბიექტურ სტიქიაში ისახება კავშირი ფენომენსა და ინტერფენომენს, ცნობიერსა და არაცნობიერს შორის რაც ფენომენოლოგიური სამყაროს ღიაობას ნიშნავს მეტაფიზიკის მიმართ.

PERSONAL FREEDOM AND OPEN SOCIETY

(ივლისი 27 – აგვისტო 5, 2008 წ. სამხრეთ კორეა, სეული.
მსოფლიო კონგრესი ფილოსოფიაში, მოხსენება)

To begin with, it would not be useless to acknowledge the distinction between philosophical thinking and political thought.

While doing so, it is my conviction that this distinction is a furtive way of revealing the unity of different spheres. The purpose of both researches is truth but when passing from philosophical thinking to the area of political thought the meaning of truth is shifted in a subtle way. Therefore the world of philosophical insights and the reality of political acts are far from being the same. Such distribution is wedded by the discovery of at least two faces of truth: philosophical truth, the truth in itself, as an accordance of actual state of things and events with its cognitive reflection in human mind and political truth being indifferent to the actual situation but expressing the thought of the majority of the people. So philosophical thinking turns in political thought because of changing the meanings of truth.

Political thought, oriented to find the truth as of a will of overwhelming majority does not merely imply denial of the philosophical sense of subject-object relation, just the opposite: there is a deeper and more unselfish motive for political ambition to make a statement which is suitable for others to destroy the direct causal link between mind and object, to purify the phenomenon of thinking and orient it to an internal, intersubjective truth.

This way of thinking evidently has an intentional structure which means that it always strives to go beyond itself in order to find something alien for its subjective essence that is objective existence.

The discovery of the intentionality of the cognitive act supports the belief in the world of objects and the process of thinking might reflect these objects. To put it differently, intentionality refers to the idea of adequacy between internal and external. Indeed, this is a miraculous correspondence, for there is no causal

pattern of connecting subjective ego with corporeal matter of things; the physical laws and the mental ideas are not in contact like cause and effect. Nevertheless, thanks to intentional structure of being, there is correspondence between them which makes it possible to actually understand the world.

Political thought is worth considering as a purposeful process which goes beyond the individual mind, though keeps the body-mind distinction. It reaches objectivity not in the direct way, connecting thought with physical object, but by round-about way. Political thought goes beyond itself and at the same time does not overstep its limit of subjectivity, for there is no logical bridge between subject and object. Thus it goes but does not go beyond itself which means that here the thinking creates an alien, different object within itself and eventually the sameness of the subjective self, thanks to intentionality, turns into the sense of otherness. This dialectical process of unity of self-being and otherness by changing the sense of the self within subjectivity means that political thinking reveals the individual essence of person thanks to self-alienation and relation to the other person. Hence, the political person gets the thinking to confirm the reality of other person which, in his turn, by the self-intentionality, comes back to the reality of the first person. Therefore, the individual person needs political thinking to establish his real existence within its subjective essence.

However, it is here that we encounter difficulties. To speak more precisely relation of two individuals is not sufficient to establish personal existence. The thing is that the intentionality is not the reversible phenomenon and the other person on his way of purposeful thinking cannot return to the first person. The other person needs the third person, the latter needs the fourth person and so on... This endless relation is confined by the idea of society which embodies all real and possible people needing each other to establish their own existence. Only the realization of the idea of society which is an intersubjective entity of existentially bounded people, is the sufficient basis for the establishing of my own self. Thus, the society is thought to be the existential basis of an individual person. Personal relations leading to the integrity of new social wholeness do not erase the individual freedom and uniqueness of a person, right on the other way round: it is the freedom of the individual being that makes possible to integrate separate members in a society. Thus, the process of differentiation leads us to the unity of the society. But if the society established the existence and revealed the essence

of personal uniqueness it would have the feature of individuality and in this case it would be open to the other system of human relations. So the society, existentially establishing the person, is an individual and open wholeness.

Openness is the phenomenon of both, individual being and social system and we are in readiness of waiting for the unattainable aim of individualization of being. Here I can not help evaluating such endless chain as a tendency of grasping the cosmological idea of the world as a subjective being and hence, the political way of thinking, despite confining with various political systems, has wide perspective of unfolding from the uniqueness of personal ego to the subjectivity of total world. Open society, on this way of development, plays the part of an ultimate goal of this process. Open society presents the general integrity of human interactions and simultaneously shows its individual, indivisible nature.

Now it is high time I retired from the sociological point of view and glanced at the political thought in terms of aesthetics. Indeed there is a furtive but deep connection between art and sociology. Political reality and artistic world, both areas have conditional nature. Artistic creative work looks like political thinking, for the primordial task of both activities is to establish the individual being of person through the relation of other being; but the latter arises not as a real person, but as an ideal structure of otherness, unfolding endlessly on the basis of the idea of open society. Aesthetically it means the existence of artistic hero and relation between an author and a personage seems to fall short of the ideal link of self and otherness in political thinking. Both political truth and artistic truth have similar faces, different from absolute, philosophical truth; it is called “the truth within the situation” (38). Finally, both political as well as artistic truth pretend to coincide with philosophical truth, for the process of self-alienation (aesthetically or sociologically) attaches to human activity the sense of subject-object relation.

Let us consider the problems emerging in modern society on the light of new paradigm of 20-th century thinking. It is the awareness of entity of art and nature as the heart of the life-phenomenon. All the achievements of contemporary art, literature, modern physics, post-modern philosophy, phenomenology etc, have emerged from the wholeness of life implying that everything is alive, for there is nothing beyond the process of individualization of the world. Here life is thought in an extremely wide sense, as a realization of the idea of self being, but in its new shade, that it is the interconnection of all the things (including

human being) which creates the uniqueness of being and in its endless set of relations refers to the universe as a top point of personal existence. It is important to take into account that the wholeness mentioned above is compatible with duality of spirit and matter eventually leading us to the many-world universe. Thus the universe as a subject is one and indivisible and at the same time is objectively plural. Such weirdness of a new paradigm demands an alternative style of thinking connecting the various fields of human activity: political thought, artistic creativeness, scientific researches, psychology, sociology... Although each of the realms is stipulated, they merge altogether in a stream of philosophical thinking.

In respect to an analogy between art and sociology it is worth considering the way of impressionistic manner of painting and the emergence of social contract in the history of political thought. I would like to limit the association of this similarity to the relation of subject and object. Impressionism appears, as I see, to establish the body-mind duality in the art of painting. Remarkably, such split serves to reach the unity of creative work according to the general theory of creation of the world. The development of philosophical thinking has not approved the hypothesis that the world presents the fruit of generalization of individual beings. Just the contrary, it is an act of separation which outlines the face of being in endless interactions of the world. Act of distinction seems to anticipate the being of all. Having no idea how to comprehend the act of distinction before the existence of things, nevertheless I assert that differentiation and unity, totality and uniqueness of the world must be unexplainable unless I assume the distinction as an origin of being which turns the homogeneous void into the heterogeneous existence. Therefore the being arose as something with its individual form and face. His Majesty distinction has begot such single object in a deep darkness of not-being and in order to prolong itself as an act of distinction makes an expectation of new phenomenon which is not an object. This phenomenon is relation. But the relation needs at least two objects being in relation with each other. Hence the first object refers to the other object to establish the relation between them. Remarkably, the relation is not the consequence of twofold being, quite the reverse; relation anticipates the emergence of another object as it presents the phenomenon which is not an object and hence keeps and develops the process of distinction.

Unlike an object, the relation as a phenomenon of distinction has not got an existential dimension. It embodies all interactions of objects, extending itself beyond objective reality and eventually comes back to its starting point, to the first object. The relation refers to the object as its own not-being, it does not exist as an individual existence, but it includes the implication of all objects which might interact with the first one. Hence the relation presents the senses and meanings of object in the whole system of the world. Such significant content forms the essence of an individual object. It determines the appearance of the object. That is the reason for identification of the appearance and existence of an object. If the process of distinguishing is thought to be the source of being, the emergence of an object and its relation through the other objects and eventually to its own self, will design two stages of an act of discerning, i.e. the process of making the appearance of being. The object's relation to its own self, including all relations to the other objects creates the individual face of the object where the appearance and being means the same. Such phenomenological issue derives from the principle of distinction, claiming to be the source of the world. It leads us through an object to the fact of self-relation which is not the objective fact, since the relation as a not-being of object seems to be the subjective essence of the individual. Hence, thanks to primordial intentionality of distinction, the individual object and its subjective essence is distinguished. Therefore the differentiation of being leading to the interaction with other objects means at the same time the generalization of being. It is worth repeating that the unity and wholeness of being is obtained through distinction providing that the difference between objective existence and subjective essence, according to duality of spirit and mater, is maintained.

If I applied such judgment for social reality the necessity of other person would be clear to distinguish to subjective essence of myself. The mentioned necessity does not frame itself by the other person but needs the ideal concept of otherness in order to extend the relation to all possible individuals comprising the whole society, which on its turn unlocks its objective reality towards the subjective self. Such "openness" of society presents the turning point of social relation to the subjective essence of me. Thus, instead of objective reality the society became the subject, which helps me to be in relation with myself through the relations with other members and whole society. This global relation, furtively

passing to the self-relation, creates my true essence in accordance of my freedom in alliance with wholeness of the society. To put it differently, I create myself according to the society, which as a subject influences me to realize my uniqueness as a way of social unity. I create my freedom according to the internal sense of responsibility.

In order to unfold the idea of analogy between art and sociology I have already remarked, it is worth appealing to the work of Merleau-Ponty “The Eye and the Mind” (52). The author emphasized (52 p. 34) that the painter draws no more but his own body... Descartes’ duality of body and mind appears to be the basis of the author’s conception. Indeed if mental and physical are not compatible, the eye of my mind can not depict the physical object to express it in a picture. There is the only chance to touch the physical by the art of painting – to draw my own body, for it is I, who through the sense of life is exclusively given to me as a miraculous unity of body and mind. My body is accessible for paint - brush as far as it merges with my mind. Therefore it presents the object and subject of painting simultaneously. Hence, the mentioned body is something, which is pictured and at the same time it is someone who is picturing. But my body directly is seen as an object (its subjectivity is not seen at all). Therefore to express the subjective state of my body, I am forced to invent something that is not my body and plays a role of subject toward my objectiveness. To conclude, the artistic reality of the picture might include things and events of the world providing that they are an extension of my physical body and at the same time they express the subjectivity of myself. The painting goes beyond the physical extension of my body in mode of otherness (other objects), which in it’s turn, does not express itself directly but playing a role of subject, acquires subjective features.

Thus retreating from natural position of dupe painting, which used to assume the direct contact between spiritual eye and physical object, Merleau-Ponty, keeping the Descartes’ duality of spirit and matter, seems to restore such contact by a round-about way, providing that the external nature of painting acquires the subjective shadow of the painter and thus immortalized something in nature, which corresponds to my subjective self.

It becomes obvious that Merleau-Ponty implies the impressionistic manner of painting. Accidentality and uniqueness of life just have been responding to the uniqueness of my subjective self.

Impressionism does not present my subjective relation to the world. It is an extension of my subjectivity beyond me, in nature.

The difference consists in the fact, that here we do not express the world as the author perceives it, but rather the emphasis is made on the subjective being of nature - the accidentality and instantaneity of the world and unique character of life.

We think that such tendency eventually is wedding in deconstruction of “objective reality” of art, attaching to the picture conditional face, though instead of abstraction of speculative thinking, it is the conditionality of life.

As a result, the picture becomes a subject of the creative act. In the process of painting, the picture influences the painter creating the psychoemotional essence of his spirituality. There is no distinct border between cause and effect. Painter and picture mutually influence each other and the role of subject and object of creativity permanently exchanges.

For the crowning of our inquiry into the origins of the analogy between art and sociology, let us return to the self-regulated nature of open society stemming from the social contract of Rousseau. The author of the phenomenology of life Anna-Tereza Tymieniecka in her work “The Origins of Life” (32) raises question about the origins of such social contract from the angle of its generation. “...I have tried to show successfully the self-prompted and self-regulated nature of the social sphere of life, which is manifestly an original matrix of generation. I submit that by approaching social life from the angle of its generation we see both its fully human origins and its status as an autonomous though existentially dependent sphere of life significance...I believe that its generative matrix, as described above, qualifies its being accounted a new form of life, specifically that of human sharing-in-life” (32, p. 10).

Let us see how this position accounts for founding society by the freedom and normative structure of life; intentional content of time, place, circumstance, individual psychology and communicative relations _ all these factors are responsible for the coexistence of individuals who out of necessity seek support in group cooperation and create a community as such.

Tymieniecka’s point of view encourages us to suggest that the necessity of social contract has conditional roots and in fact the social contract is the extension of personal freedom and subjectivity in society. The members of the society

make an agreement to arrange their coexistence; the necessity of the exchange of goods, mutual aid in handling the difficulties of life, necessity of solidarity in common defence against aggressors and cataclysms, all of these factors lead humans to unite under the social contract. But the mentioned factors are external motives of agreement. There is no deterministic link between the people when making the social contract. Here purposeful conditionality substitutes causal interaction. If the social contract were a fruit of necessity it would not be only the necessity of people's coexistence, but also it could be the necessity of the whole society, as an alive phenomenon, to bring out in itself the conditionality of life, transforming the "objective" system of society into the subject. Social contract is the index of emerging the subjectivity in the society. This subjectivity, expressed by Rousseau through the concept of universal will does not absorb the individual, quite the contrary; it makes clear the unique essence of citizen providing his true freedom through the personal imperative of responsibility by assimilation with universal will.

Thus the analogy between impressionism and social contract becomes clear.

Art of painting:

1. The painter wants impressionistic painting to extend his subjectivity in nature.
2. He gets used to painting the accident instantaneity of the world _ the external agents of internal uniqueness of his own self.
3. For the crowning of his creative work, he gets the picture to influence his psycho-emotional state.
4. Here the roles of subject and object exchange.
5. The picture - the resulting effect of painting, acquiring the features of self existence turns into the subject, which inversely influences the painter.
6. The painter _ the subject of the creative work becomes an object of reset action of the picture.

Social contract:

1. The person needs a social contract to arrange his coexistence with other individuals. Such interaction goes beyond the objective necessity of social defence in order to unfold the subjective essence of a person. Hence, the person wants social contract to develop and extend his subjectivity in the society.

2. Through the social contract he gets used to expressing the freedom and conditionality of his coexistence, which are the external agents of the uniqueness of his own self.

3. For the crowning of his social creativity he gets the society to influence his self through the internal sense of responsibility.

4. Here the roles of subject and object exchange;

5. The society _ the resulting effect of individual's coexistence, acquiring the features of self-existence turns into the subject which inversively influences the person;

6. The person - the subject of the social contract becomes an object of reset action of the society.

As we see, in both cases - in social and artistic reality the creative development of human activity comes across a turning point - the point of extension of subjectivity beyond the subject. The effect of the subject's creative work (picture or the society) is considered to be an alive self-existence, which obtains a unique entity of subject and inversively influences the person.

Such influence does not oppress the person. Just the contrary; through the social contract society as a subject helps the person to find his true essence.

The same is true with painting.

The reinfluence of picture does not oppress the painter. Moreover; thanks to impressionistic appearance the picture as a subject helps the painter to find his true essence.

This pattern of the societal ordering of existence, similarly to impressionistic art, shows the vital coexistence of subject and object. Complexity of this interaction lies in the fact that we get opposite points - differentiation and unity to create the indivisible integrity of subject and object. The vital process of creativity is offered to solve this problem. We raise the question - How to explain the unity of being not despite but because of individuality and difference of subject and object (deriving from the duality of spirit and matter).

* * *

To support this deliberation it is worth going back to the philosophies of Socrates and Plato.

It is my conviction to assert that the difference between the philosophies of Socrates and Plato started from the distinction between oral and written forms of

thinking. It was not accidental that Socrates had never written down his thoughts for he believed that vital speech should easily catch the initial stream of thinking arising from the unique sense of debating people. Here we can't help seeing the influence by the sophists, namely Gorgias' argument that the word, bearing a general meaning, differs from both – the private sensation and the individual thing so that it couldn't be able to express either subjective sense or objective being. Sharing this problem Socrates nevertheless attempted to restore the communicative function of the word providing that we take into account only oral speech. Indeed, the oral word has an advantage before the written one since the first arises within the conversation by a real person who embodies the all contradictions between unique sense and general thinking.

Plato dared write down the oral teaching of his master although this teaching was offered to him as an attempt to restore the communicative ability of vital word. Plato's intention was to create the written text so that it could keep the flexibility of oral word and hold the differentiation and unity of manifold existence. Moreover; Plato regarded the written text as the most convenient form for this purpose. The written text could bracket the reality of speech in order to construct the ideal essence which would be responsible for holding together the individuality and unity of life. Plato did not want the act of bracketing to rub out the reality of speech. It should be maintained, but maintained out of claim of being as an ideal phenomenon of vital word. This is the very process of artistic creation - the process of turning the actual world into an artistic reality (individuals into personages). That is why instead of theoretical issues Plato reproduced his philosophy through literature by the dramatic art of dialogue.

Leo Straus remarked (53) that Platonic dialogue is in a way insoluble for Plato tried to keep the flexibility of oral speech in written line. Here we see the problem which sounds as follow: if the speech was written down, it would lose the individual listener, whom the speaker might address to. The writing leads us in relation to the abstract reader. Such relation also minds losing the individuality of speaker, turning him into the voice of writer. Therefore Plato's Socrates was in danger to lose the face of real Socrates representing Plato's image of his master.

Plato tried to break away from this problem and to answer the question: will subject and object of speech keep individuality if they pass from oral to written word? The positive answer implies the polyphony of written form, for only

in case of significance of the word there is a chance of returning to the individual faces of listener and speaker. Polysemantic meaning provides the flexibility of artistic word through its figurative sense. This is the clue of variety of understanding of this word, appealing to individual efforts of readers. Thus metaphorical writing, like oral speech, refers to the reader, who contributes his own energy to perceive and understand the word. Such contribution points out the individual reader, though apart from the listener, the number of perceiving individuals might endlessly increase.

On the other hand, the method of expression of the speaker of this metaphorical word turns into an irony. Plato's Socrates was full of irony not because of his character, that he had the listener sneered at; but in order to keep individuality of subject and object when replacing the oral conversation by written dialogue.

Thus we obtain the similarity and difference between Socrates conversation and Plato's dialogue. The similarity has occurred as the individuality of speaker and listener (spokesman and reader) is kept. But the ways of supporting such individuality are different. Socrates used the oral speech and direct meaning of the word. Plato, as he wrote down the hearing was obliged to use the figurative word to reach the same effect. Irony as a methodological background of metaphorical word transforms the direct speech of Socrates into reported text of Plato.

Therefore Plato's written form includes some kind of uncertainty. This is a sacrifice to freedom of speaker and listener to avoid the directness of author and homogenous perception of infinite reader.

Such uncertainty provides the insoluble character of Plato's dialogue in a kind of positive feature for it keeps together the individuality and unity of subject and object which animates the written text and turns it into a phenomenon of life.

Irony and flexibility of figurative text, creating the area of uncertainty within the dialogue, helps out Plato from obedience of his teacher.

If I determined the political thought according to Rousseau it would be clear that the vital entity of society which is considered to be the subject of political interactions, does not oppress the individual, for the universal will, through internal responsibility coincides with personal freedom. Such political point of view is compatible with both: Socrates' oral thinking and Plato's dialogue. In comparison with personal existence, who reveals his true essence through the interaction with another person, Socrates' speech discovers the truth by conver-

sation. During conversation the people influence each other and come to the point of general concept of truth, keeping at the same time their own relations to the truth. Such coexistence of individuality and unity is not incredible thanks to oral word and vital stream of thinking.

Things become complicated in case of Plato. Plato as a writer couldn't preserve the individuality of speaker and listener unless he created an area of uncertainty within the dialogue to ensure the metaphorical freedom of artistic word. Hence, instead of clarity of the concept of truth, Plato was obliged to offer the idea of truth, which is, in a way, an unobtainable goal of playing on figurative words appealing to the individual efforts of spokesman and reader. As the idea of truth couldn't have been reached the philosophical thinking of Socrates, it acquires the face of political thought, where the artistic word is used as a rhetorical element, or a way of persuasion.

The deliberation we have been compelled to carry out takes place under the shadow of modern phenomenology. Our viewpoint about the difference between Socrates and Plato seems to be reducible to the distinction between oral and written word. Plato couldn't help having difference with his master. If Plato even had been true to Socrates' convictions, he couldn't have restored his philosophy, because of spontaneous difference between the oral and written word. Quite on the contrary. It is just Plato's faithfulness to Socrates that causes the emergence of difference between them. In order to fix precisely the hearing, Plato wrote down Socrates' speech and came across the difficulty of losing the individuality of speaker and listener. Therefore he was forced to diverge his writing in the area of uncertainty through irony and figurative sense. Socrates create an exact concept of things, Plato turned this concept into an idea which, because of uncertainty of artistic word, was inexhaustible by the concept.

Therefore if Socrates' concept belonged to the reality of things, Plato's idea would be considered beyond this reality in the nominal sphere, for if the idea had really existed, the reader and speaker couldn't have kept their individuality. The existence of general truth, according to the idea would have destroyed the freedom of the individual comments of written word.

On the other hand, if the idea did not exist at all, both individual spokesman and actual reader would lose their unity. The non-existence of an idea (in reality) provides the individual relation of subject and object of speech. The existence of

an idea (beyond reality) is responsible for the unity of the mentioned subject and object. The idea exists not really but nominally, as an unobtainable aim of reality and unity becomes an interminable point of subject-object interaction. Therefore Plato's dialogue has unfinished nature in principle. Eventually there was no summarizing position of the author about the idea discussed before. Platonic dialogue is "open" for further debate.

So, as we see, the rationality of Socrate's which is based on the unity of life-world, turns into duality of reality and nominal sphere (the sphere of ideas) yielding the theory of ideas of Plato.

* * *

Thus, two various fields of creativity are proposed to be similar to the political thought. These are impressionistic painting and Plato's dialogue. This analogy happens to relate to the philosophical problem of the unity of the world in the case of taking into account the individuality of being and duality of spirit and matter. The unity of life does not appear to have difficulty in correlating such mutually exclusive phenomena. There are some turning points in different branches of development of human thinking, which point out the emergence of subjectivity and integrity of life. Quantum theory in atomic physics, impressionistic style of painting, polyphony and "unfinished" nature of Plato's dialogue, open state of society; all these achievements of creative thinking are witnesses as such turning points to the subjective existence.

Namely, according to Bohr's interpretation of quantum theory, if the principle of complementarity was taken into account, it would be clear that the quantum object acquires physical meaning by the interaction with the measurement instruments. This interaction is indivisible and cannot be subject to control. It reflects not only the interaction between the classical and quantum objects, but also between the subject and object, or, strictly speaking, between subjective and objective being. Otherwise, the uncontrolled character of the interaction could not be explained.

* * *

Finally, in order to sum up and summarize our discourse in various fields of human thinking, we would like to underline the conclusion which echoes the phenomenology of life: it is the process of individuality of being, leading us to the unity of the world.

Phenomenological principles of the integrity of life and unity of the subject and object both are revealed in various fields of human activity: in the spheres of art, literature, in the fields of special sciences: physics, psychology.

In sociology this conception is reducible to a deep connection between personal freedom and open state of society.

With permission of Bulletin of Georgian National Academy of Sciences.

პიროვნების თავისუფლება და ღია საზოგადოება

რეზიუმე

ჩვენი კვლევის საგანია პიროვნების თავისუფლების პრობლემა ღია საზოგადოებაში. პიროვნების თავისუფლება ვლინდება ინტენციონალურ მიმართებაში სხვა პიროვნებებთან და საბოლოო ჯამში, მთელ საზოგადოებასთან. პიროვნების თავისუფლების საფუძველია ღია საზოგადოება, რომელიც ფუნქციონირებს როგორც ადამიანთა ურთიერთობების ცოცხალი სისტემა, როგორც სუბიექტი. ჩვენი აზრით, ობიექტურად არსებული სისტემის სუბიექტად ქცევა, სუბიექტური ყოფიერებისთვის დამახასიათებელი მთლიანობა, თავისუფლება და განუმეორებლობა ვლინდება არა მხოლოდ სოციოლოგიის სფეროში, არამედ მეცნიერებაში (კერძოდ, კვანტურ მექანიკაში) და ხელოვნების ფენომენოლოგიაში. კვანტურ ფიზიკაში სუბიექტური ყოფიერების მთლიანობა ვლინდება მიკრონაწილაკის ქცევის ინდეტერმინიზმში და გაზომვის პროცესის (ხელსაწყო-ობიექტის) ერთიანობაში. რაც შეეხება ხელოვნების სფეროს, შეიძლება ითქვას, რომ იმპრესიონისტულ ხელოვნებაში ხდება არა მხოლოდ შემოქმედის სუბიექტური დამოკიდებულების გამოხატვა მხატვრული ობიექტის მიმართ, არამედ ავტორის სუბიექტურობის გადატანა რეალობაზე (მხატვრულ რეალობაზე), რის შედეგადაც მხატვრული ნაწარმოები თავად იქცევა სუბიექტად და უკუზემოქმედებს ავტორზე (გავიხსენოთ ტიციან ტაბიძის ცნობილი სტრიქონი: “მე არ ვწერ ლექსებს, ლექსი თვითონ მწერს...”).

ანტიკური ფილოსოფიის სფეროში განვიხილავთ სოკრატეს და პლატონის მიმართებას და გამოვთქვამთ მოსაზრებას, რომ განსხვავე-

ბა სოკრატეს და პლატონის ფილოსოფიებს შორის შეიძლება ავხსნათ განსხვავებით სოკრატეს ზეპირსიტყვიერებას (ცნობილია, რომ სოკრატე არ აკეთებდა თავისი საუბრების ჩანაწერს) და პლატონის წერილობით – დიალოგურ ფორმას შორის. ზეპირი საუბარი საუკეთესო გზაა შევინარჩუნოთ მთქმელისა და მსმენელის (სუბიექტისა და ობიექტის) ცოცხალი, ინდივიდუალური მიმართება, მაგრამ თუკი ჩავინერთ ამ საუბარს დიალოგის სახით, თუკი ზეპირი სიტყვა იქცევა ტექსტად, მსმენელი იქცევა მკითხველად და მისი რიცხვი უსასრულოდ გაიზრდება. მკითხველის ასეთი აბსტრაქციის შემთხვევაში ცხადია, დაიკარგება ინდივიდუალური მიმართება სუბიექტსა და ობიექტს შორის. ამ ინდივიდუალობის აღდგენის მიზნით პლატონი მიმართავს მხატვრულ-მეტაფორულ სიტყვას, რომელიც თამაშობს მრავალი მნიშვნელობებით, რომელსაც შეაქვს ირონიის ელემენტები სოკრატეს ნათქვამში და რომელიც მკითხველის მხრიდან ინდივიდუალურ ძალისხმევას მოითხოვს, რათა სიტყვის მრავალი მნიშვნელობიდან ამოირჩიოს ერთ-ერთი, საკუთარი გაგების შესატყვისი აზრი. ყოველივე ეს იწვევს მკითხველის ინდივიდუაციას, აღადგენს დაკარგულ მიმართებას, მაგრამ წარმოშობს ერთგვარ განუზღვრელობასაც და სოკრატეს მიერ შემუშავებული ზუსტი ცნება საგანთა რაობის შესახებ, ჩანაცვლებულია პლატონის იდეით, რომელიც ამოუწურავია ცნებითი დეფინიციის მხრივ. ამრიგად, სოკრატეს ცნებითი აზროვნებიდან პლატონის იდეათა თეორიაზე გადასვლა და პლატონის ფილოსოფიის მხატვრულ-ლიტერატურული ფორმა, ჩვენი აზრით, განპირობებულია სუბიექტისა და ობიექტის ინდივიდუალური მიმართების შენარჩუნების მცდელობით ზეპირსიტყვიერებასა და წერილობით ტექსტში.

დასასრულს, მოკლედ ჩამოყალიბებულია ჩატარებული ანალიზით მიღწეული შედეგები და გაკეთებულია დასკვნა საკვლევი პრობლემის გადანყვეტის შესახებ. ხაზგასმულია, რომ ჩვენს მიერ განხილულ სფეროებში: სოციოლოგიაში, ხელოვნებაში, სპეციალურ მეცნიერებებში, სახეზეა ყოფიერების ინდივიდუაციის პროცესი – სუბიექტურ მოვლენათა და ობიექტურ ხდომილებათა განსხვავების და დიფერენცირების აქტი, რომელიც იწვევს არა სამყაროს დანაწევრებას და გაფანტვას, არამედ პირიქით, საგანთა და მოვლენათა დაკავშირებას და გაერთიანებას.

სოციოლოგიაში განსხვავებისა და ერთიანობის ეს დიალექტიკური პროცესი გამოიხატება პიროვნების თავისუფლების და ღია საზოგადოების ფენომენოლოგიურ მთლიანობაში.

PHENOMENOLOGICAL THINKING IN THE GEORGIAN PHILOSOPHY OF XX CENTURY

(აგვისტო 8-17, 2003 წ. სტამბული.
მსოფლიო კონგრესი ფილოსოფიაში. მოხსენება)

For a long time phenomenology has been a subject of thorough investigation in the Georgian school of philosophy. Suffice it to name Georgian philosophers like Kote Bakradze, Angia Bochorishvili, Zurab Kakabadze, Guram Tevzadze, Merab Mamardashvili and Givi Margvelashvi, whose works are devoted to this area. My objective is to review phenomenological studies in contemporary Georgian philosophy. Besides Husserl, this review concerns the problems of Hartmann's epistemology and existential ontology.

Professor Kote Bakradze was the first Georgian philosopher who focused on phenomenology. He spent part of his life in Germany attending Husserl's lectures. Later, his comments on the lectures served as a basis for his works in phenomenology (1). In particular, Bakradze investigated Husserl's anti-psychological position, leading him to the problem of objective truth. He believed that the anti-psychological attitude originated from Kantian philosophy, but Husserl offered a new solution to the problem, one different from that of the Kantian school.

The Georgian scholar considered issues like the object of consciousness, meaning and the truth, the relationship between the individual and general essence. He was interested in a new method designed to determine the general essence. Here the act of determination was directed toward the general essence, going beyond the similarity between individual things.

Kote Bakradze demonstrated the ability of phenomenology to bring into correspondence the internal and external aspects of consciousness. When identifying the general essence with the pure self, a phenomenologist assumes that the psychological level of consciousness has its existential basis. Therefore, he first emphasizes the self as the experience of being and then as the experience of self.

As an inner expression of absolute existence, the self has a phenomenological value, for this component of cognition has a quality of being present always and everywhere. His work *Essays on New and Contemporary Bourgeois Philosophy* (1) highlights an important feature of phenomenological thinking - the appearance of a new relationship between consciousness and the existential world.

Angia Bochorishvili's contribution to phenomenological investigation and phenomenological aesthetics is especially worth noting here (2). The Georgian scholar notes that Husserl's phenomenology can be considered as one of the greatest achievements of twentieth-century philosophy. Phenomenology is a method of investigation, a specific approach, an attitude applied to different fields of philosophy. This is also true for aesthetics. Application of phenomenology to aesthetics, resulted in phenomenological aesthetics which like phenomenology in general, is aimed at overcoming psychologism. Overcoming psychologism in aesthetics implies defining aesthetics without referring to psychological concepts. Phenomenological investigation by means of different categories should reveal the essence of aesthetics as an anti-phenomenon, Otherwise psychologism, as well as the resulting scepticism and agnosticism, is inevitable.

Thus, according to Bochorishvili phenomenological aesthetics should certainly be taken into consideration by modern Georgian aesthetics since a tendency to attribute cognitive functions to aesthetics can definitely be observed. The difference between them becomes evident only in terms of cognitive means. Appropriate development of aesthetics certainly requires the overcoming of the so-called gnoseologism, which threatens the autonomy of aesthetics.

Zurab Kakabadze belongs to the new generation of Georgian phenomenologists. His major work "The Problem of Existential Crisis and Edmund Husserl's Transcendental Phenomenology" (36) is dedicated to this subject. He entered the international forum through the World Phenomenology Institute .

The author presents a comprehensive and clear review of Husserl's approach with respect to its relationship with existentialism and proceeding from this material he gives a unique understanding of phenomenological ontology. He notes that from the ontological perspective phenomenology is distinctive owing to a radical view of the problem of existence in accordance with which any statement about the existence of the world should be preceded by a determination of essential meaning, "indicator" of existence. For this purpose, phenomenolo-

gy proposes that one perform “epoche”, i.e., avoid any statements regarding the world’s existence. In the context of the “phenomenological epoche”, the world’s existence transforms into a mere claim to existence and the essence/essential meaning/indicator of existence is represented in the form of this claim. Based on the “epoche” we ask the following question: what is existence in terms of its claim, in terms of its “idea”, i.e., what are the essence, meaning, and essential “indicator” of existence?

The relevant analysis points to the following: claiming to exist, the world at the same time claims to be perceived and to be perceivable, to be discovered and to be discoverable, to be revealed and to be “revealable”. Inability to be revealed or perceived is equal to non-being, but the ability to be perceived and to be perceivable, to be revealed and to be “revealable” means the ability to be definite, to have a definite look, to have a definite meaning and a definite image, i.e., to be “formed”, to be “constituted”.

However, a thing may manifest itself, that is, have a definite meaning and image, be “formed” or “constituted” thanks to or through something else, or thanks to or through oneself. If something manifests itself, i.e., has its definite meaning and is formed exclusively through something else, and if the latter also manifests it and is also “formed” through something else and so on, infinitely, then “self-manifestation” and “formation” are lost in “infinity”, which is equal to indefiniteness, i.e., non-being. An object manifests itself and has a definite meaning, a definite image only in the case that it manifests and forms itself directly through oneself or manifests and forms itself through something manifesting and forming itself directly through itself.

When we limit ourselves to looking directly forward, in the direction of the external transcendent world, we do not find anything that would manifest itself or have its meaning, its definite image directly through itself.

As mere objects, as things, objects of the external world are related to each other in a definite way. Every object is surrounded by other things that are related to it in a certain way. When describing a thing, we describe, characterize it via these relations. A thing “is what it is in its relationship with circumstances”. A thing is inert and indifferent. It has the same meaning in the same circumstances and a different meaning in different circumstances. In other words a thing acquires its meaning, its image through circumstances. A thing is what the circum-

stances are. But what are the circumstances? They are the same as some other circumstances and so on, infinitely. Due to this, a thing, manifesting and “forming” itself exclusively through other things, through circumstances, does not manifest or “form” it at all.

But if the world of things still manifests itself and has its definite image, it means that it belongs to something manifesting and “forming” itself through something that manifests and “forms” itself directly through itself. But what could be identified as a self-manifesting and “self-forming” instance?

Manifesting myself in my “life of consciousness”, which is first of all characterized by “intentionality”, i.e., by “directedness” toward the world, toward “circumstances”, I exist and determine, “form” myself in my relationships of “directedness” towards the world, towards the “circumstances”. However, by their essence “intentionality”, “directedness” implies “goal directedness”, which, on its part, implies freedom. I as a freely goal directed being, overcoming inertness and indifference, plan and realize something definite, something that has not been totally conditioned or “prompted” from outside, by external circumstances. I plan and realize something independently. I am still something more than what I am when depending on circumstances. As a freely goal directed being, I manifest and “form” myself through myself. I am something definite, irrespective of circumstances, and maybe in spite of circumstances, I exist and manifest myself within the mode “I, myself”.

Thanks to such an advantage of “self-manifestation” and “self-formation”, I represent an initial-final instance of “self-manifestation” and “self-formation”, i.e., of the existence of all the rest, of the existence of objects, of world existence. I manifest and form myself directly through myself, and objects related to me manifest and “form they”, that is, exist through me. In me, as in “self-manifesting” and “self-forming” being, objects find the necessary initial-final instance of “self-manifestation” and “self-formation”. By understanding and “forming” myself through myself, i.e., through my “intention” and “form”, objects stand in their relationship with me; I understand and “form” them depending on how they meet my “intention”.

Consequently, having an advantage of self-manifestation and self-determination, I represent the orienting and determining centre of world relationships,

and, in this sense, represent a fundamental, constituting factor of the world's being. In this context it becomes obvious that according to phenomenology, the problem of the existence of my Self, as of a freely self-determining being, becomes a fundamental ontological problem, and that, therefore, the methods of self-reflection and self-analysis acquire the meaning of a fundamentally ontological method. (Of course, other subjects, other "selves" are also characterized by such an advantage of self-determination and for this reason represent "constituting factors" of the world's being. However, I cannot discover another "Self" directly, only through my look directed forward. It is revealed to me through insight, based on self-analysis. Due to this, insight, based on self-analysis and opening the "inter-subjective" as a "constituting factor" of the world's existence, belongs fundamentally to ontological method).

Kakabadze notes that by accepting the "intentional life of my consciousness", i.e., freely-self determining action as a primary basis of world existence, phenomenology accepts existence in being. In this respect Husserl's phenomenology differs from the classical tradition and is close to "life philosophy", to the philosophy of Friedrich Nietzsche, in particular.

A thing determines itself through external circumstances. It is inert, which means that not having its own "claim" or its own "initiative", it does not change its relationship with circumstances on its part or on its initiative. It always maintains the same relationship with the same circumstances, exists for ever in this relationship, does not plan or realize new relationships. In this sense, in the being of an object, in the form of an object prevails the point of the monotonous repetition of a relationship. By its essence, the being of an object is a monotonous repetition. Just for this reason classical traditional philosophy, limiting itself to the look directed outwards, at the world of objects and searching, the primary factor of world formation, found it in the form of a "substance".

Differently from objects, I form, determine myself through my self. I am freely active, which means that I change on my own initiative my relationship with circumstances and continually plan and realize new relationships. The essence of the "life of consciousness", as of a "teleological" process, consists in the realization of something that has not been realized. From this perspective in my being, in being in form of subject prevails the point of becoming, development. Monotonous repetition here has a subordinated secondary meaning. By its

essence, being in the form of a subject is equal to becoming, creativity, development.

Thus, according to phenomenology, subjective being as the process of formation creativity, development and “ history”, by its essence constitutes a fundamental layer of existence. In this connection, it becomes evident that according to phenomenology, induction and deduction as methods based on belief in monotonous repetition cannot serve as fundamental ontological methods. The fundamentally ontological method is the analysis of the intentional life of consciousness as of an essentially teleological process, the opening of the potential horizons of history.

Subjective existence, being in the form of self acquires the meaning of absolute existence. It is absolute in terms of “fundamentality” and due to the fact that, by revealing and determining itself through itself, it reveals and determines, “forms”, the existence of the world that depends on relationship with it. However, the problem of absolute existence in phenomenology requires further explanation.

Subjective being as an infinite process of becoming and transformation can serve as a “constituting” factor, i.e., as an orienting and determining world centre, if it is “focused” by nature rather than being absolutely dispersed or changeable. In other words, without having a stable or definite face, the “life of consciousness” cannot give the world a definite image, a definite face. As a continually infinite process, the “life of consciousness” cannot be absolutely individually different or discrete. It should combine the primacy of becoming of the individually different with some super-individual, stable, absolute aspect. According to Kakabadze, Husserl has the following understanding of such a combination.

Subjective existence naturally contains some super-individual aspect in itself. However, we should always keep in mind that the super-individual component of the intentional life of consciousness is radically different from the general structure of objects, from the law of object existence. The more monotonously an object repeats the structure and relationship of other objects, the more lawful it is in its existence. But this statement can not be applied to a subject. The more monotonously a subject repeats the life of others, the less lawful it is in its existence. The super-individual aspect of subjective being consists in some primary intention as in an infinite goal striving for realization. The infinite goal, which is

never fully realized, requires realization at more and more new levels, and, due to this, requires the individualization of the realization process. A real subject that complies with its own super-individual law cannot monotonously repeat activity, or a relationship with other subjects, or its own past actions or relationships. It is natural that some relationships are repeated and should be repeated in people's lives, but completely monotonous repetition in this area means the violation of the law. When we totally repeat ourselves and stop at an already realized level, we cease to further realize the infinite goal and by doing so, contradict the law of our existence, which is the tendency of realizing an infinite goal.

Realization of the infinite "telos" of the life of consciousness is never complete or absolute. Any realized formation, or any realized aspect of formation, is relative to the infinite "telos". The constituted, formed world is relative to the constituting process of the life of consciousness, but any realized constituting process of the life of consciousness is relative to the primary fundamental intention, to the infinite "telos". Absolute existence is existence that is being infinitely realized and also the partially-relatively realized "telos".

Out of the different positions in Georgian phenomenological thinking, we would like to single out the works of Guram Tevzadze (4). Within the conception of Hartmann's epistemology, Tevzadze investigated the object of knowledge. We have the knowledge of things represented in our consciousness. Simultaneously, knowledge, as a cognitive act, implies the transcendence of its object. Due to this, for Hartmann, a cognitive theory cannot exist without ontology. The mentioned qualities of the object of knowledge contradict each other, but a cognitive act that forms a basis for the unity of such a contradiction does exist. Hence, since an object of cognition is represented in consciousness and at the same time transcends consciousness. The object of knowledge is consciousness itself and nothing more than that. This is the only way of identifying the given thing with a transcendent object. Thus, the existence of knowledge points to the fact that consciousness, as a given phenomenon, presents itself as a transcendent thing. As a result, fact of the existence of consciousness is regarded as a phenomenon itself. Therefore, Hartmann defines knowledge as a pure phenomenon (the first stage of the new cognitive theory).

When analyzing epistemology, Guram Tevzadze states that the above definition is unacceptable since a cognitive act contaminates the purity of the phe-

nomenon. Due to this, in Hartmann's theory, the phenomenology of knowledge has a methodological meaning only. According to Tevzadze the development of phenomenology into a conception requires a real transition from the immanent sphere of consciousness to its transcendental basis. To accomplish such a transition or find an absolute basis of consciousness, Tevzadze uses Descartes' methodological principle. In particular, as the absolute basis of cognition is inaccessible, there is only this way of attaching absolute meaning to the real content of consciousness. The act of attaching meaning is a real, unconditional act and it is just this act that presents an absolute basis for the phenomenology of knowledge. Thus, by applying Descartes' methodological principle to Hartmann's theory, Tevzadze elaborates phenomenology of knowledge as a conception.

Considering the problems of existential ontology, Givi Margvelashvili, a Georgian philosopher and writer was unable to avoid the issues of phenomenological philosophy. He, in particular, focused on the phenomenological modes of consciousness that gain their meaning thanks to some phenomenological effort. The latter is a way of revealing consciousness as a form of existence.

According to Margvelashvili, apart from methodological resemblance there is a deep conceptual similarity between the works of Heidegger and Husserl. Existential ontology is an absolutely modal theory. When defining existence through existential time Heidegger reveals being in its modal manifestation. On the other hand, Husserl considers consciousness as a field of vision. The present is the brightest point of the field. Brightness diminishes in the areas related to the past and the future, which creates a darker area in the field. Thus, consciousness in its existential dimension looks like a field with a brighter centre and darker borders.

Margvelashvili compares this ontological picture of consciousness with Heidegger's idea of existence, instead of referring to the field of consciousness, Heidegger views existence without any centre, as an ecstasy of time. The past, the present and the future are equal points of existence, but despite this equality existence keeps its centralized structure, since it has an ability to bring together past, present and future points of time.

Margvelashvili dedicated most of his works to Heidegger's ontology, but his later creations "Phenomenological Codes of Consciousness" and "The Problem of the Cultural World in the Existential Ontology of M. Heidegger" (5) both

lead us to the depth of Husserl's transcendentalism. According to Margvelashvili, Heidegger did not inherit Husserl's phenomenology only in terms of methodology. As a result Margvelashvili obtains a theory throwing light on a deep unity between Heidegger and Husserl.

Another contemporary thinker revealing the phenomenological roots of aesthetic thinking was famous Georgian philosopher Merab Mamardashvili. In his lectures "Psychological Topology of the Way" (6), Mamardashvili examines Marcel Proust's novel *The Remembrance of Things Past* (7). The past is an unreachable phenomenon, and when the French author thinks of his childhood he refers to a present state of his mind, which acquires the meaning of the past. This is a great miracle of time – way the present is designated as the past.

The problem leads us to a phenomenological problem: a phenomenon reveals itself and at the same time it represents a thing in itself. Similarly to this, the past exists separately, as a thing in itself and at the same time it is revealed as a phenomenon by the present, or the present, due to some necessity, turns into the past. The purpose of the author is to create conditions for such a transformation. *The Remembrance of Things Past* is an aesthetic experiment using the phenomenological way of thinking in literature.

Mamardashvili examines the phenomenon of the past in greater detail. We are unable to control or recollect the first, marginal period of our childhood when the unconscious prevails in the mind. The unreachable experience abides in the dark. This is the period of first perceptions and at the same time the period when the intellectual organs of perception are created. This is an indivisible process. The creation of organs of perception and the act of perception totally merge with each other. Because of such unity the entire content of the first perception exists in the dark, for there is no organ of perception, separate from the object of cognition that could shed light on it. In other words, the remote past has an unconscious existence (as a thing in itself) because it merges with the process of the crystallization of a human being.

In his work "Classical and Non-Classical Ideals of Rationality" (23), Mamardashvili explains the difference between the classical understandings of the event and of the phenomenon. Differently from the event, the phenomenon has ontological existence or significance. The difference between a classical event and essence is that ontological characteristics belong to essence, whereas

essence itself has no existence in a certain sense. Phenomenological reduction implies the differentiation of the content of consciousness from the cognitive act, which recognizes in the content of consciousness the reflection of the objective, real world.

Mamardashvili's experience in revealing paradoxical situations and the construction of the cognitive picture of the world prove to be extremely interesting. The paradox consists in the fact that the more we consider events and objects of the world as movements and bodies deprived of a soul, i.e., without any inner life principle, the less we can free ourselves from absolutely mental conditions of understanding the external physical world. Physical events are coordinated and constructed in the integrally comprehended field of infinite intellect.

If objects are regarded as conscious objects, as phenomena having souls, i.e., as the source of existence in itself, the integral mental field of comprehension splits into numerous spatial-temporal real layers that ensure the independent existence of phenomena.

Consequently, Mamardashvili concludes that there exists the integrity of phenomena, on the one hand, and dualism in understanding them (understood as physical and conscious objects), on the other hand. This enables the author to draw a certain analogy between Descartes' dualism and Husserl's phenomenology, in spite of the contradictions observed between them.

For the more complete review of Georgian Phenomenology, besides the authors discussed above, the creative works in Social Sciences seem to be even more interesting.

Professor Nodar Natadze uses the phenomenological approach to the national problems. Natadze emphasizes that in order to determine the unique nature of the national experience, we must put it "out of action", "disconnect it" and "bracket it". We do not state the advantage of our national experience in comparison to any other nation. We are dealing with indicators that points to a definite but unique form of self-perception on the social level of nationality, which transforms the experience into the phenomenon.

Such transformation provides establishment of the tolerance and harmony between the nations. In this context, Natadze considers the language as an example of such phenomenon of the definite and unique form of self-perception on the social level of nationality (54).

Professors Gela Bandzeladze and Geronti Shusanashvili investigate the ethical problems in the light of phenomenology. Bandzeladze considered the morality as an attribute of human being, which is feasible through the moral act. The German explorer Peter Ehlen advanced an opinion that Bandzeladze's way of thinking comes nearer to phenomenological method (55).

This brief review of the phenomenological studies of Georgian authors reveals once again the enormous impact of Husserl's conception which, in spite of the obstacles thrown up in the Soviet era, was reflected in a distinctive and quite deep way, in twentieth- century Georgian philosophy.

Reprinted with permission from Encyclopedia of Learning - Phenomenology World-Wide. Kluwer Academic Publishers, 2002.

ფენომენოლოგიური აზროვნება მე-20 საუკუნის ქართულ ფილოსოფიაში

გაფართოებული რეზიუმე ქართულად, (იხილეთ 1 თავი გვ. - 11)

თაზი 7

ლექციები მაჩერატას უნივერსიტეტში*

PHENOMENOLOGICAL COMMENTS FOR MORAL PHILOSOPHY*

ფენომენოლოგიური კომენტარები მორალის ფილოსოფიაში

(სალექციო კურსის ნაწილი, მაჩერატას უნივერსიტეტი,
31 ოქტომბერი 2017 იტალია)

Preface

The conundrum of definition of morality accompanies all the history of philosophy, beginning from the Ancient Greeks till now. Morality anticipates human existence like an inborn idea, which cannot be exhausted by any concept of the same idea. Yet the latter comes to the light most likely in the spirit of Aristotle's universals than as Plato's idea. The idea of morality signifies the innermost part and parcel of an individual human action. It turns the action into the phenomenon of human consciousness. The moral action presents the harmony of voice of consciousness with human behavior.

My living experience shows that I hear (or, to put it correctly, feel) the voice of conscience as a counterpoint of my thoughts, which helps me to make decision even against the real state of things. The voice of conscience does not resound to my mental or physical activity. Quite the contrary: the conscience confuses me, it blocks my way, it shows that something is wrong either in my behavior or in my thoughts; it affects me as an insensible pain of soul. Why? Because it comes from an idea, which is elusive for the definition, which unmasks

---

* ლექციები მაჩერატას უნივერსიტეტში (მაჩერატა, იტალია, 2 ოქტომბერი – 20 ნოემბერი, 2017) (ინგლისურ ენაზე)

Lectures in University of Macerata (2 October-20 November, 2017 Italy)

itself as a strange and unusual phenomenon versus the seemingly normal state of things.

Disparity of voice of conscience with actual state of beings has many issues. First of all it shows that the inner morality presents in-deterministic occurrence with teleological intentionality toward the infinite goal.

The schism between the idea and the practical action alludes that the inner morality follows the controversial principle of differences. Therefore any kind of moral theory, which implies some definition of moral law is limited and endangered with falsification. There is always a chance of arising practical state of affairs, which will contradict to the present concept of morality.

Cultural Morality and Pangs of Conscience

In the previous part we corroborated the inner morality as a voice of conscience, like a counterpoint of a mental activity deriving from the real state of things.

This contradiction reveals the independence of the internal moral law from the external situation. But it does not mean that the conscience presents the “thing in itself”, which is closed for the outer world. If the conscience belonged exclusively to the human consciousness, it could not work as a counterpoint of the reality. Moreover, it even could not become the phenomenon of mind, since the latter, as a pure intentionality, refers to the external object. In this case the phenomenological interpretation of morality would be unobtainable.

Hence we should assume that conscience is independent and at the same time open to the reality. I would feel the pangs of conscience if my evil-doing endangered to be revealed in practice. Even if the voice of conscience works internally it sounds in the perspective to be revealed externally.

Individual morality seems to be deeper and wider than the moral law coming from the national culture. The social moral law can be alienated and come into the conflict with individual conscience. The conflict between cultural moral code and voice of conscience appears to be more normal than a harmony between them. The harmony between cultural ethical values and individual imperative is endangered with the distortion of conscience. The monster of collective unconscious, through the patriotic exaltation can replace individual subjective values by the cultural tradition. The latter, as a system of objective ideals would

be strange for the uniqueness of subjective self. The man can think that he acts according to his own will not being aware that he realizes the will of the society, which oppresses his personality.

All my generation, which happened to be under the press of the soviet ideology has undergone such an estrangement of morality. The false human values substituted the voice of an individual who had appeared against the depersonalization of a man.

Yet here the question arises:

If any cultural, national or political ideology distorted the inner morality, what these ideological systems appeared in the history of mankind for? Did they play some positive role in the ethical perfection of a man? We are the witnesses of the paradox: during the soviet regime, there were more achievements in science, art and literature than it takes place now - in state of democracy and freedom of word, which seems to be so essential for creativity. In the soviet past the personal morality worked against its obstacles – the ideological systems. Now these obstacles vanished and... the inner morality does not work at all!

Hence we come to the point: the obstacles against the personal morality are inevitable. They stimulate the activity of human conscience. Why? Because the conscience exists as a counterpoint of external forces, which limit the freedom.

The great secret of literary art consists in harmony between the writer and his voice of conscience. When the author of a story says that he expresses the truth, it does not mean that he naturally describes real events. It means that his story is in harmony with his voice of conscience (the latter determines his vision of actual world). Yet this harmony turns into disharmony, since the internal morality mostly contradicts with the external situation. Therefore the writer makes an artistic reality apart from the physical being. The distance between imaginative and actual worlds is irresistible because of resistance of moral phenomenon.

Internal morality, coming from the individual essence of a person is important for the creative process. The voice of conscience provides the writer with inexhaustible source of mental energy for the creation of an artistic reality.

The difference between imaginative and perceptible (actual) worlds shows that the conscience is elusive for any kind of definition of the moral law. It goes beyond national, cultural, political concepts and roots in the very heart of a person. The conscience exists on the wave of phenomenological difference between

essence and existence and eventually shares with the fundamental sense of being arising in the perspective of teleological development.

Finally we would like to articulate once more: The external moral law – for instance, the moral imperative of society is inevitable as an opposition of individual morality.

Ethical Subjectivism

Ethical subjectivism roots in David Hume's opinion that morality is the matter of sentiment rather than fact.

So the moral judgement is based on the feelings of individual.

However, there is an objection against this ethical subjectivism:

If one says (according to his/her sensations) that X is good and the other one says (also basing on his/her feelings) that X is bad, there would be disagreement between them. Yet, on the other hand, as they judged following the moral opinion, there wouldn't be divergence between them, for the morality can not be the ambiguous phenomenon.

This contradiction shows that subjective morality is not correct at all.

Hence, the conscience, or inner morality, which drives the individual, can not be cut down on the ethical subjectivism.

Phenomenological approach, appealing to the creative consciousness offers the solution of this problem.

Let's assume that the conscience works in the process of creativity. Emotions participating in the pangs of consciousness does not present the natural feelings, they are artificial phenomena. When the writer creates the character, following the voice of conscience, his hero, as a true creation refers to the inner morality of an author. If the other writer made the character in the same harmony with own conscience, there wouldn't be the disagreement between them even in case of opposition of the characters. Why? What is the difference between simple subjectivism, basing moral judgement on the natural feelings and creative subjectivity, which establishes the moral opinion by the artificial emotions of an artistic figure?

A character presents the artifact of creative process, where the subjectivity of an author, which encompasses all his private sensations, are objectified through the artistic form. Inner morality works in the creative area of becoming

the artistic object. Conscious as a counterpoint drives the act of transformation, where the subjective self of the creator is turned into the invented objects and imaginary events.

There is a difference between the very process of creation and its final result. Therefore the character (as an ultimate issue) does not express directly the moral position of an author. There should be some distance and alienation between the writer and his creation. The latter has conditional nature, since the character does not exactly correspond to the creative process of its becoming, where the author's conscience works as a hidden driving wheel.

Eventually, the creative development of the story transforms the writers conscience in the validity and vitality of created forms, where the controversy of moral phenomena would be replaced by the diversity of artistic life.

Thus the principle of creative subjectivity resolves the problem of ethical subjectivism and reveals the process of turning the conscience into the forms of created life.

Ethics and Christian Religion

So, we come to the point that creative activity of a human is the condition of emergence of the voice of conscience. The latter sounds as a dissonance of disparity, when the creator feels the opposition between the factual world in which he temporarily exists and the ideal world in which he would be happy to live forever.

If there was a harmony between the ideal essence and the real being, the voice of conscience would turn into a definite ethical concept expressing the correlation between the essence and the existence. In this case, conscious would lose the charming mystery of subjectivity, which appeared to be elusive for any kind of definition. The internal morality would be cut down on the external rules of behavior. These common rules are deprived of individual essence of a person.

To avoid such alienation of personal conscience we should keep the ideal in contradiction with the real. The voice of conscience sounds against the reality of facts as if it comes from the kingdom of heaven.

Phenomenological approach answers Socrates' question concerning the religious origin of ethics: are the commandments of God true because they are true or because God commanded them?

Let's assume that the human conscience, as a moral phenomenon has come from the absolute moral truth, which existed as an end in itself and appeared to be independent from God's will. Lord only discovers this ethical truthfulness and human conscience eventually should be in accordance with this absolute moral truth.

In this case we cannot explain the subjectivity of conscience, which works as a counterpoint against the process of objectification of moral phenomena.

But if God created the moral truth through his commandments, he could endow the human conscience with free will, to provide it with the weapon of subjectivity against objective system of ethical values.

Hence, God created the moral truth and at the same time rewarded a human with the free will under the danger of disobedience to him.

The contradiction between divine dogmatic values and human freedom awakes the pangs of conscience as a confession for the noncompliance to God. At the same time, it articulates the human free will as a high ethical value even if it endangers with slavery to sins.

From the view point of atheism, God does not exist and the ethical law presents the super-structural givenness of the matter. Hence, moral principles cannot be considered as created values, neither can they serve as defiant factors of arising the inner morality. Consequently, subjectivity cannot be essential for human conscience.

Thus we have come to the essential importance of Christianity for morality of a person. A believer is not appealed to follow the God's commandments as a slave. Entering the religious life - through the prayer, repentance and communion, the believer finds himself in the state of confession and hears the voice of conscience. He orients his soul toward the spiritual health.

The process of repentance is comparable with an act of creativity. Emotional experience of disharmony between the ideal and the real presents the very source of literary art. Even if the writer is delighted with an actual world, the hidden, unconscious sense of the split between the reality and the dream drives his imagination to invent the artistic reality, unlike the physical being. His conscience prompts him to avoid the natural facts and create the artistic events.

In the same way, the very source of confession is the sense of dissatisfaction for the natural life, when the believer considers his living experience on the

light of supreme judgment. Disappointment for the temporal being turns into the strive for the ideal, eternal life - for the divine state of happiness.

Finally we come to the point that Socrates' problem sounds as the following:

Has God created the moral commandments or were they comprehended by him?

In the last case the human inner morality would be ruined. Cognition is the reversible act. It implies some regularity, which creates a basis for the generalization of ethical concepts. The human, imitating God can eventually work out the inner morality, which would coincide with the divine ethics. The wave of differences between the ideal and the real could be crushed. The believer has a chance to reach the absolute virtue according to his real moral law. The act of confession could not be endless. Thus a complete purification from the sins could be possible.

These issues contradict the both: the mystical teaching of Christianity and an ineffable sense of inner morality.

Hence, the answer of the believer to Socrates' question sounds as the following:

Moral commandments are true because they are created by God and conscious of the believer, through the confession and faith, outlines his own morality by striving for God.

Christianity and Gender Studies

Recent studies in sociology and psychology that focus on the achievements and role of women in the society, proceed from the difference between men and women. (56) This difference consists in the fact that a man can produce considerable amount of heirs, whereas a woman can give birth to the limited number of children. Therefore the man is appealed to be more social and oriented to the values of society, such as: justice, freedom, equality and friendship whereas the woman more deals with intimate life, with love and care.

However, if we take into account the phenomenological duality between essence and existence, physiologic functions of male and female cannot serve as a basis of their essential distinction. Physiological functions belong to the realm of natural being. Phenomenological approach treats this realm apart from

the sphere of essences - from the sphere of ideas and values. Therefore limited ability of the woman to conceive the life does not prevent her from communion with social values.

So, access to the sphere of social values have the both – the man and the woman. The difference in the realm of vital necessities is neither the privilege of the man nor the impediment for the woman to participate in the social life.

We mentioned above that inner morality arises in the process of self-creation, when the human oversteps his/her natural being and becomes a social person. This transformation is accessible despite the sexual disparity.

In the context of social activity, the superiority of a man in the Christian church seems to be formal. The woman is not supposed to be a priest and neither is she permitted to enter the sanctuary. The divine law placed a ban on a woman for the primordial sin of Eva, who seduced Adam. However, the New Testament changed the sense of these prohibitions, rooting in Fall. Christ taught us that the external supreme law could be excused by the internal conscience of a believer. The rituals of a prayer, supported by the supreme law were senseless unless they were approved by practical deeds and the inner calling of heart. Therefore the sinner may rather enter the kingdom of heaven than saint. Hence superiority of the man according to the supreme law did not break the equality between men and women before God. To go first or to be the last - that was up to individual effort of a believer and it did not matter, whether he/she was man or woman.

So we come to the point that the problem of gender equality (or inequality) appeared to be a false one. An individual has certain superiority despite the sex, since the personal intentionality of the human to communicate with social (spiritual) values establishes his/her advantage in the living structure of the society including the Christian church as a social institution.

TENNIS AS A WILL AND IMAGINATION* (Phenomenology of Game)

ჩოგბურთი როგორც ნება და წარმოსახვა

(სალექციო კურსის ნაწილი, 20 ოქტომბერი, 2017,
მანერატას უნივერსიტეტი, იტალია)

The aim of this essay is neither to develop the physical skills of a player nor to advance in the psychology of tennis. Our attempt is to extend this magnificent game beyond the borders of physical competition so that we can compare the court to the theatrical scene and consider the actions of the player in the light of an art of performance.

Tennis manuals are useless for this purpose. Revealing the ways of victory, they are written for the winner. They do not take into account that the game, as a performance consists of two roles: the role of winner and the role of loser.

The role of the loser also appears to be significant for the game. This role refers to some psychological points, which would turn tennis into an actor's affectation.

To surmount the absent-mind state of confusion, means to learn not to pay attention to the score, to put aside the shame and fear for losing the game and to arrive at the joy of creative freedom, concentrated on the effects of theatrical performance.

In the presented essay we will try to use tennis as a medium for revealing this dimension of the art of performance. In this respect, the book of W. Timothy Gallwey – "The Inner Game of Tennis", (57) appears to be valuable for us, however the author is focused on the psychological aspects of competition, whereas we would like to develop the phenomenological interpretation of tennis.

A phenomenological approach means to transform the psychology of contest into the inner creative art, which would be independent of the external development of the play.

---

* Periphrasis from the title of main book of Arthur Schopenhauer - The World as a Will and Imagination

Imagination seems to contribute to this style of inner game. Physical exercise would be replaced by spiritual training, which would lend the fantasy to participate in the match. Artistic images would regulate the actions of the player and supply him with an unexhausted source of energy.

The borders of tennis would become wider. Spreading beyond the physical rivalry, tennis could envelop the immense area of human activity, which can turn this wonderful game into the joyful entertainment of a red letter day, leading the player to a sense of his life.

* * *

From the viewpoint of artistic tennis, the aim of a player is not to concentrate on the strokes and responses of an interchange with the balls. His aim is more essential and meaningful, which turns the state of concentration into the meditation of the self, being responsible for the play. It would be the fruit of an inner working of mind, which transforms the play in the stream of life, striving for calmness and perfection. This stream of meditative life is indifferent to the score of the game. The score keeps only its external meaning, as a formal description of his achievements. The score bothers the player slightly so that it would not cause trouble, driving him out of his calm state.

That is the first problem, leading him into the difficulty of the inner game. How to keep the balance between excitement and calmness? How to concentrate and at the same time not pay attention to the external development of the play? This balance implies some kind of coolness merging with emotional tension within the frame of the conditionality of game.

To be always aware of the inner game of tennis, which essentially differs from its external appearance - that is the aim of the meditation.

There is a technical element of play, which seems to be the key point for reaching this psychological state. It is **the “timing”**. **The “timing” means to make a pause before hitting the ball**. That helps the player to maintain some internal distance, as an awareness of self before the blow and to keep presence of mind in all situations of the game. Yet this pause (rather psychological than real) is not easy to keep. Ongoing play increases the tension, involving the player into the clock machine of fighting for the score, where the creative freedom of performer would be lost.

So, instead of fighting with partner, the player must fight with himself - not to take part in the fight. Keeping the “ timing “ he places himself out of struggle and becomes the observer of the match. At the same time he goes on with the play and thus, he finds himself in a contradictory state – being within and out of the game.

Imagination is the great thing! Imagination helps him out of this contradiction. Internal distance of “timing” controls his play and simultaneously takes into account his impartiality toward the game, leading him to the balance between excitement and coolness. Imagination works as an effort to be in a virtual space of the inner game, to keep permanently the difference between the imaginary self and the real person who is responsible for the play.

We can compare this style of tennis with method of estrangement by Bertold Brecht in modern, anti-illusive theater. Observer of the game reminds us the narrator of the play, who through the affectation retells the story instead of participating in it.

The actor as a narrator tells about his character from the neutral position of detachment. The actor is involved in the play partially, which is necessary to present the personage but he does not need to create the full illusion of the theatrical transformation. The actor is in the so-called “third position”. It is the position of alienation from the object of the story as well as from the subject.

We observe someone, who discards both – the character’s and narrator’s masks. He is dropping hints of his presence all the time. He is nothing else but the currency of the play, which creates the virtual reality of inner performance.

The distinction between theatrical performance and tennis consists in the fact that the actor –narrator is familiar with the plot of the play whereas the player is ignorant of the further development of the match. Nevertheless the effect of alienation from the position of competitor or from the role of character is on hand in both cases.

Deviation from the struggle, like the estrangement of an actor makes the player focus especially on the effects of his actions. He does not strive for the victory. He plays for the play, for some metaphysical setting of soul, when tennis turns into an end in itself.

Timothy Gallwey offers us some psychological exercise in order to reach such metaphysical state of “playing in itself” (57).

Imagine that you are a film actor and the director asks you to show the movements of great tennis players. As far as the camera encompasses only your side, you must not care about the results of your strokes - neither the ball entangling in the net nor it falling out of the court.

This training helps you to be untroubled by the consequences of the play so that you can concentrate yourself especially on the perfection of your performance.

To develop this exercise let's come back to the role of loser, leading beyond the physical contest. The player makes the tennis show for a movie, which has nothing to do with the score, since he refers not to the partner but to the imaginary cameraman. The changeable position of the camera articulates the various tasks of his sports show. If the camera was close up, he would pay attention to the details of the motion (including even his countenance). If the camera had a long-range view, he could think about his whole image from the distance, including the dancing movement on the stage of competition.

As a dancer on the scene, he can distinguish two types of movement. The first aims to make an effect of a strong blow, whereas the second results in the impression of a weak, yet acute and fine touch with the ball.

Running for the strike, he ought to be aware of what type of action he intends to perform - strong or weak. At the same instant he takes into account that all his efforts serve for the camera, which pictures only his part of the court and hence he is indifferent about the results on the other side of the net.

Speeding up the stroke can be considered as a pinnacle of the strong action. The motion looks like an aggressive attack permeated by anger.

As far as the weak action, it's worth noting the backhand from the left corner - slice blow with acute destination, which would be accompanied by the soft, jumping trot, as if he were a cat stealing up to a mouse.

There are many types of strong or weak motions on the court. They can be discovered through the practice of the game.

Yet the reference to the camera cannot exhaust all the relations of the tennis actor. He must take into consideration the invisible observer behind the camera. The tennis-show cheers him up and grants him with the happiness of a perfect life. Maybe he has the super-task, which drives all the fragments of film according to some story, arising in the heat of competition. He can broaden his experience to grasp the idea of this story, which seems to be reducible by the succession

of tennis events. He is not only the player, he is the writer of his sports-life. The unity of his particular inspiration with the wholeness of the game-story unconsciously corrects and develops his actions on the court. He follows the plot which even does not exist now, but dwells on the playful wave of becoming the being.

To be in alliance with forthcoming, yet non-existed events seems to be the miracle of inner game of tennis

Professing the style of artistic tennis, the player appears to be under the sword of Damocles to turn his play into a show. This threat arises when the idea of beauty drives the player. Overestimation of the effect of show results in losing the freedom for the sake of affectation.

Phenomenology of tennis differs from the psychological attitude. The latter takes into account the causal link between the external play and internal motion of the soul, searching for the ways to overcome the mental crisis of a loser. Phenomenology refers to the free relation between the outer and the inner games, which makes the internal freedom for creative activity. The player is not constrained by the development of the match but voluntarily rules his mental position according to his own will. The idea of beauty seems to be the obstacle for the play. Good looking effects would be aspired to by the partial show-off and thus lose the internal freedom, which makes the substantial basis for unfolding the successful strategy of tennis.

One cannot conduct the game under the idea of beauty unless he destroys this idea, turning it into the process of becoming the beauty. Hence the idea of beauty should be substituted by the mood of **creative activity**, since the latter is no more but the act of becoming the beauty. This playful, creative mood dwells on the wave of freedom and refers to the “timing”, which liberates and unshackles the player from the psychology of fighting. Keeping the pause before hitting the ball he places himself in a creative position, being ready for an unexpected blow throughout a series of return hits on the ball.

“Timing” also maintains the presence of mind in all situations of the game. Yet the phenomenological approach does not imply the analytical mind. If the creator of the play thought how to grasp a racket or how to choose the right position for the stroke, he would be blocked mentally and lose the precious time for creativity. Yet removing the rational mind, he keeps the mind as **an awareness of self**. The abstention from the thinking is just the act of thinking! Concentration as

a meditation of self helps him out of the slavery of reason. The timing helps him to be aware that it is **Him**, who makes Forehand, Backhand, Smash or Volley... It also promotes him by clear feelings of body actions – how he swings a racket or how he runs for a ball, without judgment - are these motions correct or incorrect. He tries to realize the feelings, wishes, desires instead of evaluation his actions.

There are two ways to overcome the analytical thought and to remove the judgmental mind:

a) he way of physical training leading to the automatic style of the play.

b) The way of spiritual exercise, which replaces the bodily condition by the emotional state of desire.

Our phenomenological approach follows the second way. Thanks to this way, the idea of beauty changes into emotional phenomenon and merges with resulting action. To accomplish his intention for an effective blow, the player needs no physical training, he should just **strongly desire to do it**. He must exercise the psychological test - how to increase his intention and transform the physical striving into a burning desire for the blow.

Extending beyond the physical competition, tennis acquires some metaphysical sense. The play as an “end in itself” appeals to the self-sufficing pastime, as if it sparks the playful spirit, which comes from nowhere and strives for nothing. The spirit of play withstands the logic of the game and breaks it. It turns the phenomenon of play into an inter-phenomenon, which would be hopeless at revealing itself. Metaphysical play has no real space and time. It has an artistic sense of imaginary “present “ and appeals to the emptiness and paucity of the “timing”. It is like a joke. The joke has an aim – to make fun of a partner or to amuse a spectator. A metaphysical trick expands this aim, striving for the pointless freedom of not-being. It opens the door of creative uncertainty, where the player flirts with impossibility. Metaphysical game appears to be unreal but the spirit of play is believed to overcome the borders of reality.

How to find this elusive “play for nothing”, which exists like a day-dream and has a significance as the infinite goal of inner game?

Thanks to the unique experience, a high-class player opens himself up to this infinite goal and gains an extra spiritual energy for the critical situation. The supernatural energy promotes his creative freedom from the involvement in a

struggle. His victory seems to be the result but not the aim of such metaphysical play. The latter is especially individual and there is no “objective standard” to be achieved instead of this unique originality.

Eventually the performer works out an ideal image of the real competition. He is not subjected to the psychology of struggle. His style is neither offensive nor defensive. Instead of proceeding from a combat situation, objectively arising on the court, he changes it and makes a new, extra state of things thanks to his own contribution.

External tennis is focused on a compulsory action following the state of contest. The player awaits the ball and makes the strike on the very peak of rebounding. It is a good position for control, regulation and distribution of strokes according to the necessity of fight.

An internal tennis refers to a blow on the rising ball, when the battle formation is not clear and the player finds himself in the chaos of creative uncertainty. He does not wait for an “objective situation” but changes the course of the game resulting in a new, unexpected performance on the stage of the court.

The rising shot - the shot in which the ball is hit immediately, before it reaches the apex - presents the cornerstone of creative tennis.

The creator of the play seems to be ubiquitous, he moves to and fro, far and wide. It does not matter, if his position is right or wrong but he should be aware where he is ; in vicinity of the net or even in no man’s land*, he should feel clearly his location on the ground. This bodily self-intuition changes the battle field in the magnetic stage of artistic performance.

Finally, it’s high time to consider tennis in the light of the phenomenology of life. (39) The author of this conception, Tymieniecka Anna-Teresa investigated the emergence of life in the wide context of the becoming the being (58), which implied some area of uncertainty, where the life arises. She separated two opposite spheres of human existence - the realm of vital necessities and the area of imaginative freedom.

In the same way, we can separate two spheres of tennis - the realm of necessities of competition and the area of creative freedom, appealing to the uncertainty of life. The half-volley presents the essential element of creative tennis

---

* Part of the court between service line and baseline, where the player is more vulnerable

just in the context of becoming the being. When the rising ball is hit immediately, after rebounding, the uncertain blow refers neither to the volley nor to the ground stroke and needs the special activity of the player in an advanced action. This action articulates the subjectivity of the inner game, which means an extra effort of the player over the normal reactions to the play.

Accordingly, professor Tymieniecka spoke about subjective interplay of living forces in the area of uncertainty between vital necessities and imaginative freedom.

We do not intend to draw the full analogy between the inner tennis and modern phenomenological philosophy. But some points of the performance, we considered above reveal how the phenomenological approached is intuitively used in this fascinating area of human creative activity.

ჩოგბურთი როგორც ნება და წარმოსახვა

(თამაშის ფენომენოლოგია)

რეზიუმე

ჩოგბურთის ფენომენოლოგიური ინტერპრეტაცია არ წარმოადგენს თამაშის მონაწილეთა ფიზიკური განვითარების გზამკვლევს და არც მათი ფსიქოლოგიური მომზადების საფუძველს შეადგენს. ფენომენოლოგიაში ფსიქოემოციური განცდა არ არის დეტერმინირებული გარეფაქტობრივი რეალობით, არამედ განიხილება როგორც თავისუფალი ფენომენი, რომელიც წინ უსწრებს ფაქტობრივ სამყაროს და თავისი შემოქმედებითი ძალისხმევით ქმნის ახალ რეალობას.

ასეთი შემოქმედებითი მიდგომა საშუალებას გვაძლევს შევადაროთ ჩოგბურთის მოედანი თეატრალურ სცენას, ხოლო ჩოგბურთელი მსახიობს, რომელსაც ამოძრავებს არა ფიზიკური ბრძოლის სიტუაცია, არამედ თამაშის ხელოვნების იდეა.

არტისტული გარდასახვის სანახაობითი მხარე არ არის თემატიზირებული ჩოგბურთის სახელმძღვანელოში. სახელმძღვანელო იწერება გამარჯვებულისთვის და არ ითვალისწინებს იმ ფაქტს, რომ მატჩის მსვლელობაში ვლინდება ორი მონაწილე: გამარჯვებული და დამარცხებული.

დამარცხებულის როლი არცთუ უმნიშვნელოა თამაშის დრამატურ-გიაში. როდესაც მოთამაშე აგებს, მას ეძლევა შესაძლებლობა დაისახოს სულ სხვა ამოცანა – ნაკლები იფიქროს ანგარიშზე, დასძლიოს შიში და სირცხვილი წარუმატებელი მოქმედების გამო, ყურადღება გადაიტანოს თამაშის ეფექტზე და არა ბრძოლის შედეგზე, განთავისუფლდეს მოგებისკენ სწრაფვის დეტერმინიზმისგან და ითამაშოს ლაღად, თავისუფლად, მეტი შემოქმედებითი ძალისხმევით და არტისტული გარდასახვის განცდით.

არსებობს ორი გზა, რათა მოთამაშემ შეასრულოს ეფექტური მოძრაობა და დარტყმა.

ა) ფიზიკური ვარჯიში, რომ ბურთთან მისვლა და ჩოგანის მოქნევა ხდებოდეს ავტომატიურად და იმპულსურად.

ბ) ძლიერი განწყობა და სურვილი ასეთი მოძრაობის შესასრულებლად.

ფენომენოლოგია ირჩევს მეორე გზას.

ეფექტური თამაშის სურვილი შეიძლება არ გაჩნდეს თავისთავად. სურვილის გამონვევას სჭირდება განსაკუთრებული, სულიერი წვრთნა, რომელსაც ვერ წარმართავს ფსიქოლოგი განწყობის თეორიის ზოგადი პრინციპების მიხედვით. ეს არის პირადი გამოცდილება – სრულიად თავისუფალი, ინდივიდუალური, შემოქმედებითი და განუმეორებელი პროცესი, რომელიც არ ექვემდებარება განზოგადობას.

მოთამაშის წარმოსახვა აქ უდიდეს როლს ასრულებს. ისევე, როგორც მსახიობს ამოძრავებს მხატვრული სახე და მოქმედების იდეა, ასევე ჩოგბურთელიც, რომელიც უფრო თამაშობს, ვიდრე იბრძვის, საჩოგბურთო სცენაზე იდეალურ მოძრაობას ისახავს მიზნად, რომელიც მის ძალისხმევას ხელოვნებად გარდაქმნის. ის ებრძვის არა პარტნიორს, არამედ ეთამაშება საკუთარ თავს. ქულებს კი არ აგროვებს, არამედ თამაშობს თამაშის გულისთვის, გადადის ფიზიკური რეალობის საზღვარს და ემოციური კათარზისით აღწევს ერთგვარ მეტაფიზიკურ მდგომარეობას.

ჩოგბურთის საზღვრები ფართოვდება. ფიზიკური დაძაბულობის ნაცვლად მოდის ნების თავისუფლება, წარმოსახვის თამაში და სიცოცხლის სიხარულით სავსე ბედნიერების განცდა, სადაც ადამიანი შეიძლება იპოვოს საკუთარი ცხოვრების აზრი.

ESSENCE OF ABSENCE AND ART OF SKIING წარმოსახვის არსი და სამთო-სათხილამურო ტექნიკა

(სალექციო კურსის ნაწილი, 24 ოქტომბერი, 2017,
მაჩერატას უნივერსიტეტი, იტალია)

Suppose I am on the ski slope. The trainer wants me to undersend the secrets of an art of skiing.

- What is the difference between a good skier and a bad one? - He questions and continues:

- The bad skier fears the slope. To surmount the fear, he fights with a mountain. Instead of easy sliding, he tends to brake the skiing and slips down.

- The good skier falls in love with a slope. Instead of fighting he plays, even flirts with the mountain. Before the turning point, he does his best to reduce the slipping effect. Instead of braking, he hits the slope and transfers the weight of the body on the upper ski. At the same time, his body deploys in the valley. The position of the body and the feet are opposite and this opposition makes the counterpoint, which like a driving wheel throws the skier in the curve of the next turn.

My instructor is not a philosopher and he is not familiar with phenomenology but his rich sports experience helps him to grasp the phenomenological effect of the art of skiing. The most strange is that his instructions do not refer to the real points of slalom. Actually, at the turning point, I should concentrate my weight on the outer ski. Disparity of distribution of the force of gravity creates the impulse to turn. To transfer the weight on the upper (inner) ski seems to be impossible. It contradicts the law of gravity. Nevertheless, a good skier should strive for this impossibility. He tries to overcome the reality of things and enter the sphere of imagination. Imagining that his upper ski hits the slope, he makes the advanced motion for the next curve.

Yet the ski-master does not only refer to impossibility. At the same time he keeps the sense of reality. But his phenomenological intuition takes this reality in

brackets, accepts it conditionally on a pair of imaginary motions. Canting the outer ski (which is responsible for turning) he simultaneously keeps in memory the body-concentration on the inner ski. This alliance of imaginary and real motions creates a continuity of smooth and easy turning. Such psychological dualism between perception and imagination provides the ski-master with an integrity of turning curve.

I observe these elements of slalom to show, how the phenomenological method works in practice. Mountain skiing is my hobby, which has accompanied me all my life long. Hence the slalom, as an object of my inquiry is saturated with the sense of personal subjectivity, which presents the good field for phenomenological investigation.

An outstanding philosopher of our times, Robert Sokolowski remarks (59) that the self does not belong solely to a person. The self has its own sense as the highest form of life. Hence I venture to treat my self-experience objectively, like a living matter of philosophical discussion.

A great contribution of Edmund Husserl consists in the fact that bracketing the givenness of being he discovers the sense of not-being. The same motive appears in the scientific work of Sokolowski - "Knowing Things in Their Absence." (59) Phenomenological duality between essence and existence discloses the imaginary, artistic sphere, where the things show their essence through their absence. Martin Heidegger remarked that the non-existent shoes on the picture of Van Gogh better retell their story than the real shoes made at the factory. (60) The artistic image of footwear seems to be saturated by the sweat of a hot, working day whereas the standard factory-shoes are deprived of their individual history.

The same is true about the art of skiing. The good ski-master makes an advance action for the upcoming turn. He implies the beauty of slalom in advance, before the real performance of effective spin. Here the essence of absence precludes the existence of presence! A psychological journey in the imaginary curve endows a ski-master with individual beauty versus the standard model of skiing downhill. He uses the real activities of slalom as a matter of the ideal picture of skiing. His artwork, like a theatrical performance exists only in the dynamic process of affectation. Nevertheless, a good skier should discern in this integral process of sliding the distinction between the ideal and the real. He feels this difference as a contrast between easy, continual sliding and discontinuity of braking

and slipping down. It is very important distinction between the good and bad skiing, between the art of skiing and the fight with fear for the mountain.

Finally I would like to articulate one significant point. My exercise in ski-performance appears to be exclusively individual. Instructions, which my trainer works out during our practical lesson cannot be turned into the general theory of downhill skiing. Phenomenological approach always takes into account the moment of subjectivity, which is elusive for objective knowledge. If I tried to link the real model of the turn with imaginary points of ideal skiing, this synthesis would be ineffable. The language is unable to express the miracle of coexistence of the ideal and the real. This miracle refers to the self - to the highest phenomenon of life in the form of “ I ” . The other skier cannot share my physical exercise, which contains the metaphysical points. Why? Because my imaginary striving goes beyond the real sliding and displays the essence of absence. If I grasped the essence of things which did not even exist, my comprehension could not turn into the general knowledge for the others. As a matter of fact, the trainer teaches me nothing. He only inspires me for my individual cognition of the charming secrets of mountain skiing.

ლიტერატურა

1. ბაქრაძე კ. “ესეები ახალ და თანამედროვე ბურჟუაზიულ ფილოსოფიაში“, რჩეული ნაშრომები ფილოსოფიაში. ტ. 3, გვ. 359-456.
2. ბოჭორიშვილი ა. ფსიქოლოგიის პრინციპული საკითხები, ტ. 2, თბილისი, “მეცნიერება”, 1959 გვ. 7-246.
3. კაკაბაძე ზ. ექსისტენციალური კრიზისის პრობლემა და ედმუნდ ჰუსერლის ტრანსცენდენტალური ფენომენოლოგია. “მეცნიერება”. თბილისი, 1985: გვ. 135-144; 163.
4. თევზაძე გ. ნიკოლაი ჰარტმანის ონტოლოგიის კრიტიკა. თბილისი. 1967. მიმოხილვა კრებულში: „ფენომენოლოგია მსოფლიო მასშტაბით“. ანალებტა ჰუსერლიანა, ტ. 80, 2002 (ინგ. ენაზე), გვ. 307-312.
5. მარგველაშვილი გ. ცნობიერების ფენომენოლოგიური კოდები. “კავკასიური სახლი.” თბილისი (რუსულ ენაზე). 1988. გვ. 62-89.
6. მამარდაშვილი მ. გზის ფსიქოლოგიური ტოპოლოგია (რუსულ ენაზე). თბილისი. 1996, გვ. 79-99.
7. Proust M. *In Search of Lost Time. The Guermentes way*, vol. III, pp. 33-72. Vintage books, London, 2000.
8. Бор Н. *О Понятиях Причинности и Дополнительности*. Избранные научные труды. Москва. «Наука». 1971; т. II стр. 391-398.
9. Dolidze M. *Phenomenology in Science and Literature*. In: *Phenomenology World-Wide (Analecta Husserliana, Vol. 80.)*, 2002, pp. 608-616.
10. Hawking S. *A Brief History of Time. From the Big Bang to Black Holes. The Expanding Universe*. From Bantam Press Edition, 1988. pp-5-256.
11. დოლიძე მ. ფენომენოლოგია მეცნიერებასა და ლიტერატურაში. (ინგლისურ ენაზე) კრებული: დიალოგი კულტურულ ტრადიციათა შორის; გლობალური პერსპექტივა. ვაშინგტონის კათოლიკურ უნივერსიტეტთან არსებული გამომცემლობა (ღირებულებებისა და ფილოსოფიურ კვლევათა საბჭო). 2008, გვ. 475-489.

12. Бор Н. *Атомная Физика и Человеческое Познание*. Москва, 1961, стр.40-43; 139-148.
13. Antonio Dominguez Rey. *El Gramma Poetico. Germen Precientifico del Lenguaje*. Antropos. 2014, p. 169.
14. დოლიძე მ. კულტურის ფენომენოლოგია და კვანტური ფიზიკის ფილოსოფიური პრობლემები. თბილისი, 2008, გვ. 14-80.
15. Marshall I., Zohar D. *The Quantum Society*. “Flamingo”, 1993.
16. Zohar D. *The Quantum Self*. “Flamingo”. 1993.
17. Dolidze M. *Phenomenology of Quantum Physics and Stream of Consciousness in Polyphonic Fiction*. Council for Research in Values and Philosophy. Washington D.C. 2006, RVP. pp. 5-31.
18. Husserl E. *Erfahrung und Urteil*. Prague, 1939, Bd 1 s 106.
19. ჭუსერლი ე. ფილოსოფია, როგორც მკაცრი მეცნიერება. გამ. “საგუნა” (რუსულ ენაზე), 1994. 121-171.
20. დოლიძე მ. დროის ინტენციონალობა და კოსმოსის კვანტურ-ფენომენოლოგიური საზრისი (ინგლისურ ენაზე). ჟურნალი “ანალექტა ჭუსერლიანა“, ტომი CXVII, გამომცემლობა “Springer”, 2014, გვ. 67-87.
21. მამარდაშვილი მ. ცნობიერების ცნება ფიზიკაში. საქართველოს ფილოსოფიის ინსტიტუტი (წლიური შრომა), 1985.
22. ნიკობაძე გ. სამყაროს ფარული განზომილებანი. გამ. “ინტელექტი”. თბილისი. 2003.
23. მამარდაშვილი მ. რაციონალიზმის კლასიკური და არაკლასიკური იდეალები. “მეცნიერება”. თბილისი. 1984: გვ. 26.
24. McLean G. *The Role of Imagination*. In journal “Culture and Philosophy” 2014, pp. 12 -38.
25. Достоевский Ф.М. *Зимние Заметки о Летних Впечатлениях*. Полное собр. соч.т.3, тл.I, стр.4-5.
26. ჟურნალი “ხელოვნება”. 1988; 4: გვ. 118-113.
27. მამარდაშვილი მ. არტოს მეტაფიზიკა, “ხელოვნება”, 1993, 7-8.
28. Jones W.T. *Kant to Wittgenstein and Sartre*. Harcourt, Brace and World, Inc. New York. 1969: p. 219.
29. გორდეზიანი რ. ბერძნული ცივილიზაცია. თბილისი. 1988: გვ.303.
30. არტო ა. სისასტიკის თეატრი, ჟურ. “თეატრი”, მოსკოვი, 1991, 6 გვ. 121-151 (რუსულ ენაზე).
31. ბრეხტი ბ. თეატრი. მოსკოვი “ისკუსტვო” 1965, გვ. 102-128 (რუს. ენაზე).
32. Tymieniecka A.T. *The Origins of Life*. “Analecta Husserliana”. 2000; LXVII: pp. 3-12.

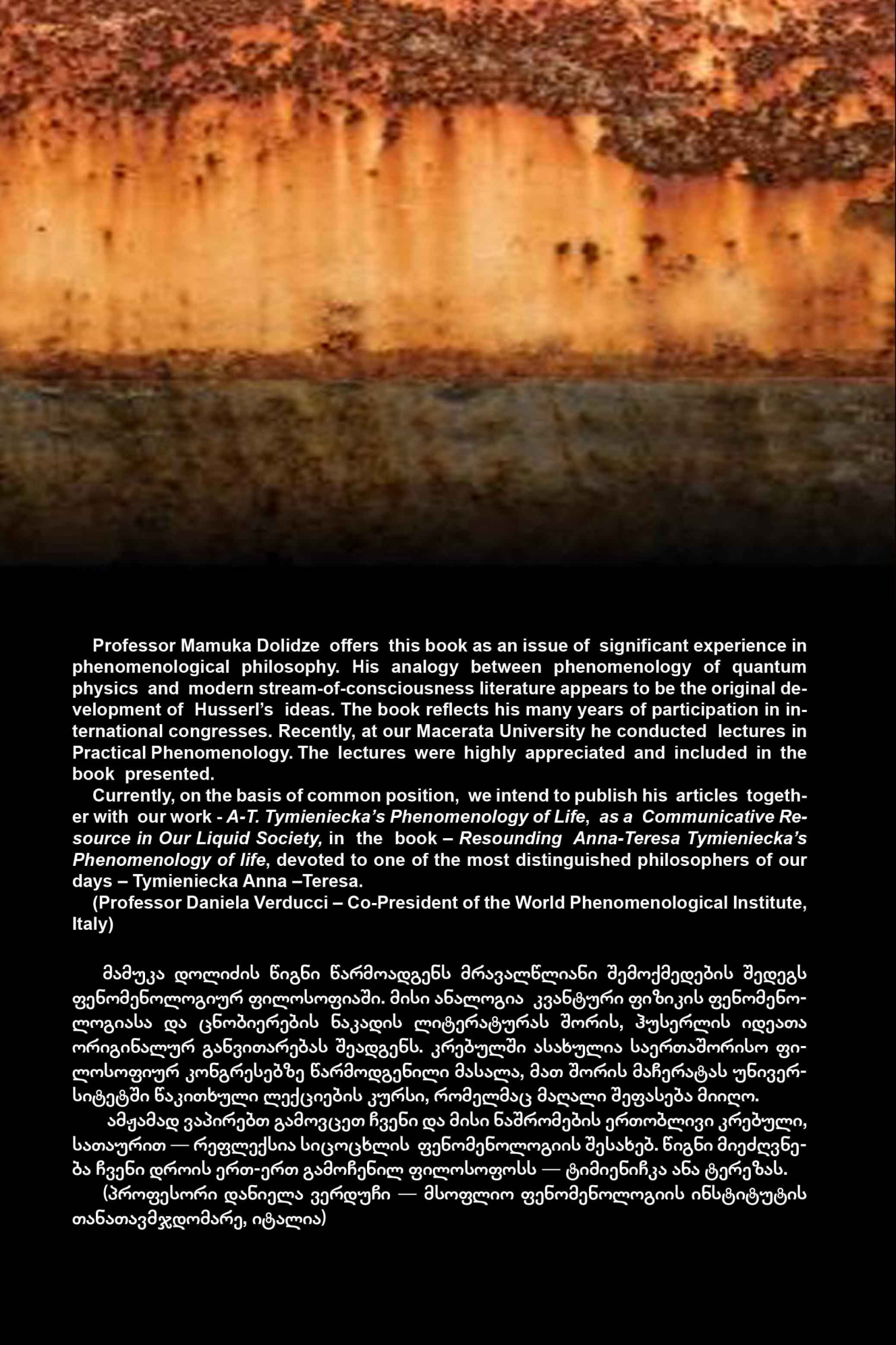

33. New Testament. Published by the Slavic Gospel Association Inc., Wheaton, Illinois, USA (John: 10, 30), (John 14, 6), (John 3, 5), (Luke 10, 21), (Matthew 18, 20).
34. Лосский В.Н. *Очерк Мистического Богословия Восточной Церкви*. Москва. 1991, стр. 118-147.
35. Thomas Ryba. “*Anna-Teresa Tymieniecka’s Phenomenology of Life*”. *Analecta Husserliana*, Kluwer Academic Publishers, 2002, vol.80, pp. 430-460. *Phenomenology World Wide*.
36. კაკაბაძე ზ. *რჩეული ფილოსოფიური ნაშრომები*. ბათუმი, გამ. “შოთა რუსთაველის უნივერსიტეტი”, 2012, გვ. 10-229.
37. Dolidze M. *The Meaning of Existence and the Method of Phenomenology*. In the book – *Phenomenology of Quantum Physics and Stream of Consciousness in Polyphonic Fiction*. Washington D.C. 2006, pp.69-82.
38. Merleau-Ponty M. *Le Philosophie et la Sociologie*. *Eloge de la Philosophie*, 1951, pp. 136-137.
39. Tymieniecka A-T. *Human Development Between Imaginative Freedom and Vital Constraints*. In the journal: *Culture and Philosophy*, 2009, pp. 35-36. (Reprinted with permission of the journal “*Phenomenological Inquiry*”, published by the World Institute for Advanced Phenomenological Research and Learning).
40. დოლიძე მ. *კვანტური ფიზიკის ფენომენოლოგია პოლიფონიური და ცნობიერების ნაკადის ლიტერატურის კონტექსტში*. მაღრიდის ნაციონალური უნივერსიტეტის ჟურნალი „სერტა“, 2017, №11, გვ. 31-55.
41. Tymieniecka A-T. *Roman Ingarden’s Philosophical Legacy and My Departure From It. The Creative Freedom of the Possible Worlds*. In: *Analecta Husserliana*, vol. XXX, p. 18.
42. Watanabe Jiro. *Heidegger’s Phenomenology of Being and Husserl’s Phenomenology of Consciousness*. In: *Phenomenology World-Wide*. *Encyclopedia of Learning*. Kluwer Academic Publishers. 2002, p. 243.
43. Hawking S. *A Brief History of Time*. First published by Bantan Dell Publishing Group. London, 1999, pp. 42-50; 70-74.
44. Gardner M. “*Whether the time to flow into the past?*” In the book: *The Structure and the Development of the Universe*. “*Knowledge*”, 1969, p. 47-61.
45. Heidegger M. *Being and Time* (in Georgian, translated by Tevzadze G.), Tbilisi, 1989, pp. 15-33.
46. *OPERA Experiment of Neutrino Speed*. The experiment took place in “*Nationali Laboratori del Gran Sasso*”. Italy, 2011, Sep 23.
47. Spengler O. *Decline of the West*. Published in 1926, republished in 1991 in Oxford University Press. p. 507.

-
48. Kule M. *Rhythm and Eternal Recurrence*. In the book: *Phenomenology and Culture*, Riga, 2002, pp. 98-108.
  49. Popper K. *Logic and Growth of the Scientific Knowledge*. Moscow, 1963, pp.316-324.
  50. Popper K. *Quantum Theory and a Schism in Physics*. Rutledge, London, NY, Edited by W.W. Bartley. pp. 97-160.
  51. Edgar Allan Poe. *The Poetic Principle*. In the book: *American Literary Criticism*. Moscow, "Progress" 1981, pp. 59-68.
  52. Merleau-Ponty M. *The Eye and the Mind*. 1961, Translated into Georgian and edited in Tbilisi by D. Labuchidze, 2007, p. 34.
  53. Straus L. *Essays and Lectures by Leo Straus* (1989), Chicago and London, p.151. Received September, 2007.
  54. Natadze N. *The Nation and the National Culture*. Tbilisi, "Metsniereba", 1988, pp. 113-117 (in Georgian).
  55. Ehlen P. *Die Philosophische Ethic in der Sowjetunion Analyse und Diskussion*. Anton Pustet, Munchen und Salzburg, 1972, s. 52.
  56. James Rachels, Stuart Rachels: "Do women and men think differently about Ethics?" In the book: "The Elements of Moral Philosophy" Higher Education, 2010, Pp. 146-152.
  57. W. Timothy Gallway: *The Inner Game of Tennis*. Random House Trade Paperbacks, New York, 2008, p. 47.
  58. Verducci Daniela. *Communicative Virtues of A-T Tymieniecka's Phenomenology of Life*. *Analecta Husserliana*, vol. CXVII, pp. 3-17.
  59. Sokolowski R. "Knowing Things in Their Absence". In the book – "Phenomenology of the Human Person", Cambridge, University Press, 2008, pp. 9-10, 136-157.
  60. Heidegger, Martin. *Basic Writings, "On the Origin of the Work of Art"*. 1st Harper Perennial Modern Thought Edition., ed. David Farrell Krell (New York: HarperCollins, 2008, pp. 143-212).

მამუკა გივის ძე დოლიძე
ფილოსოფიურ მეცნიერებათა დოქტორი
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
პროფესორი

Mamuka G. Dolidze
Ph.D.
Professor of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

Professor Mamuka Dolidze offers this book as an issue of significant experience in phenomenological philosophy. His analogy between phenomenology of quantum physics and modern stream-of-consciousness literature appears to be the original development of Husserl's ideas. The book reflects his many years of participation in international congresses. Recently, at our Macerata University he conducted lectures in Practical Phenomenology. The lectures were highly appreciated and included in the book presented.

Currently, on the basis of common position, we intend to publish his articles together with our work - *A-T. Tymieniecka's Phenomenology of Life, as a Communicative Resource in Our Liquid Society*, in the book – *Resounding Anna-Teresa Tymieniecka's Phenomenology of life*, devoted to one of the most distinguished philosophers of our days – Tymieniecka Anna –Teresa.

(Professor Daniela Verducci – Co-President of the World Phenomenological Institute, Italy)

მამუკა დოლიძის წიგნი წარმოადგენს მრავალწლიანი შემოქმედების შედეგს ფენომენოლოგიურ ფილოსოფიაში. მისი ანალოგია კვანტური ფიზიკის ფენომენოლოგიასა და ცნობიერების ნაკადის ლიტერატურას შორის, ჰუსერლის იდეათა ორიგინალურ განვითარებას შეადგენს. კრებულში ასახულია საერთაშორისო ფილოსოფიურ კონგრესებზე წარმოდგენილი მასალა, მათ შორის მანერატას უნივერსიტეტში წაკითხული ლექციების კურსი, რომელმაც მაღალი შეფასება მიიღო.

ამჟამად ვაპირებთ გამოვცეთ ჩვენი და მისი ნაშრომების ერთობლივი კრებული, სათაურით — რეფლექსია სიცოცხლის ფენომენოლოგიის შესახებ. წიგნი მიეძღვნება ჩვენი დროის ერთ-ერთ გამოჩენილ ფილოსოფოსს — ტიმინიჩკა ანა ტერეზას.

(პროფესორი დანიელა ვერდუჩი — მსოფლიო ფენომენოლოგიის ინსტიტუტის თანათავმჯდომარე, იტალია)